

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

DERLEME SÖZLÜĞÜ'NDEKİ TÜRKÇE ZOOLOJİ (HAYVAN BİLİMİ)
TERİMLERİ

Ayşe YILMAZ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Şirvan KALSIN

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Belde AKA KİYAĞA

Jüri Üyesi: Doç. Dr. İbrahim TOSUN (Munzur Üniversitesi)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERSİN / HAZİRAN 2022

ONAY

T.C.

ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

2020012002 numaralı öğrencimiz olan **Ayşe YILMAZ** tarafından hazırlanan **“Derleme Sözlüğü’ndeki Türkçe Zooloji (Hayvan Bilimi) Terimleri”** başlıklı bu tez çalışması jüri üyelerimiz tarafından **oy birliği** ile **Türk Dili ve Edebiyatı** Ana Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır)

Üniv. İçi - Asıl Üye - Tez Danışmanı - Jüri Başkanı: Doç. Dr. Şirvan KALSIN

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır)

Üniv. İçi - Asıl Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Belde AKA KIYAĞA

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır)

Üniv. Dışı - Asıl Jüri Üyesi: Doç. Dr. İbrahim TOSUN

(Munzur Üniversitesi)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır)

10/06/2022

Prof. Dr. Murat KOÇ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’ndaki hükümlere tabidir.

İTHAF

Sevgili Aileme...

ETİK BEYANI

Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
 - Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
 - Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
 - Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
 - Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,
- bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

10/06/2022

Ayşe YILMAZ

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam boyunca hoşgörüsü, sevgisi, ilgisi ile bana her daim yol gösteren, güvenen ve benden desteğini bir an olsun esirgemeyen; engin bilgisi, kıymetli tecrübesi, çalışma disiplini, dikkati ve özeni ile tezimin her aşamasında önemli katkılar sunan saygıdeğer hocam, tez danışmanım Doç. Dr. Şirvan KALSIN'a çok teşekkür ederim. Değerli akademik tecrübelerini, bilgi birikimlerini büyük bir özveriyle benimle paylaşan kıymetli hocalarım Doç. Dr. İbrahim TOSUN'a ve Dr. Öğr. Üyesi Belde AKA KİYAĞA'ya içtenlikle teşekkür ederim. Beni sabırla destekleyen ve sevgisini hiçbir zaman eksik etmeyen sevgili aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZ

DERLEME SÖZLÜĞÜ'NDEKİ TÜRKÇE ZOOLOJİ (HAYVAN BİLİMİ) TERİMLERİ

Ayşe YILMAZ

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Şirvan KALSIN

Haziran 2022, 325 sayfa

Türkler, en eski zamanlardan itibaren gerek göçebe (konargöçer, atlı göçebe) gerekse yerleşik hayatta hayvanlarla daima iç içe yaşamış ve karada, havada ve denizde yaşayan her türlü hayvan ve bu hayvanlarla ilgili konular etrafında geniş bir söz varlığı oluşturmuşlardır. Bu söz varlığının dildeki en güçlü akisleri de halk ağızlarına yansımıştır. Bugün Türkiye Türkçesi ağızları hayvanlar hakkında ölçünlü dile kıyasla daha zengin ve ayrıntılı bir söz varlığına sahiptir. Türk Dil Kurumu tarafından Türkiye Türkçesi ağızlarının kapsamlı bir sözlüğü olarak yayımlanan Derleme Sözlüğü adlı külliyatta da pek çok söz varlığı verisi bulunur. Bu söz varlığı verilerinin büsbütün tespit edilip detaylı bir şekilde ele alınması da Türk dilinin geçmişten günümüze tüm yönleriyle muhafaza edilmiş ve canlı bir kullanım alanı bulmuş kendine özgü birtakım özelliklerinin ortaya çıkarılması bakımından büyük bir önem taşır. Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada, Türk dili ve kültür tarihi açısından oldukça önemli yere sahip olan Derleme Sözlüğü esas alınarak Türkiye Türkçesi ağızlarının söz varlığında yer alan hayvanlar ve onları doğrudan inceleyen zoolojiyle ilgili malzemenin tamamı taranmış ve taramadan elde edilen malzeme dil merkezli incelenmiştir. Dört bölüm halinde hazırlanan çalışmanın temelini oluşturan üçüncü bölümde Derleme Sözlüğü ekseninde tespit edilen malzemenin zoolojik esaslara göre sınıflandırılması yapılmış ve bu sınıflandırma sonucunda toplam 16 ana bölüm ve alt dalları ortaya konmuştur. Bölüm başlıkları altında alfabetik olarak sıralanan sözcükler yapı bakımından tasnif edilmiş, aynı zamanda etimolojik açıdan ele alınıp değerlendirilmiştir. Böylece tüm bunlardan yola çıkarak hayvanların ve zoolojinin Anadolu halkının hayatındaki yeri ve önemi saptanmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Derleme Sözlüğü, hayvan bilimi, terim, Türkiye Türkçesi
ağızları, zooloji

ABSTRACT**TURKISH ZOOLOGY (ANIMAL SCIENCE) TERMS IN THE COMPILATION
DICTIONARY****Ayşe YILMAZ****Master Thesis, Department of Turkish Language and Literature****Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Şirvan KALSIN****June 2022, 325 pages**

Since the earliest times, Turks have always lived together with animals in both nomadic (equestrian) and settled life. Moreover, they have formed a wide vocabulary about all kinds of animals living on land, in the air and in the sea and the subjects related to these animals. The strongest reflections of this vocabulary in the language are also reflected in the dialects. Today, Turkey Turkish dialects have a richer and more detailed vocabulary about animals if it is compared to the standard language (written language, Istanbul Turkish). In addition to this, there is also a lot of vocabulary data in the corpus called Derleme Sözlüğü which is published by the Turkish Language Association as a comprehensive dictionary of Turkey Turkish dialects. It has great importance that this vocabulary data is completely determined and detailly examined, in revealing some unique features of the Turkish language that have been preserved and kept alive in all aspects from the past to the present. In this study, which was prepared as a master's thesis, the animals in the vocabulary of Turkey Turkish dialects and the materials related to zoology that directly examine them were scanned based on the compilation dictionary. This dictionary has a very important place in terms of Turkish language and cultural history and the materials obtained from the study were examined in the terms of philology. In the third part of which forms basis of the study prepared in 4 parts, the words determined in the axis of compilation dictionary are classified into 16 main part and subbranches of them are revealed. The words listed alphabetically under the chapter headings have been classified in terms of structure and also they discussed and evaluated in terms of etymology. Since there fore in the light of all the information above the place and importance of animals and zoology in the life of Anatolian people was tried to be determined.

Keywords: compilation dictionary, animal science, term, Turkey Turkish dialects, zoology

ÖN SÖZ

Dil, bir toplumun nasıl bir düşünce sistemine sahip olduğunu, o toplumun zihnen nasıl çalıştığını gösteren bir aynadır. Diğer bir deyişle dil, kullanıcısı olduğu toplumun kültürel öğelerini içinde barındıran, bu öğeleri nesilden nesile aktaran, ait olduğu çevreye ve düşünce yapısına göre şekillenebilen bir anlaşma vasıtasıdır.

İnsanı, toplumu, en gelişmiş haliyle bir milleti oluşturan öğelerin başında yer alan dilin temel alanlarından biri de hiç şüphesiz ağızlardır. Ağızlar, bir dilin kendi içinde sakladığı sosyal ve kültürel değerlerin ortaya çıkarılmasında oldukça önemli bir işleve sahiptir. Bugün standart Türkiye Türkçesinin temelini oluşturan Anadolu ağızları Türkçe için büyük bir zenginlik kaynağıdır. Bu zenginliğin kaybolmadan kayıt alınıp kalıcılışmasını sağlayan en önemli, en kapsamlı derleme çalışması da Derleme Sözlüğü'dür.

Derleme Sözlüğü, yurdun çeşitli bölgelerinde bir olayın veya bir durumun ya da bir nesnenin o bölgedeki halk tarafından nasıl ve ne şekilde adlandırıldığını kaydeden devasa bir külliyattır. Bu külliyattaki hacimli malzemeden sadece dil ile ilgili değil folklor, tarih, etnografya, sosyoloji gibi pek çok bilim dalının çalışma alanını ilgilendiren önemli veriler elde edilebilmektedir. Bu bakımdan Derleme Sözlüğü, araştırmacıların sıklıkla başvurduğu ve üzerinde çalışmalar yaptığı temel kaynaklardan biridir.

Türk yaşıntısının mekânı olarak kabul edilen tabiat ve tabiatın bir parçası olan hayvanlarla (Bebercan, 2008, s. 6) ilgili Derleme Sözlüğü'nde önemli ölçüde söz varlığı verisi bulunur ve bu verilerin filolojik ve folklorik yönden araştırılması büyük bir önem arz eder. “*Derleme Sözlüğü'ndeki Türkçe Zooloji (Hayvan Bilimi) Terimleri*” başlıklı tez çalışmasında da her yönüyle araştırılmaya muhtaç bir kültür hazinesi durumunda olan Derleme Sözlüğü'nden hareketle Anadolu ağızlarının söz varlığında yer alan hayvanlar ve bu hayvanları doğrudan inceleyen zoolojiyle ilgili malzemenin tamamı taranmış ve taramadan elde edilen malzemenin dil merkezli incelemesi yapılmıştır.

Dört bölüm halinde hazırlanan çalışmanın birinci bölümünde çalışmanın konusu, problemi, amacı, önemi ve sınırlılıkları belirtilerek konuyla ilgili yapılan çalışmalara, zooloji ve terim konularını açıklayan genel bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde çalışmanın yöntemi açıklanmıştır. Çalışmanın ana kısmını oluşturan üçüncü bölümde ise Derleme Sözlüğü'nün genel mahiyeti hakkında kısaca bahsedilmiş,

ardından Derleme Sözlüğü ekseninde tespit edilen malzeme zoolojik esaslara göre sınıflandırılıp *omurgasızlar* (eklem bacaklılar, solucanlar, yumuşakçalar, derisi dikenliler, sölenterler), *omurgalılar* (balıklar, kurbağalar, sürüngenler, kuşlar, memeliler), *hayvanların vücut anatomisi ve vücut bölümlerinin salgıladığı maddeler* (vücut organları ve bölümleri, vücut bölümlerinin salgıladığı cerahat ve maddeler), *hayvanların cinsiyeti* (dişi tür, erkek tür), *hayvan yaşları* (gün, hafta, ay, yıl), *hayvanların gelişim evreleri* (yavrluk, gençlik ve yetişkinlik, yaşlılık), *hayvanların fiziksel özellikleri* (renk benek leke, vücut yapısı, organ ve vücut bölümleri “organ ve vücut bölümlerinin biçimsel özelliği, organ ve vücut bölümlerinin eksikliği”), *hayvan davranışları* (huy, alışkanlık, eylem), *hayvanlarda beceri ve deneyim*, *hayvanların beslenme şekilleri*, *hayvanlarda üreme* (çiftleşme güdüsü, çiftleşme durumu, çiftleşme zamanı), *hayvanlarda gebelik ve doğum*, *hayvan hastalıkları*, *hayvanların cinsi ya da soyu*, *hayvan göçleri*, *hayvan toplulukları* olmak üzere toplam 16 ana bölüm ve alt dalları ortaya konmuş ve incelemesi yapılmıştır. “Tartışma ve Sonuç” başlıklı dördüncü bölümde çalışmadan elde edilen veriler genel olarak değerlendirilmiştir.

Bölüm başlıkları altında alfabetik olarak sıralanan sözcükler yapı bakımından tasnif edilmiş, aynı zamanda etimolojik açıdan ele alınıp değerlendirilmiştir. Eldeki malzeme bir hayli fazla olduğu için üzerinde durulan terimle ilgili mümkün olduğunca kısa ve öz bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Omurgasız ve omurgalı hayvanların sınıflandırılmasında ve alt takımlarının belirlenmesinde genel zooloji kitaplarındaki yöntem esas alınmıştır. Zooloji çalışmalarında alt dal olarak değerlendirilen hayvan davranışları, hayvan hastalıkları, hayvan göçleri vb. bölümlere ilişkin malzemenin incelenmesi de değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

10/06/2022

Ayşe YILMAZ

İÇİNDEKİLER

KAPAK.....	i
ONAY	ii
İTHAF	iii
ETİK BEYANI.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZ	vi
ABSTRACT	viii
ÖN SÖZ	x
İÇİNDEKİLER.....	xii
KISALTMALAR.....	xx
TABLolar LİSTESİ	xxii
GRAFİKLER LİSTESİ	xxiii
EKLER LİSTESİ.....	xxiv
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Problemi.....	1
1.3. Araştırmanın Amacı.....	2
1.4. Araştırmanın Önemi	2
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	3
1.6. Konu ile İlgili Yapılan Çalışmalar	3
1.7. Zooloji.....	6
1.7.1. Zoolojinin Tarihçesi	6
1.7.2. Türklerde Zooloji	8
1.7.2.1. Türkiye’deki Zooloji Çalışmaları	9
1.7.3. Türk Dilinde Zooloji	10
1.8. Terim.....	11
1.8.1. Terim Nedir?	11
1.8.2. Terimlerin Genel Özellikleri	15
1.8.3. Terimlerin Anlam Özellikleri.....	18
1.8.4. Terim Yapma Yolları	19

1.8.4.1. Örnekseme Yoluyla Terim Türetme.....	21
1.8.4.2. Yapım Ekleriyle Kök ve Gövdelerden Terim Türetme.....	21
1.8.4.3. Kelime Birleştirme Yoluyla Terim Türetme	22
1.8.4.4. Kelime Türünü Değiştirme Yoluyla Terim Türetme.....	23
1.8.4.5. Genel Dilden Kelime Aktarma	24
1.8.4.6. Halk Ağzlarından Kelime Aktarma.....	25
1.8.4.7. Tarihi Türkçe Metinlerden Kelime Aktarma.....	25
1.8.4.8. Çağdaş Türk Lehçelerinden Yararlanma	26
1.8.4.9. Çeviri Yoluyla Terim Türetme	26
1.8.5. Türkçe Zooloji Terim Sözlükleri	27
2. YÖNTEM	29
3. BULGULAR	32
3.1. Derleme Sözlüğü.....	32
3.1.1. Derleme Sözlüğü'ndeki Türkçe Zooloji (Hayvan Bilimi) Terimleri	34
3.1.1.1. Omurgasızlar	36
3.1.1.1.1. Eklem Bacaklılar.....	36
3.1.1.1.1.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar.....	36
3.1.1.1.1.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	53
3.1.1.1.1.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	53
3.1.1.1.1.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar.....	58
3.1.1.1.1.2.3. Fiilimsi Öbeği Biçiminde Kurulanlar	62
3.1.1.1.1.2.4. İsnat Öbeği Biçiminde Kurulanlar.....	63
3.1.1.1.1.2.5. İkileme Öbeği Biçiminde Kurulanlar	63
3.1.1.1.1.2.6. Tekrar Öbeği Biçiminde Kurulanlar.....	63
3.1.1.1.2. Solucanlar	66
3.1.1.1.2.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar.....	66
3.1.1.1.2.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	67
3.1.1.1.2.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	67
3.1.1.1.2.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar.....	67
3.1.1.1.3. Yumuşakçalar	68
3.1.1.1.3.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar.....	68
3.1.1.1.3.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	69
3.1.1.1.3.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	69
3.1.1.1.3.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar.....	70

3.1.1.1.3.2.3. İsnat Öbeği Biçiminde Kurulanlar.....	70
3.1.1.1.4. Derisi Dikenliler	70
3.1.1.1.4.1. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	70
3.1.1.1.4.1.1. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar.....	70
3.1.1.1.4.1.2. Fiilimsi Öbeği Biçiminde Kurulanlar	70
3.1.1.1.5. Sömlenterler.....	71
3.1.1.1.5.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar.....	71
3.1.1.1.5.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	71
3.1.1.1.5.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	71
3.1.1.1.5.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar.....	71
3.1.1.2. Omurgalılar.....	71
3.1.1.2.1. Balıklar.....	71
3.1.1.2.1.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar.....	71
3.1.1.2.1.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	78
3.1.1.2.1.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	78
3.1.1.2.1.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar.....	81
3.1.1.2.2. Kurbağalar	84
3.1.1.2.2.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar.....	84
3.1.1.2.2.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	85
3.1.1.2.2.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	85
3.1.1.2.2.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar.....	85
3.1.1.2.3. Sürüngeñler	85
3.1.1.2.3.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar.....	85
3.1.1.2.3.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	88
3.1.1.2.3.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	88
3.1.1.2.3.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar.....	89
3.1.1.2.3.2.2.1. Ters Çevrilmiş Sıfat Tamlaması	90
3.1.1.2.3.2.3. Fiilimsi Öbeği Biçiminde Kurulanlar	90
3.1.1.2.3.2.4. İsnat Öbeği Biçiminde Kurulanlar.....	91
3.1.1.2.3.2.5. İkileme Öbeği Biçiminde Kurulanlar	91
3.1.1.2.4. Kuşlar.....	93
3.1.1.2.4.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar.....	93
3.1.1.2.4.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	120
3.1.1.2.4.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	120

3.1.1.2.4.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar.....	126
3.1.1.2.4.2.2.1. Ters Çevrilmiş Sıfat Tamlaması	134
3.1.1.2.4.2.3. Fiilimsi Öbeği Biçiminde Kurulanlar.....	134
3.1.1.2.4.2.4. İsnat Öbeği Biçiminde Kurulanlar.....	135
3.1.1.2.4.2.5. Tekrar Öbeği Biçiminde Kurulanlar.....	136
3.1.1.2.5. Memeliler.....	140
3.1.1.2.5.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar.....	140
3.1.1.2.5.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	161
3.1.1.2.5.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	161
3.1.1.2.5.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar.....	163
3.1.1.2.5.2.3. Fiilimsi Öbeği Biçiminde Kurulanlar	164
3.1.1.2.5.2.4. İsnat Öbeği Biçiminde Kurulanlar.....	165
3.1.1.2.5.2.5. İkilime Öbeği Biçiminde Kurulanlar.....	165
3.1.1.3. Hayvanların Vücut Anatomisi ve Vücut Bölümlerinin Salgıladığı Maddeler.....	169
3.1.1.3.1. Vücut Organları ve Bölümleri	169
3.1.1.3.1.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar.....	169
3.1.1.3.1.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	181
3.1.1.3.1.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	181
3.1.1.3.1.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar.....	182
3.1.1.3.1.2.3. Fiilimsi Öbeği Biçiminde Kurulanlar	182
3.1.1.3.2. Vücut Bölümlerinin Salgıladığı Cerahat ve Maddeler	182
3.1.1.3.2.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar.....	182
3.1.1.3.2.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	185
3.1.1.3.2.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	185
3.1.1.3.2.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar.....	186
3.1.1.4. Hayvanların Cinsiyeti	186
3.1.1.4.1. Dişi Tür	186
3.1.1.4.1.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar.....	186
3.1.1.4.1.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	188
3.1.1.4.1.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	188
3.1.1.4.1.2.2. San Öbeği Biçiminde Kurulanlar	189
3.1.1.4.2. Erkek Tür	189
3.1.1.4.2.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar.....	189

3.1.1.4.2.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	193
3.1.1.4.2.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	193
3.1.1.4.2.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	193
3.1.1.4.2.2.3. Tekrar Öbeği Biçiminde Kurulanlar	194
3.1.1.5. Hayvanların Yaşı	194
3.1.1.5.1. Gün	194
3.1.1.5.1.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar	194
3.1.1.5.1.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	195
3.1.1.5.1.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	195
3.1.1.5.2. Hafta	195
3.1.1.5.2.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar	195
3.1.1.5.3. Ay	195
3.1.1.5.3.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar	195
3.1.1.5.4. Yıl	196
3.1.1.5.4.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar	196
3.1.1.5.4.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	202
3.1.1.5.4.2.1. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	202
3.1.1.5.4.2.2. Fiilimsi Öbeği Biçiminde Kurulanlar	203
3.1.1.5.4.2.3. İsnat Öbeği Biçiminde Kurulanlar	203
3.1.1.6. Hayvanların Gelişim Evreleri	203
3.1.1.6.1. Yavruluk	203
3.1.1.6.1.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar	203
3.1.1.6.1.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	217
3.1.1.6.1.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	217
3.1.1.6.1.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	217
3.1.1.6.1.2.3. Fiilimsi Öbeği Biçiminde Kurulanlar	218
3.1.1.6.1.2.4. İsnat Öbeği Biçiminde Kurulanlar	218
3.1.1.6.2. Gençlik ve Yetişkinlik	220
3.1.1.6.2.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar	220
3.1.1.6.3. Yaşlılık	222
3.1.1.6.3.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar	222
3.1.1.6.3.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	223
3.1.1.6.3.2.1. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	223
3.1.1.7. Hayvanların Fiziksel Özellikleri	223

3.1.1.7.1. Renk, Benek, Leke.....	223
3.1.1.7.1.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar.....	223
3.1.1.7.1.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	229
3.1.1.7.1.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	229
3.1.1.7.1.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar.....	229
3.1.1.7.1.2.3. İsnat Öbeği Biçiminde Kurulanlar.....	233
3.1.1.7.1.2.4. Tekrar Öbeği Biçiminde Kurulanlar.....	233
3.1.1.7.2. Vücut Yapısı	234
3.1.1.7.2.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar.....	234
3.1.1.7.2.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	237
3.1.1.7.2.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	237
3.1.1.7.2.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar.....	238
3.1.1.7.2.2.3. Fiilimsi Öbeği Biçiminde Kurulanlar.....	238
3.1.1.7.2.2.4. İsnat Öbeği Biçiminde Kurulanlar.....	238
3.1.1.7.2.2.5. Tekrar Öbeği Biçiminde Kurulanlar.....	239
3.1.1.7.3. Organ ve Vücut Bölümleri.....	239
3.1.1.7.3.1. Organ ve Vücut Bölümlerinin Biçimsel Özelliği.....	239
3.1.1.7.3.1.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar	239
3.1.1.7.3.1.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar.....	243
3.1.1.7.3.1.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar.....	243
3.1.1.7.3.1.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	243
3.1.1.7.3.1.2.2.1. Ters Çevrilmiş Sıfat Tamlaması.....	244
3.1.1.7.3.1.2.3. İsnat Öbeği Biçiminde Kurulanlar	244
3.1.1.7.3.1.2.4. Tekrar Öbeği Biçiminde Kurulanlar	244
3.1.1.7.3.2. Organ ve Vücut Bölümlerinin Eksikliği	244
3.1.1.7.3.2.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar	244
3.1.1.7.3.2.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar.....	245
3.1.1.7.3.2.2.1. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	245
3.1.1.8. Hayvan Davranışları.....	245
3.1.1.8.1. Huy.....	245
3.1.1.8.1.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar.....	245
3.1.1.8.1.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	247
3.1.1.8.1.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	247
3.1.1.8.1.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar.....	248

3.1.1.8.1.2.3. İsnat Öbeği Biçiminde Kurulanlar.....	248
3.1.1.8.2. Alışkanlık.....	248
3.1.1.8.2.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar.....	248
3.1.1.8.2.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	249
3.1.1.8.2.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulan Yapılar.....	249
3.1.1.8.2.2.2. Fiilimsi Öbeği Biçiminde Kurulan Yapılar	249
3.1.1.8.3. Eylem	250
3.1.1.8.3.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar.....	250
3.1.1.8.3.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	255
3.1.1.8.3.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	255
3.1.1.8.3.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar.....	255
3.1.1.8.3.2.3. İsnat Öbeği Biçiminde Kurulanlar.....	256
3.1.1.8.3.2.4. İkileme Öbeği Biçiminde Kurulanlar	256
3.1.1.9. Hayvanlarda Beceri ve Deneyim.....	256
3.1.1.9.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar	256
3.1.1.9.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	257
3.1.1.9.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	257
3.1.1.9.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	257
3.1.1.9.2.3. İkileme Öbeği Biçiminde Kurulanlar.....	258
3.1.1.10. Hayvanların Beslenme Şekilleri	258
3.1.1.10.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar	258
3.1.1.11. Hayvanlarda Üreme.....	258
3.1.1.11.1. Çiftleşme Güdüsü	258
3.1.1.11.1.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar.....	258
3.1.1.11.2. Çiftleşme Durumu.....	260
3.1.1.11.2.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar.....	260
3.1.1.11.3. Çiftleşme Zamanı.....	261
3.1.1.11.3.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar.....	261
3.1.1.11.3.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	261
3.1.1.11.3.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	261
3.1.1.12. Hayvanlarda Gebelik ve Doğum	261
3.1.1.12.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar	261
3.1.1.12.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	266
3.1.1.12.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	266

3.1.1.12.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	267
3.1.1.13. Hayvan Hastalıkları	267
3.1.1.13.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar	267
3.1.1.13.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	272
3.1.1.13.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	272
3.1.1.13.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	274
3.1.1.13.2.2.1. Ters Çevrilmiş Sıfat Tamlaması	276
3.1.1.13.2.3. Fiilimsi Öbeği Biçiminde Kurulanlar.....	276
3.1.1.13.2.4. İsnat Öbeği Biçiminde Kurulanlar	276
3.1.1.14. Hayvanların Cinsi ya da Soyu	277
3.1.1.14.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar	277
3.1.1.14.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	277
3.1.1.14.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	277
3.1.1.14.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	278
3.1.1.15. Hayvan Göçleri.....	278
3.1.1.15.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar	278
3.1.1.16. Hayvan Toplulukları.....	278
3.1.1.16.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar	278
3.1.1.16.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar	280
3.1.1.16.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar	280
4. TARTIŞMA VE SONUÇ	281
KAYNAKÇA.....	288
EKLER.....	297

KISALTMALAR

Alm.	: Almanca
Ar.	: Arapça
Arn.	: Arnavutça
Bk.	: Bakınız
Bulg.	: Bulgarca
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DLT	: Dîvânu Lugâti't-Türk
EErm.	: Eski Ermenice
Erm.	: Ermenice
ETDES	: Eren Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü
EYun.	: Eski Yunanca
Gürc.	: Gürcüce
Fr.	: Fransızca
Haz.	: Hazırlayan
Hırv.	: Hırvatça
İbr.	: İbranice
İng.	: İngilizce
İt.	: İtalyanca
Kürt.	: Kürtçe
Lat.	: Latince
Mac.	: Macarca
Moğ.	: Moğolca
Osm.	: Osmanlıca
Rom.	: Romanca
Rus.	: Rusça
S.	: Sayfa
Sans.	: Sanskritçe
Sl.	: Slavca
Srp.	: Sırpça
T.	: Türkçe

TS : Türkçe Sözlük
YTS : Yeni Tarama Sözlüğü

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. <i>Eklem Bacaklılar Sınıfına Ait Takımlar</i>	64
Tablo 2. <i>Sürüngenler Sınıfına Ait Takımlar</i>	92
Tablo 3. <i>Kuşlar Sınıfına Ait Takımlar</i>	137
Tablo 4. <i>Memeliler Sınıfına Ait Takımlar</i>	166
Tablo 5. <i>Omurgasız ve Omurgalı Yavrular</i>	219

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. <i>Derleme Sözlüğü'ndeki Zoolojiye İlişkin Malzemenin Sayısal Dağılımı.....</i>	36
Grafik 2. <i>Eklem Bacaklılar Sınıfına Ait Takımların Yüzdesel Dağılımı.....</i>	64
Grafik 3. <i>Sürüngenler Sınıfına Ait Takımların Yüzdesel Dağılımı.....</i>	92
Grafik 4. <i>Kuşlar Sınıfına Ait Takımların Yüzdesel Dağılımı.....</i>	136
Grafik 5. <i>Memeliler Sınıfına Ait Takımların Yüzdesel Dağılımı.....</i>	166
Grafik 6. <i>Omurgasız ve Omurgalı Yavruların Yüzdesel Dağılımı.....</i>	218

EKLER LİSTESİ

EK A- Etik Kurul Onay Belgesi.....	297
EK B- Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Etik İzin Yazısı.....	300
EK C- Etik Kurul İzin Belgesi.....	301

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Ağızlar, belli bir topluluğa ait etnik yapının içinde zamana ve mekâna bağlı olarak oluşan konuşma biçimleridir. Bir dilde var olan ağız çeşitliliği o dilin en değerli hazinesidir. Diğer bir deyişle ağızlar, dilin zengin ve köklü canlı tanıkları, aynı zamanda bir kültür zenginliğidir. Bugün bizim kültür zenginliğimizin bir parçası olan Türkiye Türkçesi ağızları içinde barındırdığı unsurlar bakımından oldukça kıymetlidir. Bu unsurların kaybolmadan yazıya aktarılma noktasında da Derleme Sözlüğü büyük bir önem taşır.

Türk dilinin kültür mirasını geçmişten günümüze taşıması ve yaşatması açısından Türk dili ve kültür tarihi için son derece önemli olan Derleme Sözlüğü, Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili hazırlanmış en kapsamlı derleme çalışması ve ağız sözlüğüdür.

Birçok yönden dikkat çeken Derleme Sözlüğü, farklı dallarda çalışan pek çok araştırmacı için temel başucu kaynağı niteliğindedir. Özellikle Türk toplumunun kültüründe ve yaşantısında daima ayrılmaz bir parçası olan hayvanlar ve bu hayvanları geniş ölçüde inceleyen zoolojiyle ilgili içinde zengin ve ayrıntılı bir malzeme bulundurur. Bu malzeme başta Türkiye'deki hayvan çeşitliliği olmak üzere hayvanların gelişim evrelerine, anatomisine, fiziksel özelliklerine, cinsine ya da soyuna, üremesine, yaşına, hastalıklarına varıncaya kadar geniş bir yelpazeyi kapsar. Bu çalışmada da Derleme Sözlüğü'ndeki zoolojiye ilişkin bu zengin malzemenin taraması yapılmış ve taramadan elde edilen malzeme dil yönünden incelenmiştir.

1.2. Araştırmanın Problemi

Derleme çalışmaları sonucunda ortaya konan Derleme Sözlüğü'nde gerek nitelik gerekse nicelik bakımından zengin olan zooloji terimleri, geçmişten yakın tarihe kadar hayvancılıkla uğraşmış ve hayvancılıkla geçimini sağlamış, hayvancılığı ve hayvan kültürünü hayatının bir parçası haline getirmiş Anadolu halkının dilinde daima ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur (Güler, 1988 s. 3). Diğer bir deyişle bu terimler, söz konusu zooloji alanına ait kavramların Anadolu halkının sosyo-kültürel yaşamındaki genel işlevleri doğrultusunda işlerlik ve önem kazanmıştır.

Derleme Sözlüğü'ndeki zooloji terimlerinin tamamına yakın bir kısmı Türkçedir. Bugün kullanımdan düşmüş, eskicil (arkaik) olarak nitelendirilen pek çok

zooloji teriminin izlerini Derleme Sözlüğü'nde görmek mümkündür. Bu bakımdan Derleme Sözlüğü'ndeki zooloji terimlerinin kapsamlı bir biçimde ortaya konması ve ortaya konan bu terimlerin zoolojik esaslara göre sınıflandırılıp dil merkezli incelenmesi, zoolojinin ağızlardaki durumunun belirlenmesinde ve gün yüzüne çıkarılmasında son derece önemli ve zaruridir. İşte tüm bunlar *Derleme Sözlüğü'ndeki Türkçe Zooloji (Hayvan Bilimi) Terimleri* başlıklı tez konusunun ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Tez, Derleme Sözlüğü'ndeki zoolojiye ilişkin zengin söz hazinesini ortaya koymakla kalmayacak, aynı zamanda yüzyıllar boyunca dilimize girmiş ya da girmekte olan zoolojiyle ilgili yabancı soylu terimlerin mücadelesinde ve Türkçeleştirilmesi gibi sorunsallara da temel dayanak olacaktır.

1.3. Araştırmanın Amacı

Türkiye Türkçesi ağızlarının köklü söz varlığı verilerini içeren Derleme Sözlüğü, yansıttığı ağız özellikleri bakımından Türk dili araştırmaları için önemli bir kaynaktır. Derleme Sözlüğü'nün içinde barındırdığı zengin veriler üzerine yapılan bilimsel çalışmalar sadece dil ile sınırlı kalmamış, Türkoloji'nin her alanında detaylı bir şekilde ele alınıp incelenmiştir. Derleme Sözlüğü ile ilgili üniversitelerde gerek yüksek lisans gerekse doktora düzeyinde çok sayıda tez çalışması hazırlanmış, hazırlanmaya da devam etmektedir. Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmanın amacı da halk ağzında yaşayan zoolojiye ilişkin terimleri Derleme Sözlüğü ekseninde tespit etmek; tespit edilen terimlerin oluşmasını sağlayan temel noktaları değerlendirmek, aynı zamanda yapı bakımından tasnif etmek ve etimolojik açıdan inceleyerek dildeki durumlarını ortaya koymaktır. Tüm bunlardan yola çıkarak Türkçe zooloji terimlerinin Derleme Sözlüğü'ndeki önemini saptamak ve bu doğrultuda da zooloji tarihi araştırmaları ile zooloji terimlerini Türkçeleştirme çalışmalarına az da olsa katkı sağlamaktır.

1.4. Araştırmanın Önemi

Bir dile ait söz varlığı içinde yer alan terimler, söz varlığının en önemli birleşenlerinden biri olmasının yanı sıra bir dilin kültür ve uygarlık dili olarak gelişmişliğinin başlıca göstergelerindendir (Pilav, 2008, s. 267). Bugün standart Türkiye Türkçesinin terimleri için gizli bir hazine durumunda olan Derleme Sözlüğü, halk ağzında yaşayan zoolojiyle ilgili terimleri ihtiva etmesi bakımından oldukça

önemlidir. *Derleme Sözlüğü'ndeki Türkçe Zooloji (Hayvan Bilimi) Terimleri* adlı tez çalışması da Derleme Sözlüğü'nden hareketle Türkiye Türkçesi ağızlarında yer alan zoolojiye ilişkin terimlerin tamamının taranması ve taramadan elde edilen malzemenin belli ölçütlere göre sıralanması, bu sıralamaya göre sınıflandırmanın modern zoolojide kullanılan sistematiksel taksonomik esaslara ve adlandırmaya uyularak nasıl oluşturulduğu sorunsalına çözüm sunması, aynı zamanda tüm malzemenin dil merkezli detaylı bir şekilde incelemesi yapılarak alandaki bir eksikliğin daha giderilmesi, yeni araştırmalar için konu alanına ilgi uyandırılması ve böylece konuyla ilgili daha fazla çalışmanın oluşturulmasına katkı sağlanmaya çalışılması açısından önem taşımaktadır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışma, Derleme Sözlüğü'ndeki zooloji terimleriyle sınırlandırılmıştır. Bu bakımdan zooloji haricindeki diğer terimler üzerinde durulmamıştır. Çalışmada esas olarak Türkçe kökenli zooloji terimlerinin incelenmesi yapılmıştır. Yabancı bir dilden alınan bir köke Türkçe yapım ekleri getirilerek türetilmiş terimlerin incelenmesi de çalışmaya dâhil edilmiştir. Konuyla ilgilenenlere yardımcı olmak, Derleme Sözlüğü'nde zoolojiye ilişkin malzemenin genel durumunu saptamak ve Türkçe zooloji terimlerine kıyasla oranını belirlemek amacıyla Türkçe kökenli olmayan yabancı soylu zooloji terimlerine de değinilmiştir. Ayrıca yabancı soylu terimlerin Derleme Sözlüğü'nde hangi anlamda kullanıldıkları, hangi dile ait oldukları gösterilmiş ve asıllarına da yer verilmeye çalışılmıştır.

1.6. Konu ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Türk milletinin kültüründe ve yaşantısında önemli bir yere sahip olan hayvanlar ve onları geniş ölçüde inceleyen zoolojiyle ilgili dil bağlamında ele alınan çok sayıda Türk dili araştırması bulunmaktadır. Lakin bu bölümde bu araştırmaların hepsinden söz etmek mümkün değildir. Bu bakımdan burada sadece bu tez çalışmasına kaynaklık eden bazı araştırmalara yer verilmiş ve bu araştırmaların kısaca içeriklerine değinilmiştir.

Mehmet Turgut Berbercan tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan “*Babur'un Hatıratında Geçen Hayvan Adları ve Bunların Türk Dili Açısından Değerlendirilmesi*” (2008) adlı çalışmada, Baburname'de yer alan hayvanların hususiyetlerinden bahsedilmiş ve tespit edilen hayvanlar zoolojik esaslar çerçevesinde tasnif edilerek ilgili başlıklar altında alfabetik olarak sıralanmıştır. Ayrıca kimi hayvan

adlarının gerek eski gerekse çağdaş Türk lehçelerinde geçen biçimlerine ve bu adların hem yerli hem de yabancı kaynaklardan yararlanılarak karşılaştırmalı incelemesine detaylı olarak yer verilmiş ve söz konusu metinde geçen hayvan adlarının etimolojik kökenleri sayısal veriler kullanılarak tablolar halinde gösterilmiştir. Farklı dillerde bulunan karşılıkları ise listeler halinde sunulmuştur.

Eski Anadolu Türkçesi dönem eserlerinden biri olan Tertib-i Mu'alece ile ilgili doktora tezi hazırlayan Gürkan Gümüştam, “*Hazā Kitāb u Hükemā-yı Tertibi-i Mu'alece Adlı Eser Üzerine Bir Dil İncelemesi*” (2009) adlı çalışmasında söz konusu eseri söz varlığının yanında imla, ses ve biçim yönünden de tespit etmiş ve eserin anlam ve anlatım özelliklerini belirlemiştir. Eserde geçen tıp terimlerinin yanı sıra zooloji terimlerini de yapı ve köken bakımından incelemiş ve madde başı olarak aldığı her bir terimin anlamına ve bu terimlerin metin içinde geçen cümle örneklerine yer vermiştir. Gürkan Gümüştam, “*Eski Anadolu Türkçesinde Eczacılık Terimleri ve Bu Terimlerin Tıp, Botanik, Zooloji, Madencilik, Kimya Terimleriyle İlişkileri*” (2010) adlı bir başka çalışmasında ise Tertib-i Mu'alece'den hareketle eczacılık terimlerini incelemiş ve bu terimlerin tıp, botanik, zooloji vb. terimlerle olan ilişkisi üzerinde durmuştur. Özellikle tıp yazmalarının hayvan adları bakımından önemli birer kaynak olduğunu, Tertib-i Mu'alece'de de hayvansal ürünlerin (tırnak, boynuz, deri vb.) ilaç yapımında ham madde olarak kullanıldığını belirtmiş ve eserdeki zooloji terimlerinin incelemesini ayrı bir alt başlık olarak vermiştir. Söz konusu alt başlıkta zooloji terimlerini kendi içinde Türkçe, Arapça, Yunanca kökenli terimler olarak ayırmış ve Türkçe kökenli zooloji terimlerinin diğer yabancı kökenli zooloji terimlerine oranla daha fazla olduğunu ortaya koymuştur.

Selçuk Kırbaç, Demîrî'nin hayvanlarla ilgili olan Hayâtü'l-Hayevân adlı zoolojik eserinin Muhammed bin Süleyman tarafından yapılan tercümesi üzerine “*Hayâtü'l-Hayevân Tercümesi (Giriş, İnceleme, Metin, Dizin-Sözlük)*” (1999) adlı doktora çalışması hazırlamış ve bu çalışmasında Hayâtü'l-Hayevân hakkında geniş kapsamlı bir bilgiye yer vermiştir. Çalışmanın inceleme bölümünde metnin imlası ve fonetiği üzerinde durmuştur. Kırbaç, gerek kelime hazinesinin çeşitliliği gerekse gösterdiği dil özellikleri bakımından oldukça önemli olan bu eserin imla yönünden düzensizlik gösterdiğini, birçok Türkçe ve yabancı soylu kelimenin yazılışında da birtakım tutarsızlıkların bulunduğunu dile getirmiştir. Ayrıca eserin ses bilgisi açısından Eski Anadolu Türkçesi dile özelliklerini yansıttığını belirtmiştir.

Oğuz Ergene, “*Türkiye Türkçesi Ağızlarında Hayvan Adlandırmalarına İlişkin Belirleyiciler*” (2014) adlı makalesinde Türkiye Türkçesi ağızlarında hayvan adlandırmaları için esas alınan belirleyicilerin tespit edilmesini amaçlamış ve bu doğrultuda Derleme Sözlüğü başta olmak üzere Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili yapılan çalışmaları tarayarak 24 farklı (cinsiyet, organlar ya da vücut bölümleri, yaşamsal etkinlikler vb.) belirleyici saptamış ve bazı belirleyicileri kendi içinde daha alt dallara ayırıp ayrıntılı bir biçimde vermiştir.

Türkçede hayvan adları bakımından yapılan en önemli çalışmalardan biri de hiç şüphesiz Ahmet Buran’ın “*Yunus’ta Hayvan Adları ve Fonksiyonları*” (1992) adlı makalesidir. Buran, Yunus Divanı’ndan hareketle divanda toplam 56 değişik hayvan adının geçtiğini tespit etmiş ve bu hayvanlardan bazılarının farklı beyitlerde pek çok kez (bülbül 31, kuş 27, at 13 defa vb.) tekrar edildiğini belirtmiştir. Bu doğrultuda 202 defa kullanılan hayvan adlarını üç gruba ayırmıştır. Birinci grupta gerçek hayvanların (at, baykuş, çaylak vb.), ikinci grupta tür adı veya sıfatlarıyla anılan hayvanların (canavar, sürü, davar vb.), üçüncü grupta ise efsanevi ve dini niteliği olanların (burak, hüma kuşu, dev vb.) incelemesine yer vermiştir.

A. Deniz Abik tarafından hazırlanan “*Kutadgu Bilig’de Hayvan Adları*” (2009) adlı çalışmada, Kutadgu Bilig’de geçen hayvan adları taranmış ve tarama sonucunda saptanan hayvanların çoğunlukla insan yaşamındaki konumları esas alınarak genel bir gruplandırma yapılmıştır. Birinci grupta binek hayvanları, yük hayvanları (at, eşek, katır, deve vb.), ikinci grupta vahşi hayvanlar (arслан, böri, esri, adığ vb.), üçüncü grupta kürk hayvanları (kiş, as vb.), dördüncü grupta kuşlar, kanatlılar (gök kuşları, su kuşları, ördekler), beşinci grupta av hayvanları, yaban hayvanları (keyik, teke, elik, ımğa, külmiz vb.), altıncı grupta ehli hayvanlar (koy, buka, köpek, oğlak, öküz vb.), yedinci grupta sinekler, böcekler (çağan, kırt, konguz vb.), sekizinci grupta sürüngenler (yılan, yil vb.), dokuzuncu grupta balık (balık) incelenmiştir. Ayrıca Abik, Kutadgu Bilig’de hayvan adlarının kullanım sıklığı açısından en fazla binek hayvanları ve yük hayvanları (80) adlarının geçtiğini, ikinci sırada ehli hayvan adları (55), üçüncü sırada ise kuş adları (46) şeklinde bir sıra izlediğini tespit etmiş ve bu kullanımların Karahanlı toplum yaşamına ve yaşayışına ilişkin genel bir tablo oluşturulmasında katkı sağlayacak önemli özellikler olduğunu belirtmiştir.

Runik harfli eski Türk yazıtlarında geçen hayvan adlarıyla ilgili Erhan Aydın’ın “*Eski Türk Yazıtlarında Bitkiler ve Hayvanlar*” (2016) adlı önemli bir çalışması bulunmaktadır. Aydın, yazıtlardaki 50 hayvan adı üzerinde durmuştur. Bu hayvan

adlarına ilişkin çeşitli görüşlere yer vermiş ve bunlarla ilgili etimolojik değerlendirmeler yapmıştır.

1.7. Zooloji

1.7.1. Zoolojinin Tarihçesi

Türkçeye “hayvan bilimi” olarak çevrilen zooloji, Yun. *zoon* “hayvan” + Yun. *logos* “çalışmak, bilim” sözcüklerinin birleşiminden oluşmaktadır (Karol, 1963, s. 287).

Biyolojinin bir alt dalı olan zooloji; hayvanların yapılarını, yaşayışlarını, davranışlarını, faaliyetlerini, gelişimlerini, çoğalmalarını ve birbirleriyle olan ilişkilerini inceleyen bir bilim dalıdır. Geçmişte soyu tükenen ve günümüzde hâlen varlığını sürdüren hayvanların tümü zoolojinin inceleme alanına girmektedir (Miller & Harley, 2016, s. 1-4).

Sistemli bir bilim dalı olarak zooloji kavramı çok sonraları ortaya çıkmış olsa da birçok araştırmacıya göre zoolojinin kökeni, ilk insanların mağara duvarlarına çizdikleri figürlere kadar uzanmaktadır. İlkel doğa koşullarında yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarını karşılamak ve yırtıcı hayvanlardan korunmak amacıyla hayvanları gözlemleyen ilk insanlar, süreç içinde elde ettikleri sınırlı bilgi birikimleriyle sadece hayvanları ehlileştirmekle kalmamışlar, aynı zamanda kendileri için birer tehdit unsuru olarak gördükleri yabani hayvanların yanında ehlileştirdikleri hayvanların resimlerini de ilgileri doğrultusunda mağara duvarlarına çizmişlerdir (Yalvaç, 1977, s. 6). Nitekim tarih öncesi (prehistorik insan) insanların Fransa ve İspanya’daki mağaraların duvarlarına çizdikleri en eski çağlara ait hayvan resimleri hâlâ izlenmektedir (Tanyolaç & Tanyolaç, 1986, s. 11-12). Ayrıca bugün modern insanın atası sayılan Cro-Magnon’ların, Güney Batı Avrupa mağaralarının duvarlarına gerçeğe yakın bir biçimde çizdikleri resimlere hemen her mağarada rastlanılmaktadır (Karol vd., 1982, s. 2).

Eski Taş Devri’nde hayvanları sadece avlamakla yetinen insanın, Yeni Taş Devri’nde sığır, domuz, köpek, koyun ve keçi vb. hayvanları ehlileştirmeye başladığını belirten Tolunay, kümes hayvanlarının yetiştirilmesinde çok önemli bir role sahip olan Japonların uzun uğraşlar sonucunda ıslah yoluyla elde ettikleri uzun kuyruklu horozlar gibi çeşitli uğraşların aslında insanların zoolojiyle olan ilişkilerinin hemen her yüzyılda

işlek bir şekilde sürdüğünü gösteren en temel örneklerden biri olduğunu vurgulamaktadır (1960, s. 1-2).

Zooolojiyle ilgili ilk yazılı belgeler ise Mısır, İran ve Antik Yunan kültürlerinde hayvanların incelenmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu belgelerde hayvan türlerinin basit tanımı yapıldıktan sonra hayvanların işlevleri, embriyonik gelişimleri, kendilerine özgü davranışları ve beslenme şekilleri gibi temel ölçütler belli aşamalar doğrultusunda incelenmiştir. Özellikle Mısırlılar, hayvanlar hakkında daha sağlıklı bilgiler edinmişlerdir. Koyun, köpek, kedi, domuz, sığır gibi evcilleştirdikleri hayvanların üremeleri, beslenmeleri ve gelişim evreleriyle ilgili elde ettikleri bilgiler sayesinde ölüleri mumyalama yöntemini geliştirmişlerdir. Ayrıca Yunan bilim insanlarından Anaximander, Xenophanes ve diğerleri canlıların ana maddesinin çamur olduğuna inanmışlar ve hayvanların kökeni hakkında bazı fikirler öne sürmüşlerdir. Geneli fikir düzeyinde kalan bu araştırmalardan farklı olarak zooolojiyle ilgili ilk bilimsel çalışmalar Antik Yunan'da Aristoteles'in çevresinde yapmış olduğu somut gözlemlerle başlamıştır. Zoolojinin de kurucusu sayılan Aristoteles, yumurtadan başlayarak civciv embriyosunun gelişimini günbegün izlemiş, işçi arıların partenogenetik olarak çoğaldıklarını saptamış ve köpek balığı yavrularının anne karnında geliştiğini görmüştür. Bütün bu incelemelerde gözleme çok önem veren Aristoteles, gözlemlerden elde ettiği birtakım çıkarımlarla canlıların basitten gelişmişe doğru düzenli bir değişim içinde olduğunu belirlemiştir (Tanyolaç & Tanyolaç, 1986, s. 12-13; Tolunay, 1960, s. 2-3). Antik Roma'da zooloji çalışmalarına yön veren en önemli isim ise Bergamalı Galen'dir. İnsan anatomisi ve damar sistemi üzerinde çalışan Galen, çalışmalarında genellikle insan yerine maymun, domuz, kedi ve köpek gibi omurgalı hayvanları kullanmış ve kullandığı bu yöntem zoolojinin bir bilim olarak gelişmesine katkı sağlamıştır (Şişli, 1979, s. 2-3).

Skolastik düşüncenin hâkim olduğu Orta Çağ'da kiliselerin insan düşüncesini dogmatik inançlarla kısıtlaması zoolojinin gelişimini olumsuz yönde etkilemiş ve zooolojiyle ilgili yapılan çalışmaları yavaşlatmıştır. Bundan ötürü bu dönemde zooolojiyle ilgili yapılan çalışmaların çoğu eski çalışmaların devamı niteliğinde olmuştur. Özellikle bu dönemde Yakın Doğu, Antik Yunan medeniyetiyle yakından ilgilenmiş ve Yunanca zooloji kitapları Arapça, Farsça gibi dillere çevrilmiştir (Tanyolaç & Tanyolaç 1986 s. 13-14; Tolunay, 1960, s. 2-4). Bu çeviriler sayesinde birçok Arap ve Fars bilgini başta Aristo olmak üzere önemli zoologlara ait bilgileri kendi elde ettikleri bilgilerle birleştirmiştir. Özellikle İslâm zooloji tarihinde önemli bir yeri bulunan Câhiz,

çalışmaları sırasında yaklaşık 350 değişik hayvan türünü incelemiş ve bu hayvanlar hakkında araştırma yapan önceki araştırmacıların fikirlerini, kendi şahsi gözlemleriyle harmanlayarak hayvanların sosyal ve psikolojik yaşamlarına dair birtakım çıkarımlar elde etmiştir (Bayraktar, 1998, s. 87-90).

Rönesans'ın ilan edilmesiyle birlikte zoolojiye olan ilgi artmış ve bunun bir neticesi olarak hayvanların fizyolojileri, anatomileri, davranışları ve etkileşimleriyle ilgili daha ayrıntılı çalışmalar ortaya çıkmıştır. Nitekim Rönesans'tan önceki çalışmalarda hayvanların sahip oldukları özelliklere ilişkin kuramsal açıklamalardan fazla bahsedilmemiştir. Bunda hiç şüphesiz Skolastik düşüncenin hâkim olduğu Orta Çağ'ın yanı sıra İslâm ve Hristiyan Uygarlıklarının kendilerine özgü birtakım dini kuralları da etkili olmuştur. Özellikle İslâm Uygarlığında zoolojiye ilişkin bilgiler daha çok ansiklopedi tarzda kaleme alınmış ya da veteriner hekimliği yahut hayvanların ilaç yapımında kullanılması gibi birtakım pratik fayda sağlayan amaçlar güdülmüştür (Çakan, 2011, s. 131-134).

1.7.2. Türklerde Zooloji

Yeryüzündeki diğer canlıların aksine insanlar ait oldukları coğrafyaya uyum sağlamak ve her an oluşabilecek tehlikelere karşı kendilerini korumak amacıyla doğayı kontrol altına almak ve doğaya müdahale etmek noktasında gerek geçmişte gerekse günümüzde doğayı daima kendi yararlarına uygun hale getirmeye çalışmışlardır (Gökberk, 2011, s. 12-13). İnsanın kendi ihtiyaçları doğrultusunda çözüm yolları araması, yaşadığı çevreyi yaşanabilir kılması gibi temel becerileri de onun tarih boyunca hem maddi hem de manevi açıdan daima üreten, ürettiğini gelecek nesillere aktaran ve ardından sürekli iz bırakan bir canlı olduğunu göstermiştir (Güvenç, 2011, s. 146).

İnsanların tabiat kuvvetlerini kontrol altına alamadığı en eski çağlarda coğrafyanın beşeri hayat üzerindeki etkisi düşünüldüğünde bozkır ikliminin çeşitli açılardan Türk yaşayışına, düşünce sistemine, inanç ve dünya görüşüne, örf ve âdetlerine yaptığı tesir bakımından Türk kültürünün gerek gelişme gerekse muhteva olarak diğer toplulukların kültürlerinden ayrıldığı görülmektedir. Bilhassa bozkır coğrafyasının tarıma elverişsiz özellikleri hayvancılığı ön plana çıkarmış ve Türklerin yaşantısında hayvan otlatmaya elverişli yüksek ovalar ve yaylalar, aynı zamanda iklim şartlarının getirdiği çobanlık ve besicilik büyük bir önem kazanmış ve Türkler arasında en fazla at daha sonra ise koyun yetiştiriciliği yaygınlaşmıştır (Kafesoğlu, 1997, s. 212,

317). Öte yandan Türklerin geçmişteki yaşantısına ilişkin önemli bilgiler aktaran Andronovo Kültürü, MÖ 1700-1200 yılları arasında yaşanmış ve bu kültüre mensup kişiler at ve koyunun yanında deve ve sığır gibi hayvanları da yetiştirmeyi öğrenmişlerdir (Koca, 2019, s. 15). Ancak Türkler tarih boyunca hatta İslamiyet'ten önce dahi hiçbir zaman domuz beslememişlerdir (Eberhard, 1943, s. 21). Üstelik topraklarında dahi üretmemişlerdir (Herodotos, 2012, s. 319).

Ögel, dünya tarihinde at yetiştiren ve tüm hayatı at üzerinde geçen en önemli ve en güçlü atlı kavimlerin Doğu'daki kolunu Türklerin teşkil ettiğini, tabiat şartları dolayısıyla da Türklerin önemli bir “hayvan yetiştirici” olduklarını vurgulamaktadır (1971, s. 13-14). Türkler, hayvan yetiştiriciliğinin yanı sıra yetiştirdikleri at, koyun, keçi vb. hayvanların etinden, sütünden ve bunlardan yapılan yiyeceklerden de yararlanmakla kalmamışlar, aynı zamanda bu hayvanların derisinden ve yününden giyim eşyalarını da temin etmişlerdir (Karol vd., 1982, s. 2-3).

Hayvanların Türk ekonomisinin temelinde etkin bir biçimde rol oynaması Türklerin sosyo-kültürel yaşantısında da hayvanlarla daima bir etkileşim içinde olmalarını sağlamıştır. Hatta bu etkileşim onların oluşturdukları takvimde her yıla bir hayvan adı vermelerinde bile kendini göstermiş ve Türkler hayvanların özelliklerini dikkate alarak zamanlarını ayarlamışlardır (Karakuş, 1997, s. 1145).

1.7.2.1. Türkiye'deki Zooloji Çalışmaları

Hayvanlar âlemini inceleyen zoolojiyle ilgili Türkiye'de yapılan ilk araştırmalar 1833 yılında başlamıştır. Cumhuriyetin ilanına kadar 90 yıllık bir zaman dilimini kapsayan 1833-1923 yılları arasındaki bu araştırmaların büyük bir kısmı K. E. Abot, G. J. Ross, W. F. Blacler, A. Robert gibi yabancı araştırmacılar tarafından gezi ve materyal toplama şeklinde gerçekleştirilmiş ve bu dönemde yapılan bilimsel yayınlar nicelik bakımından yetersiz kalmış, kurumsal yapılanmalar ise istenilen düzeyde oluşturulmamıştır (Özen, 2001, s. 2-3).

Başlangıçta uygulamalı bilimlere yardımcı olması amacıyla daha çok tabipler tarafından okutulan zoolojinin, Cumhuriyetten önce bağımsız bir ders olarak ilk kez verilmeye başlanması, 1900 senesinde Avrupa'daki üniversiteler temel alınarak kurulan Darülfünun-ı Şahane'deki Fünun (Fen) Fakültesinde Riyaziye ve Tabiiye kısmında gerçekleşmiştir (İshakoğlu, 1998, s. 320). Bu dersin ilk öğretim görevlisi de aynı zamanda bir tabip olan Dr. Remzi Bey olmuştur. Fakültede Zooloji Kürsüsü ise ilk kez İstiklal Harbi'nden sonraki yıllarda kurulmuş ve ilk kürsü başkanı olarak da Dr. Ali

Vehbi Bey getirilmiştir. Yine aynı dönemde yabancı bir öğretim görevlisi olan Prof. Dr. Hovasse'nin de kürsüde çeşitli görevlerde bulunmuş ve yaptığı araştırmalarla Türkiye'deki zooloji çalışmalarına yön vermiştir (Özen, 2001, s. 3-4).

Cumhuriyetten sonra yabancı araştırmacıların gezi ve materyal toplama araştırmalarında ciddi oranda bir azalma olmuş ve kurumsallaşmada hızlı bir artış yaşanmıştır. 1923-1965 yılları arasında G. Neuhäuser, O. Koller, J. Osborn, G. E. Watson gibi yabancı araştırmacılar zoolojiyle ilgili Türkiye'de araştırmalarda bulunmuş ve 1967 yılından sonra N. Turan, Türkiye'nin av hayvanları üzerinde çeşitli çalışmalar yapmıştır. Bu dönemde zoolojinin gerçek anlamda kurumsallaşmasında ve bilimsel yayın faaliyetlerinin artmasında özellikle İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Ege Üniversitesi gibi üniversitelerin etkin çabaları ve araştırmaları önemli ölçüde etkili olmuştur (Özen, 2001, s. 4-7).

1.7.3. Türk Dilinde Zooloji

Göçebe (konargöçer, atlı göçebe) bir yaşam biçiminden gelen Türklerin en eski dönemlerden itibaren tabiat ile sıkı bir ilişki içinde oldukları, temel geçim kaynakları olan hayvanlarla birlikte bir hayat mücadelesi verdikleri ve bilhassa ehlileştirdikleri hayvanlarla ortak bir yaşam alanı paylaştıkları, bu doğrultuda da bilgi, ilgi ve beğenilerinin genelini hayvanlar ve onlarla ilgili konular etrafında oluşturdukları görülmektedir (Karataş & Ulusay, 2020, s. 473, 477). Türklerin hayvanlarla olan bu yakınlığı doğal olarak dile de yansımış ve hayvanlar gerek günlük hayatla ilgili ifadelerde gerekse standart dilin edebî ifadelerinde sıkça yer bulmuştur.

Kaplan, Türkçede hayvanlarla ilgili söz varlığının bitkilerle ilgili olan söz varlığına oranla daha fazla olduğunu, üstelik hayvan adlarının Türkçe olmasına karşın bitki adlarının tamamına yakın bir kısmının yabancı kökenli olduğunu belirtmektedir. Ona göre bu durum göçebe yaşam biçiminin bir getirisi olarak Türklerin hayvancı bir kavim olmasından kaynaklanmaktadır (1983, s. 149-150). Nitekim Köktürkler döneminde geçiminin büyük bir kısmını hayvancılıkla sağlayan Türklerin dilinde *boğa*, *koyun*, *at*, *aygır*, *yılka* gibi sözcükler diğer sözcüklere göre daha sık geçmektedir (Aksan, 2004, s. 227). Hatta bu hayvanları birbirinden ayırmak için çeşitli işaretleme yollarına da başvurmuşlardır. Bu işaretleme yöntemi de kimi zaman aynı tür içinde aynı kavram aralığında farklı sözcüklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır: *ak at* “ak at, kır at”, *boz at* “boz at”, *torug at* “doru at”, *yağız at* “kara at” vb. (Uçar, 2013, s. 3).

Türkçenin ilk ansiklopedik sözlüğü durumunda olan Dîvânu Lugâtî't-Türk'te hayvanlar ve bu hayvanlarla ilgili kavramları karşılayan sözcüklerin sayısı yaklaşık olarak 650 civarındadır. Tespit edilen hayvan adları ise 250 tane olup bunlardan bir bölümü evcil hayvanlar bir bölümü av hayvanları, diğer bir bölümü de doğada bulunan böcek türü hayvanları karşılamaktadır (İlhan & Şenel, 2008, s. 264-265).

1.8. Terim

1.8.1. Terim Nedir?

Türkçe Sözlük'te “bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konuyla ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime, ıstılah” (2011, s. 2330) şeklinde tanımlanan ve başta *ıstılah* adıyla adlandırılan terim, “umumî veya adî kelimelerden farklı kelimeler” olarak açıklanmıştır. Pek çok dilde dış görünüş itibarıyla benzer şekilde bulunan *terim* sözcüğünün kökü Latince “son, sınır” anlamındaki *terminus* biçimine dayanmaktadır. Bu sözcükten hareketle *der-* eyleminin Eski Türkçedeki en eski (arkaik) biçimi olan *ter-* “derlemek” eylemine *-im* türetimsel biçim biriminin eklenmesi sonucunda *terim* sözcüğü yapılmıştır. Çağdaş Türk dillerinde ise bunun yerine daha çok Rusçadaki *termin* biçiminin kullanımından yararlanılmıştır (Zülfikar, 2011, s. 20).

Söz varlığını meydana getiren dilsel birimlerden biri olan terim, dil bilimciler tarafından her ne kadar biçim açısından farklı olsa da içerik bakımından benzer şekillerde ifade edilmiştir:

“(Alm. *Fachausdruck*; Fr. *Terme*; İng. *Term*; Osm. *Istılah*) Bilim, teknik, sanat, spor, zanaat gibi çeşitli uzmanlık alanlarının kavramlarına verilen sınırlı ve özel anlamdaki ad: *radyo, televizyon, bilgisayar, yüklem, benzeşme, özgül ağırlık, dörtgen, atardamar, yer çekimi vb.*” (Korkmaz, 2010, s. 213).

“Çeşitli uğraşı alanlarının kavramlarına verilen sınırlı ve özel biçim ve anlamları ifade eden terimler, tıpkı diğer eğretilmeler gibi insanın bilgi alanlarından birine veya birkaçına ait bilgilerden birine sosyal bir uzlaşa ile verilmiş bir ad oluşuyla özel adlardan ayrılır” (Karaağaç, 2013, s. 798).

Terimleri dilin işleyişinin kılavuzu durumunda değerlendiren Hatiboğlu'na göre “(Osm. *Istılah*; Fr. *Terme*; İng. *Term*; Alm. *Terminus*) değişen her biçim bir dil bilgisi olayının göstergesidir ve bir terim gerektirir. Terim özelliklerin ve olayların bilimsel adıdır. Böylece dilde beliren özellikler izlenerek terimler düzeni oluşturulur, dilin işleyişindeki görünmez kurallar, terimlerle görünür duruma getirilir” (1982, s. 5).

Terimlerin tüm dillerde aynı olduğunu vurgulayan Dilaçar ise terimi “yerli ve yabancı bütün sözlüklerde hemen hemen aynı klişe: terim=bilim ve sanat kollarında kullanılan, bunların müfredatına ve disiplinine tabi bulunan ve belli bir kavramın, nesnenin, olayın veya durumun karşılığı olan kelime” olarak tanımlamaktadır (1957, s. 207).

Bilim, sanat ve meslek dallarının kendi uygulama aşamalarında kullanılan ve bu dalların belli bir düzen içindeki koşullarına bağlı olarak var olan ve belli bir kavramın, nesnenin, olayın veya durumun sözü edilen dalla alakalı tam karşılığı olan terimler, ilgili çalışma alanına mensup kişilerin kendi aralarında hızlı bir şekilde anlaşmalarını sağlayan, kapsamı dar ve sınırları kesin olan sözlerdir (Zülfikar, 2011, s. 20). “Özel bir bilgi ya da etkinlik alanına, bir bilim, uygulayım ya da uzmanlık dalına özgü sözcüktür. Terimler, uzmanlar arasında etkin bir bildirişim sağlanması için gerekli temel nitelikli öğelerdir” (Vardar, 2002, s. 192). Terimleri özel dil kapsamında değerlendiren Buran’a göre genel dilin ortak söz varlığından ve kurallarından faydalanılarak meydana getirilen özel dile ait kelimelerin tek anlamlı oluşları ve yalnızca ilgili oldukları alana özgü kullanılışları gibi temel ölçütler bu özel dili genel dilden ayırmaktadır. Buran, sadece bilim, sanat ve meslek dallarına mensup kişilerin bu “*özel dil*” aracılığıyla anlaştığını dile getirir ve aralarında “*referans birliği*” bulunmayan kişilerin düşüncelerini doğrudan doğruya aktarabilmelerinin ve sağlıklı bir bildirişim kurabilmelerinin mümkün olmadığını belirtir (2012, s. 22).

Bir kavramın terim olabilmesi ve dilde kendine yer bulabilmesi için gerek adlandırma gerekse kullanım noktasında ilgili alanlara mensup kişilerin etkin çabasının ve katılımının zaruri olduğunu vurgulayan Hengirmen’e göre terimlerin dil içindeki dolaşımları bağlantılı oldukları alana mensup kişilerin dilinde gerçekleşir. Etkin katılımın sağlandığı alanlarda terimler yüksek bir anlatım düzeyine ulaşır ve bu terimler bağlı oldukları alandaki mensuplar arasında kullanıldıkça yaygınlaşır (2007, s. 15).

Herhangi bir alana ait olan bir tanımlı, anlamsal bakımdan hiçbir bulanıklığın söz konusu olmadığı bir netlikle, bütün olarak bünyesinde barındıran terimler için esas olan ilgili oldukları kavramları kesin ve açık bir biçimde karşılamalarıdır. Vardar’a göre bütün alanlarda her çeşit bilimsel yaklaşımın temeli terimler aracılığıyla örülmekte olup sınır çizgisi belli bir noktaya kadar kapalı ve anlamı kesin olan terimlere ihtiyaç duyulmaktadır (2002, s. 9). Özellikle uzmanlar arasındaki iletişimde anlam kapalılığının önüne geçen, kavramların netleşmesini ve yalnızca tek anlama gelmesini sağlayan terimler, uzmanlık alanıyla ilgili konuların hazırlanmasında, bilginin

biçimlendirilmesinde ve o bilgiye erişilmesinde büyük bir önem arz etmektedir (İmer, 2011, s. 240).

Dilin genel yapısını oluşturan ana öğelerden biri olan terimler, bir dilin kültür ve uygarlık dili olarak gelişmişliğinin başlıca göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Söz konusu dilin gelişmişlik düzeyi de bilim, sanat ve teknik dillerinin yetkinliği ile o dalların çeşitli özel kavramlarını karşılayabilecek bir terim sisteminin var olup olmamasıyla ölçülür (Korkmaz, 1993, s. 169). Bu doğrultuda terimlerin dildeki gerekliliği üzerinde duran ve terimlerin ülke sınırları içindeki yerine ve uluslararası boyuttaki değerine dikkat çeken Dizdaroğlu:

“Terimler, bilim, teknik, sanat dallarında; öğrenimde; felsefe ve dinde genel kültür düzeyindeki sözcüklerden daha önemli bir yer tutar. Terimleri kaldırınız, insan beyninin en yüce ürünlerini de bir anda kargaşalığa atmış olursunuz. Uygarlık da kültür de yerinde sayar. Bilim teknik adamları, filozoflar, sanatçılar, birbirlerinin dilinden anlamaz olurlar; ortak anlaşma aracı ve dayanışma ortadan kalkar. O zaman her ulus kendi başına kapalı bir çember durumuna girer ki yüzyılımızda böyle bir şeyi düşünmek bile gülünçtür” (1962, s. 35).

Terimler, bir dilin ulus dili, kültür dili ve ilerleyen süreçte uygarlık dili olabilmesi için gerekli olan en önemli birimlerden biridir. Birçok alanda kendi üretim imkânlarını kullanarak duyulan ihtiyacı kolayca karşılayabilen terimler türetebilecek yetkinlikteki diller, hem bir bilim dili olduklarını hem de kültür ve uygarlık dili olduklarını gösterirler. Bir bakıma terimler, dilin genel söz varlığından farklı olarak içinde bilimsel bir gerçekliği barındıran ve bir kültür mirasını koruyan, bir dilin devamlı gelişmesini sağlayan, o dile zenginlik kazandıran temel öğelerdendir. Buna karşılık diğer dillerin kendi gereksinimlerini karşılamak üzere kendi işleyişleri doğrultusunda oluşturdukları terimlerin doğrudan alınması ise o dilin gelişmesini, bir kültür ve uygarlık dili haline gelmesini engellemektedir (Pilav, 2008, s. 274). Aksan’a göre bir toplumun uzmanlık alanlarının (fizik, matematik, mimari, kuyumculuk vb.) gelişme düzeyi ile terim söz varlığı arasında bir ilgi bulunmaktadır. Bu ilgi de söz konusu toplumun uzmanlık alanları ne kadar gelişirse terimleri barındıran söz varlığı da o ölçüde zenginleşir, ancak gelişme düzeyi yavaş ya da ilerleme kaydetmiyorsa terimleri içine alan söz varlığı da o ölçüde fakirleşir (2004, s. 36).

Bir yere özgü olma özelliği bulunduğu için bir dilin genel ve sıradan sözcüklerinden ayrılan terimlerin tek bir anlama karşılık geliyor olması bazen terim ve tanım kavramları arasında bir bağlantı kurulmasına yol açmıştır. “Terim ve tanım

arasında bir nitelikten çok bir nicelik, bir uzunluk, bir basamak ayrılığı bulunmaktadır. Bu bakımdan terim denen birim bir ‘özet tanım’ düşünülebileceği gibi bunun tersine tanım da bir ‘genişletilmiş terim’ olarak ele alınabilir” (Başkan, 1973, s. 173). Söz konusu terim ve tanım kavramları arasında görülen bu bağlantı sözcük ve terim kavramları arasında da belirgin bir şekilde görülmektedir. Bu bakımdan bir dile ait bir söz birimi kullanıldığı zaman bu birimin sözcük ve terim olarak ayrılmasında birimin kendi özelliklerinden daha çok bağlam içindeki kullanım biçimlerine göre yapılmaktadır. Nitekim günlük hayatta basit bir sözcük olarak kabul edilen ve çoğunlukla genel manasıyla bir kullanım alanı bulan *kitap*, kesinlik ifade eden bir anlamla matbaa alanında kullanıldığı zaman teknik bir terim haline gelebilmektedir. Sözlükte “bir yere gitmek için üzerinden veya içinden geçilen yer” olarak tanımlanan *yol* sözcüğünün bir terim olarak kullanabilmesi için kesin çizgilerle çizilmiş bir anlam netliği kazanması gerekmektedir (Başkan, 1973, s. 174). Örneğin *akkan* biyoloji, *ışınım* fizik, *homoteti* geometri alanlarına ait terimlerdir. Bu şekilde bir bilim ya da uzmanlık dalına veya özel bilgi, beceri ve etkinlik alanının kademelerinde, belli bir kavramı ifade etmekte yararlanılan terimlerin tanım ve sınıflandırılmasında herhangi bir sorun yaşanmamaktadır (Dilaçar, 1957, s. 207).

Günlük dile ait sözcüklerin tamamına yakın bir kısmı temel anlamlarının dışında yan ve mecaz anlamlara gelecek bir şekilde kullanılırken terim anlamındaki kelime ise yan ve mecaz anlamlarından büsbütün sıyrılarak yalnızca tek bir anlama gelecek biçimde kullanılır. Bu bakımdan bir sözcüğün yan ve mecaz anlamlara sahip olmaması, onun terim olarak kabul edilmesinde oldukça önemlidir. Terimlerin salt bir kavramı ifade ettiğini belirten Dilaçar’a göre herhangi bir sözcük için temel anlam (denotasyon) ve zayıf-yan anlam (konotasyon) kavramlarından bahsedilebilir. Lakin anlam incelikleri üzerine kurulmuş olan bilim, sanat, teknik ve zanaat dallarında terim olarak kullanılan sözcüklerin kesinlik kazanmış mutlak bir anlamının olması gerekir. Dolayısıyla terimler için zayıf-yan anlam (konotasyon) söz konusu değildir (1957, s. 209-210). Dilaçar ile aynı görüşte olan Zülfikar’a göre bilimsel bir gerçekliği bünyesinde barındıran bir kavramın tek bir karşılığının bulunması terimlerin en başta gelen özelliklerinden biridir. Bundan ötürü terim olarak kabul edilen sözcüğün anlamı nettir ve cümle içinde yer alsalar dahi günlük dildeki sıradan sözcükler gibi farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmazlar (2011, s. 20).

“Her dilde, fizik, matematik, felsefe ve toplum bilimi gibi bilim dallarından sahne sanatlarına, mimariden kuyumculuk, marangozluk gibi zanaatlara kadar uzanan

geniş bir çerçeve içinde yer alan, bu dallara ait kavramların oluşturduğu bir terim söz varlığı bulunur. Atom, molekül alüminyum, bakteri nasıl bir terim olarak kabul edilirse; dişçilikteki dolgu, köprü, müzikteki soprano, alto, marangozluktaki diş de aynı biçimde birer terimdir” (Aksan, 2004, s. 36).

Terimlerin kullanım sahaları göz önünde bulundurulduğunda iki ana kısma ayrıldığı görülmektedir. Birinci kısımdaki terimlerin temel kaynağını halk dili oluşturur ve bu terimlerin pek çoğu bugün standart yazı dilinde kullanılmayan, kullanım sahası açısından da oldukça sınırlı olan genellikle demirci, pazarcı ve ayakkabıcı gibi küçük meslek grupları ile küçük toplulukların kendi aralarında kullandıkları terimlerdir. İkinci kısımdaki terimler ise ilim dünyasının dilinde yaşar ve akademik bir düşüncenin ürünü olarak doğrudan doğruya bilim, sanat ve uygulamalı alanlarında kullanılır. Ayrıca bu kısımdaki terimler, birinci kısımdaki terimlere kıyasla daha geniş bir kullanım alanına sahiptir ve tamamıyla bilinçli bir şekilde oluşturulmuş, kaynaklara da terim olarak geçmiş sözcüklerdir (Özbay, 2006, s. 38-39).

1.8.2. Terimlerin Genel Özellikleri

Çeşitli bilim, sanat, teknik ve zanaat alanlarının bütün bilgi ve durumlarını ifade eden terimler, aynı zamanda ait oldukları sahanın mensupları arasında hızlı anlaşmayı sağlayan ve o sahanın bütün bilgilerini taşıyan dil birimleridir (Pilav, 2008, s. 268). Bir dilde var olan kelimelerin terim olarak nitelendirilebilmesi için ilgili kelimelerin birtakım özelliklere sahip olması gerekir. Söz konusu özelliklere sahip olmayan veya sahip olduğu özellikler açısından birtakım eksik tarafları bulunan kelimelerin terim olarak nitelendirilebilmesi mümkün değildir (Uysal, 2013, s. 17).

Eş ve yakın anlamlılık gibi özelliklerden uzaklaşmış olan terimlerin en önemli özelliği tek bir bilimsel kavrama karşılık geliyor olmalarıdır. Değişken anlam özelliklerine sahip olan diğer kelimelerin aksine terimlerin anlamları nettir ve belirli göreceliğe kapalıdır. Diğer bir deyişle, terim dışındaki rastgele bir kelime cümle içinde yanında bulunan sözcüklere bağlı olarak anlamca ve işlevce değişiklik gösterirken sistematik bir düşüncenin ürünü olan terimler standart bir anlama sahiptir ve cümle içinde yer alsalar dahi kendi anlamları haricinde farklı anlamlara gelecek şekilde bir anlam değişikliğine uğramazlar (Zülfikar, 2011, s. 20). Örneğin *adıl*, *belirteç*, *bütünce*, *ortaç*, *sözlük*, *tümleç*, *ulam* gibi terimler bütün metinlerde daima kendilerine has bir anlam ifade ederler (Uysal, 2013, s. 17).

Kültürel değişikliklerin etkisiyle bir kavram için tek bir terim prensibine ters düşen “*yürek-kalp, us-akıl*” gibi bazı kullanımlara da rastlanılır. Bu gibi kullanımlar zamanla birtakım anlam incelikleri kazanarak varlığını günümüze kadar sürdürmüşlerdir. Günümüzdeki kullanımlar ise önceki kullanımlara oranla daha fazladır. Üstelik bu kullanımlar içinde bazı belirtiler bulunmasına rağmen aralarında herhangi bir anlam inceliği de oluşmamıştır. Bu durum terimlere ilişkin kapsamların ve tanımların tartışmaya açılmasına sebep olmuştur (Zülfikar, 2011, s. 20).

Sınırlı ve özel bir anlama sahip olan terimler, karşıladıkları kavramı anlaşılır, mutlak bir biçimde karşı tarafa iletirler. Nitekim Özdemir’e göre terimler “bilim ve sanat dallarıyla ilgili özel kavramları karşılayan sözcüklerdir. Terimlerin anlamları kesin olup kişiden kişiye değişmez, dil içindeki yaygınlığı ve dolaşımı da sınırlıdır. Daha çok belli bir bilim ya da sanat alanında çalışan kişilerin dilinde yer alır; bunlar arasında iletişimi kesin bir biçimde sağlamak için kullanılır” (1973, s. 11).

Zülfikar’a göre bazı terimlerin ifade ettiği anlam çok daha dar ve kapsayıcıdır. Kısa ve net anlamlarından dolayı bunların terim oldukları kolaylıkla anlaşılır ve bunlar sadece terim anlamlarıyla sözlüklerde yer alır. Ayrıca belirgin anlamları da terim oluşlarıyla ilgili özel bir işaret olarak kabul edilir ve bu terimler yalnızca ilişkili oldukları bilim, sanat veya meslek dalına ait özel dil kapsamında kullanılır. Örneğin biyoloji terimi *kalıtım*, dil bilgisi terimi *benzeşmezlik*, fizik terimi *soğurma*, jeoloji terimi *kayaç* vb. bu türden dar anlamlı terim örneklerinden sadece birkaçıdır (2011, s. 20-23).

Ortak dildeki diğer sözcüklerden farklı olarak terimler, gerçek anlamlarıyla kullanılır. Sınırları belirlenmiş ve anlamları tek olan terimlerin yan ve mecaz anlamları yoktur. Örneğin, *mayoz* terimi sadece “eşey organlarında eşey hücrelerinin oluşması sırasında diploit veya somatik kromozom sayısının yarıya indiği ve dört haploit hücrenin oluştuğu hücre bölünmesi tipi” (Karol vd., 1998, s. 432) anlamında kullanılabilir.

Halk arasında kullanılan ve zamanla terim anlamı kazanan birtakım sözcüklerin varlığından da söz etmek mümkündür. Dilin doğal dönüşümü içinde yer alan bu sözcükler özellikle çömlekçilik, bakırcılık ve kunduracılık gibi zanaat dallarında emek veren kişilerin, meslekleriyle alakalı kullandıkları terimler olmakla birlikte halkın çeşitli bilim dallarına ilişkin sözcük dağarcığında sakladığı özel sözler kendi içinde birer terim olarak değerlendirilir ve bu terimlerin dilin öteki sözcüklerinden farklı özellikler taşıdığının da farkına varılmaz. Ayrıca günlük dilde sıkça geçen bir sözcüğün

terim olarak kullanılabilmesi de mümkündür. Mesela günlük dilde “üst dudağın üzerinde çıkan kıllar” manasında kullanılan *bıyık* sözcüğü, aynı zamanda “balıkların baş bölümündeki deri uzantılar” manasında zooloji, “asma gibi bitkilerde sarılıp tutunmaya yarayan sürgün” manasında ise botanik alanında bir terim olmuştur (Zülfikar, 2011, s. 21-22).

Tek kelimeyle ifade edilmesi mümkün olmayan bazı nesneleri, olayları veya durumları karşılamak amacıyla birden fazla kelimeli yapılar ve kelime grupları kullanılır. Aynı durum terimlerde de geçerlidir. Nitekim terimlerin büyük bir bölümü tek kelimedenden oluşmaktadır. Ancak birden fazla kelimedenden oluşan kelime grubu halinde olan terim örnekleri de bulunmaktadır. *Ağaçkakan, eğreli otu, eğimölçer* bu şekilde oluşturulmuş terimlerden sadece birkaçıdır (Özbay, 2006, s. 41).

Zülfikar’a göre bazı terimlerin birden fazla bilim, sanat ve meslek dalında kullanıldığı görülür. Örneğin, *çöküntü* terimi hem jeoloji dalında hem de coğrafya ve psikoloji dalında kullanılan bir terimdir (2011, s. 174).

Terimlerin genellikle kısa ve tek birimden oluşan şekli tercih edilse de bazı terimlerin en fazla dört birimden meydana geldiği görülür. Üç, dört ya da daha fazla birimden meydana gelen terimler çoğunlukla “*PTT, TRT, TBMM, NATO*” örneklerinde olduğu gibi kısaltılarak yeni baştan tek birimli terimler haline dönüştürülür (Başkan, 1973, s. 174).

Terimler anlam bakımından ait oldukları dilin genel yapısına kolayca uyum sağlar ve ses açısından da içinden çıktıkları dile hâkim olan ses bilgisi kurallarına uymaları beklenir (Zülfikar, 2011, s. 26-31).

Şahin’e göre yabancı bir dilden doğrudan alınan terimlerin bazıları sadece söyleyiş yönünden Türkçeye uydurulan hatta çoğu kez söyleyişte bile uydurulamayan sözlerdir (2006, s. 127).

Başlangıçta Arapça ve Farsçadan, daha sonra Batı kaynaklı dillerden terim ödünçleme yoluna gidilirken Türk Dil Devrimi kapsamında dili sadeleştirme çalışmalarının başlatılmasıyla birlikte büsbütün Türkçeye dayalı bir dilin kurulmasına ilişkin yapılan araştırmalar genel kelimelerin yanı sıra Türkçenin farklı olanaklarından ve boyutlarından yararlanılarak yerli terimlerin türetilmesine de yönelik olmuştur (Köklügiller, 1979, s. 9). Bu doğrultuda da dilde unutulmuş olan sadece ağızlarda varlığını sürdüren kelimelerin bir kısmı yeniden kullanılır duruma getirilmiştir. Nitekim bu yolla “*batı, ılıman, akarsu, kuyruk sokumu*” gibi kelimeler çeşitli bilim dallarında kullanılmak üzere birer terime dönüştürülmüştür (İmer, 1976, s. 108). Ancak Türk Dil

Devrimi ile hız kazanan terimleri yerlileştirme çalışmaları bir süre sonra sürekliliğini kaybetmiş ve yabancı soylu terimler dilimizi tekrar girmeye başlamıştır. Özellikle son zamanlarda yaşanan teknolojik gelişmeler ve etkileşimler yoluyla dilimize çok sayıda yabancı soylu terim girmiş ve bu terimler bir süre küreselleşmeye hizmet etmiş olsa da bunların bilinçsizce kullanımı Türkçenin yeniden yabancılaşmasına yol açmıştır. Türkçenin ses ve biçim yapısına uygun olmayan bu terimler Türkçeye girdikçe beraberlerinde birtakım sorunları da getirmiştir. Başta okuma ve yazmada sorun haline gelen bu terimlerin metin içinde genellikle orijinal biçimleriyle kullanılması veya bazılarının Türkçe ekler alması gibi birtakım alışılmamış durumlar ortaya çıkmıştır (Akalin, 2004, s. 249).

1.8.3. Terimlerin Anlam Özellikleri

Dilde birer gösterge biçiminde yer alan kelimelerin belli bir bağlam ve belli bir konu bünyesinde aktardıkları kavram olan anlamın temel dayanağının bir kelime, bir söz ya da bir hareket veya bir olgudan doğduğu söylenebilir (Aksan, 2009, s. 48). “Dildeki bir birimin aktardığı ya da uyandırdığı kavram, tasarım, düşünce ve içeriktir” (Vardar, 2002, s. 18). Diğer bir deyişle anlam, aynı dilin konuşurları arasında bir sözcüğün çağrıştırdığı, anımsattığı kavram veya düşünce bütünüdür. Bu bakımdan sözcüğün bir biçim olarak kendi varlığının yanında bir şeyler çağrıştıracak bir anlamı da olmalıdır. Anlam ve sözcük arasındaki bu bağlantı doğrultusunda da anlamın mutlaka dilde yeri olan bilinen bir biçime veya söze dayanması gerekir. Belli bir düzen içinde canlı bir köke sahip olmayan veya kökü tanınmayan, işlek bir ek sistemine dayanmayan, hangi görevde kullanıldığı anlaşılmayan bir biçimden herhangi bir anlamın çıkarılması mümkün değildir. Ayrıca rastgele bir yerde karşılaşılan, işitilen veya okunan bir sözcükle ilgili zihinde birtakım anlamların oluşması neticesinde de bu tarz bir sözcüğün hangi kavramın karşılığı olduğunun bilinmesi gerekir. Bu bağlamda da sözcük, anlam açısından incelendiğinde ilk olarak ilgili olduğu kavramı çağrıştırmayı, hatırlatmayı ve ardından dildeki yerinin bulunması beklenir. Konu terim boyutuyla ele alındığında ise sözcük ve anlam arasındaki bu durum biraz daha güçleşmektedir. Çünkü günlük dilden ayrılan belli bir bilim, sanat ve meslek dalına has bir kullanım sahasına sahip olan terimlerin bu dallar içindeki anlam ve çağrışım biçimleri sınırlı kalmaktadır (Zülfikar, 2011, s. 147-148).

Bir milletin kendine özgü canlı kök ve biçim birimlerinden ürettiği sağlam yapılı terimlerin hem kavrayış oranı daha yüksektir hem de karşıladığı kavramı

çağrıştırarak niteliktedir. Bu bakımdan terimlerin olabildiğince Türkçenin köklerinden yine Türkçe eklerle türetilmesi sağlanmalıdır (Hatiboğlu, 1988, s. 196). Bu gayeyle dilimiz içinde çeşitli bilim, sanat, teknik ve zanaat dallarına ilişkin çok sayıda terim üretilmiştir. Üstelik türetilen bu terimler ait oldukları dallar ile ilgili bütün bilgileri, kavramları, nesneleri, olayları veya durumları hiçbir anlam bulanıklığının söz konusu olmadığı bir saydamlıkla aktarmak gibi önemli bir işleve de sahiptir.

Herkesçe bilinen kök ve gövdelere işlek yapım eklerinin getirilmesiyle oluşturulan terimler ve terim olan sözcükle belirtilmek istenen anlam arasında dil ve düşünce ilişkisi açısından bir anlam bağının bulunması gerekir. Dolayısıyla yeni oluşturulan bir terimden ilgili ve uzman kişilerin çağrışım yoluyla bir anlam çıkarmalarını sağlamak için terimin karşıladığı kavramı çağrıştırarak nitelikte olmasına dikkat edilmelidir (Pilav, 2008, s. 273-274).

Batıdaki karşılığı *computer* olan bir terimin yerine *bilgisayar*, *information* teriminin yerine ise *bilgi* veya *danışma* gibi türetilen Türkçe terimlerin kolayca benimsenmelerinin temel sebebi canlı kök ve işlek ek sistemine dayanmalarıdır. Buna karşın Cumhuriyetin ilk yıllarında kullanılan *kamutay* terimi canlı kök ve işlek ek sistemine dayanmadığı için yabancı kökenli *meclis* terimine kıyasla yaygınlık kazanmamıştır (Başkan, 1973, s. 177-179). Yine *örtüşme* (felsefe), *doku* (biyoloji), *yüklem* (dil bilgisi) vb. terimler kolayca benimsenirken *imgelem* (felsefe), *kiplenim* (felsefe) gibi terimler ise yeteri kadar ilgi görmemiştir (Zülfikar, 2011, s. 148).

Dilimize yerleşmiş olan *akort* (müzik), *suflör* (tiyatro), *edoskopi* (tıp), *meridyen* (coğrafya) gibi bazı yabancı kökenli terimlerin Türkçe konuşurların zihninde çoğunlukla herhangi bir çağrışım uyandırmadığı görülür. Bundan dolayı bu terimlerin anlamları Türkçe konuşurlar tarafından genellikle öğrenilerek kullanılır (Zülfikar, 2011).

1.8.4. Terim Yapma Yolları

Diller arası etkileşimin çok hızlı bir şekilde gerçekleştiği çağımızda her geçen gün artan teknolojik buluşlar aracılığıyla dilimize sayısız terim girmektedir. Yeni gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan bu terimlerin ana dile zarar vermeden olabildiğince en kısa sürede engellenmesi gerektiğini belirten Zülfikar, terimlerin ilgili dallarda kullanılmasının ve benimsetilmesinin terim türetmek kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre yabancı bir dildeki karşılığı ile hayatımıza giren yeni bir kavramı Türkçe olarak adlandırmak, Türkçe terim türetmek oldukça zor ve ciddi bir

iştir. Üstelik türetilen bu terimlerin dile yerleştirilmesinde ve yaygınlık kazanmasında ilgili bilim insanlarının görüşleri de alınmalıdır (2011, s. 151, 155).

Türetilen bir terimin kolayca benimsetilmesini ve yaygınlaştırılmasını sağlamak için ilk olarak terimin canlı kök ve gövdelere dayanmasına, ekinin işlek olmasına ve tüm bunların Türkçenin söz dizimi kurallarına uygun olarak yapılmasına dikkat edilmelidir. Ayrıyeten terimin karşıladığı kavram ile ilgili ipucu vermesine, telaffuzunun kolay olmasına özen gösterilmelidir. Çünkü kulağa hoş gelmeyen, telaffuzu zor olan bir terimin Türkçe konuşurlar arasında yaygınlaşması ve yerleşmesi oldukça güçtür (Akalın, 2003, s. 769). Dolayısıyla türetilecek bir terimin ahenkli olmasının yanında bu terimi kullanacak olan toplulukların dil beğenileri de hesaba katılarak bir türetme yoluna gidilmelidir (Başkan, 1973, s. 179).

Türkçenin terim oluşturmada kavramları anlatımındaki yetkinliği ve terim türetme olanakları Türk Dil Devrimi sürecinde ve sonrasında yabancı kavramların karşılanması sırasında kolaylaştırıcı bir etken oluşturmuş, yabancı dillerle algılanması zor terimler bile hiç zorlanmadan anlaşılır ve kolayca benimsenir bir hale getirilmiştir. Türk Dil Devrimi sürecinden önce Arapça kökenli *hiss-i kabl'el vuku'* terimiyle anlatılan psikoloji ve felsefe kavramı, Türk Dil Devrimi sürecinde *önsezi* biçiminde Türkçeleştirilmiştir. Yine “haber vermek, yazıyla bildirmek” anlamında kullanılan Arapça kökenli *iş'ar'* biçimi de *göster-* kökünden, eylemlere gelen *-ge* ekiyle türetilmiş *gösterge* terimiyle karşılanmıştır. Hatta başlangıçta fizik ve uygulam alanına ait bir terim olarak kullanılan *gösterge* biçimi yüksek çağrışım gücü sayesinde zamanla başka alanlarda da kullanılır bir terim haline gelmiştir (Aksan, 2005, s. 220-221).

Terim türetme işi bir dilin canlı kök ve gövdelerine işlek eklerin getirilmesiyle yapılabileceği gibi iki değişik kelimenin bir araya getirilmesi neticesinde birleşik kelime şeklinde de yapılabilmektedir. Yine çeşitli tamlamalar kurma, kelime türlerini değiştirme, genel dilden ve halk ağızlarından kelime aktarma, tarihi metinlerden ve çağdaş Türk lehçelerinden yararlanma gibi yöntemler sayesinde de yeni terimler kolaylıkla türetilabilmektedir (Zülfikar, 2011, s. 149-150). Özellikle bir dilin çeşitli bilim, sanat, teknik ve zanaat dallarına ilişkin kavramları karşılayabilecek terimleri kendi sahip olduğu unsurlardan üretebilmesi, kısaca dildeki sözcüklerin terime dönüştürülmesi, aynı zamanda lehçe ve ağızlarda yaşayan veya unutulmuş öğelerin canlandırma yoluyla terimleştirilmesi, dile ait söz varlığının zenginleştirilmesinde ve genişletilmesinde ayrı bir önem taşımaktadır (Aksan, 1999, s. 30).

1.8.4.1. Örnekseme Yoluyla Terim Türetme

Türkçe, eklemeli diller grubunun sonndan eklemeli bir dildir. Türkçenin söz varlığını genişletmek ve zenginleştirmek için yapılan bilimsel çalışmaların çoğunda bu eklemekten hareketle çeşitli kelime ve terim türetme yoluna gidilmiştir. Özellikle Türk Dil Devrimi sürecinde ve sonrasında yeni kelimelerin ve terimlerin türetilmesinde başvurulan yollardan biri de örnekseme yöntemi olmuştur (İmer, 1998, s. 142).

Örnekseme, *analoji* (Fr. *analogie*) kelimesinin tam karşılığıdır ve dilde var olan bilinen birtakım kelimelerin ses ve yapı özellikleri temelinde yeni kelimelerin ve terimlerin türetilmesidir (Zülfikar, 2011, s. 159). Vardar’a göre dile biçimbilimsel bir düzlem üzerinde değişkenlik kazandıran örnekseme, dilsel birimler arasında meydana gelen etkileşimler aracılığıyla yeni biçimlerin oluşturulması, aynı zamanda bazı öğelerin kısa bir süre içinde ilgi kurdukları diğer öğelerin etkisiyle onlara benzer bir şekle girmesidir. Bu bağlamda *söylem* terimini örnek gösteren Vardar, *söylem* teriminin *eylem* kelimesinin temelinde örnekseme yoluyla türetilmiş bir terim olduğunu belirtmektedir (2002, s. 155).

Dil uzmanları arasında “yakıştırma” olarak da nitelendirilen örnekseme yöntemiyle gerek Türk Dil Devrimi sürecinde gerekse sonrasında çok sayıda terim türetilmiştir. Örneğin *güney* terimine benzetilerek yapılan *kuzey* terimi büyük ünlü uyumuna aykırı olmasına rağmen benimsenmiş ve dile yerleşmiştir. Ayrıca *imaj* (Fr. *image*) terimi örnek alınarak Türkçe *im* adından *imge*, *bülten* (Fr. *bulletin*) terimi örnek alınarak *bellet-* eyleminden *belleten* şeklinde oluşturulan terim örnekleri de örnekseme yönetimiyle türetilmiştir. Örnekseme yöntemiyle yapılacak olan bir terimin dilde kalıcılığı ve benimsetilmesi sağlanmalıdır. Bunun için öncelikle kök ve gövdede ses benzerliğinin bulunmasına, daha sonra türetim sırasında kullanılacak olan yapım eklerinin ortak olmasına özen gösterilmelidir (Zülfikar, 2011, s. 159-161).

1.8.4.2. Yapım Ekleriyle Kök ve Gövdelerden Terim Türetme

Türk dilini sadeleştirme çalışmalarının ilk yıllarında özellikle Arapça köklere dayanan terimler hedef alınmış ve Arapça kelime köklerine Farsça veya Arapça eklerin getirilmesiyle yapılan terim türetmenin kapıları Cumhuriyet Dönemi’nde kapatılarak Türkçe köklerden yine Türkçe eklerle terim türetmenin yolu açılmıştır: *büyüteç* (pertavsız), *eğitim* (talim), *yüzey* (sath) vb. (Zülfikar, 2018, s. 91).

Zülfikar’a göre *iştikak* kelimesine karşılık olarak kullanılan türetme, terim oluşturmada en çok başvurulan yöntemdir. Türetme, bir dildeki ad veya eylem kök ve

gövdelerine yine o dilde var olan birtakım yapım eklerinin belli kurallar içinde getirilmesiyle yapılmaktadır. Özellikle bir terim türetilirken kullanılacak olan kök ve gövdenin canlı halde bulunmasına, eklenecek olan yapım ekinin işlek bir yapım eki olmasına dikkat edilmelidir. Çünkü bu doğrultuda oluşturulan bir terimin hem dilde tutunması daha yüksektir hem de Türkçe konuşurlar arasında benimsenmesi daha kolaydır (2011, s. 162).

Zengin ve üretken bir dil olan Türkçe, eklemeli (bağlantılı) bir yapıya sahiptir. Bu eklemeli yapısı sayesinde ad veya eylem kök ve gövdelerine türlü yapım eklerinin getirilmesiyle yeni terimler kolaylıkla türetilmektedir. Öte yandan Türkçede yeni bir terim türetilirken türetimde kullanılacak olan ekin bir yapım eki olmasına, o ekle daha önce yapılmış benzer örneklerin var olup olmamasına bakılarak bir türetme yapılmalıdır (Akalın, 2003, s. 767-768).

Özdemir'e göre Türkçe geniş bir yapım eki sistemine sahiptir. Aynı zamanda terim yapma olanakları da bir o kadar geniş ve zengindir. Bu sayede de pek çok yeni kavrama kolaylıkla karşılık bulunabilmektedir (1973, s. 24-25).

Zülfikar'a göre önerilen bir terimin en etkili parçası köküdür. Bu bakımdan yeni oluşturulan bir terimin herkesçe bilinen bir köke sahip olması, onun Türkçe konuşurlar arasında kalıcılışmasını sağlar. Nitekim *kösnüllük* (erotizm), *devimsellik* (hareketlilik) ve *tasım* (kıyas) gibi ölü köklere dayanan terimler; *doğrulama*, *duyarlık* ve *varoluşçuluk* gibi canlı köklere dayanan terimlere kıyasla yaygınlaşmamıştır (2011, s. 164).

İmer, başta okul terimleri olmak üzere farklı uzmanlık alanlarında yer alan pek çok terimin Türkçe kök ve eklerden türetildiğini dile getirir ve özellikle ortaöğretim matematik terimlerinin tamamına yakın bir kısmının bu yolla Türkleştirildiğini belirtir. Bu bağlamda da Türkçe kök ve eklerden türetilen terimler ile ilgili şu birkaç örneğe yer verir: *beşgen* (matematik), *dolaşım* (biyoloji), *asalak* (zooloji), *kıvrım* (jeoloji) vb. (1976, s. 106-107).

1.8.4.3. Kelime Birleştirme Yoluyla Terim Türetme

Kelime birleştirme yoluyla terim türetme, bazı kavram ve nesnelerin tek bir sözcükle karşılanmasının mümkün olmadığı durumlarda başvurulmuş terim oluşturma yöntemlerinden biridir. Bu yöntem sayesinde iki kelime bir araya getirilir ve bir kavram veya bir nesnenin karşılanması sağlanır: *ön söz* (mukaddime), *bilinçaltı* (tahteşşuur) vb. (İmer, 1998, s. 144).

Kelimeleri birleştirme yoluna götüren sebeplerin başında Doğu ve Batı dillerinden alınan ve iki kelimedenden meydana gelen genellikle birleşik yazılan biçimler yer alır. Nitekim *elektromanyetik*, *fotoroman*, *lebiderya*, *müşkülpesent* vb. terimleri oluşturan kelimelerin her ikisi de Doğu ya da Batı dillerinden alınmıştır. Hatta bu gibi örnekler tüm kılavuzlarda da birleşik yazılmaktadır. Bunların yanı sıra *basmahane*, *başhekim*, *başgarson*, *başrol* örneklerinde olduğu gibi biri Türkçe diğeri bazen Doğu ya da Batı dillerinden alınmış ve birleşik yazılan birtakım biçimler de bulunmaktadır. Ayıriyeten birinin Doğu diğerinin Batı kaynaklı köklere dayandığı *telgrafhane*, *birahane*, *gramkuvvet* vb. biçimlerden de söz etmek mümkündür (Zülfikar, 2011, s. 165).

Aksan’a göre dildeki kelimeleri birleştirme eğilimi farklı bilim, sanat ve meslek dallarına ilişkin terimlerin karşılanmasında oldukça elverişli bir anlatım yolu oluşturmaktadır. Hem Osmanlıca terimlerin Türkçeleştirilmesinde hem de yeni tanınan, yeni ortaya çıkan yabancı kavramların karşılanmasında etkili olan bu yöntemle pek çok terim dilimize kazandırılmıştır. Bunlar arasında *dışbükey*, *ışıkölçer*, *toplardamar*, *altyapı* gibi terimler yer almaktadır (1999, s. 32). Bir başka çalışmasında ise Aksan, kelime birleştirme yoluyla ilgili olarak dil bilgisi ve dil bilimi alanına ait şu terim örneklerine yer vermektedir: *ön ek* (Ar. *lâhika-i mütekaddime*, Fr. *préfixe*), *iç ek* (Fr. *infixe*), *son ek* (Ar. *lahika-i müteahhire*, Fr. *suffixe*), *ön türeme* (Fr. *prothèse*) vb. (2004, s. 163).

Zülfikar’a göre terim oluşturmada gereğinden fazla kelime birleştirme yoluna gidilmemelidir. Özellikle ad tamlaması biçiminde bulunan ve bir benzetmeye dayanmayan *susam yağı*, *deniz ördeği*, *odun kömürü*, *yaban domuzu* gibi terimleri birleşik yazmak gibi bir hataya düşülmemelidir (2011, s. 169).

1.8.4.4. Kelime Türünü Değiştirme Yoluyla Terim Türetme

Kelime türlerini değiştirme yoluyla terim türetme, bazı kavramların karşılanmasında başvuru olan yöntemlerden biridir. Bu yolla ad olan bir kelimenin bazen sıfat olarak kullanılması ya da sıfat olan bir kelimenin ad olarak kullanılması, aynı zamanda kimi eylemlerin birtakım eklerle adlaştırılması, daha sonra tekrar eylem biçimine dönüştürülmesi söz konusudur. Örneğin *kurşun*, *kıkırdak* ve *taç* kelimelerinin her biri birer ad olma özelliğine sahiptir. Ancak *kurşun oksit* (kimya), *kıkırdak doku* (biyoloji) ve *taç beyit* (edebiyat) kelime gruplarında *oksit*, *doku* ve *beyit* kelimelerinin önünde bulunan adlar taşıdıkları niteliklerden dolayı bağlam içinde sıfat olmuşlardır.

Kimi zaman *sucul bitki* (botanik), *yılsarı balık* (zooloji) vb. örneklerinde olduğu gibi adların üzerine sıfat yapma ekleri getirilerek de kelime türleri değiştirilebilmektedir. Ayrıca yabancı terimlerin Türkçe olarak karşılanması *yarım ay* (astronomi), *tam sayı* (matematik), *kuru pil* (fizik) vb. ad ve eylemler sıfatlaştırılarak da var olan olanaklar genişletilebilmektedir (Zülfikar, 2011, s. 171-170).

1.8.4.5. Genel Dilden Kelime Aktarma

Terimlerin genel dille olan ilişkileri, dildeki birimler arasındaki karşılıklı etkileşimler neticesinde meydana gelmektedir. Bu durum bazen genel dilden bilim diline bazen de bilim dilinden genel dile doğru gerçekleşmektedir (Aksan, 2004, s. 36-38). Özellikle genel dilden bilim diline kelime aktarma yöntemi, terim oluşturmada sıkça başvurulan yollardan biridir. Bu yöntemle herhangi bir bilim dalının veya alanın amacına uygun bir kelime günlük dilden alınır ve çalışma sahasında kullanılmak üzere terime dönüştürülür (Zülfikar, 2011, s. 173). Mesela günlük dilde kullanılan *çekirdek* kelimesi “bir hücrenin merkezini oluşturan cisimcik” anlamıyla bir biyoloji terimi, *dalga* kelimesi ise “titreşimin bir ortam içinde yayılma hareketi” anlamıyla bir fizik terimi olmuştur (Karaman, 2009, s. 46-47).

Standart yazı dilinde kullanılan bir kelimeye hem yeni bir anlam kazandırılması hem de kelimenin sözlükte var olan bir anlamından yola çıkarak yeni bir kavrama Türkçe terim karşılığı bulmak mümkündür: *kireçlenme* (anatomi), *alınlık* (arkeoloji), *başkalaşma* (biyoloji), *çekilme* (jeoloji), *aralık* (müzik), *baskı* (psikoloji) vb. (Zülfikar, 2011, s. 173-174).

Aksan’a göre genel dile ait kelimelerin terimleştirilmesi hemen her dilde görülen olağan bir durum olmakla birlikte yabancı soylu terimlerin istilasını önlemek amaçlı yapılan özleştirme çalışmaları sırasında bu yöntemden sıkça yararlanılmıştır. Bugün diğer dallara kıyasla tıp terimlerinin daha çok Türkçeleştirilmesi gerektiğini vurgulayan Aksan, tıp terimleri arasında bu yöntemle oluşturulmuş bazı terimlerin bulunduğunu dile getirmiş ve önceleri Ar. *fakrüddem* biçimiyle daha sonra Fr. *anémie* ile karşılanan *kansızlık* terimiyle ortopedi alanında kullanılan *kırık*, *çatlak*, *çıkık*, *değişik* terimlerine yer vermiştir. Ayrıca *burgu* (spor), *tortu* (kimya), *bora* (coğrafya), *çatı* (dil bilimi) gibi bazı terim örneklerinin de bu yolla özleştirildiğini belirtmiştir (2004, s. 164-165).

1.8.4.6. Halk Ağızlarından Kelime Aktarma

Türkçe kelimelerin yabancı kaynaklardan uzak bir biçimde korunduğu halk ağızları, terim oluşturmada başvurulabilecek zengin kaynaklar arasındadır. Bugün unutulmuş ya da unutulmaya yüz tutmuş çoğu kelime halk ağızlarında kendini koruyabilmektedir. Dili yabancı terimlerden arıtmak amacıyla yapılan bilimsel çalışmalarda da halk ağızlarından alınan pek çok kelime çeşitli dallarda kullanılmak üzere terim haline getirilmiştir. Nitekim halk ağızlarında “kağnı tekerleğinin ölçüsü, en, boy” anlamında kullanılan *çap* kelimesinden bir geometri terimi yapılmıştır (Aksan, 2004, s. 166). Yine halk ağızlarında “ağacın, bitkinin içi, özü” anlamında geçen *özek* kelimesi de *özek doku* şeklinde bir biyoloji terimi olmuştur. Bu yolla dilimize kazandırılan diğer terim örnekleri ise şöyledir: *yülgü* (ustura), *susak* (maşrapa), *utku* (zafer), *göynük* (yanık, elemli), *yeleme* (havaî), *seki* (sedir, set, taraça) vb. (Zülfikar, 2011, s. 177).

Şahin’e göre gerek terim oluşturma gerekse yabancı terimlere karşılık bulma noktasında halk ağızlarından önemli ölçüde yararlanılmış olsa da hâlen halk ağızlarında terim özelliği taşıyabilecek yapıda ve anlamda bir hayli kelime bulunmaktadır. Ayrıca Şahin, bu yolla terim özelliği kazanan bazı kelimelerin türetme olanakları sayesinde farklı terimlerin oluşmasına da zemin hazırladıklarını dile getirir ve bu doğrultuda halk ağızlarında “birbirleriyle her türlü anlaşılan, içli dışlı, uyuşmuş” anlamında kullanılan ve bir jimnastik terimi olan *bağdaş* kelimesinden *bağdaşım* (sinema ve televizyon), *bağdaşık* (veteriner hekimliği, ilaç ve eczacılık), *bağdaşır* (sinema ve televizyon) terimlerinin türetildiğini belirtir (2019, s. 211-212).

1.8.4.7. Tarihi Türkçe Metinlerden Kelime Aktarma

Eski Metinler, terim oluşturmada başvurulabilecek zengin kaynaklar arasında yer alır ve farklı dallara ilişkin geniş malzeme sunar. Terimleri Türkçeleştirme çalışmalarının başlatıldığı ilk yıllarda da halk ağızlarında olduğu gibi eski metinlerden de büyük ölçüde yararlanılmıştır. Bu sayede çok sayıda terim günümüz yazı diline mal edilerek Türkçe terimlerin oranı yükseltilmiştir. Örneğin, Eski Türkçede *kadgu* şeklinde geçen kelime zamanla *kaygı* biçimini almış ve tıpta “genellikle kötü bir şey olacakmış düşüncesiyle ortaya çıkan ve sebebi bilinmeyen gerginlik duygusu” anlamında bir terim olmuştur (Zülfikar, 2011, s. 123).

Zülfikar, eski metinlerinden yeteri kadar yararlanılmadığını dile getirir ve Türkçe metinlerin sözlük kısmında doğrudan doğruya tıp, botanik, zooloji, kimya gibi

dallarla ilgili terim niteliği taşıyan örneklerin bulunduğunu vurgular. Ayrıca eski metinlerde “kalın, iri, çapça kalın, koyu” anlamında geçen *yoğun* kelimesinden “hacmine göre ağırlığı çok olan, kesif” anlamında bir fizik teriminin yapıldığını ifade eder ve eski metinlerden hareketle günümüz standart yazı diline aktarılan terimlerle ilgili şu birkaç örneğe yer verir: *oran* (matematik), *nesne* (dil bilgisi, felsefe), *erk* (toplum bilimi) vb. (2011, s. 179-180).

Aksan, XIV. yüzyılda “ölçü, nispet” anlamında kullanılan *oran* teriminin, Arapça kökenli *nispət* kelimesinin yerine yerleştiğini, yine aynı dönemde “ölçmek, hesap etmek” anlamında kullanılan *oranlamak* teriminin bugün “ölçmek, hesap etmek” anlamında kullanıldığını, aynı zamanda bir matematik terimi olan *eksi* teriminin ise ilk defa XV. yüzyılda geçen bir kelime olduğunu belirtmektedir (2004, s. 163).

1.8.4.8. Çağdaş Türk Lehçelerinden Yararlanma

Cumhuriyetin ilk yıllarında özellikle Arapça ve Farsça soylu terimlere karşılık bulmak amacıyla bu yönetime sıkça başvurulduğunu dile getiren Zülfikar, Türkçenin bir bilim dili olarak kullanıldığı Özbek, Kırgız, Kazak, Türkmen ve Azeri Türkçeleri arasında Türkçeye terim bağlamında en yakın olanının Azeri Türkçesi olduğunu, diğer Türk lehçelerindeki terimlerin ise büyük bir bölümünün Rusça kaynaklı terimler tarafından karşılandığını ifade eder ve bu lehçelerdeki terim kılavuzlarında çeşitli kavramlara gösterilen *cereyan* karşılığı *akım*, *sefaret* karşılığı *elçilik*, *taksim* karşılığı *bölme* gibi aynı anlam ve aynı biçimde kullanılan Türkçe terim sayısının da bir hayli fazla olduğunu vurgular. Ona göre bu durum Azeri Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında daha fazladır. Özellikle Azeri Türkçesinin bilim, sanat ve meslek dallarında doğrudan doğruya Türkçe kök ve eklere dayanan *sonlu* (felsefe), *yenicilik* (tarih), *ses* (fizik), *seçki* (hukuk) gibi terimler bulunmaktadır. Ayrıca Zülfikar, diğer Türk lehçelerinde Rusça terimlere gösterilen karşılıkların ülkemizdeki terim çalışmalarına büyük oranda katkı sağlayabileceğinden de söz eder ve birtakım ses ve yapı özellikleri giderilen bazı terimlerin Türkiye Türkçesine aktarılabilceğini, aynı zamanda Türkiye Türkçesine daha yakın olan Azeri Türkçesinin terimlerinden de yararlanılabileceğini belirtir (2011, s. 181-182).

1.8.4.9. Çeviri Yoluyla Terim Türetme

Çeviri yoluyla terim türetme, hemen her dilde başvurulmuş terim oluşturma yollarından biridir. Batı dillerindeki terimlerin tamamına yakın bir kısmı Latince ve

Yunancadan bu yolla aktarılmıştır. Türkçede ise birden fazla birimden oluşan yabancı soylu terimlerin bazen tamamının veya bir kısmının ya da bağımsız bir biçimde Türkçeye çevrildiği görülmektedir (Aksan, 2004, s. 167). Örneğin *balayı* (İng. *honey moon*), *güzel hanım* (İt. *bella donna*), *beni unutma* (Alm. *vergissmeinnicht*), *anaokulu* (Fr. *école maternelle*), *insanüstü* (Ar. Osm. *fevkalbeşer*) vb. tam çeviri terimlerin yanında *malt özü* (Fr. *extrait de malt*), *karbon kâğıdı* (Fr. *papier carbone*), *kolonya suyu* (Alm. *kölnisches wasser*) gibi iki kelimeden oluşan birleşik terimlerin birinin çevrilmesiyle meydana gelen yarı çeviri terim örnekleri de bulunmaktadır (Aksan, 1961, s. 215-227).

1.8.5. Türkçe Zooloji Terim Sözlükleri

Türk Dil Kurumunun 1963 yılında yayımladığı *Zooloji Terimleri Sözlüğü*, Prof. Dr. Sevinç Karol tarafından ortaya konmuş bir çalışmadır. Sözlüğün oluşturulmasında gerek Türkçe gerekse Almanca, Fransızca ve İngilizce metin kitaplarıyla bu üç yabancı dilde yazılmış her türlü sözlükten yararlanılmış ve sözlüğe alınan terimlerin yanına anlamdaşları, karşılıkları ve bilimsel adları gösterilerek bu adların Latince ve Yunanca çözümlemelerinden sonra Almanca, Fransızca ve İngilizcedeki karşılıkları eklenmiş, daha sonra Osmanlıcalarına yer verilmiştir. Her bir terimin mümkün olduğunca kısa ve anlamlı bir tanımlaması yapıldıktan sonra terimler iletmeleriyle (alıntıları) birlikte verilmiş ve terimlerin hayvan adlarından ayrılabilmesi için terimler * ile işaretlendirilmiştir. Hayvanlara ait tür ve cins adlarının yanına anlamdaşları ve Latince bilimsel adları, üç yabancı dildeki karşılıkları, hayvan sınıflandırmasındaki yerleri gösterilmiş ve hayvanların büyüklük, renk ve yaşadıkları yerler hakkında genel bir bilgi vermeye çalışılmıştır. Hayvanlarla ilgili familya, takım, sınıf, dal vb. adların yanına yine bilimsel adları eklendikten sonra Latince ya da Yunanca çözümlemeleri yapılmış, eğer varsa diğer üç yabancı dildeki karşılıkları eklenerek sınıflandırmadaki yerleri gösterilip özellikleri hakkında bilgi vermeye özen gösterilmiştir. Sözlüğün sonuna üç dilden (Almanca, Fransızca, İngilizce) indeksler konulmuş ve özellikle cins ve türlere ait Latinceleştirilmiş bilimsel sözcüklerin anlamlarının daha kolay kavranması için ilaveten Latince ve Yunanca indeksler eklenmiştir.

Prof. Dr. Mehmet Kutsay Atatür ile Prof. Dr. Uğur Kaya'nın ortak bir çalışması olan *İngilizce-Türkçe Zooloji Terimleri Sözlüğü*, 2014 yılında yayımlanmıştır. Sözlük içinde zooloji alanına ait terimler ayrıntılı bir biçimde İngilizceden Türkçeye çevrilerek

verilmiş ve Türkçedeki karşılıkları İngilizce sözcüklere benzeyen kimi terimlerin Türkçe söylenişleri de söz konusu terimle alakalı üzerinde durulan bilgilerin sonuna eklenmiştir. Yine pek çok biyoloji teriminin yanına çok ayrıntıya inmeden zoolojiyle ilgili diğer bilim dallarına (kimya, ekoloji) ait bazı terimlerin açıklamaları da yapılmıştır. Ayrıyeten sözlüğün son bölümünde ekolog ve doğa bilimcilerin sıklıkla başvurdukları “Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (IUCN) Kırmızı Liste” ile “Tehdit Altındaki Kategoriler” kısmından herhangi birine bir taksonun dâhil olup olmadığını değerlendirmek için kullandıkları beş kategorinin kısaltılmış tercümeleri ve günümüzdeki en güncel haliyle Türkiye’de yaşayan nesli tehdit altında olan hayvanlar tablo halinde gösterilmiştir.

Prof. Dr. Rikap Yüce tarafından hazırlanan *Zooloji Terimleri Sözlüğü* adlı çalışma 1990 yılında yayımlanmıştır. Yüce, çalışmasında esas olarak CLAUS - GROBBEN (1932) ve A. Sh. ROMER (1962) gibi araştırmacıların eserlerindeki omurgasız ve omurgalı hayvanlarla ilgili sınıflandırma yöntemini kullanmış ve hayvan türlerini ait oldukları takımlara varıncaya kadar tasnif etmiştir. Aynı zamanda hayvanların kendine has birtakım karakteristik özelliklerine yer vermiş ve her takıma ait bazı hayvan türlerinin isimlerini örnek olarak göstermiştir. Terimlerin Türkçe karşılıklarını ise olabildiğince sade ve gerekli olanı göz önünde tutarak aktarmaya özen göstermiştir.

2. YÖNTEM

Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü [I. cilt (A-B), II. cilt (C-D), III. cilt (E-H), IV. cilt (I-N), V. cilt (O-T), VI. cilt (U-Z+ekler)] 4. baskı, Ankara (2019), Türk Dil Kurumu Yayınları, (Birleştirilmiş Tıpkıbasım) hayvanlar ve bu hayvanları geniş ölçüde inceleyen zoolojiyle ilgili zengin malzeme yönünden taranmıştır. Tarama sonucunda elde edilen zooloji terimlerinin listelendirilmesi yapılmış ve listelendirildikleri bölüm başlıkları altında alfabetik sıraya göre düzenlenen terimlerin hangi ciltte geçtikleri, hangi anlamda kullanıldıkları belirtilmiştir.

Zoolojik esaslara göre yapılan sınıflandırmada başta *omurgasızlar* (eklem bacaklılar, solucanlar, yumuşakçalar, derisi dikenliler, sölenler) ve *omurgalılar* (balıklar, kurbağalar, sürüngenler, kuşlar, memeliler) olmak üzere *hayvanların vücut anatomisi ve vücut bölümlerinin salgıladığı maddeler* (vücut organları ve bölümleri, vücut bölümlerinin salgıladığı cerahat ve maddeler), *cinsiyet* (dişi tür, erkek tür), *yaş* (gün, hafta, ay, yıl), *gelişim evreleri* (yavruluk, gençlik ve yetişkinlik, yaşlılık), *fiziksel özellikler* (renk benek leke, vücut yapısı, organ ve vücut bölümleri “organ ve vücut bölümlerinin biçimsel özelliği, organ ve vücut bölümlerinin eksikliği”), *davranış şekilleri* (huy, alışkanlık, eylem), *beceri ve deneyim*, *beslenme şekilleri*, *üreme* (çiftleşme güdüsü, çiftleşme durumu, çiftleşme zamanı), *gebelik ve doğum*, *hastalıklar*, *cins ya da soy*, *göç*, *topluluklar* şeklinde toplam 16 ana bölüm ortaya konmuş ve bazı ana bölümler kendi içinde daha alt dallara ayrılarak verilmiştir. Ayrıca omurgasız ve omurgalı hayvan gruplarına ait alt sınıfların takımlarına ilişkin veriler ise ilgili başlıklar altında tablolar halinde ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

Her bölüm başlığı altında listelendirilen terimler tek ve birden fazla sözcükten oluşan yapılar şeklinde tasnif edilmiştir. Terimlerin yapı bakımından tasnifi için Zeynep Korkmaz’ın *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil bilgisi* (2009) adlı çalışmasından yararlanılmıştır.

Etimoloji bakımından sadece tek sözcükten oluşan terimlerin incelemesine yer verilmiştir. Bu doğrultuda da çeşitli görüşler aktarılmaya çalışılmış ve doğrudan doğruya şu köken bilgisi kaynaklar temel alınmıştır:

Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Fre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford University Press.

Tietze, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı I (A-E)*. Simurg Yayınları.

Tietze, A. (2009). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı İkinci Cilt (F-J)*. Österreichischen Akademie der Wissenschaften Wien.

Tietze, A. (2016). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı Dördüncü Cilt (K-L)*. TÜBA.

Tietze, A. (2018). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı Beşinci Cilt (M-N)*. TÜBA.

Tietze, A. (2018). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı Altıncı Cilt (O-R)*. TÜBA.

Tietze, A. (2019). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı Yedinci Cilt (S-Ş)*. TÜBA.

Tietze, A. (2019). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı Sekizinci Cilt (T-V)*. TÜBA.

Tietze, A. (2019). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı Dokuzuncu Cilt (Y-Z)*. TÜBA.

Eren, H. (2020). *Eren Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü (ETDES)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bölüm başlıkları altında listelendirilen terimlerin Tarama Sözlüğü'ndeki izleri de aranmıştır. Bu arama için *Yeni Tarama Sözlüğü* (Dilçin, 2018) kullanılmıştır.

Çalışmada, *Eski Türk Tarım Terimleri* (Gül, 2004), *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Hayvan Adlandırmalarına İlişkin Belirleyiciler* (Ergene, 2014) adlı çalışmalar örnek alınmıştır. Bu iki çalışma göz önünde tutularak özgün bir yöntem oluşturulmaya çalışılmıştır. Özellikle Ergene tarafından hazırlanan *Türkiye Türkçesi*

Ağızlarında Hayvan Adlandırmalarına İlişkin Belirleyiciler (2014) adlı makale bu tezin ortaya çıkmasında ve şekillenmesinde büyük katkı sunmuştur.

3. BULGULAR

3.1. Derleme Sözlüğü

Dil, insanlar arasında iletişimi sağlayan en gelişmiş vasıtaadır. Her insan topluluğunun, her kavmin, her ulusun tarih içindeki gelişimiyle sıkı sıkıya bağlıdır. Bundan dolayı her dil belli bir insan topluluğu arasında yüzyıllar boyunca gelişerek oluşmuş sosyal bir kurumdur (Özkan, 2009, s. 2-3).

Tarihi, coğrafi ve sosyo-kültürel durumlara paralel olarak gelişme gösteren sosyal bir kurum olan dilin en önemli özelliklerinden biri de milli kültürün en iyi ifade vasıtası, koruyucusu ve taşıyıcısı olmasıdır. İnsanların duygu ve düşünce özelliğini belirleyen, onlara ait bilgi ve istekleri ulaştıran, ortak ve milli şuurun temel dayanağı olan dil aracılığıyla birçok kültür değeri dünden bugüne, bugünden yarına kolaylıkla aktarılır (Korkmaz, 1995, s. 289). Bu bakımdan bir dilin toplumdan ve kültürden ayrı düşünülmesi mümkün değildir. Çünkü bir toplumu oluşturan her bir parça dille yakından ilişkilidir. Bütün kültürel faaliyetlerin temelinde dil yer alır ve hepsi ortak bir kaynak olan dille zenginleştirilir (Özkan, 2009, s. 15-17).

Zamanla gelişme kaydeden dinamik bir yapı olan dilin en önemli alanlarından biri de ağızlardır. Ana dilin bütün varyantlarını içinde barındıran ağızlar, kendiliğinden bir defaya mahsus oluşmuş konuşma biçimleridir (Akar, 2016, s. 170-171). Bir dilin bir şive içinde yer alan ve aralarında telaffuz farklılıkları bulunan küçük kollarına, kısacası aynı coğrafya üzerinde konuşulan bir dile ait kelimelerin yöreden yöreye telaffuz bakımından çeşitlilik gösteren konuşmalarına verilen addır (Ergin, 2012, s. 10). Korkmaz'a göre ağızlar, bir dilin veya bir lehçenin standart yazı diline kıyasla ses, kimi zaman şekil, anlam ya da söz varlığı açısından aralarında birtakım ayrılıklar bulunan konuşmalardır (2010, s. 4).

Bir dilin yapı ve işleyiş yönünden zenginliğinin ortaya konulması, standart yazı dilinin yanı sıra o yazı dilinin kullanıldığı sahalarda yazı diline kaynaklık eden tüm ağızların çeşitli yönlerden ele alınıp incelenmesiyle mümkündür. Bu bakımdan ağızlar, bir dilin fonetik ve morfolojik özelliklerinin tespit edilmesinde ve söz varlığı verilerinin tüm yönleriyle gün yüzüne çıkarılmasında başvuru alan en önemli kaynaklardandır (Telli & Bulduk, 2019 s. 98).

Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan bilimsel araştırmaların başlangıcı 1867 yılına kadar uzanmaktadır. Özellikle V. A. Maksimov'un Hüdavendigâr ve Karamanlı ağızları üzerine yazmış olduğu "*Opit izsledovanija tjurskich dialektov v*

Hudavendigare i Karamanii” (Petersburg 1867) adlı çalışmasından 1940’lı yıllara kadar uzanan çalışmaların geneli V. A. Maksimov, İ. Kunos, G. Nemelh, J. Deny, M. Räsänen gibi yabancı araştırmacılar tarafından ortaya konmuştur (Buran, 2002, s. 98-99). İçinde bulundukları dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda oldukça önemli birer hizmet sayılan bu çalışmaların genelinde her çalışmada olduğu gibi birtakım eksik yönler bulunmaktadır. Nitekim derleme çalışmalarında Anadolu coğrafyasının doğrudan doğruya yabancı araştırmacılar tarafından ele alınmış olması, bilhassa derleme tekniği bakımından bazı ağız özelliklerinin yeterince tespit edilememesi sonucunu ortaya çıkarmış ve derleme yapılan bölgeye ilişkin dil yapısını gerekli ölçüde yansıtabilme imkânından uzak kalmıştır. Bu bakımdan Türkiye Türkçesi ağızları üzerine kapsamlı çalışmaların yapıldığı verimli dönem 1940 yılından sonra yerli araştırmacıların çalışmalarıyla başlar (Korkmaz, 1976, s. 143-144).

1932 yılında Türk Dili Tetkik Cemiyeti Merkez Kurulu tarafından ortaya konan programla Türk Dil Devrimi resmen ilan edilmiştir. Bu programla Türkçeye yabancı kalan unsurların atılarak temelleri büsbütün Türkçeye dayalı yeni bir yazı dilinin oluşturulması ve böylece yazı dili ile konuşma dili arasındaki farkın kapatılması kararlaştırılmıştır. Yabancı unsurların atılmasıyla doğacak olan boşluğun yerini ise halk ağızlarından ve tarihi metinlerden derlenecek olan Türkçe kelimelerin doldurması öngörülmüştür (Ercilasun, 2004, s. 16-19). Böylelikle 1932 yılından itibaren memleketin her bir yanında süregelen bir derleme seferberliğiyle Türkiye Türkçesi ağızlarında yer alan kelimelerden bir sözlük malzemesi derlenmiş ve derlenen bu malzeme Türk Dil Kurumu tarafından 1939-1949 yılları arasında “*Türkiye’de Halk Ağızından Söz Derleme Dergisi*” adıyla dört cilt halinde yayımlanmıştır (Korkmaz, 1976, s. 145-146). Ancak Türk Dil Kurumu ağızlardaki malzemenin yeterince derlenmediği düşüncesiyle 1952-1959 yılları arasında ikinci bir derleme çalışmasına daha girişmiş ve toplanan malzemenin hepsi bir araya getirilerek “*Derleme Sözlüğü*” oluşturulmuştur (Buran, 2002, s. 99-100).

Derleme Sözlüğü, Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili hazırlanan en kapsamlı ağız sözlüğü çalışmasıdır. İki büyük derleme çalışması sonucunda ortaya konan Derleme Sözlüğü, yurdun dört bir yanından alanında uzman kişilerin ve binlerce gönüllünün göndermiş olduğu fişler doğrultusunda oluşturulan devasa bir külliyattır (Korkmaz, 2000, s. 8-11).

“Bugünkü Türkiye Türkçesi ortak, ölçünlü dilinde unutilan, yitirilen öğelerin birçoğunu Anadolu insanı kullanmakta bu durum, herhangi bir dilde kaybolan sözlerin

daha yüzyıllar boyu o dilin lehçe ve ağızlarında yaşadığı gerçeğine de ışık tutmaktadır” (Aksan, 2002, s. 61). Aksan’ın da belirttiği gibi ağızlardaki korunan ve yaşatılan unsurlar Türkçenin gelişmişliğinin ve zenginliğinin başlıca göstergelerindendir. Bu bakımdan ağızlarda yer alan unsurların kaybolmadan kayıt altına alınmasında ve bunların gelecek nesillere aktarılmasında Derleme Sözlüğü ayrı bir değer taşımaktadır. Aynı zamanda Türk dilinin tarihi dönemlerinde kullanılan, ancak bir süre sonra kullanımdan düşen, bugün standart yazı dilinde mevcut olmayan sadece ağızlarda varlığını sürdüren birtakım eskicil (arkaik) unsurları da içinde barındırır ve dilin tarihi dönemleri ile çağdaş dönemleri arasında bağlantı kurmada dil çalışmalarına büyük oranda katkı sağlar.

Çeşitli alan araştırmaları için bir referans kaynak niteliğinde olan Derleme Sözlüğü’nün birinci baskısı 1963-1982 yılları arasında ikinci baskısı ise 1993 yılında yayımlanmıştır. Ekler kısmıyla birlikte toplam 12 ciltten oluşan çalışmanın üçüncü baskısı 2009 yılında dördüncü baskısı ise 2019 yılında birleştirilmiş tıpkıbasım haliyle 6 cilt olarak yayımlanmıştır. Ayrıca Türk Dil Kurumunun resmi genel ağ sitesi <https://sozluk.gov.tr/> üzerinden Derleme Sözlüğü adıyla çevrim içi olarak da kullanıma açılmıştır.

3.1.1. Derleme Sözlüğü’ndeki Türkçe Zooloji (Hayvan Bilimi) Terimleri

Her toplum kendi kültürünün bir yaşatıcısı olarak siyasi, coğrafi (iklim, bitki örtüsü, yer şekilleri vb.), sosyal ve ekonomik yapılarının dile işlenmesini zorunlu kılar. Diğer bir deyişle, toplumların kültürel kimliğini oluşturan maddi ve manevi tüm unsurlar dile yansır ve dildeki verilerle belirginleşir. Böylece toplumların kültürel kodlarının işlendiği dil verileri üzerinden onların yaşam biçimlerine, çeşitli uğraşı alanlarına ve temel geçim kaynaklarına ilişkin birtakım çıkarımlar elde edilir (Aksan, 2020, s. 19-22).

Tabiatla iç içe yaşayan ve geçiminin büyük bir kısmını hayvancılıkla sağlayan Türk toplumu en eski dönemlerden itibaren tabiatta bulunan vahşi ya da evcil, faydalı yahut zararlı tüm hayvan türlerini tanımış ve bu hayvan türlerinin renginden, çıkardıkları seslerden, çeşitli uzuvlarından, üremelerinden, davranış ve beslenme şekillerinden yola çıkarak yaşadıkları çevreyi de dikkate alarak kendi düşünme, üretme, algılama ve anlamlandırma biçimlerine göre bunlara uygun karşılıklar bulmuş ve özel anlamlar yüklemiştir (Efe, 2012, s. 53). Türklerin gerek maddi gerekse manevi üretim

faaliyetlerinde son derece etkili olan hayvanlar ve bu hayvanlar etrafında oluşturulan zengin kültürün dildeki en güçlü akisleri de ağızlara yansımıştır.

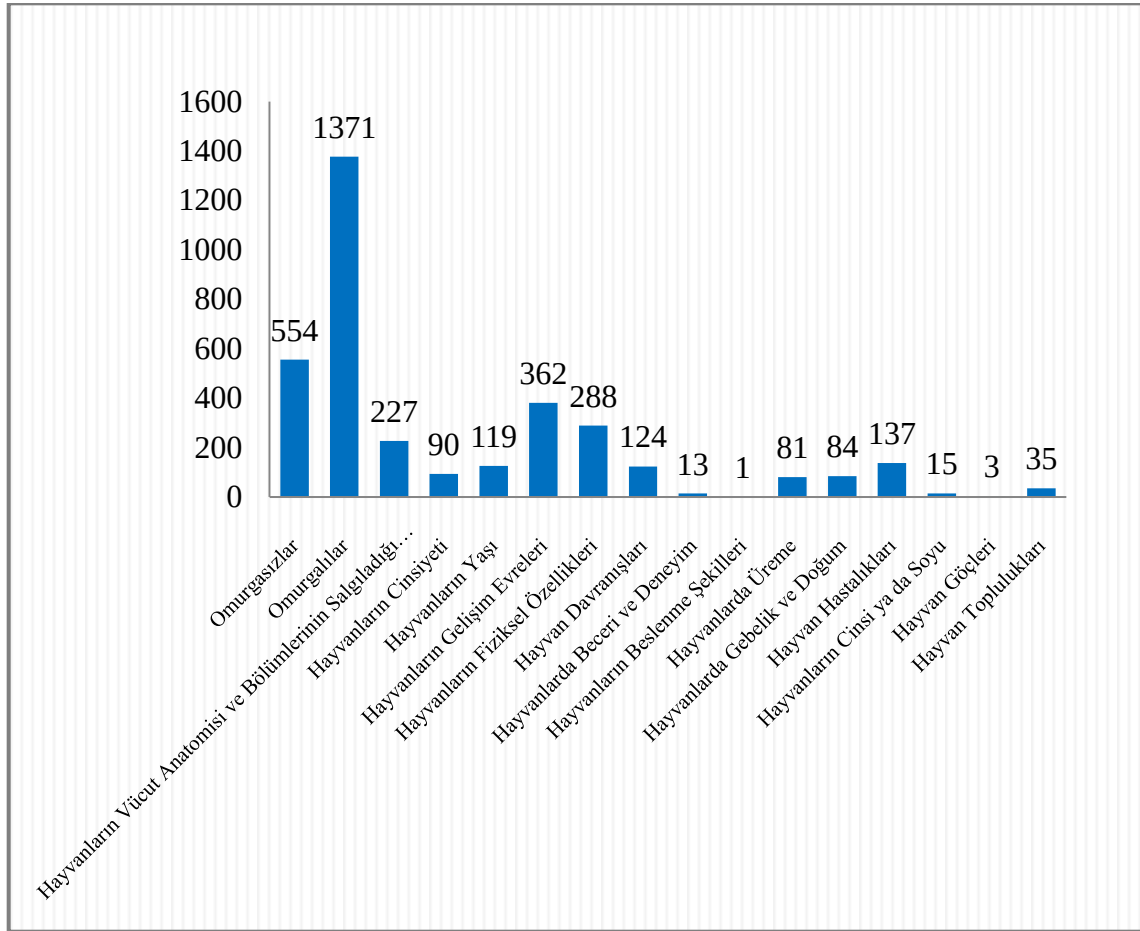
Ortak kültürün ve sosyal hayatın bir yansıması olan Türkiye Türkçesi ağızları, çeşitli hayvan türlerine ve bu hayvan türlerinin belli ölçütlere göre değişkenlik gösteren niteliklerine ilişkin zengin ve ayrıntılı bir dil malzemesine sahiptir (Ergene, 2014 s. 209). Türk Dil Kurumu tarafından Türkiye Türkçesi ağızları temelinde ortaya konan Derleme Sözlüğü adlı külliyatta da bu malzemenin kapsamlı bir şekilde yer aldığı görülür.

Derleme Sözlüğü'nden hareketle Türkiye Türkçesi ağızlarının söz varlığında yer alan hayvanlar ve bu hayvanları doğrudan inceleyen zoolojiyle ilgili malzemenin büsbütün taranması ve taramadan elde edilen malzemenin zoolojik esaslara göre sınıflandırılıp yapı bakımından tasnif edilmesi, aynı zamanda etimolojik açıdan incelenmesi çalışmanın temel amaçlarındandır.

Çalışmada, Derleme Sözlüğü ekseninde yapılan tarama sonucunda zoolojiyle ilgili **3512** sözcük tespit edilmiştir. Tespit edilen bu sözcüklerin sınıflandırılmasında zoolojik esaslar göz önünde bulundurulmuş ve yapılan sınıflandırmada toplam 16 ana bölüm ve alt dalları ortaya konmuştur. Ortaya konan bu ana bölümler ve alt dalları ise başta *omurgasızlar* (eklem bacaklılar, solucanlar, yumuşakçalar, derisi dikenliler, sölenterler) ve *omurgalılar* (balıklar, kurbağalar, sürüngenler, kuşlar, memeliler) olmak üzere *hayvanların vücut anatomisi ve vücut bölümlerinin salgıladığı maddeler* (vücut organları ve bölümleri, vücut bölümlerinin salgıladığı cerahat ve maddeler), *hayvanların cinsiyeti* (dişi tür, erkek tür), *hayvanların yaşı* (gün, hafta, ay, yıl), *hayvanların gelişim evreleri* (yavru, gençlik ve yetişkinlik, yaşlılık), *hayvanların fiziksel özellikleri* (renk benek leke, vücut yapısı, organ ve vücut bölümleri “organ ve vücut bölümlerinin biçimsel özelliği, organ ve vücut bölümlerinin eksikliği”), *hayvan davranışları* (huy, alışkanlık, eylem), *hayvanlarda beceri ve deneyim*, *hayvanların beslenme şekilleri*, *hayvanlarda üreme* (çiftleşme güdüsü, çiftleşme durumu, çiftleşme zamanı), *hayvanlarda gebelik ve doğum*, *hayvan hastalıkları*, *hayvanların cinsi ya da soyu*, *hayvan göçleri*, *hayvan toplulukları* şeklinde ele alınmıştır. Aşağıdaki tabloda da Derleme Sözlüğü ekseninde tespit edilen **3512** sözcüğün kendi içindeki ana dağılımları sayısal veriler kullanılarak gösterilmiştir:

Grafik 1.

Derleme Sözlüğü'ndeki Zoolojiye İlişkin Malzemenin Sayısal Dağılımı

3.1.1.1. Omurgasızlar

3.1.1.1.1. Eklem Bacaklılar

3.1.1.1.1.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

açmeğün (< *Erm. arçmeğu* < *EErm. arcmeğu* Tietze, 2002, s. 94): “Eşek arısı” (C. I, s. 61).

ağrap ~ ahrap ~ akırap ~ akrap ~ arhap ~ arkap ~ ergap (< *Ar. ‘ağrab* Tietze, 2002, s. 129; Eren, 2020, s. 9): “Akrep; örümceğe benzeyen ve ısırıldığı zaman zehirleyen bir böcek” (C. I, s. 108; C. I, s. 133; C. I, s. 152; C. I, s. 160; C. I, s. 312; C. I, s. 326; C. III, s. 1767; C. VI, s. 4412).

akrap (< *Ar. 'akrab* Tietze, 2002, s. 129; Eren, 2020, s. 9): “Çıyan” (C. I, s. 160).

arahana ~ arahna ~ rağna ~ rahna (< *Yun. aráhna/ráhna* Tietze, 2018, s. 456): “Örümcek” (C. I, s. 293; C. V, s. 3507; C. VI, s. 4423; C. VI, s. 4660).

ari ~ aro ~ aru (T.): “Arı” (C. I, s. 324; C. I, s. 330; C. I, s. 337).

Arı “iğneleyici büyük bir böcek; yaban arısı, eşek arısı” (Clauson, 1972, s. 196-197). *Aru* “arı” (YTS, 2018, s. 26). *Aru/arı* “bal yapan böcek” (Tietze, 2002, s. 203).

Eyuboğlu’na göre *arı* “arayan, dolaşan, bir yerde durmayan” anlamına gelen *ar-* kökünden gelmiştir. Bu kökün zamanla anlam genişlemesine uğraması sonucunda “bal denenen nesneyi yapan böcek” anlamı kazanmıştır (1991, s. 37).

atlı (T.): “Açık kahverengi uzun bacaklı, uzun boylu bir çeşit karınca” (C. I, s. 371).

avu (T.): “İlkbaharda bazı ot ve meşe yaprakları arasında bulunan zehirli bir kurt” (C. I, s. 394).

Ağu “zehir” (Clauson, 1972, s. 78). *Ağu/ağı* “zehir” (Tietze, 2002, s. 114). Tarama Sözlüğü’nde bu biçim doğrudan geçmemektedir. *Ağukurdi* “kunduz böceği” (YTS, 2018, s. 17) şeklinde geçmektedir.

bağırtlak (T.): “Ağustos böceği” (C. I, s. 480).

Derleme Sözlüğü’nde *bağırtlak* biçiminin hem ağustos böceği hem de kuş için kullanılan bir adı olarak geçtiği görülmektedir. Öçalan’a göre bunlar (bk. baatlaḥ ~ bağartlak ~ bağırtlaḥ ~ bağırtlak ~ bağıtlak ~ bartlak ~ boğartlak ~ boğurtlak s. 95) arasında köken bilimsel açıdan doğrudan bir benzerlik bulunmaktadır (2006, s. 15).

bağırya ~ bağırye ~ bağıra ~ bavra ~ bavriye ~ bavur ~ bavurya ~ bavurye (< *Yun. pağúrya/pağúri* Tietze, 2002, s. 262; Eren, 2020, s. 413): “Bir cins yengeç, pavurya” (C. I, s. 480; C. I, s. 481; C. I, s. 486; C. I, s. 574).

bambıl ~ manbul ~ pambıl ~ pambul (< ?): “Ekinler taze iken tanelerin özünü yiyen böcek ve bu böceğin sebep olduğu hastalık; baklagillere zarar veren bir böcek; üzüm tanelerini yiyen tüylü, kahve renkli bir böcek; ağaçların yaprak ve çiçeklerini yiyen büyük, uçabilen bir böcek; mayıs böceği; olgunlaşmaya başlayan tahıla dadanan ve sürüyle gezen, kara renkli, uçan bir çeşit böcek” (C. I, s. 513-514; C. IV, s. 3118; C. V, s. 3390; C. VI, s. 4445).

Tietze, *bambıl/bambul* “ekin tanelerine musallat olan muzır bir böcek” olarak aldığı sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmektedir (2002, s. 275).

basıra (< *Ar. batra* Tietze, 2002, s. 287): “Çamlarda bal yapan beyaz bir kurt” (C. I, s. 540-541).

becuk ~ böccük ~ böcek ~ böcük ~ böcüyh ~ böğcük ~ böycük ~ bucek (T.) (< *bög+cek* Banguoğlu, 2019, s. 161; Korkmaz, 2009, s. 40): “Böcek; akrep, çıyan, örümcek; bit; eşek arısı” (C. I, s. 593; C. I, s. 754; C. I, s. 755-756; C. I, s. 757; C. I, s. 759; C. I, s. 773; C. I, s. 776).

Böcük “böcek” (YTS, 2018, s. 50). Tietze, *böcek* “dörtten fazla bacağı olan ufak hayvan” olarak aldığı sözcüğün Eski Türkçede *bögçek* biçiminde kullanıldığını dile getirmiş ve sözcüğün *bög* “zehirli örümcek, tarantula” (Clauson, 1972, s. 323) adından + *-çek* “küçültme” ekiyle türetildiğini bildirmiştir (2002, s. 379).

bedaliza ~ bedelize (< *Yun. petalida* Tietze, 2002, s. 301): “Kelebek” (C. I, s. 594).

bepelā (< *Gürc. pepela* Tietze, 2002, s. 315): “Kelebek” (C. I, s. 630).

bızıgi ~ bızıki ~ bizik ~ biziki (< *Gürc. bziği* Tietze, 2002, s. 334): “Eşek arısı” (C. I, s. 674; C. I, s. 675; C. I, s. 714).

bideci (< *Yun. pita* Tietze, 2018, s. 401; Eren, 2020, s. 421)+ *T. ci*): “Pide gibi petek yapan bir cins arı” (C. I, s. 684).

bigelek ~ bögelek ~ böğülek ~ böğelek ~ böğlek ~ böğülek ~ bökelek ~ bövelek ~ böylek ~ buğelek ~ bunelek ~ buvelek ~ bügelek ~ büğülek ~ büğelek ~ büğlek ~ büğülek ~ bükelek ~ bükülek ~ bünelek ~ büvelek ~ büylek ~ büyülek (T.): “Sığırları rahatsız eden bir çeşit sinek, gübre sineği; sığırlara dadanan yeşil başlı, sineğe benzer bir çeşit asalak ” (C. I, s. 688; C. I, s. 758; C. I, s. 759-760; C. I, s. 764; C. I, s. 765; C. I, s. 767; C. I, s. 773; C. I, s. 780; C. I, s. 792; C. I, s. 807; C. I, s. 812; C. I, s. 813; C. I, s. 814; C. I, s. 817; C. I, s. 819; C. I, s. 822; C. I, s. 830; C. I, s. 832; C. VI, s. 4469).

Bügelek (büvelek) “sığır sineği, eğrice” (YTS, 2018, s. 54). Tietze’nin aktardığı bilgilere göre Räsänen sözcüğü **bügäl* köküne, Sevortyan ise Eski Türkçe *bō* “korkunç böcek” ve *büke* (~ *böke*) “büyük yılan, ejderha” köklerine bağlamıştır. Tietze, *bögelek/büvelek* olarak maddeleştirdiği sözcük için “at sineği” anlamını vermiştir (2002, s. 380).

Eren, *büvelek* “sığır sineği” anlamında aldığı sözcüğün Türkçe *gök* (< *kök*) kökünden geldiğini dile getirmiş ve sözcüğün çözümlemesini < *gök* (< *kök*) + (e)l + (e)k şeklinde vermiştir. (2020, s. 83). Bir başka çalışmasında ise Eren, yerel ağızlarda sığırları rahatsız eden bir çeşit sineğe *bögelek*, *bövelek*, *böylek*, *bügelek*, *büvelek*, *büyelek*, *büylek* gibi birtakım adların kullanıldığını ifade etmiş ve Türkçe Sözlük’te geçen *büvelek* adının yerel ağızlarda büyük bir yaygınlık kazandığını vurgulamıştır. Aynı zamanda yerel ağızlarda *ğ > v*, *v > y* gibi ses değişimlerinin sıklıkla yaşandığını, bu açıdan *bövelek* (< *bögelek*), *büvelek* (< *bügelek*), *böylek* (< *bövlek*), *büylek* (< *büvelek*) biçimlerini olağan karşılamak gerektiğini belirtmiştir (1993, s. 51).

bire ~ büre ~ püre (T.): “Pire” (C. I, s. 699; C. I, s. 825; C. V, s. 3500).

Clauson, *bürge* “pire” olarak aldığı sözcüğün eski bir yapım eki olan -*ge* ile biterek *bürge* şeklini aldığını bildirmektedir (1972, s. 362; 1966, s. 25).

Büre (püre) “pire” (YTS, 2018, s. 55). *Büre/püre* “pire” (Tietze, 2002, s. 406). Eren, *pire* “insanın ve bazı hayvanların kanını emerek yaşayan, iyi sıçradığı için kolay yakalanamayan, küçük, asalak böcek” anlamında kaydettiği sözcüğün eski ve yeni Türk diyalektlerinde yaygın olarak kullanıldığını dile getirir ve bütün kaynaklarda “pire” anlamında geçtiğini belirtir (2020, s. 422-423).

Eyuboğlu'na göre *pire bürge*'den gelen Türkçe bir biçimdir ve Türk ağızlarında *bürçe*, *bürke*, *börçö* olarak kullanılan birtakım biçimlerde de “pire” anlamı bulunmaktadır (1991, s. 557).

birecik ~ pirecik (T.) (< *pire+ cik*): “Bağlara dadanan küçük, zararlı bir böcek” (C. I, s. 699; C. V, s. 3460).

bit ~ pit (T.): “Böcek; bit” (C. I, s. 708; C. V, s. 3465; C. VI, s. 4652).

Clauson, *bit* maddesinde incelediği sözcüğün esas olarak “bit” anlamında olduğunu, ancak ara sıra diğer parazit çeşitlerini de karşıladığını söylemektedir (1972, s. 296).

Büt “bit” (YTS, 2018, s. 55). *Bit* “kehle” (Tietze, 2002, s. 357). Eren, *bit* “insan ve hayvanların derisinde asalak olarak yaşayan böcek, kene” anlamında kaydettiği sözcüğün Eski Türkçe döneminden itibaren kullanıldığını, Orta Türkçede *bit*, Eski Kıpçakçada *bit* olarak geçtiğini dile getir ve çeşitli diyalektlerde kullanılan birtakım şekillerine yer verir (2020, s. 68). Eyuboğlu ise sözcüğün kök anlamının “ortaya çıkan, türeyen, biten, birdenbire görünmek, türemek, büyümek” olduğunu belirtir (1992, s. 92).

bombar (< *Yun. búmburas* Tietze, 2002, s. 395): “Buğday tanelerine dadanan kara renkli bir böcek” (C. I, s. 736).

bö ~ pöy (T.): “İri ve zehirli bir örümcek” (C. I, s. 753-754; C. V, s. 3483; C. VI, s. 4655).

Clauson, *bö:ğ* maddesinde “zehirli örümcek, tarantula” anlamında aldığı sözcüğün çeşitli Türk diyalektlerinde geçen şekillerine yer vermiş ve Kâşgarlı'da söz konusu sözcüğe karşılık olarak gösterilen *al-tatāt* biçiminin Arapçada sadece sıradan örümcekleri değil, zehirli örümcekleri de karşıladığını belirtmiştir (1972, s. 323).

Bö (*böy*) “zehirli örümcek” (YTS, 2018, s. 50). *Bö/böy* “korkunç böcek, zehirli örümcek” (Tietze, 2002, s. 379).

bumburiya (< *Yun. boumbulia* Tietze, 2002, s. 395): “Kelebek” (C. I, s. 791).

bürçe ~ bürge (bk. bire ~ büre ~ püre s. 39-40): “Pire” (C. I, s. 825).

büstencik (< *Far. bustān/būstān* Tietze, 2002, s. 373)+ *T. cik*): “Önünde tek kısıkaçı olan, ortalama 8 mm boyunda, karınca yiyen, bite benzer bir böcek” (C. I, s. 830).

büve (bk. bigelek ~ bögelek ~ böğülek ~ böğelek ~ böğlek ~ böğülek ~ bökelek ~ bövelek ~ böylek ~ buğelek ~ bunelek ~ buvelek ~ bügelek ~ büğülek ~ bügelek ~ büğlek ~ büğülek ~ bükelek ~ bükülecek ~ bünelek ~ büvelek ~ büylek ~ büyülecek s. 39): “At sineği” (C. I, s. 830).

cegige ~ çekikge ~ çekürge ~ çekürtge (T.): “Çekirge” (C. II, s. 874; C. II, s. 1113; C. II, s. 1117).

Clauson, bazı eski hayvan ve böcek adlarının sonunda -ge ekinin yaygın olarak bulunduğu işaret etmiş ve *çekürge* şeklinde kaydettiği sözcüğü -ge ekiyle yapılmış bir biçim olarak değerlendirmiştir (1972, s. 416). Bir başka çalışmasında ise Clauson, *çekürge* “çekirge” sözcüğünün *çekürt*’ten (< *cek*-) geldiğini açıklamış ve sözcüğün eski kaynaklarda her ne kadar *çekürge* biçimi geçse de esas şeklinin *çekürtge* olabileceğini belirtmiştir (1966, s. 25). Eren’in aktardığı bilgilere göre Eckmann, *çekürtge*’deki -t- türeme ünsüzünün sonradan türediğini yazmış, ancak Leksika Clauson’un vermiş olduğu *çekürtge*’yi orijinal bir biçim olarak saymıştır (2020, s. 103).

Çekürge “çekirge” (YTS, 2018, s. 64). *Çekürge/çekirge* “bilinen böcek” (Tietze, 2002, s. 491).

Erdal, Eski Türkçede kuş, böcek ve minik hayvan adları türeten bir ek olarak tanımladığı +gA ekiyle yapılmış örnekler arasında *çekürge* biçimine de yer vermiştir (1991, s. 83-84).¹

cırhıt ~ ciğit ~ cihrit ~ cırhıt ~ çihrit ~ çirçit (< *Yun. tşihrites* Tietze, 2002, s. 516): “Bir cins çekirge” (C. II, s. 929; C. II, s. 963; C. II, s. 1186; C. II, s. 1212; C. II, s. 1234).

¹Çekirge biçiminin etimolojisiyle ilgili öne sürülen çeşitli görüşler ve sözcüğün tarihi ve çağdaş Türk lehçelerindeki kullanımına ilişkin detaylı bilgi almak için bk. İmdat Demir, “Çekirge Kelimesi Üzerine”, *Dil Araştırmaları Dergisi*, C. 14, S. 14, 2014, s. 189-200.

cibenek (bk. *cibin* ~ *cimin* ~ *çıbın* ~ *çibim* ~ *çibin* ~ *çimil* s. 42): “Sinek” (C. II, s. 954).

cibin ~ **cimin** ~ **çıbın** ~ **çibim** ~ **çibin** ~ **çimil** (T.): “Tatarcık; sinek; karasinek; sivrisinek” (C. II, s. 959; C. II, s. 968; C. II, s. 1158; C. II, s. 1202; C. II, s. 1223; C. VI, s. 4481).

Clauson, *siṇek* maddesinde bahsettiği *çıbın* “sinek” biçiminin ilk defa Kutadgu Bilig’de görüldüğü belirtir (1972, s. 397, 838).

Cibin (*ceban*) “sinek, sivrisinek” (YTS, 2018, s. 58). *Cibin/çibin* “karasinek” (Tietze, 2002, s. 442).

Eren’in aktardığı bilgilere göre sözcük pek çok diyalekt ve ağızda “sinek” ve “sivrisinek” anlamındadır. Hatta “sivrisinek” için kullanılan *cibin* adı Türkçede *cibinlik* biçiminde saklanmıştır. Ağızlarda *cibin*, *cimin* (> *çimil*) gibi birtakım biçimlerin “sivrisinek” için kullanıldığı görülür (2020, s. 89; 1993, s. 16).

çayan (T.): “Akrep; kırkayak, çıyan; yengeç” (C. II, s. 1096).

Clauson, *ça:dan* şeklinde maddeleştirdiği sözcüğü “akrep” olarak kaydeder ve bazı fonetik değişikliklerle *çayan/çıyan* biçiminde kullanıldığını dile getirir (1972, s. 403).

Çeyan “çıyan” (YTS, 2018, s. 66). *Çıyan* “çok ayaklı sarı bir böcek” (Tietze, 2002, s. 513).

Eren, *çıyan* ~ *çayan* “sarımtırak renkte, zehirli böcek” anlamında aldığı sözcüğün yerel ağızlarda *çayan* şeklinde hem “akrep” hem de “kırkayak” için kullanıldığını ifade eder ve Türkçede ilk hecedeki *-a-*’nın *-ı-*’ya dönüşerek *çıyan* biçimini aldığını belirtir. Ayrıca sözcüğün Türkçeden Moğolcaya *çayan* ~ *çıyan* olarak geçtiğini bildirir (2020, s. 112).

çeğe ~ **çeñe** ~ **gena** ~ **gene** ~ **kene** (< *Far. kanah* Eren, 2020, s. 285): “Kene” (C. II, s. 1007; C. II, s. 1136; C. III, s. 1989; C. III, s. 1990; C. IV, s. 2743).

diz ~ **tıza** ~ **tiza** (< *Yun. tíza* < *Erm. tiz* Tietze, 2002, s. 610, 633): “Kene” (C. II, s. 1530; C. V, s. 3930; C. V, s. 3944).

domuzlan ~ donuzlan ~ toğuzlan ~ tomuzlan ~ tonuzlan (T.) (< *domuz + lan*): “Sert kabuklu, siyah gübre böceği; hamam böceği; dokununca pis koku çıkaran bir çeşit böcek” (C. II, s. 1556; C. II, s. 1562; C. VI, s. 4767; C. VI, s. 4770).

Tietze, *doğuzlan/domuzlan/tomuzlan* şeklinde maddeleştirdiği sözcük için “hamam böceği; bok böceği” anlamını vermiş ve sözcüğün *doğuz/domuz* biçiminden bazı hayvan adlarında görülen +*lan*² ekiyle türetildiğini bildirmiştir (2002, s. 646).

dömbelek (bk. efelek ~ epelek ~ epilek ~ ipelek ~ öbelek ~ öfelek s. 43-44): “Kelebek” (C. II, s. 1580).

düren (T.) (< *dür- en*): “Sebzelere, çiçeklere, ağaçların yapraklarına ve taze sürgünlerine dadanarak onları yiyen ve kıvrılarak kurumalarına sebep olan yeşil, siyah bir böcek, bit, kurtçuk” (C. II, s. 1633).

düvelek (T.): “Sığırları rahatsız eden bir çeşit sinek; at sineğine benzeyen bir çeşit sinek” (C. II, s. 1641; C. VI, s. 4491).

Eren, Türkçe *gövelek* (> *göbelek*) > *güvelek* “sığırları rahatsız eden bir çeşit sinek” sözünün Anadolu’da aynı anlamda kullanılan *düvelek* biçimini de aldığını belirtmiş ve *düvelek*’i *gövelek* (> *göbelek*) > *güvelek*’in bir türevi olarak vermiştir (1981, s. 21).

efelek ~ epelek ~ epilek ~ ipelek ~ öbelek ~ öfelek (T.): “Kelebek” (C. III, s. 1762; C. III, s. 1763; C. IV, s. 2546; C. V, s. 3309; C. V, s. 3314; C. VI, s. 4493).

Clauson, *kepe:li* “kelebek” olarak kaydettiği sözcüğün çeşitli Türk diyalektlerinde geçen şekillerine yer vermiş ve kökeniyle ilgili açıklama yapmamıştır (1972, s. 689).

Kebelek (kepelek) “kelebek” (YTS, 2018, s. 1444). Eren, sözcüğün eski ve yeni biçimlerinin çokluğu karşısında söz konusu hayvanın kanatlarıyla çıkardığı bir sesi yansıtan ad olduğu kanısındadır. Ancak Balkarların “kelebek” olarak kullandığı

² +*lan* ekinin yapısı ve işleviyle ilgili çeşitli görüşler ve örnekler için bk. Ferdi Güzel, “Türkçenin Az Bilinen Bir Eki +*lan*”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 61, Erzurum 2018, s. 191-202.

dibildirik biçimini oldukça düşündürücü bulur. Eski ve yeni diyalektlerde kullanılan biçimlerin sonundaki *-k*'nin bir küçültme eki olduğunu, çağdaş diyalektlerdeki biçimler doğrultusunda da Türkçe *kelebek*'in bir göçüşme (*métathèse*)³ sonucunda oluştuğunu belirtir ve bu tanıklar doğrultusunda kelebek biçiminin sonunda *-bek* ekinin saklanamayacağını vurgular. *Kelebek*'in eski bir biçimi olan *öbelek* (~ *öpelek*) biçiminin de yerel ağızlarda korunduğunu söyler ve *öbelek* (~ *öpelek*) biçiminin başındaki *k*-sesinin düştüğünü kaydeder (2020, s. 281-282). Bir başka çalışmasında ise Eren, Anadolu ağızlarında eski *köbelek* (> *kelebek*) biçiminin *göbelek* (> *gömbelek*) ve *gebelek* olarak kullanıldığını dile getirir ve Anadolu'da *göbelek* (> *gömbelek*) biçiminin yanında dar bir alanda *dümbelek* “kelebek” yan biçiminin de geçtiğini belirtir (1981, s. 20-21).

egrice ~ eğrice ~ eğriçe ~ eyrice (T.) (< *eğri*+ *ce*): “Su sineği; hayvanlara dadanan, eğri belli, boz renkli bir çeşit sinek, sığır sineği, bügelek” (C. III, s. 1674; C. III, s. 1683; C. III, s. 1684; C. III, s. 1826).

Egrice “büvelek denilen sinek” (YTS, 2018, s. 91).

elbiz ~ ılbiz ~ ilbiz ~ yelbiz (< ?): “Örümcek; küçük, kırmızı kanatlı bir böcek” (C. III, s. 1704; C. IV, s. 2465; C. IV, s. 2519; C. VI, s. 4233).

Tietze, *ilbiz* “örümcek; örümcek ağı” olarak tanımladığı sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmektedir (2009, s. 383).

engeç (T.): “Yengeç” (C. III, s. 1752).

Clauson, *yengeç* (?*lengeç*) “yengeç” olarak kaydettiği sözcüğün diğer şekli için *lengeç* biçimini gösterir ve Fransızca *langouste* “kerevit” ile *yengeç* ve *lengeç* biçimleri arasındaki ilişkiye şüpheli bakar (1972, s. 950).

Engeç “yengeç” (YTS, 2018, s. 95). Tietze, *engeç* biçiminin *yengeç*'in bir varyantı olduğunu dile getirir ve Räsänen'in Latince “deniz böceği” anlamında

³ Göçüşme (*métathèse*) ile ilgili kapsamlı bir çalışma için bk. Hasan Eren, “Türk Dillerinde Metathèse”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, C. 1, Ankara 1953, s. 161-180.

kullanılan *lancosta* biçiminin Fransızcaya *langouste* şeklinde geçtiği yolundaki etimolojisinin kabul edilemeyeceğini vurgular (2002, s. 726).⁴

engevirt ~ genevirt ~ genevit (< *Yun. karavída* Tietze, 2009, s. 130): “Yengeç; ıstakoz” (C. III, s. 1753; C. III, s. 1991).

fafatara ~ farfatara ~ fefetara (< *Yun. farfatára* Tietze, 2009, s. 33): “Kelebek” (C. III, s. 1831; C. III, s. 1834; C. VI, s. 4504).

fatmacık (< *Ar. fatma*+ *T. cık*): “Kınkanatlılardan kara benekli kırmızı renkte, kurtçukları yediği için faydalı sayılan bir böcek” (C. III, s. 1839).

garanca (T.): “Karıncı” (C. III, s. 1920).

Clauson, *karınçğa* “karınca” olarak aldığı sözcüğün -ğ*a* ile biten eski bir hayvan adı olduğunu belirtmektedir (1972, s. 662).

Besli’nin aktardığı bilgilere göre Brockelmann, sözcüğün *karın* biçiminden türetildiğini düşünmektedir. Besli ise sözcüğün yayılma şekli itibarıyla bölgesel olarak Oğuz Türkçesiyle sınırlı olduğunu bildirmektedir (2010, s. 55).

gavşak (bk. yavışak ~ yavşah ~ yavşak ~ yavşuk ~ yavuşah ~ yavuşak s. 216): “Bitten daha küçük zararlı bir böcek” (C. III, s. 1941).

gecen (T.): “Fasulye ve kara baklada olan saçma büyüklüğünde, yuvarlak, kara renkli bir çeşit böcek” (C. III, s. 1959).

geveğen ~ gevigen ~ goğen ~ göğän ~ göğegen ~ göğem ~ göğen ~ göveğen ~ göveğın ~ gövem ~ göven ~ göveyen ~ güvegen ~ güveğen ~ güven ~ güveyen (T.): “Sığırlara dadanan zar kanatlı bir çeşit sinek; otlarda olan ve pis hayvanlara konan mavimsi başlı bir çeşit sinek; karasinek; hayvanlara zarar veren gök renkli bir çeşit sinek ya da böcek; bügelek sineği” (C. III, s. 2008; C. III, s. 2011; C. III, s. 2095; C. III,

⁴ Yengeç sözcüğünün kökeniyle ilgili öne sürülen farklı görüşler ve bu sözcüğün Türkçe bir biçim olduğu yönündeki etimoloji değerlendirmesi için bk. Süleyman Kaan Yalçın, “Yengeç Sözcüğünün Etimolojisi Üzerine Bir Değerlendirme”, Tarih Okulu Dergisi (TOD), C. 11, S. 35, Uşak 2018, s. 396-405.

s. 2126; C. III, s. 2127; C. III, s. 2128; C. III, s. 2167; C. III, s. 2168; C. III, s. 2169; C. III, s. 2239; C. III, s. 2240; C. III, s. 2241).

Clauson, *köke:gü:n* maddesinde “at sineği vb.” anlamda aldığı sözcüğü **köke-* biçimine bağlamaktadır (1972, s. 710).

Gögen “yazın hayvanlara dadanan gök renkli bir sinek” (YTS, 2018, s. 107). Tietze, *göğem/göğen/göveğen/gövem* “sığırlara dadanan zar kanatlı bir çeşit sinek” olarak kaydettiği sözcüğün Eski Türkçe ile bağlantılı olduğunu göstermek için Clauson’da geçen *kökegün* “at sineği, büvelek” şekline vurgu yapmıştır (2009, s. 169).

gezente ~ gezentî (< *Far. gazanda* Tietze, 2009, s. 144): “Sebzelerde en çok baklada bulunan bir çeşit böcek” (C. III, s. 2022; C. III, s. 2023).

gılıcce (T.) (< *gılıc* (< *kılıç*) + *ce*): “Kılıç gibi petek yapan arı” (C. III, s. 2042).

gımıl ~ kımıl (< *Ar. qaml* Eren, 2020, s. 295): “Ekinlere zarar veren bir böcek; buğdaylara dadanan, tahtakurusuna benzer koku çıkaran kanatlı bir böcek” (C. III, s. 2045; C. IV, s. 2804).

gısdırğaç ~ kıstırğaç (T.) (< *kıs- tır- gaç*): “Yengeç” (C. III, s. 2062; C. IV, s. 2845).

gebelek ~ gelebak ~ gelebek ~ göbelek ~ gömbelek ~ gövelek ~ köbelek (bk. efelek ~ epelek ~ epilek ~ ipelek ~ öbelek ~ öfelek s. 43-44): “Sarı renkli, büyük bir çeşit kelebek; tahıllara dadanan bir çeşit küçük kelebek” (C. III, s. 1955; C. III, s. 1973; C. III, s. 2115; C. III, s. 2147; C. IV, s. 2947; C. VI, s. 4513).

göve (T.): “Yünlü kumaşları ve dokumaları yiyen bir çeşit böcek, güve” (C. III, s. 2167).

Küye “giysi güvesi” (Clauson, 1972, s. 754). *Güye (güge)* “güve” (YTS, 2018, s. 116). *Güye/güve* “yünlü kumaşları yiyen böcek” (Tietze, 2009, s. 218).

Eren’in aktardığı bilgilere göre Leksika, **gühä/*guha* biçiminden yola çıkmış ve bu biçimin Yakutçadaki *köjür*’e dayandığını açıklamıştır. Ayrıca Yakutçadaki biçimin Moğolcadan kalma eski bir alıntı olduğunu dile getirmiş ve Kırgızca *kübö*

biçiminin Moğolcadan kalma *kibe* biçimiyle karışma sonucunda oluştuğunu düşünmüştür. Eren'e göre Leksika'nın öne sürmüş olduğu tüm bu veriler doğru olarak kabul edilirse *güve* biçimi, Moğolcadaki *kiyursun* “bit yumurtası, sirke”, Tunguzcadaki **kuni-hta* “at sineği larvaları”, Korecedeki **kəñui* “kurtçuk” biçimleriyle karşılaştırılabilir (2020, s. 205-206).

gurt (T.): “Küçük böcek, kurt” (C. III, s. 2200).

Clauson, *kurt* maddesinde incelediği sözcüğün hem “solucan” hem de “kurt” için kullanıldığını dile getirmiş ve sözcüğün “kurt” anlamının genellikle Oğuz diyalektlerinde geçtiğini belirtmiştir. Ayrıca Clauson'a göre sözcüğün birincil anlamının yanında Oğuz diyalektlerinde *kurt* “yırtıcı hayvan” anlamını da kazanması “worm” ve “wolf” arasındaki anlam ilgisinin net olmadığını gösterir ve bunların birbirinden tamamen ayrı olarak değerlendirilmesi gerekir (1972, s. 648). Ancak Eren'e göre Clauson'un öne sürmüş olduğu bu görüşe katılmak oldukça güçtür. Çünkü yabancı dilde buna benzer pek çok örnek bulunur. Tıpkı Macarcadaki *féreg* “wurm” adının halk ağızlarında “wolf” olarak kullanılması gibi (2020, s. 335).

guyruğlu ~ guyruklu ~ kuyrugli ~ kuyruklu (T.) (< *kuyruk*+ *lu*): “Akrep; akrebe benzer eğri, sarı kuyruklu, zehirli bir böcek” (C. III, s. 2204; C. IV, s. 3021; C. VI, s. 4577).

gügül ~ güvül (< *Yun. kukūli* Tietze, 2009, s. 200): “İpek böceği” (C. III, s. 2216; C. III, s. 2242).

halkalı (< *Ar. halka* Tietze, 2009, s. 241)+ *T. lı*): “Bostanlara dadanan üç santim boyunda bir çeşit kurt” (C. III, s. 2261).

hokra ~ nohra ~ nokra ~ nuhra ~ nukra ~ ohra ~ okra (bk. *hokra* ~ *ofra* s. 184): “Sığırların sırtında çıkan çıbanların içindeki kurt; davar ve sığırların derilerine gömülen bir kurt; zayıf hayvanların derilerinin altında yaşayan ve hastalanmalarına neden olan bir çeşit kurt” (C. III, s. 2395; C. IV, s. 3255; C. IV, s. 3257; C. V, s. 3275; C. V, s. 3277).

ıfaklık ~ ufaklık (T.) (< *ufak*+ *lık*): “Bit” (C. IV, s. 2456; C. VI, s. 4026).

iğez ~ ıvez ~ oyaz ~ öğez ~ övez ~ uyaz ~ üvez ~ üyez ~ yüvez (T.): “Bataklık yerlerde, su kenarlarında, ekin tarlalarında bulunan sinek gibi küçük böcek; davar sineği; hayvanlarda görülen bir çeşit büyük bit; at sineği; hayvanlara dadanan sinek, büvelek; koyun ve keçilere dadanan bir çeşit sinek, küçük kene; sivrisinek, tatarcık; hayvanlara konup yapışan, onları tedirgin eden bir çeşit sinek” (C. IV, s. 2511; C. IV, s. 2572; C. V, s. 3302; C. V, s. 3317; C. V, s. 3365; C. VI, s. 4050; C. VI, s. 4084-4085; C. VI, s. 4085; C. VI, s. 4337; C. VI, s. 4631; C. VI, s. 4791; C. VI, s. 4800).

Uyaz “bir tür ısırcı böcek, sinek, tatarcık, sivrisinek” (Clauson, 1972, s. 276). *Üyez* (üvez) “sivrisinek, at sineği, eşek sineği, tatarcık, büvelek” (YTS, 2018, s. 237). *Uyaz* “sivrisinek” (Tietze, 2019, s. 355).

Eren, *üvez* “sivrisineğe benzer bir böcek” olarak aldığı sözcüğün Orta Türkçede *uyaz* “bir çeşit sivrisinek”, Eski Kıpçakçada *uyaz* şeklinde geçtiğini, yerel ağızlarda *ıvez*, *iviz*, *övez* gibi birtakım biçimlerinin de kullanıldığını dile getirmiş ve sözcüğün söz konusu böceğin uçarken çıkardığı *vız*, *viz* sesinden geldiğini belirtmiştir. Ona göre Anadolu’da kullanılan biçimlerin çokluğu da bu sözcüğün yansıma (onomatopéique) bir türev olduğunu kanıtlamaktadır (2020, s. 542).

innelik (T.) (< *inne* (< *iğne*)+ *lık*): “Uzun karınlı ve ince kanatlı bir çeşit sinek” (C. IV, s. 2545).

ispi (< *Kürt. ispi* Tietze, 2009, s. 415): “Bit” (C. IV, s. 2559).

karavida (< *Yun. karavída* Tietze, 2009, s. 130; Eren, 2020, s. 262): “Yengeç” (C. IV, s. 2655).

kehle ~ kehne (< *Far. kahla* Eren, 2020, s. 280): “Bit” (C. IV, s. 2722; C. VI, s. 4544).

kepenek ~ kepeneyh ~ kepenk (T.): “Kelebek” (C. IV, s. 2447; C. IV, s. 2747).

Eren, *kepenek* “tüylü ve kanatlı buğday böceği” olarak tanımladığı sözcüğün *kelebek* biçiminin özel bir anlam almış yan biçimi olduğunu ifade etmiş ve sözcüğün

yerel ağızlarda daha çok “kelebek” ve “pervane” anlamında kullanıldığını belirtmiştir (2020, s. 286).

kesegen ~ keseğen (T.) (< *kes- egen*): “Bitki köklerini yiyen, danaburnu da denilen bir böcek” (C. IV, s. 2761; C. IV, s. 2762; C. VI, s. 4549).

kırkıcı (T.) (< *kırk- ıcı*): “Buzağı dişi denilen ve bitki köklerini kesen böcek, danaburnu” (C. IV, s. 2830).

kısdırğaç ~ kıstırgeç (T.) (< *kıs- dır- gaç*): “Kulağakaçan bir böcek; kıskaç gibi açılır kapanır kuyruklu, küçük bir çeşit böcek” (C. IV, s. 2841; C. IV, s. 2846; C. VI, s. 4559).

kıskaç ~ kısıkiç (T.) (< *kıs- kaç*): “Soğanların, sebzelerin içine giren küçük böcek; ağaç ve baldıranlar arasında yaşayan bir kurt; kulağakaçan böcek” (C. IV, s. 2843; C. VI, s. 4558).

komursga “Karıncı” (C. IV, s. 2915).

Clauson, *kumursğa* “karınca” olarak aldığı sözcüğün -ğa ile biten eski bir hayvan adı olduğunu belirtmektedir (1972, s. 628). Erdal ise +gA ekiyle türetilen pek çok böcek, kuş ve minik hayvan adı sayar ve bunlar arasında *kumursga* “karınca” biçimine de yer verir (1991, s. 83-85).

maymuncuk (< *Ar. maymūn* Tietze, 2018, s. 216)+ *T. cuk*): “Asmaların gözlerini yiyen hortumlu bir böcek” (C. IV, s. 3144).

melis ~ meliz ~ milis ~ miliz (< *Yun. mélissa* Tietze, 2018, s. 186): “Bal arısı” (C. IV, s. 3158; C. IV, s. 3200; C. VI, s. 4593).

mıçık ~ miçek ~ milçek ~ milçeyh (< *Erm. mjeh* Tietze, 2018, s. 219): “Sıcak mevsimlerde su kıyılarında, yolda, insanı saran küçük sinekler; sivrisinek” (C. IV, s. 3179; C. IV, s. 3198; C. IV, s. 3199; C. VI, s. 4598).

mıǵı (< *Kürt. mıǵık* Tietze, 2018, s. 219): “Tatarcık; sivrisinek” (C. IV, s. 3180).

moz (< *Erm. moz* Tietze, 2018, s. 244): “Eşek arısı” (C. IV, s. 3213).

moz ~ moza (< *Erm. moz* Tietze, 2018, s. 244): “Karasinek, öküz sineği; hayvanların kanını emen bir çeşit sinek” (C. IV, s. 3213; C. VI, s. 4600).

murabıt (< *Ar. murābiṭ*): “Danaburnu böceği” (C. IV, s. 3221).

ökse (< *Yun. iksía* Tietze, 2018, s. 208): “Tomurcuklanmış asmalara dadanan bir böcek” (C. V, s. 3328).

örümce (T.): “Örümcek” (C. V, s. 3356).

Clauson, *örümcek* “örümcek” olarak kaydettiği sözcüğü *örüm* biçimine bağlamaktadır. Türkçenin orta dönemlerinde bu sözcüğün diğer bir şekli olarak *örmekçi* biçiminin kullanıldığını, *örmekçi* biçiminin de ilk dönem Çağatay metinlerinde görülen *örğemçi* ’nin metatez bir hali olarak değerlendirilebileceğini söylemektedir (1972, s. 231).

Örümcek “örümcek” (Tietze, 2018, s. 238). Eren’in aktardığı bilgilere göre Räsänen, *örümcek* sözcüğünün Türkçe *ör-* kökünden geldiğini belirtmiş, Sevortyan ise diyalektlerdeki *örümcek* biçimini *ör-* “örmek” maddesi altında ele almıştır. Eren, yerel ağızlarda *örümce* şeklinde de geçen Türkçe *örümcek*’in Türkolog ve Mongolistler tarafından sık sık incelendiğini dile getirmiş ve Türk diyalektlerinde kullanılan biçimlerin *ör-* köküne bağlanmasını olası bir halk etimolojisi olarak değerlendirmiştir (2020, s. 402).

öven ~ üven (bk. geveğen ~ gevigen ~ goğen ~ göğän ~ göğegen ~ göğem ~ göğen ~ göveğen ~ göveğin ~ gövem ~ göven ~ göveyen ~ güvegen ~ güveğen ~ güven ~ güveyen s. 45-46): “At ve eşeklerin kanını emen, yeşil renkli, iri sinek; tek tırnaklı hayvanların kanını emen iri sinek” (C. V, s. 3364; C. VI, s. 4084).

payak (< *Bulg. payak/payık* Tietze, 2018, s. 332): “örümcek” (C. V, s. 3416).

perpenek (< *Gürc. pepeliki* Tietze, 2018, s. 359): “Kelebek” (C. V, s. 3433).

petek ~ peteyh (< *Erm. p’et’ak* Tietze, 2018, s. 370; Eren, 2020, s. 418): “Arı; bal arısı” (C. V, s. 3438; C. VI, s. 4647).

pumbur (< *Yun. búmburas* Tietze, 2002, s. 395): “Eşek arısı” (C. V, s. 3487).

pumburi ~ pumpuri ~ punpuri (< *Yun. búmburas* Tietze, 2002, s. 395): “At sineğine benzer bir çeşit sinek, büvelek” (C. V, s. 3487; C. V, s. 3488).

püren (< *Yun. prinos* Tietze, 2018, s. 447): “Sebzelere zarar veren bir böcek” (C. V, s. 3500).

sahırka ~ sakıkga ~ sakırğa (T.): “Küçük hayvanların derisine yapışıp kanını emen parazit; koyun, köpek vb. hayvanlara dadanan keneden az büyük bir çeşit asalak; kene” (C. V, s. 3517; C. V, s. 3521; C. VI, s. 4665).

Sakırku “kene” (Clauson, 1972, s. 816). *Sakırğa* “kene” (YTS, 2018, s. 190). Tietze, *sakırğa* “kene” olarak kaydettiği sözcüğün Eski Türkçe ile bağlantılı olduğunu göstermek için Clauson’da geçen şekline vurgu yapmıştır (2019, s. 154).

Eren, *sakırğa* “kene” anlamında aldığı sözcüğün Orta Türkçede *sakırku*, Eski Kıpçakçada *sakurga* şeklinde geçtiğini dile getirmiş ve Eski Kıpçakçanın yanında çağdaş Kıpçak diyalektlerinde de kullanılan *kasırtka*, *kasartkı* biçimlerinin bir göçüşme (métathèse) sonucunda oluştuğunu belirtmiştir. Aynı zamanda Kıpçakça *kasırtka* biçimindeki -t-’nin ikincil bir ses olduğunu bildirmiştir (2020, s. 443).

sakırğa (bk. *sahırka ~ sakıkga ~ sakırğa* s. 51): “Hamam böceği” (C. V, s. 3521).

siyek (T.): “Sinek” (C. V, s. 3652).

Clauson, *siyek* maddesinde incelediği sözcük için “vızıldayan bir böcek türü” anlamını vermiş ve sineğin kanatlarıyla çıkardığı *siη* sesinden geldiğini belirtmiştir (1972, s. 838).

Sinek “sinek” (YTS, 2018, s. 200). Tietze, *sinek/sinek* “çift kanatlı uçucu böceklerin ortak adı” olarak tanımladığı sözcüğün *sin* yansıma sözünden + *ek* “küçültme” ekiyle türetildiğini bildirmiştir (2019, s. 369).

Eren’in aktardığı bilgilere göre bazı araştırmacılar *sinek* sözcüğünü Moğolca *simağul*, *simuğul* biçimleriyle birleştirmiş, bazıları da sözcüğün *siŋ* “yansıma (vızıltı)” sesinden geldiğini açıklamıştır. Eren ise eski ve yeni diyalektlerin büyük bir bölümünde *sinek* sözcüğünün yerine daha çok *çibin* biçiminin kullanıldığını ifade etmiş ve *sinek*’in yansıma bir sestten geldiğinin kabul edilmesi durumunda Moğolca *simağul* biçimiyle birleştirilmesinin yanlış olduğunu vurgulamıştır (2020, s. 465-466). Ayrıca bir başka çalışmada Eren, Ligeti’nin Türkçe *sihek* ile Moğolca *simağul* ~ *simuğul* biçimleri arasındaki bağlantı üzerinde durduğunu, Ligeti’nin Türkçedeki *sihek* biçiminin sonunda yer alan -*k* ekine karşılık olarak Moğolcadaki *simağul* ~ *simuğul* biçiminin sonunda bulunan -*ğul* ekine yer verdiğini belirtmiştir (2002, s. 129).

süreğen (T.) (< *sür-* *eğen*): “Danaburnu da denilen toprak içinde yaşayıp bitki köklerini keserek zarar veren bir çeşit böcek” (C. V, s. 3720).

şibin (bk. *cibin* ~ *cimin* ~ *çibin* ~ *çibim* ~ *çibin* ~ *çimil* s. 42): “Sinek” (C. V, s. 3767).

teter ~ **titer** (< *Erm. t’rt’ur* Tietze, 2019, s. 209; Eren, 2020, s. 512): “Kelebek” (C. V, s. 3900; C. V, s. 3943).

uçğan (T.) (< *uç-* *ağan*): “Karasinek büyüklüğünde, üstteki kalın, alttaki sarımtırak ve ince, çift kanatlı bir böcek” (C. VI, s. 4022).

yakaca ~ **yakarca** (T.) (< *yak-* *arca*): “Tatarcık” (C. VI, s. 4129).

Tietze, *yakarca* “tatarcık” anlamında aldığı sözcüğün *yak-* fiil kökünden fiilden bazı hayvan adları türeten -*arca* ekiyle yapıldığını bildirmektedir (2019, s. 138).

yangıç ~ **yaniç** ~ **yankıç** (bk. *engeç* s. 43): “Yengeç” (C. VI, s. 4167; C. VI, s. 4168; C. VI, s. 4172; C. VI, s. 4815).

yansı ~ yavsa ~ yavısı ~ yavsu “Koyun, keçi gibi hayvanlarda bulunan kene cinsinden bir böcek; kene; at sineği” (C. VI, s. 4174; C. VI, s. 4208; C. VI, s. 4818).

Yavısı (yavsu) “bit yavrusu, böcek yavrusu; kene; at sineği” (YTS, 2018, s. 251). Eren’in aktardığı bilgilere göre Räsänen, *yavşak* biçimini bir tür keneye verilen *yavısı* adıyla birleştirmiştir (2020, s. 562).

zaana ~ zağana (< Yun. *tzağanós* Tietze, 2019, s. 470): “Su kıyılarında yaşayan kırkayak benzeri bir hayvan” (C. VI, s. 4342; C. VI, s. 4343).

zırğıt (< Yun. *tşihrites* Tietze, 2002, s. 516): “Çekirgeye benzeyen küçük böcek” (C. VI, s. 4838).

3.1.1.1.1.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.1.1.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

açıl yumul böceği (T.+T.+T.): “Tespîh böceği” (C. I, s. 60).

ağı kurdu ~ ağ kurdu (T.+T.): “Arı kovanlarına dadanarak bal ve petekleri yiyen bir çeşit kurt” (C. I, s. 89; C. I, s. 100).

akçaböceği (T.+T.): “Tespîh böceği” (C. I, s. 145).

allah deveşi (Ar.+T.): “Uzun bacaklı ve gövdeli, yeşilimsi kül renkli kanatları olan ve çekirgeye benzeyen bir çeşit böcek; gövdesi küçük, ayakları çok uzun, kül renkli, örümceğe benzer bir böcek” (C. I, s. 223).

añız biti (T.+T.):⁵ “Ekin biçildikten sonra tarlada kalan saplarda, kendiliğinden meydana gelerek insanda kaşıntı yapan bir çeşit çok küçük böcek” (C. I, s. 273).

⁵ *Añız biti* biçiminin Kâşgarlı’da *tarığ biti* “tahıla düşen ufak hayvan” (DLT I, 320) olarak geçtiği görülmektedir.

arap kılçığı (Ar.+T.): “Buğdayın içinde bulunan, yulafa benzer bir çeşit zararlı böcek” (C. I, s. 299).

arap osuruğu (Ar.+T.): “Kanatlı, siyah, küçük bir böcek” (C. I, s. 299).

arka kurdu (T.+T.): “Sığır ve davarın sırtında üreyen kurtçuk” (C. I, s. 325).

astar kurdu (Far.+T.): “Evlerde bulunan bir çeşit böcek” (C. I, s. 347).

avi karıncası (T.+T.): “Karıncanın ormanda yaşayan çok büyük bir çeşidi, ayı karıncası” (C. I, s. 384).

bağ biti (Far.+T.): “Bağlarda tomurcuk yiyen bir çeşit kurt” (C. I, s. 475).

bambal böceği (?+T.): “Örümceğe benzeyen, toprak altında vücuduna göre yuva kazan ve büyü böceği de denilen hayvan; sığırlara dadanan ve derilerinin altına giren bir böcek” (C. I, s. 513).

bardacık arısı (T.+T.): “Eşek arısından biraz küçük, ince yapılı, sarı kara, uzunca arı (kendisi ve yuvası bardak şeklinde olduğundan bardacık arısı denilmiştir)” (C. I, s. 527).

bayram böceği (T.+T.): “Bir cins böcek” (C. I, s. 584).

beşik biti (T.+T.): “Tahtakurusu” (C. I, s. 643).

bızadişi ~ buzadişi ~ buzağıdişi (T.+T.):⁶ “Danaburnu denilen ve bitki köklerini yiyen bir böcek” (C. I, s. 674; C. I, s. 809).

bızavburnu ~ bozoburnu ~ buzağıburnu ~ duzağıburnu (T.+T.): “Bahçelerde toprağı burnuyla oyan, akrep büyüklüğünde bir böcek; danaburnu denilen ve bitki köklerini yiyen bir böcek” (C. I, s. 674; C. I, s. 752; C. I, s. 809; C. II, s. 1615).

⁶ *buzagıdişi (buzagıdişi)* “danaburnu denilen böcek” (YTS, 2018, s. 54).

bok böcüğü ~ bok böcüsü (T.+T.): “Hayvan pisliklerine üşüşen sert ve kara kabuklu böcekler” (C. I, s. 732).

bostan bocigi ~ bostan böceği ~ tostanböceği (Far.+T.): “Danaburnu; kendisini, çıkardığı pis koku ile savunan bir böcek” (C. I, s. 742; C. V, s. 3975).

böböcesi (T.+T.): “Danaburnu” (C. I, s. 754).

böböcüğü (T.+T.): “Zehirli bir böcek” (C. I, s. 754).

buyda biti (T.+T.): “Buğdayları yiyerek geçinen bir böcek” (C. I, s. 807).

çeçe sineği (Fr.+T.): “Uyku hastalığı yapan sinek” (C. II, s. 1105).

çıra kurdu (Far.+T.): “Badem, kiraz ve erik ağaçlarına musallat olan 5-6 cm boyunda yuvarlak, bükümlü, gri renkli bir kurt” (C. II, s. 1185).

danaağzı (T.+T.): “Danaburnu denilen böcek” (C. II, s. 1355).

danadişi (T.+T.): “Danaburnu” (C. II, s. 1356).

demenböcesi (Yun.+T.): “Hanım böceği” (C. II, s. 1416).

dızlağan böceği (T.+T.): “Arı cinsinden siyah kanatlı bir böcek” (C. II, s. 1477).

domdom böceği (Yun.+T.): “Ağustos böceği” (C. II, s. 1553).

dondon böceği (Yun.+T.): “Karafatma denilen böcek; bok böceği” (C. II, s. 1559).

gece böcüsü (T.+T.): “Ocak çekirgesi” (C. III, s. 1958).

gelinböceği (T.+T.): “Küçük boncuk büyüklüğünde üst kabuğu kırmızı küçük benekli bir çeşit böcek” (C. III, s. 1979).

gıyam biti (Ar.+T.): “Şeftali ağaçlarında olan bir çeşit küçük böcek” (C. III, s. 2065).

göz biti (T.+T.): “Üzüm çubuklarındaki tomurcuklarda olan ve gözlerin özünü yiyerek yaprak açmasına ve üzüm vermesine engel olan bir çeşit kurt” (C. III, s. 2176).

güvülkuşu (Yun.+T.): “İpek böceği” (C. III, s. 2242).

habarböcüsü (Ar.+T.): “Siyah üzerine mavi benekli, beyaz kanatlı bir çeşit böcek” (C. III, s. 2246).

ıldız böcüğü (T.+T.): “Yıldız böceği” (C. IV, s. 2467).

ilek sineği (T.+T.): “İncir ağaçlarının yemişlerinden çiçek tozlarını taşıyan, kısa iğneli bir çeşit arıcık” (C. IV, s. 2467).

ışılböceği (T.+T.): “Ateş böceği” (C. IV, s. 2497).

incir kurdu (Far.+T.): “Görüldüğü zaman erkek incirin olgunlaşmamış olduğunu belirten bir çeşit sinek” (C. IV, s. 2540).

inekbiciği (T.+T.): “İneklerin göğsünde olan küçük böcek” (C. IV, s. 2542).

itbalığı (T.+T.): “Durgun sularda yaşayan çok ayaklı, küçük bir çeşit su böceği” (C. IV, s. 2568).

kadınığnesi (T.+T.): “Karaığne denilen böcek” (C. IV, s. 2591).

keci böceği (Erm.+T.): “İpek böceği” (C. IV, s. 2716).

kımlı biti (Ar.+T.): “Zayıflıktan insana dadanan bit” (C. IV, s. 2804).

koyun gözü (T.+T.): “Çok ayaklı sürüngen, zehirsiz bir böcek” (C. IV, s. 2945).

mengülkurdu (Yun.+T.): “Bağların köklerini kesen bir çeşit kurt” (C. IV, s. 3165).

mışeаğısı (Far.+T.): “Meşe ağaçlarının dibinde bulunan, insana dokununca derisini kabartan ufak böcek” (C. IV, s. 3193).

momurgan böceği ~ mumurgan böceği (Far.+T.): “Tespîh böceği” (C. IV, s. 3210; C. IV, s. 3220).

osurganböcüsü ~ osurganböğcüsü (T.+T.): “Pis koku çıkaran bir çeşit böcek” (C. V, s. 3293; C. VI, s. 4617).

ölükuyruğu (T.+T.):⁷ “Akrep” (C. V, s. 3335).

sırt kurdu (T.+T.): “Sığırların derileri altında yaşayan bir çeşit kurt” (C. V, s. 3621).

suköpeği (T.+T.): Danaburnu denilen bir böcek” (C. V, s. 3692).

tahtabiti (Far.+T.): “Tahtakurusu” (C. VI, s. 4734).

tahtakehlesi (Far.+Ar.): “Tahtakurusu” (C. VI, s. 4734).

tanaburnu (T.+T.): “Bitkilerin köklerini kesen zararlı bir böcek, danaburnu” (C. V, s. 3820).

tanrıdeveciği (T.+T.):⁸ “Çekirge gibi uzun bacaklı bir çeşit böcek” (C. V, s. 3823).

tenböceği ~ ténböcüğü (Erm.+T.):⁹ “Hamam böceği” (C. V, s. 3879).

⁷ Türkiye Türkçesi ağızlarında örtmece olarak da kullanılmaktadır. Tabulardan dolayı bu hayvan kötü adlandırılmıştır. Örtmece kavramıyla ilgili ayrıntılı bir çalışma için bk. Kerim Demirci, “Örtmece (Euphemism) Kavramı Üzerine”, Milli Folklor Dergisi, C. 20, S. 77, 2008, s. 21-34.

⁸ *tanrıdeveciği* “kızlar devesi de denilen, çekirgeye benzer bir böcek” (YTS, 2018, s. 214).

⁹ Gemalmaz, “nem, rutubet” anlamında kullanılan *ten* biçiminin kökenini için Ermeniceyi gösterir. Bu doğrultuda da Erzurum ağızlarında *ten böcüğü* “hamam böceği” olarak geçen örneğe yer verir. Bk. Esrasiyap Gemalmaz, Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizin) III, 2. Basım, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 173.

tenkurdu (Erm.+T.): “Hamam böceği” (C. V, s. 3882).

tomuzlanböceği (T.+T.): “Kırankatlılardan, bitkilere zarar veren bir böcek, mayıs böceği” (C. V, s. 3960).

üzüm çekirgesi (T.+T.): “Kara üzümlere ben düşerken başlayıp, bağ bozumuna dek akşamları öten bir çeşit çekirge” (C. VI, s. 4088).

yargın kurdu (T.+T.): “Koyun, keçi gibi hayvanlarda yazın görülen bir çeşit kurt; koyun, keçi vb. hayvanların derileri altında yaşayan bir çeşit kurt” (C. VI, s. 4185; C. VI, s. 4816).

yereşegi (T.+T.): “Çekirgeye benzeyen, uzun ayaklı bir böcek” (C. VI, s. 4252).

yerköpeği (T.+T.): “Bok böceğine benzeyen, avını yakalamak için yere huni biçiminde çukur açan bir böcek” (C. VI, s. 4254).

yılanyastığı (T.+T.): “Tavan aralarında gezen bir böcek” (C. VI, s. 4268).

yumulböcüğü (T.+T.): “Tespah böceği” (C. VI, s. 4319).

3.1.1.1.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

ağcakanat ~ akça kanat (T.+T.): “Tatarcık” (C. I, s. 86; C. I, s. 145).

ağılı pöy (T.+T.): “Örümcek” (C. I, s. 90).

akbambıl (T.+?): “Zehirsiz, beyaz başlı bir çeşit böcek” (C. I, s. 142).

ak ganat ~ ak kanat (T.+T.): “Tatarcık” (C. I, s. 149; C. I, s. 155).

akyavaş (T.+T.): “Bit” (C. I, s. 164-165).

alabaş (T.+T.): “At ve eşeklerde bulunan bir çeşit sinek” (C. I, s. 173).

alacan (T.+Far.): “Arı kovanlarında bulunan mum kurdu” (C. I, s. 178).

aladana (T.+T.): “Sebzeleri kökünden yiyen bir çeşit kurt” (C. I, s. 181).

alagülük (T.+T.): “Kuduz olanlara yedirilen bir böcek, zehirli buğday böceği” (C. I, s. 187).

alağancık (T.+T.): “1-3 cm boyunda, kahve renkli, vücutta gezdiği zaman ısırın böcek” (C. I, s. 188).

atlı karınca (T.+T.): “Al ve karışık renkte, uzun bacaklı bir çeşit karınca; uzun bacaklı, iri, kara bir çeşit karınca” (C. I, s. 372; C. VI, s. 4431).

boz çekirge (T.+T.): “Fas çekirgesi” (C. I, s. 750).

buz ana (T.+T.): “Siyah, ince yeşil kanatlı, uçucu bir böcek” (C. I, s. 810).

camgöz ~ camkos (Far.+T.): “Üzüm teveklerinin köklerini mahveden bir kurt” (C. II, s. 853; C. II, s. 854).

çağırğan fatma (T.+Ar.): “Eski evlerde çok bulunan siyah renkli bir böcek, karafatma” (C. II, s. 1037).

çengel guyruğ (Far.+T.): “Akrep” (C. II, s. 1137).

eğri yağış (T.+T.): “Ocak çekirgesi” (C. III, s. 1686).

elmabaş (T.+T.): “Kırmızı başlı, büyük bir çeşit arı, eşek arısı” (C. III, s. 1725).

göde böce (Far.+T.): “Bir çeşit böcek” (C. III, s. 2123).

gök çekirge (T.+T.): “Kanatsız bir çeşit yeşil çekirge” (C. III, s. 2136).

gök kurt (T.+T.): “Bitkilere zarar veren bir çeşit böcek” (C. III, s. 2138).

gömeçarı (T.+T.): “Arının iyi ve beğenilen bir çeşidi” (C. III, s. 2148).

gümüslüböcek (T.+T.): “Ateş böceği” (C. III, s. 2224).

ince kanat (T.+T.): “Kelebek” (C. IV, s. 2539).

ince sinek (T.+T.): “Tatarcık” (C. IV, s. 2539).

kandıza (T.+Erm.): “Bir çeşit sivrisinek” (C. IV, s. 2622).

karabö ~ karaböce ~ karaböcü (T.+T.):¹⁰ “Örümcek cinsinden parlak kara renkli ağılı bir böcek” (C. IV, s. 2639).

karafatma (T.+Ar.): “Bir çeşit siyah çekirge” (C. IV, s. 2644).

karakurt (T.+T.): “Tütün köklerine dadanan bir kurt” (C. IV, s. 2649).

kılıçarı (T.+T.): “Peteğini sepetin uzunlamasına yapan bir çeşit arı” (C. VI, s. 4554).

kırhayağ (T.+T.): “Kırkayak” (C. IV, s. 2823).

kızıları (T.+T.): “Bal arısı büyüklüğünde sarı renkli bir çeşit yaban arısı” (C. IV, s. 2864).

koharböcek (T.+T.): “Yazın taş altlarında çok bulunan uzun bacaklı, siyah ve pis kokan bir böcek” (C. IV, s. 2905).

körarı (T.+T.): “Eşek arısı, sarı yaban arısı” (C. IV, s. 2963).

kötüböcü ~ kötüböğcü ~ kötüböycü (T.+T.): “Akrep” (C. IV, s. 2983).

¹⁰ *karaböce* “domuzlan” (YTS, 2018, s. 138).

öveyana (T.+T.): “Isırdığı zaman çok acıtan, ince, karıncaya benzeyen bir böcek” (C. V, s. 3364).

sakarsinek (T.+T.): “Karasinekten az büyük, akli karalı bir çeşit sinek” (C. VI, s. 4665).

sarıbö (T.+T.): “Örümceğe benzer ağılı bir böcek” (C. V, s. 3546).

sarıcaarı (T.+T.): “Bal yapmayan arı, eşek arısı; yaban arısı, sarıca” (C. V, s. 3546; C. VI, s. 4674).

sarıçibin (T.+T.): “Bal yapmayan arı, eşek arısı” (C. V, s. 3547).

sarıhalil (T.+Ar.): “Örümcekten büyük, sarı tüylü bir çeşit böcek” (C. VI, s.4674).

sarioğlan (T.+T.): “Akrep; örümceğe benzeyen ağılı bir çeşit böcek” (C. VI, s. 4674).

seyreksinek (T.+T.): “Kurt bırakan sinek” (C. V, s. 3601).

siyah böcek (Far.+T.): “Tütünlere dadanan bir çeşit böcek” (C. V, s. 3651).

sulusineh (T.+T.): “Akarsuların çevresinde görülen çekirgeden daha küçük bir çeşit böcek” (C. V, s. 3695).

şillakböcek (T.+T.): “Ateş böceği” (C. V, s. 3770).

tellibaba (Erm.+Çd.): “Mercimekten büyük, kara benekli, bostanlara dadanan bir çeşit böcek” (C. V, s. 3874).

telliböcek (Erm.+T.): “Mercimekten büyük, kara benekli, bostanlara dadanan bir çeşit böcek” (C. V, s. 3874).

yanbağacık (T.+T.): “Yengeç” (C. VI, s. 4163).

yarımyanıç ~ yarımyanış ~ yarımyanuç (T.+T.): “Yengeç” (C. VI, s. 4187).

yumulganböcek ~ yumulkanböcek (T.+T.): “Mayıs böceği” (C. VI, s. 4319).

3.1.1.1.2.3. Fiilimsi Öbeği Biçiminde Kurulanlar

ağaç kabartan (T.+T.): “Ağaç kabuklarını un haline getiren bir çeşit kurt” (C. I, s. 80).

barmakyutan (T.+T.): “Parmak boyunda dört ayaklı, boynuzlu ve sıçrayabilen bir çeşit böcek” (C. I, s. 535).

bostankesen (Far.+T.): “Danaburnu” (C. I, s. 742).

danabağırdan (T.+T.): “İri karıncaya benzeyen ve ısırınca çok acıtan bir çeşit böcek” (C. II, s. 1355).

danagıran ~ danakıran (T.+T.): “Danaburnu” (C. II, s. 1356).

gök keçemen (T.+T.+T.): “Sarı renkli, çok ayaklı ve zehirli bir hayvan, çıyan” (C. III, s. 2138).

erikdeğdiren (T.+T.): “Ağustos böceği” (C. III, s. 1769).

havut delen (T.+T.): “Danaburnu da denilen bir böcek” (C. III, s. 2314).

hıyar kesen (Far.+T.): “Bitkilerin köklerini keserek zarar veren bir çeşit böcek, danaburnu” (C. III, s. 2381).

incir üzüm olduran (Far.+T.+T.): “Ağustos böceği” (C. IV, s. 2540).

kulakaçan (T.+T.): “İnce, uzun kahve renkli bir böcek” (C. IV, s. 2995).

saçkıran (T.+T.): “Çıyan, kırkayak” (C. V, s. 3511).

savakdelen (T.+T.): “Danaburnu” (C. V, s. 3555; C. VI, s. 4676).

takkadartan ~ tekketartan (Ar.+T.): “Uzun boynuzlu, kabuklu, büyük, kara böcek; uzun duyargalı, kara, kınkanatlı bir çeşit böcek” (C. V, s. 3811; C. V, s. 3867).

taştartan (T.+T.): “Uzun bacalarıyla küçük çakıl taşlarını kaldırabilen, uzun kanatlı büyük bir çeşit böcek” (C. V, s. 3843).

3.1.1.1.2.4. İsnat Öbeği Biçiminde Kurulanlar

adı batasıca (T.+T.): “Akrep” (C. I, s. 65-66).

adı kötü (T.+T.): “Yengeç” (C. I, s. 66).

altıboğumlu (T.+T.): “Akrep” (C. I, s. 230).

3.1.1.1.2.5. İkileme Öbeği Biçiminde Kurulanlar

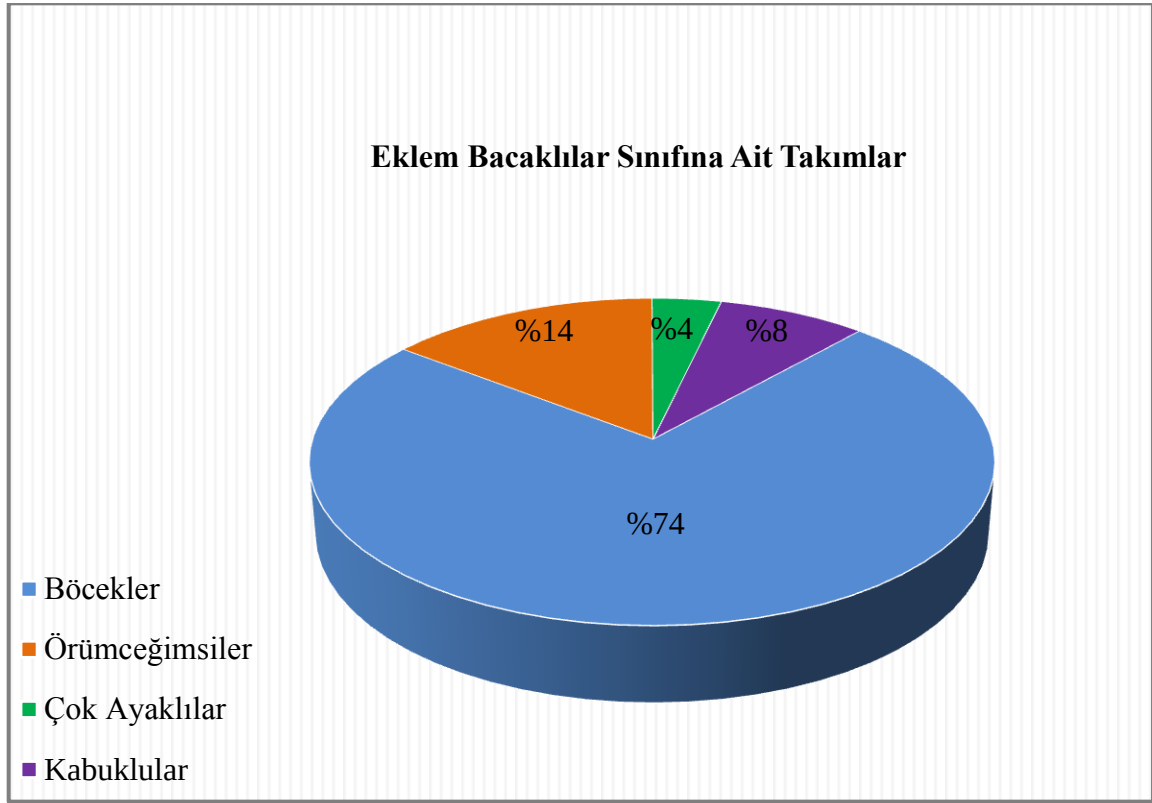
allı pullu (T.+Far.): “Mayıs böceği, gelin böceği” (C. I, s. 225).

gerleşen öveğen (T.+T.): “Bir çeşit sinek, göğen” (C. III, s. 2003).

3.1.1.1.2.6. Tekrar Öbeği Biçiminde Kurulanlar

böbö (T.+T.): “Bit” (C. I, s. 754).

göçgöç (T.+T.): “Ağustos böceği” (C. III, s. 2121).

Grafik 2.*Eklem Bacaklılar Sınıfına Ait Takımların Yüzdesel Dağılımı***Tablo 1.***Eklem Bacaklılar Sınıfına Ait Takımlar*

Böcekler			
açmeğün	bükülek	göğün	milçek
ağcakanat	bünelek	göğegen	milçeyh
akça kanat	bürçe	göğem	milis
ak ganat	bürge	göğün	miliz
ak kanat	büstencik	gök çekirge	moz
akyavaş	büve	gömbelek	moza
alabaş	büvelek	gömeçarı	murabıt
allı pullu	büylek	göve	oyaz
ari	büyülek	göveğün	öbelek
aro	cegige	göveğün	öfelek
aru	cırhıt	gövelek	ögez
atlı	cibenek	gövem	ölükuyruğu
atlı karınca	cibin	göven	öven
avi karıncası	ciğit	göveyen	övez
bağırbaş	cihrit	gurt	perpenek
bağurtlak	cimin	gügül	petek
bardacık arısı	çağırğan fatma	gümüşlüböcek	peteyh

bedaliza	çeçe sineği	güvegen	pit
bedelize	çekikge	güveğen	pumbur
bepelā	çekürge	güven	pumburi
beşik biti	çekürtge	güveyen	pumpuri
bızadişi	çıbın	güvül	punpurı
bızavburnu	çırhıt	güvülkuşu	püre
bızıgi	çibim	havut delen	sakarsinek
bızıki	çibin	hıyar kesen	sarıcaarı
bideci	çihrit	ıfaklık	sarıçibin
bigelek	çimil	ıldız böcüğü	savakdelen
bire	çirçıt	ılek sineği	seyreksinek
bit	danaağzı	ışıl böceği	siyek
biziki	danadişi	iğez	suköpeği
bok böcüğü	danagıran	ince kanat	süreğen
bok böcüsü	danakıran	ince sinek	şıbın
bostan bocigi	demenböcesi	incir kurdu	şıllakböcek
bostan böceği	domdom böceği	incirüzümduran	tahtabiti
bostankesen	domuzlan	innelik	tahtakehlesi
boz çekirge	dondon böceği	ipelek	takkadartan
bozoburnu	donuzlan	ispi	tanaburnu
böbö	dömbek	ivez	tekketartan
böböcesi	duzağıburnu	kadınığnesi	tenböceği
böböcüğü	düvelek	kandıza	ténböcüğü
böccük	efelek	karafatma	tenkurdu
böccük	egrice	keci böceği	teter
böcüyh	eğrice	kehle	titer
bögelek	eğriçe	kehne	toğuzlan
bögülele	eğri yanış	kepenek	tomuzlan
böğcük	elmabaş	kepeneyh	tomuzlanböceği
böğülele	epelek	kepenk	tonuzlan
bökelek	epilek	kesegen	tostanböceği
bövelek	erikdeğdiren	keseğen	ufaklık
böycük	eyrice	kılıçarı	uyaz
böylek	fafatara	kımıl	üven
bucek	farfatara	kımıl biti	üvez
buğelele	fatmacık	kırcık	üyez
bumburiya	fefetara	kırdırğaç	üzüm çekirgesi
bunelek	garanca	kıskaç	yakaca
büvelek	gebelek	kıskıç	yakarca
buzadişi	gece böcüsü	kıstırgeç	yavsa
buzağıburnu	gelebak	kızıları	yavsı
buzağıdişi	gelebek	komursga	yumulganböcek
buz ana	gelinböceği	köbelek	yumulkanböcek
bügelek	geveğen	körarı	yüvez
bügelek	geviğen	kulakaçan	
bügülele	gılıcce	melis	
bügelek	gımıl	meliz	
bügülele	goğen	mıçık	

büğülek	göbelek	mıgı	
bükelek	göçgöç	miçek	
Örümceğimsiler			
adı batasıca	böcük	guyruklu	rahna
ağılı pöy	böcüyh	ılbiz	sahırka
ağrap	böğcük	ılbiz	sakıkga
ahrap	böycük	kene	sakırğa
akırap	çayan	kötüböcü	sarıbö
akrap	çeñe	kötüböğcü	sarioğlan
altıboğumlu	çengel guyruğ	kötüböycü	tıza
araşana	diz	kuyrugli	tıza
arahna	elbiz	kuyruklu	yansı
arşap	ergap	örümce	yavısı
arkap	gena	payak	yavsu
bö	gene	pöy	yelbiz
böccük	guyruğlu	rağna	
Çok Ayaklılar			
akrap	böğcük	kırhayağ	zağana
böccük	böycük	koyun gözü	
böcük	çayan	saçkıran	
böcüyh	gök keçemen	zaana	
Kabuklular			
adı kötü	bavur	genevit	yangıç
akçaböceği	bavurya	gısdırğaç	yaniç
bağırya	bavurye	karavida	yankıç
bağırye	çayan	kıstırğaç	yarımyanıç
bağura	engeç	momurganböceği	yarımyanış
bavra	engevirt	mumurganböceği	yarımyanuç
bavriye	genevirt	yanbağacık	yumulböcüğü

3.1.1.1.2. Solucanlar

3.1.1.1.2.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

bocuk ~ **böcük** (bk. becuk ~ böccük ~ böcek ~ böcük ~ böcüyh ~ böğcük ~ böycük ~ bucek s. 38): “Kurt, solucan; bağırsak kurdu (C. I, s. 716; C. I, s. 756-757).

ciya ~ **ciyakela** ~ **çiya** (< *Gürc. çiyakela* Tietze, 2002, s. 451): “Solucan” (C. II, s. 990; C. II, s. 1249).

dağarcık (< *dağar*+ *cık*): “İnsandan yumak şeklinde dökülen solucanlar” (C. II, s. 1323).

seğerek ~ seğrik ~ serik ~ seyrik ~ sirik (T.): “Kıl kurdu” (C. V, s. 3567; C. V, s. 3568; C. V, s. 3591; C. V, s. 3601; C. V, s. 3647; C. VI, s. 4689).

Eren, *seğrik* “peynir kurdu” anlamında aldığı sözcüğün ağızlarda *seğrik* yanında *seyrik* biçiminin de yaygın olarak kullanıldığını dile getirmiş ve sözcüğün *seğrimek* (> *seyrimek*) “(sinek konan etlerde) kurt yumurtaları oluşmak” biçiminden geldiğini belirtmiştir. Çözümlemesini de *seğri-* + *-k* > *seğrik* şeklinde yapmıştır (2020, s. 453).

soğulcan ~ soluncan ~ soñulcan ~ sovlucan ~ söhülcan ~ söülcan ~ sualçan ~ suvalçan ~ zövülcan (T.): “Solucan” (C. V, s. 3657; C. V, s. 3663; C. V, s. 3667; C. V, s. 3670; C. V, s. 3677; C. V, s. 3682; C. V, s. 3688; C. V, s. 3704; C. VI, s. 4401; C. VI, s. 4702).

Soğulcan “solucan” (YTS, 2018, s. 201). Tietze, *solucan/soğulcan* “solucan” olarak kaydettiği sözcüğü *soğul-* biçimine bağlamaktadır (2019, s. 411).

3.1.1.1.2.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.1.2.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

kılkurdu (T.+T.): “Soğuktan, nemden davarların ciğerlerinde, nefes borularında olan ince uzun bir kurt” (C. IV, s. 2801).

3.1.1.1.2.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

gulgurt ~ kılkurt (T.+T.): “İnce kurt; soğuktan, nemden davarların ciğerlerinde, nefes borularında olan ince uzun bir kurt” (C. III, s. 2042; C. IV, s. 2801).

gızılkurt ~ kızılkurt (T.+T.):¹¹ “Arı kovanlarına dadanan ve bazı hayvanların bağırsaklarında olan bir kurt; at ve eşeklerin makatlarında ya da kalın bağırsaklarında yerleşip kanlarını emen kırmızı bir kurt” (C. III, s. 2070; C. IV, s. 2866; C. VI, s. 4561).

¹¹ Bazı bölgelerde beddua olarak kullanılır. Daha fazla bilgi için bk. Mehmet Vefa Nalbant, “Anadolu Ağızlarında Beddua Olarak Kullanılan Kızıl Kurt ve Kızırkot Sözcükleri ve Bu Sözcüklerin Kökeni Üzerine Bazı Düşünceler”, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, C. 4, S. 4, Ankara 2007, s. 45-52.

3.1.1.1.3. Yumuşakçalar

3.1.1.1.3.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

bazrakı (< *Ar. bazzāka* Tietze, 2002, s. 299): “Salyangoz” (C. I, s. 589).

bezzeke (< *Ar. bazzāka* Tietze, 2002, s. 330): “Sümüklü böcek” (C. I, s. 653).

cangalaz ~ congalaz (< *Yun. koḗliangós* Tietze, 2002, s. 417): “Salyangoz” (C. II, s. 856; C. II, s. 999).

elbiz ~ ilbiz ~ yelpiz ~ yulpız (< ?): “Sümüklü böcek; salyangoz” (C. III, s. 1704; C. IV, s. 2519; C. VI, s. 4241; C. VI, s. 4274).

Tietze, *ilbiz* “salyangoz” olarak kaydettiği sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmektedir (2009, s. 383).

fişgena ~ fiskene ~ fişgana ~ fişgele ~ fişgene ~ fişgilek ~ fişkele ~ fişkene ~ kiştene (< *Yun. fískene* Tietze, 2009, s. 69): “Salyangoz; sümüklü böcek” (C. III, s. 1859; C. III, s. 1872; C. III, s. 1873; C. IV, s. 2887).

garavola (< *Yun. karávolas* Tietze, 2009, s. 101): “Salyangoz” (C. III, s. 1921).

gablangoz ~ gatlengoz ~ gavlangoz ~ gertlangoz ~ goglamgoz ~ goklangız ~ goklangoz ~ gorlangoz ~ gortlangoz ~ kavlangoz ~ koklangız ~ koklangoz ~ kongaz ~ konğaz ~ kortlangoz “Salyangoz, sümüklü böcek” (C. III, s. 1886; C. III, s. 1936; C. III, s. 1939; C. III, s. 2006; C. III, s. 2094; C. III, s. 2096; C. III, s. 2105; C. III, s. 2106; C. IV, s. 2691; C. IV, s. 2906; C. IV, s. 2918; C. IV, s. 2929; C. VI, s. 4568).

Eren, yerel ağızlarda kullanılan *koklagaz, koklangoz, kavlangoz, kaplangoz, koklukoza, kortlangoz, kurtlangıç, gortlangoz* gibi birtakım biçimlerin Rumcadan geldiğini açıklamış ve bunların biçimlenmesinde Rumca kökenli *salyangoz* “kabuklu,

sümüklü böcek, salyangoz” biçiminin analogik baskısının etkili olduğunu belirtmiştir (2020, s. 446; 1960, s. 318).

kafliz ~ kahliç ~ kahliz ~ kohlidi ~ kohrili (< *Yun. kohli* Tietze, 2002, s. 417): “Salyangoz, sümüklü böcek” (C. IV, s. 2593; C. IV, s. 2599; C. IV, s. 2905; C. VI, s. 4565).

mikke ~ misye ~ mitle (< *Yun. mīdi* Tietze, 2018, s. 2018; Eren, 2020, s. 372): “Midye” (C. IV, s. 3199; C. IV, s. 3205; C. IV, s. 3206).

sallangaz (< *Yun. saliangos* Tietze, 2019, s. 172; Eren, 2020, s. 446): “Salyangoz” (C. V, s. 3529).

süluk ~ sülük (< *Far. şalūk, zalūk* Eren, 2020, s. 477; Tietze, 2019, s. 507): “Salyangoz” (C. V, s. 3710; C. V, s. 3711).

tarak (T.): “İstiridye” (C. V, s. 3833).

zeli (< *Far. zalū* Tietze, 2019, s. 491; Eren, 2020, s. 507): “Sülük” (C. VI, s. 4359).

3.1.1.1.3.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.1.3.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

at sülüğü (T.+Far.): “Sulak ve bataklık yerlerde yaşayan bir çeşit sülük” (C. I, s. 373).

balıh gulağı ~ balık gulağı ~ balık kulağı (T.+T.): “Midye” (C. I, s. 504; C. I, s. 505).

denizkaşığı (T.+T.): “Midye” (C. VI, s. 4486).

ebegulağı ~ ebekulağı (T.+T.): “Salyangoz” (C. III, s. 1652; C. III, s. 1653).

gurtmuncuğu (T.+T.): “Salyangoz” (C. III, s. 2201).

sölcenböceği (T.+T.): “Bir çeşit salyangoz” (C. V, s. 3679).

sümükleenböceği (T.+T.): “Kabuksuz salyangoz, sümüklü böcek” (C. V, s. 3715).

yummaböceği (T.+T.): “Salyangoz” (C. VI, s. 4318).

3.1.1.1.3.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

batlangöz (T.+T.): “Sümüklü böcek” (C. I, s. 571).

hındikli bocık (T.+T.): “Salyangoz” (C. III, s. 2364).

karaböcük (T.+T.): “Salyangoz” (C. IV, s. 2639).

sümüklüböcü (T.+T.): “Kabuksuz salyangoz, sümüklü böcek” (C. V, s. 3715).

3.1.1.1.3.2.3. İsnat Öbeği Biçiminde Kurulanlar

yanıyivli (T.+T.): “İstavrit” (C. VI, s. 4171).

3.1.1.1.4. Derisi Dikenliler

3.1.1.1.4.1. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.1.4.1.1. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

karadiken (T.+T.): “Denizkeşanesi (bir deniz hayvanı)” (C. IV, s. 2643).

3.1.1.1.4.1.2. Fiilimsi Öbeği Biçiminde Kurulanlar

danabağırdan (T.+T.): “İnsanın bir yerine çarpınca çok acıtan bir hayvan, denizyıldızı” (C. II, s. 1355).

3.1.1.1.5. Sölenlerler

3.1.1.1.5.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

yalkuk “Denizanası” (C. VI, s. 4149).

Wilkins, Eski Uyğurca bir terim olan *yalkokk(ı)ya* biçiminin “küçük, kaygan jöle benzeri bir madde” şeklinde aktarıldığından söz etmiş ve bu biçimi Türk dilinde kullanılan *yalkuk* biçimiyle ilişkilendirmiştir. Ayrıca *yalkuk* biçiminin Derleme Sözlüğü’nde “denizanası” anlamında geçtiğini belirtmiştir (2020, s. 82).

3.1.1.1.5.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.1.5.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

tavukgötü (T.+T.): “Denizanası” (C. V, s. 3851).

3.1.1.1.5.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

yarımyanıç (T.+T.): “Üç ayaklı bir çeşit ahtapot” (C. VI, s. 4817).

3.1.1.2. Omurgalılar

3.1.1.2.1. Balıklar¹²

3.1.1.2.1.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

akiye ~ akya (< *Yun. atías* Tietze, 2002, s. 135): “Orkinos balığı” (C. I, s. 155; C. I, s. 164).

balıh ~ baluk (T.): “Balık” (C. I, s. 504; C. I, s. 512).

¹² Türkiye’deki balık adları ve Türk balıkçılığının tarihiyle ilgili bilgi almak için bk. Ahmet Caferoğlu, “Türkiye Balık Adları”, Türk Dili ve Edebiyat Dergisi, C. 10, İstanbul 1960, s. 111-132.

Balık “balık” (Clauson, 1972, s. 335). *Balığ* “balık” (YTS, 2018, s. 36). *Balık* “bilinen hayvan cinsi” (Tietze, 2002, s. 271).

Eren, Eski Türkçe döneminden itibaren kullanılan sözcüğün Orta Türkçede *balık* şeklinde geçtiğini, Eski Kıpçakçada da *balık* biçiminin bulunduğunu açıklamış ve sözcüğün kökünün bilinmediğini belirtmiştir (2020, s. 46).¹³

barbun ~ borbur (< *Yun. barbúni* Tietze, 2002, s. 279; Eren, 2020, s. 51): “Barbunya (balık); boynu öne, aşağıya az bükük 13-15 cm boyunda lezzetli, kırmızı bir çeşit balık” (C. I, s. 527; C. I, s. 740).

bargam (< ?): “Levreğe benzeyen bir balık” (C. I, s. 530).

Eren, *bargam* “levreğe benzer bir balık” olarak tanımladığı sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmektedir (2020, s. 51).

barsam ~ barsan ~ varsam (< *Yun. varsámi/valsámi* Tietze, 2002, s. 283; Eren, 2020, s. 52): “Küçük bir çeşit balık; denizde yaşayan dikenli, zehirli bir balık; istavrite benzer bir balık” (C. I, s. 535; C. VI, s. 4094).

benli (T.) (< *ben+ li*): “Küçük, sarı benekli, bir çeşit tatlısu balığı” (C. I, s. 630).

bıyıklı (T.) (< *bıyık+ lı*): “Sazan balığına benzeyen bir balık; çay balığı; yayın balığı” (C. I, s. 673).

cabuga ~ camuka (< *Yun. çamuka*): “Hamsinin bol çıktığı sıralarda bulunan bir cins balık; küçük hamsi” (C. II, s. 839; C. II, s. 854).

cılpık ~ çılpık (< ?): “Bir çeşit tatlısu balığı” (C. II, s. 914; C. II, s. 1175).

Tietze, *cılpık/çılpık* “bir çeşit tatlısu balığı” < ?? olarak aldığı sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmektedir (2002, s. 438).

¹³ Balık sözcüğünün tarihi metinlerde geçirmiş olduğu evreler ve sözcüğün etimolojisiyle ilgili öne sürülen çeşitli görüşler için bk. Nesrin Güllüdağ, “Balık Sözcüğü Üzerine”, Karadeniz Uluslararası Bilim Dergisi, S. 20, 2015, s. 54-62.

çabak ~ çapak (T.): “Küçük cins balık; tatlısu balığının iri pullusu” (C. II, s. 1030; C. II, s. 1073).

Çabak (?*çapak*) “bir tür küçük tatlısu balığı” (Clauson, 1972, s. 395). *Çapak/çabak* “bir cins tatlısu balığı” (Tietze, 2002, s. 474).

Eren, *çapak* “eti tatsız, kılçıklı, iri pullu, yassı bir tatlısu balığı” anlamında aldığı sözcüğün Orta Türkçede *çapak* “küçük bir tatlısu balığı” olarak geçtiğini, ağızlarda yayın ve sazan balıklarının yavrusuna da *çapak balığı* adının verildiğini dile getirir ve Türkçe *çap-* kökünden + *-(a)k* ekiyle türetildiğini belirtir (2020, s. 98).

çalar (< *Yun. skylláron* Tietze, 2002, s. 517): “Sırtı dikenli, yenmeyen bir cins balık” (C. II, s. 1049).

çarpan (T.) (< *çarp-* *an*): “Sırtı dikenli, büyükleri sarı, kırmızı ve küçükleri siyah renkte olan, çarptığında eli ayağı kanatan iskorpit cinsinden bir balık” (C. II, s. 1083).

çıplak (T.): “Bir cins balık” (C. II, s. 1184).

çılar (< *Yun. skylláron* Tietze, 2002, s. 517): “Köpek balığına benzeyen bir çeşit balık” (C. II, s. 1213).

çupra (< *Yun. tsípura* Tietze, 2002, s. 521; Eren, 2020, s. 116): “Tahta balığı” (C. II, s. 1305).

dişli (T.): “Karagöz balığı; kaya balığı” (C. II, s. 1525).

eğrez ~ eyres (< ?): “Eğirdir Gölü’nde çıkan, havyarı zehirli, üzeri küçük pullu bir cins tatlısu balığı; genellikle Eğirdir Gölü’nde bulunan bir çeşit tatlısu balığı” (C. III, s. 1683; C. III, s. 1826).

Eren, *eğrez ~ eyrez* “Eğirdir Gölü’nde yaşayan, küçük pullu bir çeşit tatlısu balığı” olarak kaydettiği sözcüğün kökeninin bilinmediğini ifade etmiş ve Eğirdir Gölü’nde yaşayan başka bir balık için kullanılan *siraz* (~ *sıraz*) adıyla *eğrez* arasındaki benzerliği oldukça düşündürücü bulmuştur (2020, s. 161).

enevrek (< *Yun. lavraki* Tietze, 2002, s. 724): “Bir çeşit dere balığı” (C. III, s. 1751).

fanri (< *Yun. fangrí* Tietze, 2009, s. 31; Eren, 2020, s. 177): “Çok büyük olan mercan balığı” (C. III, s. 1834).

fıçta (< *Yun. petsúda* Tietze, 2009, s. 53; Eren, 2020, s. 421): “Bir çeşit palamut balığı” (C. III, s. 1850).

foça (< *Yun. fókya* Tietze, 2009, s. 75; Eren, 2020, s. 181): “Kadife gibi derisi olan ve ayı balığına benzeyen bir çeşit balık” (C. III, s. 1874).

gaço (< *Rom. gaco* Tietze, 2009, s. 91; Eren, 2020, s. 183): “Palamudun küçüğü” (C. III, s. 1888).

gani ~ **hani** (< *Yun. ḡanní* Tietze, 2009, s. 99; Eren, 2020, s. 211): “İzmarit balığına benzer bir çeşit balık” (C. III, s. 1914; C. III, s. 2275).

gibrin ~ **kibrin** (< *Yun. kyprini* Eren, 2020, s. 302): “Yumurta biçiminde, az kılçıklı bir çeşit tatlısu balığı; sazan balığı” (C. III, s. 2071; C. IV, s. 2870).

govit (< *Yun. govídi* Tietze, 2009, s. 165): “Kıyıda yaşayan bir çeşit balık” (C. III, s. 2110).

göğce ~ **gökçe** (T.): “Hamsiye benzer bir çeşit tatlısu balığı” (C. III, s. 2127; C. III, s. 2135).

gördek (< ?): “İlkbaharda göllerde tutulan sardalyeye benzer bir çeşit balık” (C. III, s. 2158).

Eren, *gördek* “göllerde ve ırmaklarda yaşayan, sardalyeye benzer küçük bir balık, ilik balığı” anlamında aldığı sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmektedir (2020, s. 199).

hösgün (< ?): “Hanas balığına benzer, içi pembemsi bir çeşit tatlısu balığı” (C. III, s. 2436).

Tietze, *hösgün* “içi pembemsi bir çeşit tatlısu balığı” olarak tanımladığı sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmektedir (2009, s. 331).

ıglanuz (< Yun. *glanós* Tietze, 2009, s. 344): “Yayın balığı” (C. IV, s. 2456).

ırına (< Yun. *rína* < EYun. *ríne* Tietze, 2009, s. 407): “Bir çeşit balık” (C. IV, s. 2488).

kadife (< Ar. *kaṭīfe*): “Uskumru büyüklüğünde pulsuz bir çeşit tatlısu balığı” (C. IV, s. 2592).

kelincik (T.) (< *gelin* + *cik*): “Bir çeşit balık” (C. IV, s. 2734).

ködek ~ kötek (< ?): “Beyaz pullu bir çeşit balık” (C. IV, s. 2948; C. IV, s. 2982).

Eren, *kötek* “büyük, beyaz pullu bir çeşit balık, taş levreği, minakop” anlamında aldığı sözcüğün yerel ağızlarda *ködek* şeklinde de geçtiğini dile getirmiş ve sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmiştir (2020, s. 326).

köfene (< Yun. *gófaina* Eren, 2020, s. 310): “Lüfer balığının büyüğü” (C. IV, s. 2949).

levlek (< Yun. *lavráki* Eren, 2020, s. 352): “Levrek balığı” (C. IV, s. 3075).

mağruşgi ~ mavraşkıl ~ mavruşkil (< Yun. *mavroskillo* Tietze, 2018, s. 164; Eren, 2020, s. 363-364): “Üstü koyu kahverengi, koyu yeşil ve kara pullarla örtülü olan, genellikle Doğu Karadeniz’in kayalık kıyılarında yaşayan, eti iyi bir çeşit balık; kefale benzer, yassı, pullu bir çeşit balık” (C. IV, s. 3105; C. IV, s. 3138; C. IV, s. 3139).

malaş (< Yun. *máhtos* Tietze, 2018, s. 128): “Beyaz ve kırmızı renkli, çok kılçıklı bir çeşit balık” (C. IV, s. 3112).

mangır (< ?): “Karagöz balığının küçüğü” (C. IV, s. 3122).

Eren, *mangır* “mercan balığının yavrusu” olarak tanımladığı sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmektedir (2020, s. 359).

mazak (< ?): “Kırlangıç balığı” (C. IV, s. 3144).

Eren, *mazak* “Akdeniz’de yaşayan, kırmızı renkli, lezzetli bir balık” anlamında aldığı sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmektedir (2020, s. 365).

mezyit ~ nezkit (< *Yun. mazidin* Tietze, 2018, s. 219; Eren, 2020, s. 370): “Mezgit balığı; eti iyi, olta ile avlanan bir çeşit balık, mezgit” (C. IV, s. 3178; C. IV, s. 3251).

mırmırız (< *Yun. mourmouri* Eren, 2020, s. 371): “Yassı, beyaz renkli, iki parmak aralıkla enine siyah çizgili, yarım kiloluk balık” (C. IV, s. 3189).

minanır (< *Yun. melanouri* Eren, 2020, s. 366): “Bir çeşit deniz balığı” (C. IV, s. 3201).

minekop (< *Yun. mylokopi* Eren, 2020, s. 372): “Mart ayından haziran sonuna kadar Karadeniz’de bulunan beyaz pullu bir çeşit balık” (C. IV, s. 3201).

oklama “Bir çeşit tatlısu balığı” (C. V, s. 3277).

Oklama “bir çeşit tatlısu balığı” (Tietze, 2018, s. 129).

öksürüç (< *Yun. óksürrhiuon tò* Tietze, 2018, s. 209): “Ağız ve burnu yuvarlak, kılıcı az bir çeşit tatlısu balığı” (C. V, s. 3328).

pullu (< *Far. pūl* Tietze, 2018, s. 437)+ *T. lu*): “Üstü pullu tatlısu balığı” (C. V, s. 3487).

sargan ~ sargon ~ sargoz (< *Yun. zargana* Eren, 2020, s. 587): “Bir çeşit balık; bir çeşit kılıç balığı” (C. V, s. 3545; C. V, s. 3546).

sıraz ~ sıroz (< ?): “Kara, küçük pullu, büyükçe bir çeşit balık” (C. V, s. 3617; C. V, s. 3620).

Eren, *sıraz* < *sıroz* şeklinde “Eğirdir Gölü’nde yaşayan, küçük pullu bir çeşit tatlısu balığı” anlamında aldığı sözcüğün ağızlarda *sıraz* olarak da kullanıldığını dile getirmiş ve sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmiştir. Ayrıca Eğirdir Gölü’nde yaşayan başka bir balık için kullanılan *eğrez* adıyla *sirez* (~ *sıraz*) arasındaki benzerliği oldukça düşündürücü bulmuştur (2020, s. 461).

sinari ~ sinarit ~ sinavrit (< Yun. *sinagrída* Tietze, 2019, s. 366; Eren, 2020, s. 465): “Bir çeşit balık; büyük mercan balığı” (C. V, s. 3640).

sodak (< Rus. *sudák* Tietze, 2019, s. 479; Eren, 2020, s. 475): “Tatlısu levreği” (C. V, s. 3655).

sümüklü (T.) (< *sümük*+ *lü*): “Kaya balığı” (C. V, s. 3715).

şıp ~ şip (< Rus. *şip* Eren, 2020, s. 487): “Mersin soyundan bir balık” (C. V, s. 3772; C. V, s. 3783).

şor (< Far. *şōr* Eren, 2020, s. 120): “Salamura balık” (C. V, s. 3792).

taranga (< Rus. *taran* Tietze, 2019, s. 110): “Bir çeşit tatlısu balığı” (C. V, s. 3834).

terina (< Yun. *aterína* Tietze, 2002, s. 221; Eren, 2020, s. 31): “Bir çeşit hamsi” (C. V, s. 3893).

tırsi ~ tırsi (< Yun. *thrissi* Tietze, 2019, s. 222; Eren, 2020, s. 515): “Bir çeşit balık; lüfere benzer, ince, yassı bir balık” (C. V, s. 3926; C. V, s. 3941).

tiriça (< Yun. *thrítsa* Tietze, 2019, s. 220; Eren, 2020, s. 514): “Sardalye balığı” (C. V, s. 3940).

tüysüz (T.) (< *tüy*+ *süz*): “Palamut balığı” (C. V, s. 4020).

vatoz (< *Yun. vátoz* Tietze, 2019, s. 410; Eren, 2020, s. 549): “Yandan ağızlı, kalkan balığına benzer bir balık” (C. VI, s. 4094).

yayın (T.): “Bir çeşit tatlısu balığı” (C. VI, s. 4213).

Eren, *yayın* “başı büyük, ağzı geniş, vücudu uzun, iri bir tatlısu balığı” anlamında aldığı sözcüğün Leksika’da olası bir Altayca paraleli olarak Moğolcada “balık” için kullanılan *cigasun* biçiminin gösterildiğini açıklamış ve bu yaklaştırmanın hem ses hem de anlam yönünden tartışmaya açık olduğunu belirtmiştir. Ona göre Moğolcadaki *-sun* eki herhangi bir anlam değeri olmayan sıradan bir ektir ve bu ekin kullanılmadığı bazı örnekler bulunur. Bu bakımdan *yayın* biçiminin *ciga* biçimiyle birleştirilmesi olanaksızdır (2020, s. 564; 2002, s. 127).

Besli’nin aktardığı bilgilere göre söz konusu sözcük Türkiye ve Çağatay Türkçesi dışında tüm kaynaklarda “yayın”, Türkiye Türkçesinde “somon”, Çağatay Türkçesinde ise “turna balığı” anlamında geçmektedir (2010, s. 114-115).

yılançı (T.) (< *yılan+ cı*): “Çaylarda bulunan ince, küçük bir çeşit balık” (C. VI, s. 4266).

yılyara (< *Yun. gylári* Tietze, 2019, s. 370): “Kefal balığının küçüğü” (C. VI, s. 4268).

zargana (< *Yun. zargána* Tietze, 2019, s. 483; Eren, 2020, s. 587): “Çeneleri gaga biçiminde, uzun gövdeli yılan balığına benzer bir balık” (C. VI, s. 4351).

3.1.1.2.1.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.2.1.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

ay balığı (T.+T.): “Bir çeşit balık” (C. I, s. 410).

ayna balığı (Far.+T.): “Tepsi gibi yaygın, püsküllü, açık siyah renkli bir çeşit balık” (C. I, s. 426).

apak balığı (T.+T.): “Sazan soyundan, karnı kanatlı ve sarı pullu tatlısu balığı” (C. II, s. 1073).

Çıplak balığı (T.+T.): “Lüfer balığının pulsuz cinsi” (C. II, s. 1184).

Çıplak sazan balığı (T.+T.+T.): “Pulsuz sazan balığı” (C. II, s. 1184).

derekayası (Far.+T.): “Karnı kanatlı, sazan soyundan göl ve ırmaklarda bulunan, eti yumuşak, rengi siyah bir kaya balığı azmanı” (C. II, s. 1432).

dil balığı (T.+T.): “Yassı, dil gibi ince uzun kalkana benzeyen bir cins balık” (C. II, s. 1491).

donuzbalığı (T.+T.): “Derelerde yaşıyan, siyah renkli, yuvarlak başı ve gövdeli bir çeşit balık” (C. II, s. 1562).

duman balığı (T.+T.): “Palamut balığı” (C. II, s. 1602).

eşkine balığı (Yun.+T.): “Bir çeşit balık” (C. III, s. 1794).

gasna balığı (T.+T.): “İri ve çok kılçıklı olan bir çeşit tatlısu balığı” (C. III, s. 1933).

gavur balığı (Far.+T.): “Sazan balığı” (C. III, s. 1942).

göde balığı (Far.+T.): “Yassı ve iri tatlısu balığı” (C. III, s. 2123).

gölgebalığı (T.+T.): “Bir çeşit balık” (C. III, s. 2144).

gölkayası (Far.+T.): “Kaya balığından biraz büyük balık” (C. III, s. 2219).

gümüşbalığı (T.+T.): “Hamsi balığı” (C. III, s. 2224).

hortum kayası (Ar.+T.): “Kaya balığı türünden bir çeşit balık” (C. III, s. 2414).

hurma kayası (Far.+T.): “Bir çeşit kaya balığı” (C. III, s. 2445).

inci balığı (T.+T.): “Sazan balığı cinsinden bir çeşit tatlısu balığı” (C. IV, s. 2539).

kağıtbalığı (Far.+T.): “Bir çeşit balık” (C. IV, s. 2596).

keklikbalığı (T.+T.): “Bir çeşit balık” (C. VI, s. 4544).

kömür kayası (T.+T.): “Kaya balığı cinsinden hazirandan eylüle kadar avlanan, kara renkli bir çeşit balık” (C. IV, s. 2958).

löpüne balığı (Yun.+T.): “Yuvarlak, kara, yeşil, sarı karışık renkli, yosun ve kayalıklar arasında yaşayan, bir kilo ağırlığında dip balığı” (C. IV, s. 3094).

muştabalığı (Far.+T.): “Sazan balığı” (C. IV, s. 3225).

otlak balığı (T.+T.): “Ekim, kasım ayları dışındaki aylarda avlanan torik, palamut balıkları” (C. V, s. 3296).

saçbalığı (T.+T.): “Kalkan balığı” (C. V, s. 3510).

sarpabalığı (Yun.+T.): “Genişçe, sırtı beyaz ve sarı çizgili bir çeşit balık” (C. V, s. 3550).

sazkayağı ~ sazkayası (T.+T.): “Bir çeşit kaya balığı” (C. V, s. 3564).

sivriburunbalığı (T.+T.+T.): “Bir çeşit kefal balığı” (C. V, s. 3651).

sukuşu (T.+T.): “Balık” (C. V, s. 3692).

sümüklübalığı (T.+T.): “Kaya balığı” (C. V, s. 3715).

tahtabalığı (Far.+T.): “Kalkan balığı” (C. V, s. 3805).

tatlısukayası (T.+T.+T.): “Yeşilsazan ya da karabalık da denilen bir çeşit tatlısu balığı” (C. V, s. 3846).

tefne yaprağı (Yun.+T.): “Lüfer balığı” (C. V, s. 3860).

uyuşturan balığı (T.+T.): “Bir balık çeşidi” (C. VI, s. 4053).

uyuşturucu balığı (T.+T.): “Bir balık çeşidi” (C. VI, s. 4053).

yaygıbalığı (T.+T.): “Uzunca kuyruklu, kalkana benzeyen bir çeşit balık” (C. VI, s. 4211).

yaylabalığı (T.+T.): “Alabalık” (C. VI, s. 4213).

yılabalığı (Yun.+T.): “Küçük, levreğe benzer bir balık” (C. VI, s. 4268).

3.1.1.2.1.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

akbalık (T.+T.): “Bir cins tatlısu balığı; geçici balık” (C. I, s. 141).

akçabalık (T.+T.): “Bir cins tatlısu balığı; geçici balık” (C. I, s. 141).

akçavak (T.+T.): “Beyaz renkli, çevik hareketli bir çeşit ırmak balığı” (C. I, s. 146).

alabalık (T.+T.): “Eti beyaz ve lezzetli, az kılçıklı, kırmızı ve siyah benekli sazan cinsinden tatlısu balığı” (C. I, s. 172).

aladana (T.+T.): “Yaz aylarında avlanan, sırtı renkli ve kılçıklı bir çeşit balık” (C. I, s. 181).

altınbaş kefal (T.+T.+Yun.): “Göl ve derelerde bulunan kefal türünden bir balık” (C. I, s. 231).

altın kuşak (T.+T.): “Sarpa da denilen bir çeşit balık” (C. I, s. 232).

ayı balık (T.+T.): “Yeşilırmak’ta yaşayan iri pullu, yassı gövdeli bir çeşit balık” (C. I, s. 416).

aynalı sazan (Far.+T.): “Pulları çok büyük ve sert sazan balığı” (C. I, s. 427).

azman kaya (T.+T.): “Kaya balığının bir çeşidi” (C. I, s. 442).

benekli kırlangıç (T.+T.): “Kırlangıç balığı cinsinden bir balık” (C. I, s. 627).

benekli pisi (T.+Yun.): “Pisi balığına benzeyen ve sırtında koyu kara benekleri olan bir çeşit balık” (C. I, s. 627).

dikenli balık (T.+T.): “Mayıstan temmuz sonuna kadar avlanan kırlangıç cinsinden bir balık” (C. II, s. 1486).

garabalık (T.+T.): “Eti beğenilmeyen fakat kırık ve çıkıkların üzerine sarılarak tedavide kullanılan bir çeşit balık” (C. III, s. 1917).

garakulak (T.+T.): “Bir balık cinsi” (C. III, s. 1919).

kanlıçavak (T.+T.): “Karnı ve yüzgeçleri kırmızı benekli, eti lezzetli bir çeşit balık” (C. IV, s. 2627).

kapsomun (T.+Fr.): “Kefal balığına benzeyen, uzunca burnu olan bir cins yağsız balık” (C. IV, s. 2637).

kızılkanat (T.+T.): “Sazan cinsinden bir çeşit tatlısu balığı” (C. IV, s. 2866).

kızılkulak (T.+T.): “Bir çeşit balık, çipura” (C. VI, s. 4561).

kocabaş (T.+T.): “Uskumrunun ufağı” (C. IV, s. 2892).

kocagöz (T.+T.): “İstavrit balığı; mercan balığına benzeyen bir çeşit balık” (C. IV, s. 2892).

löbbalık (Fr.+T.): “Bir çeşit nehir balığı” (C. IV, s. 3089).

mandagöz (T.+T.): “Mercan balığı” (C. IV, s. 3120).

mavikanatkırlangıç (Ar.+T.+T.): “Karadeniz’de yaşayan ve mayıs ayından haziran sonuna kadar avlanan bir çeşit balık” (C. IV, s. 3138).

sarağaz ~ sariağız (T.+T.): “Ağırlığı beşle kırk kilo arasında değişen, eti yenen bir çeşit deniz balığı; uzun, yuvarlak, ak renkli, genişçe ağızlı bir çeşit balık” (C. V, s. 3546; C. VI, s. 4673).

sarıbalık (T.+T.): “Sazan balığı” (C. V, s. 3546).

sarıdudağ balığı (T.+T.+T.): “Ağız sarı bir çeşit balık” (C. VI, s. 4674).

sarıgöz (T.+T.): “Karagöz balığına benzer bir çeşit balık” (C. V, s. 3547).

sarıkuyruk (T.+T.): “Kuyruğu sarı bir çeşit balık” (C. V, s. 3548).

soğharbalık (T.+T.): “Gövdesi dikenli, pis kokulu, yarım kilo ağırlığında, boz renkli, ızgarası iyi olan bir balık” (C. V, s. 3658).

takmakbaş (T.+T.): “Bir çeşit mercan balığı” (C. V, s. 3812).

tellikuşak (Erm.+T.): “Sarpa balığı” (C. V, s. 3874).

yağlı boynuz (T.+T.): “Bir balık çeşidi” (C. VI, s. 4123).

yaldızlıkaya (T.+T.): “Bir çeşit balık” (C. VI, s. 4145).

yassıçavak (T.+T.): “Bir çeşit tatlısu balığı” (C. VI, s. 4197).

yashıçavak (T.+T.): “Ak bir çeşit tatlısu balığı” (C. VI, s. 4817).

3.1.1.2.2. Kurbağalar

3.1.1.2.2.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

akunkaa (< Ar. *ḵarḵa* ‘a Tietze, 2002, s. 134): “Kurbağa” (C. I, s. 164).

bağ ~ maka ~ makak (bk. *baga ~ bağ ~ bağa* s. 85-86): “Kurbağa” (C. IV, s. 3107; C. VI, s. 4441).

bekké (< Ar. *bakké*): “Kurbağa” (C. I, s. 604).

ebeç (T.) (< *ebe*+ *ç*): “Kurbağa” (C. III, s. 1652).

furnas (< Yun. *frúnos* Tietze, 2009, s. 86): “Bir çeşit kurbağa” (C. III, s. 1880).

girbo ~ girboğa ~ girbo (bk. *gulbağa ~ kolbaka* s. 84): “Kurbağa” (C. III, s. 2054; C. III, s. 2080).

goden ~ göden ~ göğden (bk. *göden* s. 175): “Kurbağa” (C. III, s. 2092; C. III, s. 2125; C. III, s. 2127).

gulbağa ~ kolbaka (T.): “Kurbağa” (C. III, s. 2191; C. IV, s. 2909).

Clauson, *kurbaka* maddesinde incelediği sözcüğü “bir tür kurbağa, kara kurbağası” anlamında almış ve Kâşgarlı’nın bu sözcüğü *kur* ve *baka* biçimlerinden oluşan birleşik bir sözcük olarak değerlendirdiğini belirtmiştir. Clauson’a göre *baka* “kurbağa” biçimine getirilen *kur* “kuşak” anlamındadır ve bu durumda *kurbaka* biçimi de “kuşaklı kurbağa” anlamına gelir (1972, s. 646).

Kurbağı “kurbağa” (YTS, 2018, s. 160). Eren, sözcüğün eski ve yeni Türk diyalektlerinde yaygın olarak kullanıldığını, Eski Türkçede *baka*’nın “kurbağa” anlamında geçtiğini, ancak sözcüğün birinci kısmındaki *kur*’un kökeninin ve anlamının açık olmadığını dile getirir ve Clauson’nun *kur* “kuşak” şeklindeki değerlendirmesine karşılık olarak Leksika’nın *kır* biçimini verdiğini belirtir (2020, s. 333).

gurbuş (bk. gulbağa ~ kolbaka s. 84): “Kurbağa” (C. VI, s. 4514).

3.1.1.2.2.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.2.2.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

sutuluğu (T.+T.): “Kurbağa” (C. V, s. 3703).

3.1.1.2.2.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

yeşilkurbağa (T.+T.): “Otlar arasında yaşayan küçük, yeşil zehirli bir çeşit kurbağa” (C. VI, s. 4257; C. VI, s. 4822).

3.1.1.2.3. Sürüngeçler

3.1.1.2.3.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

akrap (< *Ar. akṛab* Tietze, 2002, s. 129; Eren, 2020, s. 9): “Siyah renkli bir çeşit kertenkele” (C. I, s. 160).

angona ~ ankana ~ ankona ~ langona ~ languna (< *Yun. angóna* Tietze, 2002, s. 177): “Kör yılan; kısa ve düz kuyruklu zehirsiz bir çeşit yılan” (C. I, s. 267; C. I, s. 273; C. I, s. 274; C. IV, s. 3064).

baga ~ bağ ~ bağa (T.): “Kaplumbağa” (C. I, s. 471; C. I, s. 472; C. I, s. 473).

Clauson, *baka* maddesinde incelediği sözcüğün esas anlamının “kurbağa” olduğunu, fakat “kaplumbağa” anlamına gelen birtakım birleşik sözcüklerde de karşılandığını belirtmiştir. Nitekim Eski Uygurcada *müyüz baka*, Karahanlı Türkçesinde *münjüz baka*, Kıpçakçada *kabırçaklı baka*, Çağatay Türkçesi ve Eski Osmanlıcada *taş baka* gibi (1972, s. 311).

Bağa “kaplumbağa; kaplumbağanın kabuğu” (YTS, 2018, s. 34). Tietze, *bağa* “kaplumbağa” olarak kaydettiği sözcüğün Eski Türkçe ile bağlantılı olduğunu

göstermek için Eski Türkçe *baka* “kurbağa, kaplumbağa” şekline vurgu yapmıştır (2002, s. 259).

bozumca (< *Far. buzmaca* Eren, 2020, s. 75): “Kuyruğu uzun, başı küçük, siyah renkli ve sarı benekli iri bir çeşit kertenkele” (C. I, s. 753).

cılan (bk. ılan ~ ilan ~ ilon ~ yılañ ~ yulan s. 87): “Yılan” (C. II, s. 907).

çayan (bk. çayan s. 42): “Yılan; yılanı benzer kertenkele gibi yürüyen hayvan” (C. II, s. 1096).

emecen ~ emicen (T.): “Kertenkele; hayvanları emen bir çeşit yılan” (C. III, s. 1731; C. III, s. 1735).

Eren, *emecen* maddesinde “kertenkele” anlamında aldığı sözcüğün yerel ağızlarda *emicen*, *emilcan*, *emilcen*, *emircek* gibi birtakım biçimlerde de kullanıldığını dile getirir ve halk inanışına göre kertenkelelerin süte karşı büyük bir ilgi gösterdiklerini, bu ilgiden dolayı da otlamakta olan hayvanların sütlerini emdiklerini belirtir (2020, s. 162).

emilcen (bk. emecen ~ emicen s. 86): “İneklerin memesini emen bir çeşit kertenkele” (C. III, s. 1735).

geler ~ keler ~ kener (T.): “Kertenkeleye benzeyen bir çeşit hayvan; kertenkele” (C. III, s. 1976; C. IV, s. 2730; C. IV, s. 2744; C. VI, s. 4545).

Keler “kertenkele” (Clauson, 1972, s. 719). *Keler* “bir çeşit kertenkele, yılan ebesi” (YTS, 2018, s. 144). *Keler* “kertenkele” (Tietze, 2016, s. 213).

göden (bk. göden s. 175): “Kaplumbağa” (C. III, s. 2125).

guşter ~ guştiri ~ kuşdiri (< *Bulg. guštēr* Tietze, 2009, s. 197): “Kertenkele” (C. III, s. 2202; C. IV, s. 3016).

helez ~ hliv ~ hilez (< *Erm. hlēz* Tietze, 2009, s. 290; Eren, 2020, s. 215-216): “Kertenkele” (C. III, s. 2332; C. III, s. 2359; C. III, s. 2384).

ılan ~ ilan ~ ilon ~ yılañ ~ yulan (T.): “Yılan” (C. IV, s. 2465; C. IV, s. 2518; C. IV, s. 2534; C. VI, s. 4266; C. VI, s. 4316).

Clauson, *yıla:n* “yılan” olarak aldığı sözcüğün çeşitli fonetik değişikliklerle tüm tarihsel ve modern lehçelerde kullanıldığını ortaya koyar ve sözcüğün Eski Bulgar Hanları listesinde *dilom* şeklinde görüldüğünü belirtir (1972, s. 930).

Ilan “yılan” (YTS, 2018, s. 121). *Yılan* “malum hayvan” (Tietze, 2019, s. 368). Räsänen’e göre *yıl-* “kaymak, sürünmek” fiilinden türetilmiş bir biçimdir. Halk etimolojisi yoluyla fiille bir benzeşme de meydana gelmiş olabilir (Besli, 2010, s. 115).

kaymakçıl (T.) (< *kaymak*+ *çıl*): “Kertenkele” (C. IV, s. 2705).

kerteş (< *Erm. k'arat 'ot'oš* Eren, 2020, s. 291): “Kertenkeleye benzeyen bir sürüngen” (C. VI, s. 4549).

kertiş (< *Erm. k'arat 'ot'oš* Eren, 2020, s. 291): “Kertenkele” (C. IV, s. 2759).

sokak (T.) (< *sok- ak*): “Ağılı yılan” (C. V, s. 3659).

sülemancık ~ sülemencik ~ süleymancık ~ süleymencik ~ sülmancık (< *Ar. süleymān* Tietze, 2019, s. 506): “Kertenkele” (C. V, s. 3709; C. V, s. 3710; C. VI, s. 4712).

yeşilce (T.) (< *yeşil*+ *ce*): “Kertenkele” (C. VI, s. 4257).

Tietze, *yeşilce* “çevik kertenkele, Kars kertenkelesi” olarak kaydettiği sözcüğün yeşil adından + *-ce* “küçültme” ekiyle türetildiğini bildirmektedir (2019, s. 351).

3.1.1.2.3.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.2.3.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

acemkeleri (Ar.+T.): “Bukalemun” (C. I, s. 44).

boğaz yılanı (T.+T.): “Boğaza akacak kadar ufak bir çeşit yılan” (C. I, s. 728).

böğür kazığı (T.+T.): “Temel yılanı” (C. I, s. 766).

çoban eniği (Far.+T.): “Kertenkele” (C. II, s. 1254).

dam keleri (T.+T.): “Dam kertenkelesi” (C. II, s. 1353).

deniz tospası (T.+T.): “Deniz kaplumbağası” (C. II, s. 1425).

ebeylanı (T.+T.): “Kertenkele” (C. III, s. 1656).

ekmek keleri (T.+T.): “Kertenkele” (C. III, s. 1696).

gayakertişi (T.+Erm.): “Kayalıklarda yaşayan boz renkli, kabuklu bir çeşit kertenkele” (C. VI, s. 4509).

güneş yılanı (T.+T.): “Kertenkele” (C. III, s. 2228).

hasanbalığı (Ar.+T.): “Kertenkele” (C. III, s. 2297).

kılıyılanı (T.+T.): “Yağışlı havalarda toprak üzerinde ve sularda görülen, ince şerit halinde baş kısmı yuvarlak, siyah renkli bir çeşit yılan” (C. IV, s. 2802).

kır kurbağası (T.+T.): “Kurbağaya benzeyen bir çeşit kertenkele” (C. IV, s. 2832).

kıryeşili (T.+T.): “Kertenkele” (C. IV, s. 2840).

kızlaryoldaşı (T.+T.): “Kertenkele” (C. IV, s. 2869).

yılanebesi (T.+T.): “Yeşil renkli, zehirli bir çeşit kertenkele” (C. VI, s. 4267).

yı lanyastığı (T.+T.): “Kertenkele” (C. VI, s. 4268).

3.1.1.2.3.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

alatengirek (T.+?): “Kısa boylu, benekli ve zehirli bir yılan” (C. I, s. 201).

arabana (Ar.+T.): “Kertenkeleden büyük sürüngen bir hayvan” (C. I, s. 291).

bazyörük ~ bozyörük ~ bozyürük ~ bözürük (T.+T.): “Bir cins zehirli yılan; üstü hafif benekli uzun bir çeşit yılan; sırtı benekli, karnı sarı, boz renkte, boyu bir buçuk metreyi geçen, zehirli bir çeşit yılan” (C. I, s. 589; C. I, s. 753; C. I, s. 774; C. VI, s. 4466).

horozabla (Far.+T.): “Kertenkele” (C. III, s. 2412).

kabıklı keler (T.+T.): “Kertenkele” (C. IV, s. 2584).

kabuklusülük (T.+Far.): “Kaplumbağa” (C. IV, s. 2585).

kaplıkurba (T.+T.): “Kaplumbağa” (C. IV, s. 2635).

kemikli kurbağa (T.+T.): “Kaplumbağa” (C. IV, s. 2740).

kıryeşil (T.+T.): “Kertenkele” (C. IV, s. 2840).

tahtalımiskin (Far.+Ar.): “Kaplumbağa” (C. V, s. 3805).

tatlı yılan (T.+T.): “Ağızsız yılan” (C. V, s. 3846).

tekelibağ ~ teknelibağa (T.+T.): “Kaplumbağa” (C. V, s. 3868; C. V, s. 3869).

teknelikurba (T.+T.): “Kaplumbağa” (C. V, s. 3869).

uzunböcü (T.+T.): “Yılan” (C. VI, s. 4055; C. VI, s. 4792).

uzungelin (T.+T.): “Yılan” (C. VI, s. 4055).

uzunoğlan (T.+T.): “Yılan” (C. VI, s. 4055).

yeşilustan (T.+Far.): “İri, yeşil bir çeşit kertenkele” (C. VI, s. 4822).

3.1.1.2.3.2.2.1. Ters Çevrilmiş Sıfat Tamlaması

genevirala (Yun.+T.): “Siyah ve boz renkli bir çeşit yılan” (C. III, s. 1991).

3.1.1.2.3.2.3. Fiilimsi Öbeği Biçiminde Kurulanlar

bahtabakan (Far.+T.):¹⁴ “Bukalemun” (C. I, s. 488).

burunkapan (T.+T.): “Bukalemun” (C. I, s. 803).

çobaneli yalayan (Far.+T.+T.): “Kertenkele” (C. II, s. 1254).

duzatüküren ~ tuzatüküren (T.+T.): “Genellikle evlerde bulunan bir çeşit kertenkele; duvar kertenkelesi” (C. II, s. 1615; C. V, s. 4005).

elepen ~ elöpen (T.+T.): “Kertenkele” (C. III, s. 1711; C. III, s. 1726).

elyaladan (T.+T.): “Kertenkele” (C. III, s. 1729).

goyin emen (T.+T.): “Koyunları emdiği söylenen, kertenkeleye benzer bir hayvan” (C. III, s. 2111).

¹⁴ Bazı bölgelerde bukalemunun fal bakmak için kullanıldığı görülür. Bundan dolayı bu hayvan halk ağzında *bahtabakan* olarak anılmıştır. Daha fazla bilgi almak için bk. Mehmet Alptekin, “Taşeli Platosu’nda Mitik Hayvanlar: Koçmar, Sinkurt, Sırtkılıç”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 13, S. 72, 2020, s. 26-27.

göy geçemen (T.+T.+T.): “Yeşil ve büyük bir çeşit kertenkele” (C. III, s. 2171).

keçemen ~ keçiemen (T.+T.): “On, on iki santimetre boyunda keçi, koyun ve inek memesi emen bir cins yeşil kertenkele” (C. IV, s. 2716; C. IV, s. 2717; C. VI, s. 4544).

suçeken (T.+T.): “Kertenkele” (C. V, s. 3689).

taşakkapan (T.+T.): “Bukalemun” (C. V, s. 3841).

verdegezen (T.+T.): “Yılan” (C. VI, s. 4252).

yılanağıveren (T.+T.+T.): “Zehirli, yeşil renkli bir çeşit kertenkele” (C. VI, s. 4266).

3.1.1.2.3.2.4. İsnat Öbeği Biçiminde Kurulanlar

adı batasıca (T.+T.): “Yılan” (C. I, s. 65-66).

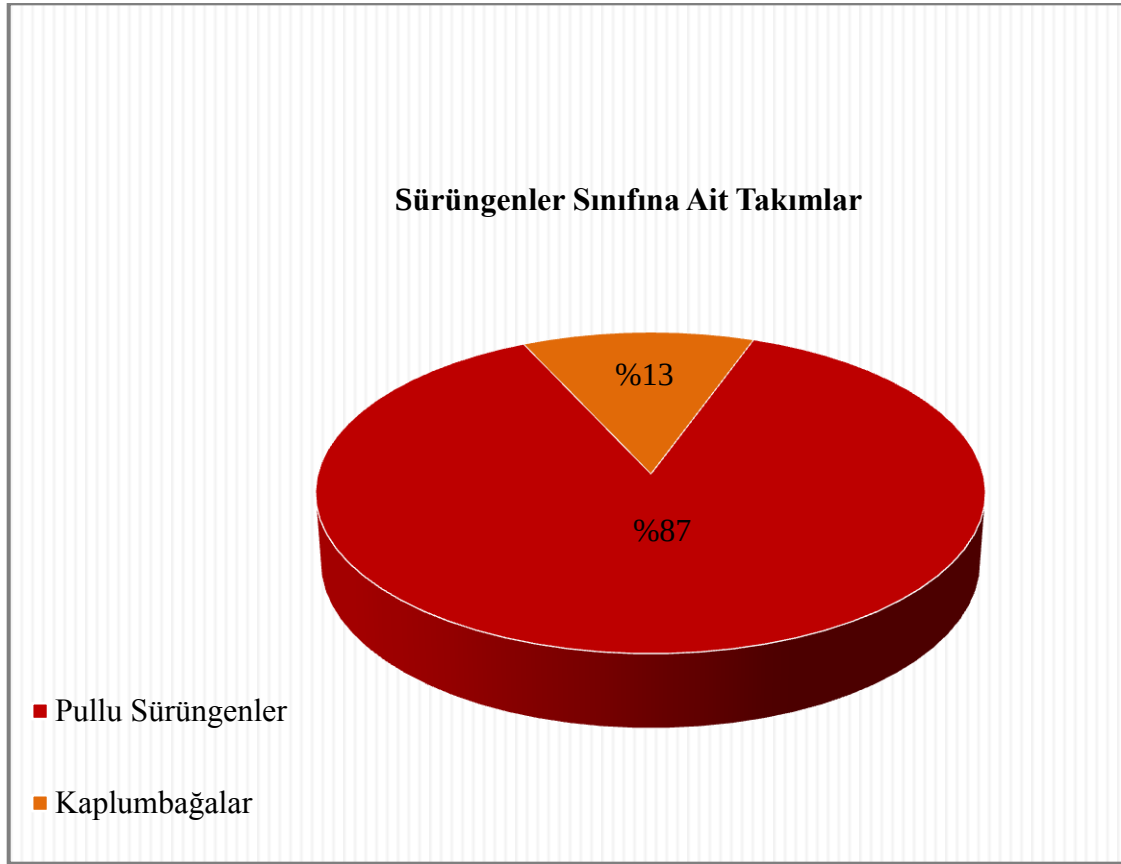
eli yüzü yalamaç (T.+T.+T.): “Üzeri pulsuz olan bir çeşit kertenkele” (C. III, s. 1719).

elimyalak (T.+T.): “Kertenkele” (C. VI, s. 4495).

sırtıkara (T.+T.): “Kertenkele” (C. V, s. 3621).

3.1.1.2.3.2.5. İkileme Öbeği Biçiminde Kurulanlar

ağbat karabat (T.+Far.+T.+Far.): “Toprağa göre renk değiştiren bir cins kertenkele” (C. I, s. 85).

Grafik 3.*Sürüngenler Sınıfına Ait Takımların Yüzdesel Dağılımı***Tablo 2.***Sürüngenler Sınıfına Ait Takımlar*

Pullu Sürüngenler			
acemkeleri	duzatüküren	ılan	sülemencik
adı batasica	ebe yılanı	ılan	sülaymancık
ağbat karabat	ekmek keleri	ilon	süleymencik
akrap	eli yüzü yalamaç	kabıklı keler	sülmancık
alatengirek	elimyalak	kaymakçıl	tatlı yılan
angona	elpen	keçemen	taşakkapan
ankana	elöpen	keçiemen	tuzatüküren
ankona	elyaladan	keler	uzunböcü
bahtabakan	emecen	kener	uzungelin
bazyörük	emicen	kerteş	uzunoğlan
boğaz yılanı	emilcen	kertiş	verdegezen
bozumca	gayakertişi	kılyılanı	yeşilce
bozyörük	geler	kır kurbağası	yeşilustan
bozyörük	genevirala	kıryeşil	yılañ

böğür kazığı	goyin emen	kıryeşili	yılanaağıveren
bözürük	göy keçemen	kızlaryoldaşı	yılanebesi
burunkapan	güneş yılanı	langona	yılanıyastığı
cılan	hasanbalığı	languna	yulan
çayan	helez	sırtıkara	
çobaneli yalayan	hıliv	sokak	
çoban eniği	hilez	suçeken	
dam keleri	horozabla	sülemancık	
Kaplumbağalar			
baga	deniz tospası	kaplıkurba	teknelibag
bag	göden	kemikli kurbağa	teknelibaga
bağa	kabuklu sülük	tahtalmiskin	teknelikurba

3.1.1.2.4. Kuşlar

3.1.1.2.4.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

ababil ~ ababul ~ ababül ~ ahabil (< *Ar. abābil* Tietze, 2002, s. 684): “Kırlangıç; tip ve büyüklük bakımından kırlangıca benzeyen göçmen bir kuş; dağ kırlangıcı” (C. I, s. 5; C. I, s. 123; C. VI, s. 4405).

aggıt ~ agıt ~ ağıt (bk. ağıdı ~ angırt ~ angud ~ angult ~ angurt ~ angut ~ ağıt ~ anıt ~ ankut s. 94): “Angıt denilen, ördeğe benzer bir kuş” (C. I, s. 76; C. I, s. 93).

ahu (< *Far. āhū* Tietze, 2002, s. 120; Eren, 2020, s. 9; Eyuboğlu, 1991, s. 15): “Geceleri öten bir çeşit kuş” (C. I, s. 134).

akarca (T.): “Bir çeşit kuş” (C. I, s. 139).

Gülensoy, Türklerde hayvan adlarının çok çeşitli olduğunu *ak*, *kara*, *kızıl*, *boz*, *gök* (< *kök*) gibi renk adları kullanılarak çok sayıda hayvan adının türetildiğini dile getirir ve bu doğrultuda “bir tür kuş” anlamında kaydettiği *akarca* (< *ak*+ *arca*) örneğine yer verir (2007, s. 59).

alıcı (T.) (< *al- ıcı*): “Atmaca; şahin, kartal vb. yırtıcı kuş” (C. I, s. 215; C. VI, s. 4417).

Alıcı “avını kaçırmayan, avcı (kuş)” (YTS, 2018, s. 19).

ambelebulya (< Yun. *ambelopouli* Tietze, 2002, s. 163): “Bağ bozumunda sürüyle gelen boz renkli bir çeşit kuş” (C. I, s. 238).

añıdı ~ angırt ~ angud ~ angult ~ angurt ~ angut ~ añıt ~ anıt ~ ankut (T.): “Koyu kıvırlı renkli evcil güvercin; sulak yerlerde yaşayan, perde ayaklı, ördekte büyükçe, kiremit renginde bir çeşit kuş; ekin yiyen, yaban ördeği büyüklüğünde bir çeşit kuş; paçalı iyi cins güvercin” (C. I, s. 265; C. I, s. 266; C. I, s. 267; C. I, s. 268; C. I, s. 270; C. I, s. 274; C. VI, s. 4421).

Clauson, *anıt* “ördeğe benzer kıvırlı renkli büyükçe bir kuş” olarak tanımladığı sözcüğün orijinal anlamının aslında “kırmızı kaz” olduğunu, ancak sonradan daha genel bir anlam kazanarak diğer büyük kuşları da karşıladığını dile getirmiş ve sözcüğün Moğolcada *anğır* biçimiyle birleştirilebilmesinin mümkün olmadığını vurgulamıştır (1972, s. 176).

Anıt (*ankıt, ankut*) “bir çeşit su kuşu” (YTS, 2018, s. 22). *Angud/angut/ankut* “kiremit renginde bir yaban ördeği cinsi” (Tietze, 2002, s. 177).

Eren, *angıt* “tüyleri kiremit renginde, ördeğe benzer bir su kuşu; ahmak” anlamında kaydettiği sözcüğün yerel ağızlarda *angut, angurt* gibi birtakım biçimlerde de geçtiğini, çağdaş diyalektlerde *angıt* sözünün yerine daha çok Moğolcadaki *anğır* biçiminin alıntılanarak kullanıldığını ifade etmiş ve su kuşunun buna benzer bir ses çıkardığını, bundan dolayı da bu sözcüğün ses yansımasından geldiğini belirtmiştir (2020, s. 17).

arpacıl (T.) (< *arpa+ cıl* Korkmaz, 2009, s. 44; Zülfikar, 2011, s. 71): “Tahıl tarlalarında bulunan serçe büyüklüğünde bir çeşit kuş” (C. I, s. 330).

aynak (< ?): “Su kıyısında yaşayan, kara, küçük bir çeşit leylek” (C. I, s. 427).

Eren, *aynak* maddesinde incelediği sözcük için “Birecik’te Fırat Vadisi’ni çeviren kayalarda yaşayan, leyleğe benzer bir kuş” anlamını vermiş ve söz konusu kuşun baş ve gerdan kısmının tüysüz olduğunu, bundan dolayı da yerel ağızlarda bu kuş için daha çok *kel aynak, keçel aynak, keçel inak* gibi birtakım biçimlerin kullanıldığını ifade etmiş ve sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmiştir (2020, s. 35).

baatlaḥ ~ bağartlak ~ bağirtlaḥ ~ bağirtlak ~ bağitlak ~ bartlak ~ boğartlak ~ boğurtlak (T.): “Bir çeşit kuş; yabani ördeğe benzeyen, gece çok öten, koyu kurşuni renkli bir av kuşu; dağ ve tarlalarda yaşayan bir çeşit av kuşu; güvercine benzer, ondan biraz büyük, güllurusu ile gri-mavi renkte bir av kuşu; kılkuş cinsinden bir kuş” (C. I, s. 446; C. I, s. 474; C. I, s. 479; C. I, s. 481; C. I, s. 535; C. I, s. 724; C. I, s. 731; C. VI, s. 4447).

Bağırlak “kum tavuğu” (Clauson, 1972, s. 319). *Bağırtlak* (*boğurtlak*) “yabani ördek, kılkuş kuşu” (YTS, 2018, s. 34).

Tietze, *bağırtlak* “bir nevi yaban ördeği” anlamında kaydettiği sözcüğün kökü için *bağır* “göğüs” biçimini gösterir ve sözcüğün + *-lak* ekiyle türetildiğini bildirir. Aradaki *-t-* sesini ise fonetik bir ilave olarak değerlendirir (2002, s. 261).

Deny, *bağırtlak* “yaban ördeği” olarak tanımladığı sözcüğü fiil tabanı üzerine teşkil etmiş bir sözcük olarak verir. Ancak Elöve’ye göre *bağırtlak*’ın kökü “göğüs, karaciğer” anlamında kullanılan *bağır* ya da “bel, yan” anlamındaki *böğür* biçimiyle ilgilidir (aktaran Öçalan, 2006, s. 7-8).

Eren, *bağırtlak* “yabani ördeğe benzer bir av kuşu” anlamında aldığı sözcüğün Türkçe *bağır* kökünden geldiğini, aradaki *-t-*’nin de sonradan türediğini ifade eder ve sözcüğün sonundaki *-lak* ekinin genellikle kuş adlarında geçen bir ek olduğunu belirtir (2020, s. 41).

badı ~ bodu (< *Erm. bad* Tietze, 2002, s. 258): “Kaz” (C. I, s. 465; C. VI, s. 4464).

badi ~ bati ~ bodi (< *Erm. bad* Tietze, 2002, s. 258): “Ördek” (C. I, s. 468-469; C. I, s. 571; C. I, s. 717).

bakal ~ bakkal ~ bakul ~ bokkal ~ bukal ~ makal (< ?): “Karatavuk; boz renkli bir çeşit kuş” (C. I, s. 490; C. I, s. 494; C. I, s. 495; C. I, s. 732; C. I, s. 784; C. VI, s. 4585).

Tietze, *bakal* “karatavuk” olarak tanımladığı sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmektedir (2002, s. 265). Eren ise *bozbakkal* maddesinde *bakal* biçiminden de bahseder ve yerel ağızlarda *bakkal* yanında *bakal* biçiminin de “karatavuk” anlamında kullanıldığı dile getirir. Aynı zamanda Anadolu’nun pek çok yerinde karatavuğa

karabakal adının da verildiğini bildirir. Ancak *bakal* biçiminin kökeniyle ilgili herhangi bir görüş belirtmez (2020, s. 42, 75).

bakalak “Boz renkli, tepeli bir çeşit tarla kuşu” (C. I, s. 490).

Eren, *bozbakkal* maddesinde yerel ağzlarda “boz renkli, tepeli bir çeşit tarla kuşu” anlamında kullanılan *bakalak* adından bahseder ve bu adın *bakal* “karatavuk” biçiminden geldiğini belirtir. Çözümlemesini de < *bakal* + -(a)k “küçültme” şeklinde verir (2020, s. 42, 75).

bakasya (< *Fr. bécasse* Tietze, 2002, s. 266): “Boz renkli, uzun gagalı, keklikten küçük bir kuş” (C. I, s. 491).

balıkcin ~ balıkçin (T.) (< *balık*+ *çin* Banguoğlu, 2019, s. 166; Korkmaz, 2009, s. 45; Zülfikar, 2011, s. 76; Gencan, 1975, s. 185): “Balıkçıl (kuş)” (C. I, s. 504; C. I, s. 505; C. VI, s. 4444).

Balıkçin “balık yiyen bir tür kuş, balıkçıl” (Clauson, 1972, s. 337). *Balıkcin* “balıkçıl” (YTS, 2018, s. 36).

Tietze, *balıkçin/balıkçır/balıkçıl* “su kenarlarında yaşayan ve balık yiyen uzun bacaklı kuş” olarak kaydettiği sözcüğün *balık* adından bazı balık ve hayvan adlarında görülen -*cın/-çin* ekiyle türetildiğini bildirir ve Clauson’da geçen *balıkçin* şekline vurgu yapar (2002, s. 272).

balıkçan (T.) (< *balık*+ *çan*): “Beyaz bir su kuşu, martı” (C. I, s. 504).

bardakcıl ~ bardakçıl (T.) (< *bardak*+ *cıl* Zülfikar, 2011, s. 72): “Ağaçlarda, taş kovuklarında bardak şeklinde yuva yapan bir kuş” (C. I, s. 529).

bat (< *Erm. bad* Tietze, 2002, s. 294): “Ördek” (C. I, s. 568).

batak (T.) (< *bat*- *ak*): “Burdur Gölü’nde yaşayan siyah, yüzücü bir çeşit kuş” (C. I, s. 568).

bayguş ~ beyguş (T.): “Baykuş” (C. I, s. 579; C. I, s. 647).

Baykuş “yırtıcı gece kuşu” < *bay* “zengin” ve *kuş* (Tietze, 2002, s. 297). Eren’e göre *baykuş*’un ikinci kısmındaki *kuş* biçimini açıklamak kolay olsa da birinci kısmındaki *bay* biçiminin kökeni tartışmalıdır. Eski Türkçede “zengin, soylu” anlamında kullanılan *bay* biçimiyle birleştirmek her ne kadar anlamca mümkün görünmese de *baysungur* “şahin cinsinden yırtıcı bir kuş”, *baykara* “doğan cinsinden bir kuş türü” gibi birtakım örneklerde *bay* biçiminin kullanılması oldukça düşündürücüdür (2020, s. 56).

bayramcak (T.) (< *bayram* + *cak*): “Çavuş kuşu” (C. I, s. 584).

bazalak (< *Far. bāz* Tietze, 2002, s. 296; Eren, 2020, s. 57)+ *T. alak*): “Doğanın küçüğü” (C. I, s. 585).

becet (< ?): “Serçegillerden küçük bir kuş” (C. I, s. 592).

Eren, *becet* “serçegillerden küçük bir kuş” olarak aldığı sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmektedir (2020, s. 58).

behri (< ?): “Yaban ördeği” (C. I, s. 599; C. VI, s. 4453).

Eren’de *behri* “yaban ördeği” olarak geçen sözcüğün kökeni açıklanmamıştır (2020, s. 58).

bezmeldek ~ mermerdek ~ mezeldek ~ mezgerdek ~ mezgeldek ~ mezelgeldek ~ mezelmeldek ~ mezelmeltek ~ mezmendek ~ mezmerdek ~ vazgeldek ~ vezgeldek “Bir çeşit av kuşu; anguda benzeyen göçmen bir kuş; yaban ördeği türünden bir kuş; yaban ördeği; yaban tavuğu; balıkçıl kuşu” (C. I, s. 653; C. IV, s. 3171; C. IV, s. 3177; C. IV, s. 3178; C. VI, s. 4099; C. VI, s. 4592; C. VI, s. 4595; C. VI, s. 4804).

Mezelgeldek “yabani ördek türünden bir kuş” (YTS, 2018, s. 166). Eren, Anadolu’da “yaban ördeğine benzer bir kuş” için daha çok *mezelgeldek* adının verildiğini, bunun yanında *mezgerdek*, *mezelmeldek*, *mezmerdek*, *vezgeldek* gibi birtakım

yan biçimlerinin de kullanıldığını dile getirir ve en eski Türkçe sözlüklerde dahi *mezgeldek* biçiminin “yaban ördeğine benzer bir kuş” olarak geçtiğini belirtir. Ayrıca bu adın çağdaş Türk diyalektlerinde de yaygın olarak kullanıldığını ifade eder ve tüm bu veriler doğrultusunda Türkçe *mezgeldek* (> *mezgerdek*) biçiminin *bezeldek*’ten, Anadolu ağızlarında kullanılan *mezmelde* (> *mezmerdek*) biçiminin ise *bezmelde*’ten geldiğini bildirir (1981, s. 7-8; 2020, s. 369; 1990, s. 50-51).

bıldırçın ~ bildircin ~ bildirçin ~ mildircin ~ mildirçin (T.): “Bıldırçın” (C. I, s. 664; C. I, s. 690; C. IV, s. 3199).

Clauson’da *buldursı:n* “bıldırçın” olarak geçer. Aynı zamanda Clauson, Kâşgarlı’nın altı ünsüz ve bir uzun ünlüye sahip olan Türkçe bir sözcüğün varlığını kabul etmediğini ifade eder ve *budursın* sözünün **buldursın* biçiminden geldiğini vurgular. Ona göre *sı:n-* eki çok seyrek kullanılan *-çın* ekiyle bağlantılı olabilir (1972, s. 309). Hatta **buldursun* biçimindeki *-l-*’nin de sonradan düştüğü varsayılabilir (Eren, 2020, s. 64).

Bıldırçın “maruf göçebe kuş” < ET. *budursun* (*buldursun* ?) (Tietze, 2002, s. 332). Eren, *bıldırçın* maddesinde “keklikten küçük, boz renkli, benekli, yurdumuzda en çok güzün avlanan, eti çok sevilen bir kuş” anlamında aldığı sözcüğün yerel ağızlarda *bildircin*, *bildirçin* biçimlerinin yanında Akdeniz ağızlarında *mildircin*, *mildirçin* biçimlerinin de kullanıldığını dile getirir ve çağdaş diyalektlerde *bıldırçın*’ın dar bir alanda kaldığını, bu diyalektlerde *bıldırçın* yerine daha çok Moğolca *bödene* biçiminin geçtiğini belirtir (2020, s. 64).

Eski bir biçim olan *buldur* Türkiye Türkçesine ünlülerin düzleşmesi sonucunda *bıldır* şeklinde girmiş olmalıdır: *bıldırçın* < *bıldır-cın* (Besli, 2010, s. 21).

bıtbıdı (< Bulg. *pa, dpa, dāk* Eren, 1960, s. 347): “Bıldırçın” (C. I, s. 671).

bidercik (< Ar. *biḍār* Tietze, 2002, s. 337; Eren, 2020, s. 66)+ T. *cik*): “Karga” (C. I, s. 685).

bilbil ~ bulbul (< Far. *bulbul* Tietze, 2002, s. 405; Eyuboğlu, 1991, s. 111): “Bülbül” (C. I, s. 690; C. I, s. 787).

ve bu sözcüğün çavuş kuşunun çıkardığı bir sestten geldiğini, çağdaş diyalektlerde de buna benzer pek çok adın kullanıldığını belirtir (2020, s. 229).

bürükcü (T.): “Ormanlarda bulunan bir çeşit kuş” (C. I, s. 828).

cavka ~ çafkar ~ çavga ~ çavka ~ çavke (< *Sl. çavka* Tietze, 2002, s. 485): “Siyah renkli, gagası ve bacakları sarı, bir göçmen kuş; bir çeşit karga” (C. II, s. 866; C. II, s. 1033; C. II, s. 1094).

caynak ~ çağlak ~ çaylah (T.): “Güvercin sınıfından bir kuş; yırtıcı kuş, çaylak” (C. II, s. 870; C. II, s. 1037; C. II, s. 1097).

Tietze’nin aktardığı bilgilere göre Räsänen, sözcüğü Şorca *şaylak* “martı” ile Tatarca *çaylan* “akbaba” biçimleriyle karşılaştırmıştır. Tietze ise *çaylak* “küçük bir yırtıcı kuş” anlamında aldığı sözcüğün söz konusu kuşun vücut özelliklerine bağlı olarak *çaylak* “boynuzlarının arası çok açık olan (hayvan); bacaklarının arası çok açık olan (at)” ile *caynak* “kolları ve bacakları düzgün olmayan, çarpık ve apışak olan” biçimleriyle ilgili olduğunu düşünmektedir (2002, s. 485-486).

Eren, *çaylak* “küçük kuşları ve sıçan gibi hayvanları avlayan yırtıcı bir kuş” olarak tanımladığı sözcüğün Eski Kıpçakça *çarlak* “kartal” biçimiyle birleştirilmesinin yanlış olduğunu dile getirir ve Türkçe *çaylak*’ın *çay* biçiminden + *-lak* ekiyle türetildiğini belirtir (2020, s. 101).

celfin (< *Yun. selkes* Tietze, 2002, s. 426; Eren, 2020, s. 87): “Tavuk” (C. II, s. 878).

cula ~ culu ~ cüla (< *Far. culāh* Tietze, 2002, s. 454-455): “Karga; yuvasını sarp kayalıklara yapan ve eti yenen, kargaya benzeyen bir çeşit kuş” (C. II, s. 1011-1012; C. II, s. 1013; C. II, s. 1026).

cura ~ cüre (< *Far. curra* Tietze, 2002, s. 456; Eren, 2020, s. 92): “Doğan; av kuşu” (C. II, s. 1018; C. II, s. 1028).

çakır (T.): “Bir çeşit kuş” (C. II, s. 1044).

Çakır “bir cins doğan” (Tietze, 2002, s. 466).

çalagan ~ çalağan (T.) (< *çal- ağan*): “Kartal; çaylak; atmaca” (C. II, s. 1048; C. VI, s. 4477).

çalağancı (T.) (< *çal- ağan+ cı*): “Doğan kuşu” (C. II, s. 1048).

çamırca ~ çamırcı ~ çamurcu (T.): “Balıkçıl” (C. II, s. 1065; C. II, s. 1066).

çavlı (bk. cavlu s. 206): “Şahin kuşu” (C. II, s. 1094).

çekik (T.): “Serçe büyüklüğünde tarla kuşu” (C. II, s. 1112).

Çekik “toygar kuşu, tarla kuşu” (Clauson, 1972, s. 415). *Çekük (çekik)* “tarla kuşu” (YTS, 2018, s. 64). *Çekük/çekik* “tarla kuşu” (Tietze, 2002, s. 491).

çerçe ~ çerçe ~ seçer ~ seyçer (T.): “Serçe” (C. II, s. 1144; C. V, s. 3565; C. V, s. 3597).

Clauson, *seçe* “serçe” maddesinde incelediği sözcüğün *seç-* “seçmek” kökünden geldiği kanısındadır. Ona göre *seçe* “yerden tohum seçen hayvan” anlamındadır ve *serçe* olarak kullanılan biçimdeki *-r-* sesi de tıpkı *serp-* (< *sep-*) biçiminde olduğu gibi sonradan türemiştir (1972, s. 795).

Tietze, *serçe* “serçe” olarak kaydettiği sözcüğün Eski Türkçe ile bağlantılı olduğunu göstermek için Clauson’da geçen *seçe* “serçe” şekline vurgu yapar (2019, s. 265). Eren’in aktardığı bilgilere göre Leksika, Clauson’un *serçe* biçimini *seç-* “seçmek” köküyle ilişkilendirmesini açık bir halk etimoloji olarak değerlendirmiştir. Hatta yazarlar olası bir bağlantı için Japonca *suzume* “serçe” biçimini vermişlerdir. Eren ise *serçe* “küçük bir kuş” anlamında aldığı sözcüğün Akdeniz ağızlarında *çerçe* şeklinde geçtiğini, çağdaş diyalektlerde serçeye türlü adların verildiğini dile getirmiş ve Türkçe *serçe*’nin Farsçadan alındığı yolundaki tezin büsbütün yanlış olduğunu belirtmiştir (2020, s. 456-457).

çerkenez ~ çerkinez ~ gergenek ~ gergenez ~ kekenek ~ kelkenez ~ kerkenek ~ kerkinek (< ?): “Güvercin büyüklüğünde, sarı renkli bir kuş; atmacaya benzer bir çeşit kuş; beyaz siyah, alaca renkli yırtıcı bir kuş, akbaba; delice de denilen yırtıcı bir kuş” (C. II, s. 1146; C. II, s. 1147; C. III, s. 2000; C. IV, s. 2735; C. IV, s. 2756; C. VI, s. 4544).

Eren, yerel ağızlarda “yırtıcı bir kuş” anlamında geçen *kerkenek*, *kerkinek*, *kerkencek*, *kelkenez* gibi birtakım biçimlerle standart yazı dilinde kullanılan *kerkenez* (> *kerkenes*) biçimi arasındaki bağlantının tartışmaya açık olduğunu dile getirmiş ve kökenlerinin bilinmediğini belirtmiştir. Ayrıca Türkçedeki *kerkenez* (> *kerkenes*) ile Anadolu’da kullanılan *kelkenez*, *kelkerez* biçimlerinin Farsça *kargas*, *karkas* “yırtıcı bir kuş” biçimiyle birleştirilemeyeceğini ifade etmiş ve tüm bunların büyük bir olasılıkla Farsça *kargas*’ın farklı bir biçiminden geldiğini bildirmiştir (2020, s. 289).

çıpçık “Serçe” (C. II, s. 1183).

Clauson, *çınçırğa* maddesinde tek veri olarak Kâşgarlı’da geçen *çıpçırğa* “serçe” biçiminden bahsetmiş ve *çıpçık/çupçuk* “serçe” biçiminin en eski şekli olarak *çıpçırğa* biçimini göstermiştir (1972, s. 425). Eski Kıpçakçada “serçe” olarak *çıpçık* adı kullanılır (Eren, 2020, s. 456-457).

çirona (< *Yun. tziróna* Tietze, 2002, s. 511) “Baykuş” (C. II, s. 1188).

çiftçi (T.) (< *çift*+ *çi*): “Ekilmiş tohumları yiyerek geçinen küçük bir kuş” (C. II, s. 1205).

çil (T.): “Üstü benekli bir çeşit yaban kekliği” (C. II, s. 1213).

Clauson, *çi:l* şeklinde maddeleştirdiği sözcük için “leke, çil; benek, cüzzam” ve “benekli kuş” olmak üzere iki anlam vermiştir (1972, s. 417).

Çil “bir çeşit keklik” (YTS, 2018, s. 68). Tietze, *çil* “eti için avlanan bir kuş, bir cins keklik” anlamında aldığı sözcüğün söz konusu kuşun beneklerinden dolayı Eski Türkçe *çil* “deride bir darbeden husule gelen çürük, bere” (Clauson, 1972, s. 417) biçimiyle ilgili olduğunu düşünmektedir (2002, s. 517).

çillik (T.) (< *çil*+ *lik*): “Uzun kuyruklu bir çeşit tarla kuşu” (C. II, s. 1219).

çirona (< *Yun. tziróna* Tietze, 2002, s. 511): “Çulluk” (C. II, s. 1236).

çölmekçil (T.) (< *çömlek*+ *çil*): “Kaya başlarında yaşayan kırmızı ve kahverengi tüylü, serçe büyüklüğünde bir çeşit kuş” (C. II, s. 1283).

çömlekçi (T.) (< *çömlek*+ *çi*): “Sarp kayalarda çamur ile çömlek şeklinde yuva yapan kuş” (C. II, s. 1287).

çuran (< *Arn. çuran* Tietze, 2002, s. 539): “Hindi” (C. II, s. 1305).

dalağan (T.) (< *dal-* *ağan*): “Ördeğin daha iri bir cinsi, su kuşu” (C. II, s. 1335).

darakcin ~ darakçin (T.) (< *darak* (< *tarak*)+ *çin*): “Çavuş kuşu” (C. II, s. 1366).

davşancıl ~ tavşancıl (T.) (< *tavşan*+ *cıl* Ergin, 1987, s. 243; Gencan, 1972, s. 185; Korkmaz, 2009, s. 44; Banguoğlu, 2019, s. 165; Zülfikar, 2011, s. 71): “Tavşan avlayan yabani kuş, doğan; büyük, kara kartal” (C. II, s. 1382; C. V, s. 3850).

Eren, *tavşancıl* “tavşan avlamakla beslenen yırtıcı kuş, özellikle kartal” anlamında aldığı sözcüğün tıpkı Türkçe *sıçancıl* “sıçan avlamakla beslenen yırtıcı bir kuş”, *yılanıl* “yılanla beslenen bir kuş” biçimlerinde olduğu gibi +*cıl* ekiyle türetildiğini dile getirmiş ve < *tavşan* + *-cıl* şeklinde çözümlemiştir (2020, s. 501).

delegen ~ deleğen (T.) (< *del-* *egen*): “Ağaçkakan kuşu” (C. II, s. 1409).

deleğec (T.) (< *del-* *eğec*): “Ağaçkakan kuşu” (C. II, s. 1409).

delece ~ delice ~ felice “Şahin, atmaca; çaylak; eti yenmeyen atmacaya benzer bir çeşit kuş” (C. II, s. 1409; C. II, s. 1411; C. III, s. 1842).

Delücetogan (*delicetogan*, *delücedogan*) “Atmaca türünden, muymul da denilen yırtıcı bir kuş” (YTS, 2018, s. 75).

devletli ~ deöletli ~ dövletli (< *Ar. dawla* Tietze, 2002, s. 603)+ *T. li* “Baykuş” (C. II, s. 1426; C. II, s. 1443; C. II, s. 1592).

dırranga ~ dirvana (< *Yun. trygón* Tietze, 2002, s. 627): “Güvercin büyüklüğünde, papağan renginde, eti yenmeyen bir kuş; güvercin büyüklüğünde gri renkli göçmen bir kuş” (C. II, s. 1472; C. II, s. 1519).

dikil (T.): “Horoz” (C. II, s. 1487).

dodibik ~ dodili (< *Yun. trohílos* Tietze, 2002, s. 635): “Tarla kuşu” (C. II, s. 1534).

dorahilli ~ dorfil (< *Yun. trohílos* Tietze, 2002, s. 647): “Tarla kuşu” (C. II, s. 1563; C. II, s. 1564).

dölehlî ~ döleli (T.) (< *döleḥ* (< *tölek* Clauson, 1972, s. 498)+ *li*: “Baykuş” (C. II, s. 1577; C. II, s. 1578).

dölengeç “Çaylak” (C. II, s. 1578).

Clauson, *teḡlēgüç/teḡlēgü:n* “uçurtma (kuş)” olarak kaydettiği sözcüğün *teḡle-* “uçan ya da havada duran (kuş)” biçimiyle bağlantılı olduğunu düşünmektedir (1972, s. 522).

Devlengeç (*deglüğeç, devlegüç, devlingeç, devlüğeç, devlüngeç*) “çaylak türünden bir çeşit alıcı kuş” (YTS, 2018, s. 77). *Dölengeç/dülengeç* “çaylak” (Tietze, 2002, s. 651).

durdur ~ turturu (< *Yun. turtúra* Tietze, 2002, s. 662): “Üveyik kuşu” (C. II, s. 1605; C. V, s. 3997).

durna (T.): “Turna kuşu” (C. II, s. 1606; C. VI, s. 4490).

Clauson, *turña* “turna (kuş)” olarak tanımladığı sözcüğün nadiren *turna/torna* biçimlerinin de kullanıldığını söylemektedir (1972, s. 551). *Turna/durna* “sulak yerlerde ve bataklıklarda yaşayan göçücü, iri bir kuş” (Tietze, 2019, s. 277).

Eren, Eski Türkçe döneminde itibaren kullanımı tanıklanan sözcüğün yerel ağızlarda *durna* olarak da geçtiğini dile getirir ve *turna* adının söz konusu kuşun çıkardığı bir sestten geldiğini belirtir. Hatta pek çok yabancı dilde buna benzer birtakım adların kullanıldığını ifade eder (2020, s. 526-527).

duvan (T.): “Doğan kuşu” (C. II, s. 1614).

Toğan “bir tür doğan” (Clauson, 1972, s. 470). *Doğan* “kuş avında kullanılan küçük bir yırtıcı kuş” (Tietze, 2002, s. 635).

Eren, *doğan* “küçük kuş, fare vb. ile beslenen ve alıştırılarak kuş avında kullanılan yırtıcı bir kuş” anlamında aldığı sözcüğün eski ve yeni diyalektlerde *toğan*, *toygan* olarak kullanıldığını, Türkçeden Kalmıkçaya *tūyan* “akdoğan”, Macarcaya *tiván* şeklinde geçtiğini ifade etmiş ve Leksika’nın *toğırıl*, *toğan* ve *toygan* biçimlerini aynı kökten değerlendirdiğini belirtmiştir (2020, s. 144).

düdük (T.): “İlkbaharda sıcak memleketlerden gelen ve gece çok öten göçmen bir kuş” (C. II, s. 1617).

ebebin (< *Ar. ābābil* Tietze, 2002, s. 684): “Bir yere konduğu zaman kolay kolay kalkmayan bir cins ufak kuş” (C. III, s. 1651).

efeyik ~ efik ~ evek (bk. eveyik ~ eveyk ~ övek ~ öveyik ~ üvek ~ üveyk ~ üveyük ~ veyik ~ veyyik s. 105-106): “Güvercine benzeyen bir kuş, kumru” (C. III, s. 1668; C. III, s. 1804).

elmacık (T.) (< *elma+ cık*): “Saka kuşu” (C. III, s. 1725).

eveyik ~ eveyk ~ övek ~ öveyik ~ üvek ~ üveyk ~ üveyük ~ veyik ~ veyyik (T.): “Güvercine benzeyen bir çeşit av kuşu, üveyik” (C. III, s. 1806; C. V, s. 3363; C. VI, s. 4084; C. VI, s. 4099; C. VI, s. 4631; C. VI, s. 4800).

Ögeyik “üveyik” (YTS, 2018, s. 178). Eren’e göre Türkçe *üveyik* “güvercine benzer bir kuş” biçimi *gök* (< *kök*) kökünden gelmiştir. Yerel ağızlarda *efeyik* (> *efik*) “kumru” olarak kullanılan, Kıbrıs’ta *güveyik* şeklinde geçen Türkçe *üveyik* (< *üğeyik*)

adının **güveyik* (< **güğeyik*) biçiminden çıktığı kolaylıkla ileri sürülebilir. Tıpkı *evelek* (< *gövelek*) sözünde olduğu gibi *güveyik* biçiminin başındaki *g-* sesi de düşmüştür (1959, s. 105). Ona göre Türkçede baştaki *g-* sesi ara sıra düşmektedir. Bu durum özellikle ağızlarda daha fazla yaşanmaktadır (2020, s. 542).

fattike (< *Far. fāḥta* Tietze, 2009, s. 28, 37): “Güvercinin küçüğü” (C. III, s. 1840).

ferike (< *Far. farūk* Tietze, 2009, s. 47): “Tavuk” (C. III, s. 1846).

fıraz ~ firaz ~ foraz ~ foruz (< *Far. ḥurōs* Eren, 2020, s. 220; Eyuboğlu, 1991, s. 327): “Horoz” (C. III, s. 1853; C. III, s. 1868; C. III, s. 1876; C. VI, s. 4507).

filorcın (< *İt. frongillo* Tietze, 2009, s. 74): “Av kuşu” (C. III, s. 1866).

fiyo (< *Yun. éfia* Tietze, 2009, s. 72): “Ördek” (C. III, s. 1874).

gacak ~ gıcık (< *Srp-Hırv. gacāc* Tietze, 2009, s. 90): “Saksağan” (C. III, s. 1886; C. III, s. 2026).

gallañgeç ~ gallangiç ~ gallañguç ~ garlangeç ~ garlanguç ~ garranguç ~ gırlangiç ~ gölongeç ~ kallankuç ~ karlangaç (T.): “Kırlangiç” (C. III, s. 1902; C. III, s. 1927; C. III, s. 1928; C. III, s. 1929; C. III, s. 2059; C. III, s. 2145; C. IV, s. 2665; C. VI, s. 4533).

Clauson, *karğıla:ç* maddesinde incelediği sözcüğün sonunda bazı kuş adlarında görülen *-laç* ekinin bulunduğuna işaret etmiş ve sözcüğün en eski şekli olarak *karğıla:ç* biçimini göstermiştir. Aynı zamanda sözcüğün Türk diyalektlerinde yaygın olarak kullanılan *-ğa:ç* ekinin etkisiyle ortaya çıkan bir göçüşme (métathèse) sonucunda *karlığa:ç* biçimini aldığını ifade etmiş ve sözcüğün ilk biçiminde *+laç* olan ekin daha sonra *+gaç* şeklinde görüldüğünü, sonraki dönemlerde de önemli sesbilgisel değişikliklere uğradığını belirtmiştir (1972, s. 657; 1966, s. 8).

Karlaguç (*karlanguç, karluğaç, kırlağıç, kırlaguç, kırlinkuç*) “kırlangiç” (YTS, 2018, s. 140). Eren, Türkçe *kırlangiç* (< *karlaguç*) “çatal kuyruklu, ince uzun kanatlı göçebe bir kuş” biçiminin ilk hecesindeki *a* ünlüsünün *ı*’ya çevrildiğini, ikinci

hecesindeki *-n-* ünsüzünün ise sonradan türediğini ifade etmiş, eski kaynaklarda *karlağuş* ve *karlanguç* şeklinde geçtiğini bildirmiştir. Aynı zamanda Türkçe *kırlangıç* (< *karlanguç* < *karlaguç*) sözünün *-gaç* “küçültme” ekiyle (*karılıkgaç*) kurulduğu yolundaki tezin büsbütün yanlış olduğunu, Kâşgarlı’da *kargılaç* olarak geçen biçimin ise bir göçüşme (*métathèse*) sonucunda (*karlıgaç* > *kargılaç*) oluştuğunu dile getirmiş ve bu adın *-laç* ekiyle yapılmış bir türev olarak değerlendirilemeyeceğini vurgulamıştır (2020, s. 297). Bir başka çalışmasında ise Eren, Türkçe *qarlıgaç* “kırlangıç” (> *kırlangıç*) biçiminin *qarılıq* “kırlangıç” biçiminden çıktığını (*qarılıq* + *ç*) söylemiştir (1951, s. 96).

gartal (T.): “Kartal” (C. III, s. 1931).

Clauson’a göre *karta:l* biçimi edilgen çatılı fiil soylu olmakla birlikte hem ad hem de sıfat işlevine sahiptir ve *karta:-* fiilinden gelir. Bundan dolayı bu biçimin belki de başlangıçta orijinali “benekli, çizgili vb.” anlamındadır (1972, s. 648).

Eren, Leksika’nın **ka:rtı* maddesinde *kartal* biçiminin yanında *kartığa*, *xartığa* gibi bazı biçimlere de yer verdiğini, buna müteakip Leksika yazarlarının tüm bunları **ka:rtı-* kökünden türlü eklerle yapılmış birtakım biçimler olarak gösterdiğini dile getirmiş ve bu biçimlerden birinin Moğolca **karçigai* biçimine kaynaklık ettiğini, Moğolca biçimin ise daha sonra Türk diyalektlerine de geçtiğini belirtmiştir. Ona göre Türk diyalektlerinde kullanılan *kartal* biçimi *kartığa*, *xartığa* biçimleriyle karşılaştırılmamalıdır. Hatta bu biçimin diğer biçimlerle karıştırılması dahi kolay değildir (2002, s. 126).

gavram ~ **gavran** (< *Bulg. gavran* Tietze, 2009, s. 108): “Bir çeşit siyah karga; leş kargası” (C. III, s. 1940).

gayapa (bk. *kayapa* s. 227): “Bir çeşit keklik” (C. III, s. 1943).

gaz (T.): “Kaz” (C. III, s. 1952).

Clauson, Kâşgarlı’nın *ka:z* adını *al-batt* “ördek”, *ördek* adını ise *al-iwazz* “kaz” olarak çevirdiğini belirtir. Ancak burada bir hata olduğunu düşünür. Çünkü sözcük

sadece bir türle ilgidir ve öndeki niteleyici adlar belirli türlerin adlarını tayin etmek için kullanılır (1972, s. 679).

Kas “kaz” (YTS, 2018, s. 141). Eren, *kaz* “uzun, beyaz veya gri boyunlu, suda ve karada yaşayan, uçan, yabani veya evcil kuş” anlamında aldığı sözcüğün çeşitli Türk diyalektlerinde geçen belli başlı şekillerine yer vermiştir (2020, s. 277).

gelincik (T.) (< *gelin* + *cik*): “Kırmızı ve sarı renkli serçe büyüklüğünde bir çeşit kuş” (C. III, s. 1979).

gızgun ~ guzgun (T.): “Kuzgun, yırtıcı bir kuş” (C. III, s. 2070; C. III, s. 2205).

Clauson, *kuzğu:n* maddesinde incelediği sözcüğün bir kuş türü olan “kuzgun” anlamının yanında ara sıra diğer büyük siyah kuşları da karşıladığını söylemektedir (1972, s. 682).

Eren’in aktardığı bilgilere göre Brockelmann, başlangıçta *kuzgun* adının kuzgun kuşunun çıkardığı bir sestten geldiğini açıklamış, ancak daha sonra *kuzgun*’u *-gun* ekiyle yapılmış türevler arasında vermiştir. Eren ise *kuzgun* “birçok karga türüne, özellikle karakargaya verilen ad” anlamında aldığı sözcüğün yerel ağızlarda *guzgun* “kuzgun, yırtıcı bir kuş” şeklinde de geçtiğini dile getirmiş ve sözcüğün eski ve yeni diyalektlerde yaygın olarak kullanıldığını belirtmiştir (2020, s. 341).

godaz ~ kodaz (< *Yun. kóttos* Tietze, 2009, s. 162): “Horoz” (C. III, s. 2091; C. IV, s. 2899).

goğel ~ gövel ~ güvel (T.): “Yeşilbaş, yaban ördeği” (C. III, s. 2095; C. III, s. 2167; C. III, s. 2240).

Gövel (*gövel ördek*) “yeşil başlı ördek” (YTS, 2018, s. 111). *Göğel/gövel/güvel* “yeşil” (Tietze, 2009, s. 168).

Eren, *gövel* < *göğel* şeklinde “yeşil başlı (ördek)” anlamında aldığı sözcüğün yerel ağızlarda *gövel* yanında *güvel* olarak da kullanıldığını dile getirir ve sözcüğün Türkçe *gök* (< *kök*) kökünden + *-(e)l* ekiyle türetildiğini bildirir (2020, s. 200). Bir başka çalışmasında ise Eren, Anadolu Türkleri arasında *güvel* (*ördek*) adının yanında *yeşilbaş* “erkek ördek” biçiminin de kullanıldığını ifade eder ve bu verilerden hareketle

Türk diyaletlerinde *kögöl* (~ *kügel*) sözünün “erkek ördek” anlamında kullanılmasının gayet doğal olduğunu belirtir (1973, s. 247).

goğerçin ~ göğerçin ~ gövercin ~ göverçin ~ guverçin ~ kögürçün (T.) (< *güver+cin* Gencan, 1975, s. 185; Korkmaz, 2009, s. 45; Banguoğlu, 2019, s. 166; Zülfikar, 2011, s. 76): “Güvercin” (C. III, s. 2095; C. III, s. 2128; C. III, s. 2169; C. III, s. 2203; C. IV, s. 2951).

Clauson, *kögürçü:n* “güvercin, kumru” olarak kaydettiği sözcüğün *kö:k* “gri bir kuş” biçimiyle ilişkili olduğunu düşünmektedir (1972, s. 713).

Tietze, *gögercin/güvercin* “bilinen kuş ismi” anlamında kaydettiği sözcüğün *göger-/göver-* biçiminden bilhassa kuş adlarında sıkça görülen + *-cin* ekiyle türetildiğini bildirmektedir (2009, s. 168). Eren ise *güvercin* “yabani ve evcilleşmiş birçok türü bulunan bir kuş” olarak tanımladığı sözcüğün tıpkı Türkçe *üveyik* (< *güveyik*) adında olduğu gibi Türkçe *gök* (< *kök*) “mavi” kökünden çıktığını belirtmektedir (2020, s. 206-207; 1953, s. 176).

Eyuboğlu’na göre söz konusu kuşun boynunda ve kanatlarında mor, mavi, yeşil gibi değişik renk karışımlarının bulunması onun doğrudan *göğermek* “morarmak, mavileşmek, yeşermek” biçimiyle bağlantılı olduğunu gösterir. Bu bakımdan *güvercin*’i *göğər*’den *çın/çin* ekiyle kurulmuş bir biçim olarak değerlendirmek mümkündür (1991, s. 306).

göbüt (< *Erm. kopit* Tietze, 2009, s. 166): “Dağ güvercini” (C. III, s. 2118).

göceğen ~ gücüğen “Bir çeşit kuş; kartal” (C. III, s. 2118; C. III, s. 2208).

Clauson, *köçgün* maddesinde “göçmen, geçici” anlamında aldığı sözcüğün Eski Kıpçakçada *köçgün* “kartal” olarak geçtiğini bildirmektedir (1972, s. 697).

Gücüğen (*güçken, gücüğen*) “baykuşa benzer alaca renkli bir kuş” (YTS, 2018, s. 113). *Güçigen/gücüğen/gücüğen* “kartal; akbaba” < *Kıpç. köçgen* “kartal” < *ET. köçgün* “göçkün” (Tietze, 2009, s. 199).

gökçe (T.) (< *gök+ çe* Banguoğlu, 2019, s. 159; Korkmaz, 2009, s. 38): “Yaban güvercini” (C. III, s. 2136).

gudukdena (< Yun. *kuduhteràs* Tietze, 2009, s. 194): “Ağaçkakan” (C. III, s. 2188).

gugumavık ~ gugumavk ~ gugumavka ~ gugumavuk ~ kokumak ~ kukkumav ~ kukkumavuk ~ kukkunak ~ kukumav ~ kukumavuk ~ kutmavuk (< Yun. *koukouvágia* Tietze, 2009, s. 193; Eren, 2020, s. 328; Eyuboğlu, 1991, s. 445): “Baykuş” (C. III, s. 2190; C. IV, s. 2907; C. IV, s. 2993; C. IV, s. 2994; C. IV, s. 3018).

gugute (< Yun. *gugutka* Tietze, 2009, s. 193) “Güvercin” (C. III, s. 2190).

gumura (< Far. *qumrī* Eren, 2020, s. 331): “Kumru” (C. III, s. 2195).

gurti ~ kurti (bk. gartal s. 107): “Kartal” (C. VI, s. 4514; C. VI, s. 4575).

guş ~ kuş (T.): “Kuş; hindi” (C. III, s. 2202; C. VI, s. 4514; C. VI, s. 4576).

Clauson, *kuş* “kuş” maddesinde incelediği sözcüğün genellikle kuş adlarında kullanılan ilave bir biçim olduğunu söylemektedir (1972, s. 670). Eren ise Eski Türkçe döneminden itibaren kullanımı tanıklanan sözcüğün yerel ağızlarda *guş* şeklinde de geçtiğini ifade eder ve Leksika’nın “yırtıcı bir kuş” anlamına gelen Moğolca bir biçimle birleştirmesini oldukça düşündürücü bulur (2020, s. 337).

halkalı (< Ar. *ḥalkā* Tietze, 2009, s. 241)+ *T. lı*): “Üveyik kuşundan büyük, boynu beyaz bir çeşit kuş” (C. III, s. 2261).

hanımcık (T.) (< *hanım*+ *cık*): “Saka kuşu” (C. III, s. 2274).

hapal ~ hopa ~ hopal ~ hopan ~ hupal (< Erm. *hawp’al/hōp’al* Tietze, 2009, s. 324; Eren, 2020, s. 219): “Yabani güvercin; bir çeşit kuş” (C. III, s. 2277; C. III, s. 2404; C. III, s. 2405; C. III, s. 2444; C. VI, s. 4517).

hibibik ~ hübbuk ~ hübbük ~ hübübük (bk. *bübübük ~ ıbıbık ~ ibabap ~ ibbik ~ ibibuk ~ ibibük ~ ibidik ~ ibobik ~ ibobop ~ ibubuk ~ ibübük ~ übübuk ~ übübük ~*

ividik s. 99-100): “Başı sorguçlu, sivri gagalı, güvercinden küçük bir çeşit kuş, çavuş kuşu” (C. III, s. 2383; C. III, s. 2447; C. III, s. 2448).

hindüşga (< *Rus. indjúska* Eren, 2003, s. 161): “Hindi” (C. III, s. 2386).

hobu ~ hubi ~ hubire ~ huhu (< ?): “Akbaba; leylek; civcivleri yiyen bir çeşit kuş” (C. III, s. 2390; C. III, s. 2441).

Tietze, *hobu* “akbaba” olarak tanımladığı sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmektedir (2009, s. 321).

hütüt ~ kutkut (< *Ar. hudhud* Tietze, 2009, s. 340; Eren, 2020, s. 223; Eyuboğlu, 1991, s. 329): “Çavuş kuşu; serçegillerden, kurşuni renkli bir kuş, hüthüt kuşu” (C. III, s. 2452; C. IV, s. 3018).

inekcil (T.) (< *inek+ cil*): “Kuyruksallayan kuşu” (C. IV, s. 2542).

ishak (< *İbr. ishak*): “Baykuş” (C. IV, s. 2556).

iskete ~ isketi (< *Yun. skatí* Tietze, 2009, s. 412; Eren, 2020, s. 238; Eyuboğlu, 1991, s. 352): “Serçeden küçük bir çeşit kuş” (C. IV, s. 2558).

ispir (< *Far. isparī* Tietze, 2009, s. 415): “Av kuşu olarak kullanılan bir çeşit yırtıcı kuş” (C. IV, s. 2559).

karaca (T.): “Eti yenen bir çeşit kuş” (C. IV, s. 2640).

kazmalı (T.) (< *kazma+ lı*): “Saksağan” (C. IV, s. 2714).

kehliḥ ~ kehliyh (T.): “Keklik” (C. IV, s. 2722).

Clauson, *keklik* “keklik” olarak kaydettiği sözcüğün kekliğin çıkardığı **kek* sesinin yansımasından geldiğini düşünmektedir. Ayrıca Türkçenin orta dönemlerinde “keklik” için daha önce not edilmemiş *çi:l* biçiminin de olduğunu belirtmektedir (1972,

s. 710-711). Eren ise en eski dönemlerden itibaren kullanımı tanıklanan sözcüğün ağzılarda *ur keklik* olarak da kullanıldığını dile getirir ve *keklik*'in keklik kuşunun çıkardığı bir sestten geldiğini bildirir (2020, s. 281).

kepçecil (< *Far. kafça* Eren, 2020, s. 286; Eyuboğlu, 1991, s. 398)+ *T. cil*): “Kaşıkçıl kuşu” (C. IV, s. 2745).

laçın ~ laçin “Kartal; atmaca; doğan” (C. IV, s. 3058).

Clauson, *la:çın* “doğan” olarak tanımladığı sözcüğün yabancı kaynaklı bir kökenden geldiğini düşünmüş ve sözcüğün kökeni için daha çok Toharca üzerinde durmuştur (1972, s. 763).

Laçın “şahin” (YTS, 2018, s. 164). Eren, *laçın* “bir cins şahin” anlamında aldığı sözcüğün en eski dönemlerden itibaren kullanıldığını, Orta Türkçede *laçın* “doğan”, Eski Kıpçakçada *laçın* şeklinde geçtiğini dile getirmiş ve sözcüğün bütün kaynaklarda “doğan” anlamının bulunduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda Leksika’nın *laçın*’ı bilinmeyen bir kaynaktan gelen gezgin bir biçim olarak değerlendirdiğini, hatta baştaki *l*’nin de *laçın* biçiminin yabancı bir kökenden geldiğini tanıklar nitelikte olduğunu bildirmiştir (2020, s. 347-348).

leylak ~ leyleh (< *Far. legleg*): “Leylek” (C. IV, s. 3076).

lügü ~ öğü ~ uğu ~ üğü ~ üyü (T.): “Puhu kuşu; baykuş; kartal büyüklüğünde, sarı tüylü, gündüz gözleri görmeyen bir çeşit yırtıcı kuş; tavukları kapıp kaçan bir çeşit gece kuşu” (C. IV, s. 3095; C. V, s. 3321; C. VI, s. 4030; C. VI, s. 4085; C. VI, s. 4794).

Ü:gi “baykuş” (Clauson, 1972, s. 101). *Ügü (ügi)* “baykuş türünden olan puhu kuşunun bir çeşidi” (YTS, 2018, s. 235).

Tietze, *ügü/öyü* “baykuş” olarak aldığı sözcüğün Eski Türkçe ile bağlantılı olduğunu göstermek için Clauson’da geçen *ügi* “baykuş” şekline vurgu yapmıştır (2019, s. 375). Türk diyalektlerinde “baykuş” için *üki*, *ükü*, *ökü* gibi birtakım adlar kullanılmaktadır (Eren, 2020, s. 56).

lüleli (< *Far. lūla* Eren, 2020, s. 356; Eyuboğlu, 1991, s. 468)+ *T. li*): “Çulluk kuşu” (C. IV, s. 3095).

marta (< *İt. martin pescatore* Tietze, 2018, s. 151; Eren, 2020, s. 362): “Martı kuşu” (C. VI, s. 4589).

meke (< ?): “Su kıyılarındaki böcekleri yiyerek yaşayan karabatak kuşu, yaban ördeği” (C. IV, s. 3153; C. VI, s. 4592).

Meke “karabatak kuşu, yaban ördeği” (Tietze, 2018, s. 180). Eren, *meke* “bir çeşit yaban ördeği” anlamında kaydettiği sözcüğün yerel ağızlarda *sakar meke* olarak da kullanıldığını dile getirmiş ve sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmiştir (2020, s. 365).

mısır ~ mısırğa ~ mısırka ~ misika ~ misir ~ misirğa ~ misirk ~ misirka ~ misirke ~ miska ~ sısır (< *Sl. misirka* Tietze, 2018, s. 234): “Hindi” (C. IV, s. 3190; C. IV, s. 3191; C. IV, s. 3204; C. V, s. 3621; C. VI, s. 4597).

möhre (< ?): “Yaban ördeği tutmak için av yerine konulan keklik, ördek vb. hayvanlar” (C. IV, s. 3214).

Eren, *möhre* “yaban ördeği tutmak için av yerine konulan keklik, ördek vb. çığırkan hayvan” anlamında aldığı sözcüğün ağızlarda *mühre* biçiminin de kullanıldığını dile getirir ve sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtir. Aynı zamanda Türkçeden Bulgarcaya *muyre* şeklinde geçtiğini bildirir (2020, s. 374).

ördeyh (T.): “Ördek” (C. VI, s. 4628).

Clauson, *ördek* “ördek” olarak kaydettiği sözcüğün *ör-* kökünden türetildiğini düşünmektedir (1972, s. 205).

Ördek “avlanan malum su kuşu” (Tietze, 2018, s. 231). Eren, *ördek* “evcil ve yabani cinsleri bulunan bir su kuşu” anlamında aldığı sözcüğün Harezmi sahasında yazılmış eserlerde *ördek*’in yanında *ewrek*, *evrek*, *övrek* biçimlerinin de bulunduğunu, Eski Kıpçakçada *ewrek* şeklinde geçtiğini dile getirir ve tüm bu veriler doğrultusunda

Türkçe *ördek* biçiminin ikincil bir biçim olduğunu, bu biçimin ise *ödrek* > *ördek* göçüşme (métathèse) sonucunda oluştuğunu belirtir. Ayrıca Türkçe *ödrek* biçiminin çağdaş diyalektlerde *üyrek* (< **öyrek*) olarak saklandığını ifade eder ve Türkçe *ödrek* biçimindeki *d*’nin olduğu gibi kalmasını oldukça düşündürücü bulur. Çağdaş diyalektlerde *üyrek* olarak kullanılan biçimin dayandığı *ödrek* biçiminin de bugün yalnızca Tuvacada *ödürek*, *edirek* şeklinde saklandığını, *ödürek* biçiminin ise eski Uygurca *ödrek* biçimiyle doğrulanabileceğini bildirir. Aynı zamanda çağdaş diyalektlerde *hörde* şeklinde geçen biçimin başındaki *h*’nin ikincil bir ses olduğunu, bundan dolayı da bu sesin **p*’den geldiği yolunda değerlendirilmesinin mümkün olmadığını vurgular (2020, s. 400; 2002, s. 126).

öteç (T.) (< *öt- eç*): “Horoz” (C. V, s. 3359).

pal (< ?): “Bir çeşit kuş” (C. V, s. 3383).

Pal “bir çeşit kuş” (Tietze, 2018, s. 270). Eren, *pal* “bir cins güvercin” anlamında aldığı sözcüğün yerel ağızlarda dar bir alanda kaldığını dile getirir ve sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtir (2020, s. 406).

palas (bk. *palas* ~ *palaz* s. 215): “Kaz” (C. V, s. 3385).

papa ~ **papi** (< *Yun. papí* Tietze, 2002, s. 254): “Evcil kaz ve ördek” (C. V, s. 3394; C. V, s. 3395).

patga (< *Bulg. patka* Tietze, 2018, s. 324; Eren, 2020, s. 412-413): “Yaban ördeği” (C. V, s. 3411).

pilik (bk. *bilik* s. 205): “Kaz” (C. V, s. 3455).

poğuç (< *Sl. pugač* Tietze, 2018, s. 409): “Baykuş” (C. V, s. 3468).

pölütçü (< *Ar. balluṭ* Eren, 2020, s. 415)+ *T. çü*): “Meşe palamudu yiyen karga türünden bir kuş” (C. V, s. 3481).

pusucak (T.) (< *pusu* + *cak*): “Serçeden az büyük, tek gezen, boz renkli bir çeşit tarla kuşu” (C. VI, s. 4657).

sağrak ~ sağsak ~ sasak “Saksağan” (C. V, s. 3517; C. V, s. 3551; C. VI, s. 4664; C. VI, s. 4674).

Saksağan kuşunun ağızlarda *saksak* olarak da kullanıldığı görülür (Eren, 2020, s. 443).

sakarca (T.): “Bir çeşit yaban ördeği; kaza, ördeğe benzer bir çeşit su kuşu” (C. V, s. 3520; C. VI, s. 4665).

Sakar meki/sakarca “adi cins yaban ördeği” (Tietze, 2019, s. 152). Eren, *sakarca* “bir çeşit yaban ördeği” olarak tanımladığı sözcüğün *sakar* “hayvanların, özellikle atların alınlarında bulunan ak leke, küçük akıtma” biçiminden + *-ca* ekiyle türetildiğini belirtmektedir (2020, s. 442).

sakca ~ sakça “Kuzgun; karakarga; alakarga; saksağan; sığırcık” (C. V, s. 3521; C. VI, s. 4665).

Ağızlarda *sakça* “karakarga, alakarga, saksağan” olarak da geçer (Eren, 2020, s. 443).

sanduğaç ~ sanduvaç “Bülbül” (C. V, s. 3538).

Clauson, *sanduwa:ç* “bülbül” olarak kaydettiği sözcüğü Soğdca ile ilişkilendirmiş ve sözcüğün Soğdca *zntw'çh* “tatlı sesli” biçiminden bir alıntı olduğunu öne sürmüştür (1972, s. 837). Eren ise sözcüğün Türkçe olduğunu belirtmektedir. Ona göre eski ve yeni pek çok Türk dilinde görülen bu sözcük Türk dilleriyle kolaylıkla açıklanabilir: *sanduvaç* (< *sanduğaç* < *sandığaç* < *sandıq* + *ç*). Bu bakımdan sözcüğün Soğdcadan alıntı olduğu söz konusu değildir (1951, s. 96).

Besli'nin aktardığı bilgilere göre bu sözcük çoğunlukla “bülbül” anlamındadır. Karahanlı ve Çağatay Türkçesinde “küçük bir kuş” anlamında olup *l*-li şekilleri de bulunmaktadır (2010, s. 86-87).

sarılık (T.) (< *sarı*+ *lık*): “Sığırcık büyüklüğünde bir çeşit kuş” (C. V, s. 3548).

sefi ~ seyfi ~ zeyfi (< ?): “Yırtıcı, büyükçe bir kuş; şahine benzer bir çeşit avcı kuş; deliceden az büyük bir çeşit avcı kuş; doğandan küçük bir av kuşu” (C. V, s. 3566; C. V, s. 3597; C. VI, s. 4365; C. VI, s. 4688).

Eren, *seyfi* “şahine benzer yırtıcı bir kuş” anlamında aldığı sözcüğün yerel ağızlarda *zeyfi* şeklinde de geçtiğini dile getirmiş ve sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmiştir (2020, s. 458).

sıçancıl ~ sırçancıl (T.) (< *sıçan*+ *cıl* Banguoğlu, 2019, s. 165): “Kerkenez kuşu; delice denilen bir çeşit kuş” (C. V, s. 3602; C. V, s. 3617).

Sıçancıl “gücüğün denilen alıcı kuş” (YTS, 2018, s. 197). Eren, *tavşancıl* maddesinde *sıçancıl* “sıçan avlamakla beslenen yırtıcı bir kuş” olarak bahsettiği sözcüğün *sıçan* biçiminden + *-cıl* ekiyle türetildiğini bildirmektedir (2020, s. 501).

sığırcık (T.) (< *sığır*+ *cık*): “Sığırcık kuşu” (C. VI, s. 4690).

Clauson’a göre *sığırcık* biçimi *sığır* köküne dayanmaktadır ve bu biçimin belki de orijinal anlamı “küçük kuş” gibi bir şeydir (1972, s. 816).

Eren, *sığırcık* “kara renkli, uzun gagalı, serçeden iri, ötücü bir kuş, çekirge kuşu” anlamında aldığı sözcüğün *sığır* biçiminden + *-cık* “küçültme” ekiyle türetildiğini bildirir ve Türkçe *çoğurcuk* “sığırcık” adıyla *sığırcık* biçimi arasındaki benzerliği ses ve anlam bakımından oldukça düşündürücü bulur (2020, s. 119, 460).

sinekçil (T) (< *sinek*+ *çil* Korkmaz, 2009, s. 44; Zülfikar, 2011, s. 72): “Boz ve yeşilimsi renkli, küçük bir çeşit kuş” (C. V, s. 3641).

songur ~ sungur (T.): “Şahin; doğana benzer bir çeşit avcı kuş” (C. V, s. 3666; C. V, s. 3698).

Clauson, *sınkur* maddesinde incelediği sözcüğün daha çok yırtıcı bir kuş olan “akdoğan” için kullanıldığını dile getirmiş ve Eski Türkçe *sınkur* biçiminin *sı-* > *şi-*

gelişmesi sonucunda Moğolcada *şin̄kor* (~ *şin̄gor*) biçimini aldığını belirtmiştir (1972, s. 838).

Sungur (*suknur, sungar, sunkur*) “akdoğan” (YTS, 2018, s. 206). *Sungur/songur* “doğan benzer yırtıcı avcı kuş (kişi adı olarak da kullanılır, doğanların başı)” (Tietze, 2019, s. 488).

Eren, Anadolu ağızlarında geçen *sungur* “doğan benzer bir çeşit avcı kuş” biçiminin yanında Türkçede *akdoğan* adının da kullanıldığını açıklamış ve çağdaş diyalektlerin büyük bir kısmında Moğolcadan alınmış *ş*-’li biçimlerin yaygın olarak geçtiğini bildirmiştir (2020, s. 475).

suma “Ördek” (C. V, s. 3696).

Suna “göl ördeği” (YTS, 2018, s. 206). *Suna/sona* “göl ördeği” (Tietze, 2019, s. 488).

Eren, *suna* “göl ördeği” anlamında aldığı sözcüğün eski kaynaklarda geçmediğini, Türkçede “sülün” olarak da kullanıldığını dile getirmiş ve Moğolcada bir ördek türüne verilen *sono* adını oldukça düşündürücü bulmuştur (2020, s. 475).

şahan (< *Far. şāhīn* Tietze, 2019, s. 540; Eren, 2020, s. 481; Eyuboğlu, 1991, s. 620): “Şahin” (C. V, s. 3736; C. VI, s. 4719).

şatka (< *Bulg. šatika* Eren, 1960, s. 340): “Ördek” (C. V, s. 3755).

tarakçıl (T.) (< *tarak+ çıl* Zülfikar, 2011, s. 72): “Başında tarak biçiminde tüyleri olan bir çeşit kuş” (C. V, s. 3833).

tavık ~ toğuk ~ touğ ~ touk ~ tovuk ~ toyuğ ~ toyuk ~ tuguk (T.): “Tavuk” (C. V, s. 3848; C. V, s. 3946; C. V, s. 3976; C. V, s. 3978; C. V, s. 3988; C. VI, s. 4773).

Clauson, *taki:ğu* “evcil kümes hayvanı” olarak kaydettiği sözcüğün eski bir hayvan adı olduğunu söylemektedir (1972, s. 468).

Tavuk “horoz” (YTS, 2018, s. 217). Eren’in aktardığı bilgilere göre Ramstedt, Türkçe *tavuk* biçimini Moğolca *takiya* < *takiğa* biçimiyle birleştirmiş, Gombocz ise Moğolca *takiya* biçiminin Türkçeden kalma eski bir alıntı olduğunu bildirmiştir.

Gombocz'ın öne sürmüş olduğu bu görüşe katılmayan Ramstedt, Türkçe ve Moğolca biçimlerin eski bir kültür dilinden kaldığını, Asya göçebelerinin tavuk yetiştirmekle uğraşmadıklarını ifade etmiş ve *tavuk* biçiminin Çince veya Arapçadan alındığını ileri sürmüştür. Ancak Eren, Ramstedt'in bu düşüncesine katılmamıştır. Çünkü ona göre eski ve yeni Türk diyalektlerinde *yumurta* biçiminin yaygın olarak kullanılması Türklerin tavuk yetiştirmekle uğraştıklarını kanıtlamaktadır (2020, s. 501).

tavşancık (T.) (< *tavşan* + *cık*): “Bir çeşit kuş” (C. V, s. 3850).

tavzu (< *Ar. ṭaʿūs* Eren, 2020, s. 501): “Tavus kuşu” (C. VI, s. 4746).

terlan ~ terran “Sarı renkli, büyük pençeli, kartala benzer bir çeşit avcı kuş; yırtıcı bir çeşit kuş, tarlan” (C. V, s. 3894; C. V, s. 3896; C. VI, s. 4755).

Terlan “kartala benzer bir avcı kuş, turaç” (Tietze, 2019, s. 169).

tıraç ~ turaç ~ turaş (< *Ar. durrāc* Tietze, 2002, s. 675; Eren, 2020, s. 152; Eyuboğlu, 1991, s. 671): “Sülüne benzer, eti yenilen bir çeşit kuş; keklik cinsinden, eti yenen bir av kuşu” (C. V, s. 3919; C. V, s. 3996).

tilli (T.) (< *dil* + *li*): “Toprak renginde, tepeli, serçeden az büyük bir çeşit tarla kuşu” (C. V, s. 3934).

tonguç “Bir çeşit kuş, baykuş” (C. V, s. 3961).

torakel ~ torakvel (< *Yun. thohilos* Tietze, 2019, s. 247): “Tarla kuşu” (C. V, s. 3969).

torgay ~ turgay (T.): “Serçe” (C. V, s. 3970; C. V, s. 3996).

Clauson, *torı.ğa* “tarla kuşu” olarak kaydettiği sözcüğün -ğ*a* ile biten eski bir hayvan adı olduğunu bildirmektedir (1972, s. 541).

Turgay “çayır kuşu, toygar” (YTS, 2018, s. 225). Tietze, *turgay kuşu/tuyğar* maddesinde “tarla kuşu” anlamında açıkladığı sözcüğün Eski Türkçe ile bağlantılı

olduğunu göstermek için Clauson'da geçen *torıga* şekline vurgu yapmıştır (2019, s. 276).

Eren, “küçük bir kuş, çayır kuşu, tarla kuşu” anlamında aldığı sözcüğün eski kaynaklarda *toygar* (~ *torgay*) şeklinde de geçtiğini dile getirir ve sözcüğün kökünün bilinmediğini, Türkçe *tur-* (> *dur-*) kökünden geldiği yolundaki değerlendirmenin yanlış olduğunu, çağdaş diyalektlerde *torgay* olarak kullanılan biçimin ise Türkçe *toygar*'ın göçüşmeli (*mètathétique*) şeklinden başka bir şey olmadığını belirtir (2020, s. 522-523).

toy (T.): “Kartaldan büyük, eti yenen bir çeşit kuş, yaban kazı” (C. VI, s. 4773).

Toğ “toy kuşu” (Clauson, 1972, s. 449). *Toy* “kazdan büyük bir yabani kuş” (YTS, 2018, s. 223).

Eren, *toy* “böcek ve tane ile beslenen, eti için avlanan, kızıl tüylü bir kuş” anlamında aldığı sözcüğün Orta Türkçede *toy*, Orta Kıpçakçada *toy* ~ *doy* şeklinde geçtiğini bildirmektedir (2020, s. 522).

yakalı (T.) (< *yaka* + *lı*): Omuzları, kanatları düzesinde, manto yakası gibi kürklü bir çeşit güvercin” (C. VI, s. 4129).

yalva (< *Far. yalva/yalvī* Tietze, 2019, s. 312): “Kör tavuk ya da meşe tavuğu da denilen bir av hayvanı” (C. VI, s. 4152).

yapalah ~ **yaplak** (T.): “Baykuş” (C. VI, s. 4177; C. VI, s. 4180).

Yapa:kulak “bir hastalık veya bir kuş türü” (Clauson, 1972, s. 875). *Yapalak* “baykuş” (YTS, 2018, s. 246). *Yapalak* “baykuş, kukumavdan küçük, iri bir tür baykuş türü” (Tietze, 2019, s. 204).

Eren, *yapalak* “bir tür baykuş” anlamında aldığı sözcüğün Orta Türkçede *yabakulak*, Eski Kıpçakçada *yabalak* (> *yablak*) şeklinde geçtiğini, yerel ağızlarda ise *kör yapalak* olarak da kullanıldığı ifade etmiş ve sözcüğün çözümlemesini < *yapak* “yün” + *kulak* şeklinde vermiştir (2020, s. 559).

yebre ~ yelfe ~ yevli (< *Far. yalva/yalvī* Tietze, 2019, s. 312): “Çulluk” (C. VI, s. 4221; C. VI, s. 4236; C. VI, s. 4261).

yelve (< *Far. yalva/yalvī* Tietze, 2019, s. 312): “Boz renkli, uzun gagalı, çulluğa benzer bir kuş” (C. VI, s. 4242).

yiribık ~ yiribik ~ yürubuk (bk. *bübübük ~ ıbıbık ~ ibabap ~ ibbik ~ ibibuk ~ ibibük ~ ibidik ~ ibobik ~ ibobop ~ ibubuk ~ ibübük ~ übübuk ~ übübük ~ ividik* s. 99-100): “Çavuş kuşu” (C. VI, s. 4281; C. VI, s. 4335).

zaca ~ zag (< *Far. zāğ* Tietze, 2019, s. 469; Eren, 2020, s. 585): “Kargaya benzeyen, kara renkli bir çeşit kuş” (C. VI, s. 4342).

zakca ~ zakça (< *Far. zāğça* Tietze, 2019, s. 474): “Karakarga” (C. VI, s. 4346).

zakka (< *Far. zāğça* Tietze, 2019, s. 474): “Balıkçıl” (C. VI, s. 4346).

zoyka (< *Rus. sójka* Tietze, 2019, s. 504): “Alakargaya benzeyen, daha küçük bir çeşit kuş” (C. VI, s. 4400).

3.1.1.2.4.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.2.4.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

ada leyleği (T.+Far.): “Irmak kenarlarında bulunan siyah bir kuş” (C. I, s. 62).

adam aldatan kuşu (Ar.+T.+T.): “Tarla Kuşu” (C. I, s. 63).

adostum kuşu (Far.+T.): “Kumru” (C. I, s. 68).

alıcı guşu ~ alıcı kuşu (T.+T.): “Atmaca” (C. I, s. 216).

añgut kazı (T.+T.): “Ördekten daha iri, kiremit renkli bir çeşit kuş, angıt” (C. I, s. 268).

arab bilbili (Ar.+Far.): “Başı ve kuyruğu siyah renkli, tatlı sesli bir kafes kuşu” (C. I, s. 292).

arı guşu ~ arı kuşu (T.+T.): “Bal arılarını yiyerek geçinen, serçeden az büyük, türlü renkli ve bağ bozumu zamanı gelen bir göçmen kuş” (C. I, s. 315; C. I, s. 318).

arpa kuşu (T.+T.): “Tahıl tarlalarında bulunan serçe büyüklüğünde bir çeşit kuş” (C. I, s. 330).

asma sarısı (T.+T.): “Güvercin büyüklüğünde açık sarı renkte bir av kuşu” (C. I, s. 346).

bacakarası (Far.+T.): “Siyah renkli bir çeşit kuş” (C. I, s. 456).

bahar guşu (Far.+T.): “Gök renkli, güvercin büyüklüğünde, eti yenir bir çeşit kuş” (C. I, s. 487).

balıkçı guşu (T.+T.): “Balıkçıl (kuş)” (C. I, s. 504).

baltacı kuşu (T.+T.): “Tarla kuşu” (C. I, s. 511).

bardakçı kuşu (T.+T.): “Tarla kuşu” (C. I, s. 529).

bardak kuşu (T.+T.): “Ağaçlarda, taş kovuklarında bardak şeklinde yuva yapan bir kuş” (C. I, s. 529).

becit kuşu ~ vicit kuşu (?+T.): “Bir çeşit küçük kuş; akı, karalı serçe büyüklüğünde bir çeşit kuş” (C. I, s. 593; C. VI, s. 4807).

biçinçi kuşu (T.+T.): “Ekin kaldırma zamanı görülen güzel sesli, turnaya benzeyen bir kuş” (C. I, s. 683).

bohargası (T.+T.): “Karakarga” (C. I, s. 732).

bohsahçası (T.+T.): “Alakarga” (C. I, s. 732).

boru kuşu (T.+T.): “Leş yiyen bir cins kuş” (C. I, s. 741).

börölce kuşu (T.+T.): “Güvercin büyüklüğünde göçmen bir av kuşu” (C. I, s. 772).

camı guşu (Ar.+T.): “Serçe; kırlangıç” (C. II, s. 854).

culha kuşu ~ culka kuşu (Far.+T.): “Saksağan” (C. I, s. 1013).

çalıçitlğı ~ çalıçittiği (T.+T.): “Çalı kuşu” (C. II, s. 1054).

çamurcu kuşu (T.+T.): “Balıkçıl” (C. II, s. 1066).

çifçi kuşu ~ çiftçi kuşu (T.+T.): “Ekilmiş tohumları yiyerek geçinen küçük bir kuş” (C. II, s. 1205).

çingen kuşu (Yun.+T.): “Serçe kuşu” (C. II, s. 1227).

çula kuşu (Far.+T.): “Karga” (C. II, s. 1302).

dağhorozu (T.+Far.): “Çavuş kuşu” (C. II, s. 1325).

dalagan kuşu ~ dalgan kuşu (T.+T.): “Saka kuşu” (C. II, s. 1335; C. II, s. 1344).

dandan guşi (Yun.+T.): “Kuyruksallayan kuşu” (C. II, s. 1357).

darakkuşu (T.+T.): “Çavuş kuşu” (C. II, s. 1366).

deniz ördeği (T.+T.): “İri, soğuğa karşı dayanaklı, kışın çok yağlı olan, başı sarıya yakın renkte bir cins av kuşu” (C. II, s. 1424).

dertbüyük kuşu (Far.+T.+T.): “Kuğu kuşu” (C. II, s. 1436).

deveğuŖu (T.+T.): “Divik de denilen, güvercin büyüklüğünde bir su kuŖu” (C. II, s. 1441).

devlet kuŖu ~ dövlet guŖu (Ar.+T.): “BaykuŖ” (C. II, s. 1443; C. II, s. 1592).

diken kuŖu (T.+T.): “Saka kuŖu” (C. II, s. 1486).

dodili kuŖu (Yun.+T.): “Tarla kuŖu” (C. II, s. 1534).

et tavuğu (T.+T.): “Eti için beslenen İngiliz tavuğu” (C. III, s. 1799).

evkuŖu (T.+T.): “Güvercin” (C. III, s. 1810).

galkangazı (T.+T.): “Kırmızı kanatları olan, uzun bacaklı, eti yenilen, pelikana benzer bir çeŖit su kuŖu” (C. III, s. 1902).

göksugızı (T.+T.+T.): “Güvercinden küçük, siyah renkli, başında güzel sorgucu olan bir çeŖit kuŖ” (C. III, s. 2139).

gövgazı ~ gövkazı (T.+T.): “Turna” (C. III, s. 2170).

gun kuŖu (T.+T.): “Gece kuŖu” (C. III, s. 2203).

gölkuŖu (Far.+T.): “Bölböl” (C. VI, s. 4514).

hacıkuŖu (Ar.+T.): “BaykuŖ; kırlangıç” (C. III, s. 2248).

hak kuŖu (Ar.+T.): “İŖhak kuŖu” (C. III, s. 2255).

halı kuŖu (Far.+T.): “Göğsü ve kanatları sarı renkli, küçük bir kuŖ” (C. III, s. 2260).

hamsıkuŖu (Yun.+T.): “Martı” (C. III, s. 2269).

harman horozu (Far.+Far.): “Çavuş kuŖu” (C. III, s. 2293).

helvacı kuşu (Ar.+T.): “Çulluk” (C. III, s. 2337).

incir kuşu (Far.+T.):¹⁵ “Sariasma da denilen serçe büyüklüğünde sarı bir çeşit kuş” (C. IV, s. 2540).

izah kuşu (Ar.+T.): “Boz renkli bir çeşit kuş” (C. IV, s. 2576).

karkuşu (T.+T.): “İspinoz” (C. IV, s. 2665).

kaz tavuğu (T.+T.): “Hindi” (C. IV, s. 2714).

kendir kuşu (?+T.): “Bir çeşit kuş” (C. IV, s. 2743).

kevrancuşu (Far.+T.): “Bir çeşit kuş” (C. IV, s. 2778).

kızguşu ~ kızkuşu (T.+T.): “Erkeğinin göğüs ve boyun kısmı yeşil harelî, güzel sorgucu olan, güvercinden ufak, siyah tüylü, sarı ayaklı, eti yenen bir kuş; başı sorguçlu küçük bir kuş, çulluk” (C. IV, s. 2863; C. IV, s. 2869).

kızlarçavuşu (T.+T.): “Çavuş kuşu, hüthüt” (C. IV, s. 2869).

köy kuşu (Far.+T.): “Serçe” (C. IV, s. 2985).

kür kuşu (Fr.+T.): “Serçe kuşu” (C. IV, s. 3046).

mavukkuşu (Yun.+T.): “Baykuş” (C. IV, s. 3139).

mısırkataavuşu ~ misirkataavuşu (Sl.+T.): “Hindi” (C. IV, s. 3191; C. IV, s. 3204).

mustafakuşu (Ar.+T.): “Çalı kuşu” (C. IV, s. 3224).

ocaktavuşu (T.+T.): “Cins tavuk” (C. V, s. 3265).

¹⁵ *incirkuşu* “sariasma” (YTS, 2018, s. 128).

ören kuşu (T.+T.): “Baykuş” (C. V, s. 3348).

papaztavuğu (Yun.+T.): “Uzun gagalı bir çeşit av kuşu” (C. V, s. 3395).

pürenbilbili (Yun.+Far.): “Boz renkli, küçük bir kuş” (C. V, s. 3500).

sabuncukargası (Ar.+T.): “Saksağan kuşu” (C. V, s. 3509).

sandalkuşu (Yun.+T.): “Sarıasma da denilen bir çeşit kuş” (C. V, s. 3537).

sıcancıkkuşu (T.+T.): “Tarla sıçanı yiyen bir çeşit kuş” (C. VI, s. 4689).

suculluğu ~ suçulluğu (T.+T.): “Gagası uzun bir çeşit ördek” (C. V, s. 3689; C. V, s. 3690).

sueşşegi (T.+T.): “Karabatak büyüklüğünde, eti tatsız bir yaban ördeği” (C. V, s. 3690).

su guşu ~ sukuşu (T.+T.): “Su kuşu; su kıyılarında yaşayan bir çeşit kuş” (C. V, s. 3692; C. VI, s. 4709).

suhorozu (T.+Far.): “Kızıl renkli, kısa kuyruklu kargadan daha büyük horoz biçiminde bir kuş” (C. V, s. 3691).

sutavuğu (T.+T.): “Kara renkli, parmakları yarım perdeli bir çeşit yaban ördeği” (C. V, s. 3703).

tarlabakkalı (T.+?): “Toygar kuşu, tarla kuşu” (C. V, s. 3836).

tavasapı (Far.+T.): “Saksağan” (C. V, s. 3848).

tokattavuğu (T.+T.): “Bir çeşit tavuk” (C. VI, s. 4768).

tovuz guşu (Ar.+T.): “Tavus kuşu” (C. VI, s. 4773).

uğu kuşu (T.+T.): “Baykuş” (C. VI, s. 4030; C. VI, s. 4785).

viranguşu (Far.+T.): “Baykuş” (C. VI, s. 4107).

yabangazı ~ yabankazı (Far.+T.): “Göllerde yabanıl olarak yaşayan, avlanan bir kaz çeşidi” (C. VI, s. 4114).

yabanguşu (Far.+T.): “Bir çeşit kuş” (C. VI, s. 4809).

yabantavuğu (Far.+T.): “Yaban kekliği; çulluk; yaban ördeği çeşidinden bir kuş; yabanıl güvercin; sülün” (C. VI, s. 4115).

yaprakkuşu (T.+T.): “Keklik” (C. VI, s. 4181).

yayıhkuşu (T.+T.): “Bir çeşit orman kuşu” (C. VI, s. 4212).

yelguşu (T.+T.): “Kırlangıç” (C. VI, s. 4236).

3.1.1.2.4.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

ababa ~ akbuba ~ akbuva (T.+Çd.): “Akbaba” (C. I, s. 5; C. I, s. 142; C. I, s. 143; C. VI, s. 4412).

ağcababa ~ akçababa (T.+Çd.): “Yuvasını kayaların derin kovuklarına yapan bir kuş” (C. I, s. 86; C. I, s. 145).

ahmak sarı (Ar.+T.): “Sarı renkli bir çeşit kuş” (C. I, s. 132).

akbakal (T.+?): “Karatavuk soyundan kahverengi tüylü bir kuş” (C. I, s. 141).

akbaş (T.+T.): “Şahinden büyük bir av kuşu” (C. I, s. 142).

akca hacı (T.+Ar.): “Leylek” (C. I, s. 144).

akça kerkez (T.+?): “Kartal cinsinden, başı beyaz, kanatlarının uçları siyah bir çeşit kuş” (C. I, s. 146).

akçibaba (T.+Çd.): “İri bir çeşit kuş” (C. I, s. 146).

akdoğan (T.+T.): “Yırtıcı bir kuş” (C. I, s. 148).

akdudu (T.+Far.): “Sarımtırak renkli bir çeşit kuş” (C. I, s. 148).

ak kanat (T.+T.): “Beyaz kanatlı küçük bir çeşit kuş” (C. I, s. 155).

akkayacık (T.+T.): “Yuvasını kayaların derin kovuklarında yapan, kanatları siyah tüylü küçük bir kuş” (C. I, s. 155).

akkerkes ~ akkırkaz (T.+?): “Kartal cinsinden, başı beyaz, kanatlarının uçları siyah bir kuş” (C. I, s. 155; C. I, s. 156).

akkuş (T.+T.): “Leşle geçinen büyük ve yırtıcı bir kuş, atmaca” (C. I, s. 157).

akkuyruk (T.+T.): “Tavuk yiyen bir çeşit kuş” (C. I, s. 157).

ak serçe (T.+T.): “Boz renkli, beyaz benekli ve serçe büyüklüğünde bir kuş” (C. I, s. 161).

ak tavuk (T.+T.): “Güvercin büyüklüğünde bir kuş” (C. I, s. 163).

alaabak (T.+T.): “Kabak sarısı rengine, alacalı, kargaya benzer bir çeşit kuş; alakarga (eti yenir)” (C. I, s. 170).

alaarga ~ ala garga ~ alağarga (T.+T.): “Tüyleri renkli ve süslü bir cins karga; kargaya, saksağana benzeyen bir çeşit kuş; tavuk yumurtalarını yiyen bir kuş; alaca renkli bir çeşit kuş” (C. I, s. 171; C. I, s. 187; C. I, s. 188).

alababa (T.+Çd.): “Akbaba” (C. I, s. 171).

alabarak (T.+?): “Palamut yiyen bir kuş” (C. I, s. 173).

alabaş (T.+T.): “Baş tüyleri karışık renkli bir çeşit kuş” (C. I, s. 173).

alaca garga (T.+T.):¹⁶ “Saksağan” (C. I, s. 176).

alaca karga (T.+T.): “Karakuş; çok renkli bir çeşit karga” (C. I, s. 177).

alaçavuş (T.+T.): “Hüthüt, ibibik, taraklı denilen kuş” (C. I, s. 180).

ala gabak ~ alağbak ~ alakabak (T.+T.): “Saksağan; siyah beyazlı, güvercin büyüklüğünde bir kuş; palamut, mısır yiyen ve sesleri taklit eden bir çeşit kuş; palamut yiyen, sesleri yansıtan karga büyüklüğünde bir çeşit kuş” (C. I, s. 186; C. I, s. 188; C. VI, s. 4416).

ala gabış (T.+T.): “Alacakarga” (C. I, s. 186).

ala ganat ~ ala kanat (T.+T.): “Beyaz kanatlı bir çeşit yabani güvercin; büyük ve boz renkli yaban güvercini” (C. I, s. 187; C. I, s. 189).

alağabaş (T.+T.): “Tüyü, siyahlı beyazlı ve tepeli bir çeşit kuş” (C. I, s. 188).

ala kabak (T.+T.): “Ağaçkakan kuşu” (C. I, s. 189).

ala karga (T.+T.): “Tüyleri birkaç renkli olan ve saksağandan küçük bir kuş; çeşitli sesler çıkaran zararlı bir kuş” (C. I, s. 190).

ala kaz (T.+T.): “Üstünde siyah benekler bulunan beyaz kanatlı, tavuk büyüklüğünde, uçar, eti yenir, ayakları perdeli yaban ördeği” (C. I, s. 190).

alakesa ~ alakise alankese (T.+Yun.): “İnsan sesine benzer şekilde öten orman kuşu; alacakarga; saksağana benzer bir kuş; saksağan” (C. I, s. 190; C. I, s. 191; C. I, s. 196).

¹⁶ *alacakarga* “saksağan” (YTS, 2018, s. 18).

alasaḥça ~ alasakça (T.+T.): “Saksağan” (C. I, s. 198).

alasaksağan (T.+T.): “İspinoz; güvercin büyüklüğünde, uzun kuyruklu, eti yenmez bir çeşit kuş; siyahlı beyazlı bir çeşit kuş” (C. I, s. 198).

alataṭavuk (T.+T.): “Dağlarda yaşayan bir çeşit kuş” (C. I, s. 201).

alerik (T.+T.): “Boynu siyahlı beyazlı, küçük bir çeşit kuş” (C. I, s. 211).

alıcı guş ~ alıcı kuş (T.+T.): “Atmaca” (C. I, s. 216).

almabaş (T.+T.): “Serçeden küçük, kırmızı başlı bir çeşit kuş” (C. I, s. 226).

altınbaş ~ altunbaş (T.+T.): “Baykuş” (C. I, s. 231; C. I, s. 233).

altın tas (T.+Ar.): “Tüyleri sarı ve mavi renkli olan bir çeşit kuş” (C. I, s. 232).

badem karga (Far.+T.): “Bir ördek cinsi” (C. I, s. 465).

baltabaş (T.+T.): “Çavuş kuşu” (C. I, s. 511).

baltalı kuş (T.+T.): “Çavuş kuşu” (C. I, s. 512).

baştankara kuş (T.+T.+T.): “Uzun kuyruklu, sarı tüylü serçeye benzer bir kuş, baştankara” (C. I, s. 566).

batman kuyruk (?+T.): “Bir çeşit kuş” (C. I, s. 572).

bizburun (T.+T.): “Bir cins av ördeği” (C. I, s. 713).

bizkuyruk (T.+T.): “Siyah başlı, sivri, uzun kuyruklu bir çeşit yaban ördeği” (C. I, s. 714).

bokculu serçe (T.+T.): “Koyu renkli bir çeşit serçe” (C. I, s. 732).

cıla karga (Ar.+T.): “Koyunları takip eden parlak tüylü bir çeşit karga” (C. II, s. 907).

cozbakal (T.+?): “Karataavuk” (C. II, s. 1004).

çıraburun (Far.+T.): “Siyah tüylü 3-4 cm uzunlukta çıra renginde gagası olan bir cins kuş” (C. II, s. 1185).

çilkeklik (T.+T.): “Bıldırcın” (C. II, s. 1218).

dillitoy (T.+T.): “Uzun gagalı büyükçe su kuşu” (C. II, s. 1497).

dilliturna (T.+T.): “Uzun gagalı büyükçe su kuşu” (C. II, s. 1497).

egrikoca (T.+T.): “Keklik renginde ve büyüklüğünde, uzun gagalı, eti lezzetli, kışın sulak yerlere giden göçebe bir kuş; çulluk” (C. III, s. 1674; C. VI, s. 4493).

elhoca ~ eloca (T.+Far.): “Uzun gagalı, siyah etli ve kışın ortaya çıkan bir kuş; çulluk kuşu” (C. III, s. 1714; C. III, s. 1726).

elmabaş (T.+T.): “Kırmızı başlı, eti yenebilen, ördek cinsinden bir kuş” (C. III, s. 1725).

garabahar (T.+Far.): “Sığircık büyüklüğünde, düz siyah, gagası ve ayağı kırmızı renkte olan bir kuş” (C. III, s. 1917).

garataavık ~ garataavuk (T.+T.): “Karataavuk denilen sığircık büyüklüğünde bir çeşit kuş” (C. III, s. 1921).

gızılguş (T.+T.): “Atmaca” (C. III, s. 2070).

gok gudük ~ gökgüdük (T.+Far.): “Mavi renkli, ufak kuyruklu, kayalarda yaşayan bir çeşit kuş; mavi renkli küçük ve hareketli bir çeşit kuş” (C. III, s. 2096; C. III, s. 2137).

göde güvercin (Far.+T.): “İri ve koyu mavi renkli bir çeşit güvercin” (C. III, s. 2123).

gök cerge (T.+T.): “Yeşilimsi, mavimsi renkli bir çeşit göçmen kuş” (C. III, s. 2135).

gökçepilav (T.+Far.): “Baykuş” (C. III, s. 2136).

hacıbaba (Ar.+Çd.): “Leylek” (C. III, s. 2248).

haçilevlek ~ hajileylek (Ar.+Far.): “Leylek” (C. III, s. 2249; C. III, s. 2253).

hayırlı kuş (Ar.+T.): “Baykuş” (C. III, s. 2317).

karabakal ~ karabakkal ~ karabukal (T.+?): “Serçegillerden, eti için avlanan siyah tüylü bir kuş, karatavuk” (C. IV, s. 2638; C. IV, s. 2639; C. VI, s. 4535).

karabaş (T.+T.): “Çitlembik kuşu” (C. IV, s. 2639).

karafatma (T.+Ar.): “Hindi” (C. IV, s. 2644).

karakuş (T.+T.): “Kartal; çaylak; sığırcık” (C. IV, s. 2649; C. VI, s. 4536).

karapatak (T.+T.): “Karatavuk kuşu” (C. IV, s. 2653).

karatırnak (T.+T.): “Atmaca” (C. IV, s. 2654).

kel fatma (Far.+Ar.): “Hindi” (C. IV, s. 2733).

kelibibik ~ kelibik (Far.+T.): “Çavuş kuşu” (C. IV, s. 2733).

kel karga (Far.+T.): “Saksağan” (C. IV, s. 2735).

keltavuk (Far.+T.): “Hindi” (C. IV, s. 2736; C. VI, s. 4546).

kepçe burun (Far.+T.): “Bir çeşit yaban ördeği” (C. IV, s. 2745).

kılağız (T.+T.): “Puhu kuşu” (C. IV, s. 2793).

kılguyrık ~ kılkuyrık (T.+T.):¹⁷ “Bir çeşit su kuşu; boz renkte, kuyruğu uzun ilkbaharda görülen bir çeşit yaban ördeği; çulluk” (C. IV, s. 2797; C. IV, s. 2801).

kilibik (T.+T.): “Ağaçkakan kuşu” (C. IV, s. 2800).

kılkıvrık (T.+T.): “Tarlalarda yeni ekilen tohum ve yeni biten ürüne dadanan bıldırcına benzer bir çeşit kuş” (C. IV, s. 2801).

kızılğöğüs (T.+T.): “Serçe büyüklüğünde, göğüs kısmı kırmızımsı bir çeşit dağ kuşu” (C. IV, s. 2866).

kızılkuş (T.+T.): “Doğan kuşu” (C. IV, s. 2867).

kocakuş (T.+T.): “Kartal” (C. VI, s. 4564).

kokaribik (T.+T.): “Çavuş kuşu, ibibik; yaban horozu” (C. IV, s. 2905).

körbağa kuş (T.+T.): “Baykuş” (C. IV, s. 2963).

körkuş (T.+T.): “Baykuş” (C. IV, s. 2967).

körsemçi ~ körserçe (T.+T.): “Serçe” (C. IV, s. 2969).

körüğü ~ körüvü (T.+T.): “Baykuş” (C. IV, s. 2970).

köryapalak (T.+T.): “Baykuş” (C. IV, s. 2970).

kurapatak (T.+T.): “Bir çeşit deniz kuşu, karabatak” (C. IV, s. 3006).

¹⁷ *kılkuyrık* “bağırtlak kuşu, sülün, suna” (YTS, 2018, s. 149).

kurubacak (T.+Far.): “Tavuk” (C. IV, s. 3012).

paltabaş (T.+T.): “Çavuş kuşu” (C. V, s. 3389; C. VI, s. 4636).

peçelitavuk (Far.+T.): “İспенç tavuğu” (C. V, s. 3421).

saplıkarga (T.+T.): “Alakarga, saksagan” (C. V, s. 3544).

sariasma (T.+T.): “İncir kuşu” (C. V, s. 3546).

sarıbaş (T.+T.): “Parlak ve düzgün tüylü, küçük bir çeşit kuş” (C. V, s. 3546).

sarıbilbil ~ sarıbülbül (T.+Far.): “İncir kuşu” (C. V, s. 3546).

sarıgöde (T.+Far.): “Kartaldan küçük, yırtıcı bir kuş” (C. V, s. 3547).

sarıguş ~ sarıkuş (T.+T.): “İncir kuşu” (C. V, s. 3547).

sarıkandil (T.+Ar.): “İncir kuşu” (C. V, s. 3547).

sarısandal (T.+Yun.): “İncir kuşu” (C. V, s. 3548; C. VI, s. 4674).

takgalıguş ~ takkalkuş (Ar.+T.): “Çavuş kuşu, tarakçın; başı sivri, serçeye benzer bir çeşit kuş” (C. VI, s. 4735; C. VI, s. 4736).

tekbağırsık (T.+T.): “Bir çeşit av kuşu, çulluk” (C. V, s. 3864).

tepelikuş (T.+T.): “Tarla kuşu” (C. V, s. 3884).

tepelitoygar (T.+T.): “Tarla kuşu” (C. V, s. 3884).

tulumboğaz kuş (T.+T.+T.): “Boğazının altı şişkin, büyücek bir çeşit kuş” (C. V, s. 3991).

ulukuş (T.+T.): “Baykuş” (C. VI, s. 4037).

vurucu kuş (T.+T.): “Yırtıcı kuş” (C. IV, s. 4110).

yelkovan (T.+T.): “Kara renkli, deniz üstünde sürekli küme durumunda uçan bir çeşit kuş” (C. VI, s. 4238).

3.1.1.2.4.2.2.1. Ters Çevrilmiş Sıfat Tamlaması

cinkara (Ar.+T.): “Karabaş kuşu” (C. II, s. 981).

çetikara baştan (T.+T.+T.): “Dağlarda çalılar, dikenler üzerinde dolaşan serçe kadar siyah başlı bir kuş” (C. II, s. 1151).

karabaştan (T.+T.): “Serçegillerden, eti için avlanan siyah tüylü bir kuş, karatavuk” (C. IV, s. 2639).

kazala (T.+T.): “Beyaz ve sarı tüylü, gagası sarı ve siyah renkli bir cins yaban ördeği” (C. IV, s. 2711).

3.1.1.2.4.2.3. Fiilimsi Öbeği Biçiminde Kurulanlar

ağaç delen ~ ağaş delen (T.+T.):¹⁸ “Ağaçkakan kuşu” (C. I, s. 80; C. I, s. 85).

akdoğan (T.+T.): “Yırtıcı bir kuş” (C. I, s. 148).

ala kakan (T.+T.): “Ağaçkakan kuşu” (C. I, s. 189).

arı kıran (T.+T.): “Bal arılarını yiyerek geçinen, serçeden az büyük, türlü renkli ve bağ bozumu zamanı gelen bir göçmen kuş” (C. I, s. 318).

boyunburan (T.+T.): “Bir çeşit kuş” (C. I, s. 747).

¹⁸ *ağaç delegen (ağaçdelen)* “ağaçkakan” (YTS, 2018, s. 15).

çağabogan (T.+T.): “Gece kuşu” (C. II, s. 1034).

çamaçakan (Ar.+T.): “Ağaçkakan” (C. II, s. 1063).

çamdelen (Ar.+T.): “Ağaçkakan” (C. II, s. 1064).

danakaldıran (T.+T.): “Kuzgun; akbaba” (C. II, s. 1356).

demirdelen (T.+T.): “Ağaçkakan kuşu” (C. II, s. 1417).

tahtadelen (Far.+T.): “Ağaçkakan” (C. VI, s. 4734).

taşatan (T.+T.): “Keklik” (C. V, s. 3841).

yelkesen (T.+T.): “Kerkenez kuşu” (C. VI, s. 4238).

3.1.1.2.4.2.4. İsnat Öbeği Biçiminde Kurulanlar

arşunu götünde (Far.+T.): “Kuyruğu uzun bir çeşit karga” (C. I, s. 333).

belibağlı (T.+T.): “Kerkenez; atmaca” (C. I, s. 617).

burnukızıl (T.+T.): “Kara tüylü, kırmızı gagalı, kargaya benzeyen bir kuş” (C. I, s. 801).

goğsüsarı (T.+T.): “Daha çok çalılıklarda yaşayan, serçe büyüklüğünde, göğsü sarı bir çeşit kuş” (C. III, s. 2095).

gotüsarı (T.+T.): “Kuyruğu ve kuyruk altı sarı, serçe büyüklüğünde bir kuş” (C. III, s. 2108).

ımanı sarı (Ar.+T.): “Serçe büyüklüğünde, göğsü sarı ve turuncu renkte bir çeşit kuş” (C. IV, s. 2535).

3.1.1.2.4.2.5. Tekrar Öbeği Biçiminde Kurulanlar

badı badı ~ batbat (Erm.+Erm.): “Ördek” (C. I, s. 466; C. I, s. 569).

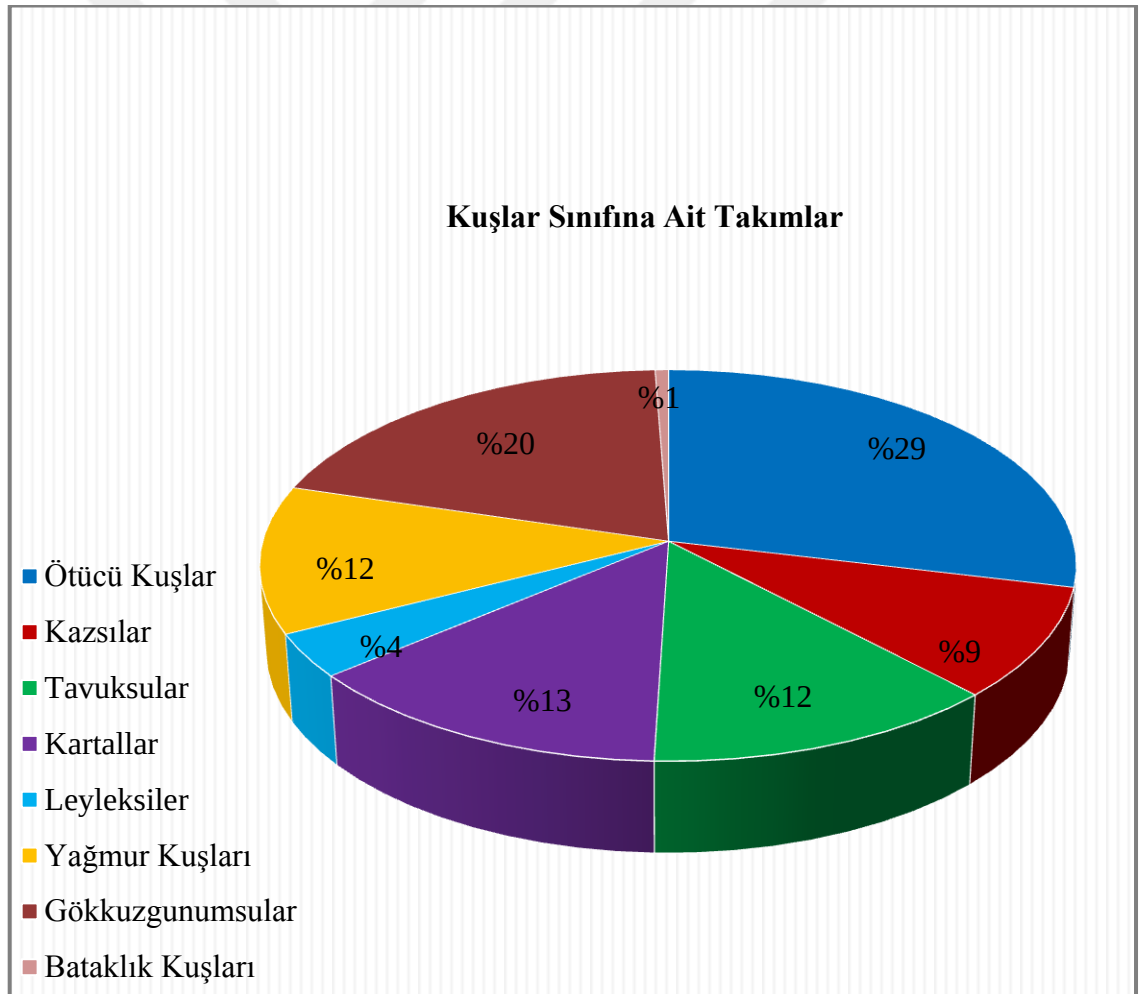
kaçkaç (T.+T.): “Saksağan” (C. IV, s. 2588).

kör kör (T.+T.): “Kartal” (C. IV, s. 2967).

kuşkuş (T.+T.): “Hindi” (C. IV, s. 3017).

Grafik 4.

Kuşlar Sınıfına Ait Takımların Yüzdesel Dağılımı

Tablo 3.*Kuşlar Sınıfına Ait Takımlar*

Ötücü Kuşlar			
ababil	buğdaydık	gallanguş	körserçe
ababul	bukal	gallenguş	köy kuşu
ababül	bulbul	garanguş	kür kuşu
adam aldatan kuşu	camî guşu	garatavık	makal
ahabil	cavka	garatavuk	mustafakuşu
akbakal	cıla karga	garlangeç	pölütçü
alaabak	cozbakal	garlanguç	sabuncukargası
alaarga	cula	garranguç	sağrak
alaca garga	culha kuşu	gavram	sağsak
alaca karga	culka kuşu	gavran	sakca
ala gabak	cûla	gıcık	sakça
ala gabiş	çafkar	gırlangıç	sandalkuşu
ala garga	çalıcıtlığı	gızgun	sandugaç
alağbak	çalıcıttiği	gölongeç	sanduvaç
alağarga	çavga	guzgun	saplıkarga
alakabak	çavka	gülkuşu	sariasma
ala karga	çavke	hacıkuşu	sarıbilbil
alakesa	çekik	hanımcık	sarıbülbül
alakise	çerce	hatuncuk	sarıguş
alankese	çerçe	incir kuşu	sarıkuş
alasağça	çipcık	inekcil	sarıkandil
alasağça	çillik	iskete	sarısandal
alaksakağan	çingen kuşu	isketi	sasak
arşunı götünde	çula kuşu	kaçkaç	seçer
bakal	dalagan kuşu	kallankuç	seyçer
bakkal	dalgan kuşu	kallenkuş	sığırcık
bakul	dandan guşi	karabakal	tavasapı
baltacı kuşu	diken kuşu	karabakkal	tepelikuş
bardakçı kuşu	dodibik	karabaştan	tepelitoygar
baştankara kuş	dodili	karabukal	torakel
bidercik	dodili kuşu	karakuş	torakvel
bilbil	dorahilli	karapatak	torgay
bohgargası	dorfil	karkuşu	turgay
bohsahçası	elmacık	karlangaç	yelguşu
bokculu serçe	gacak	kazmalı	zakca
bokkal	gallañgeç	kaz tavuğu	zakça
bozalak	gallangıç	kel karga	
buğdaycık	gallañguç	körsemçi	
Kazsılar			
aggıt	añıt	body	patga
agıt	ankut	dertbüyük kuşu	pilik
ağıt	badem karga	elmabaş	sakarca
ala kaz	badı	fiyo	suculluğu

añgırdı	badı badı	gaz	suçulluğu
angirt	badi	goğel	sueşşeği
angud	bat	gövel	suma
angult	batbat	güvel	sutavuğu
angurt	bati	kazala	yabangazı
angut	behri	kepçe burun	yabankazı
añgut kazı	bizkuyruk	ördeyh	
anıt	bodi	palas	
Tavuksular			
bıldırcın	gayapa	mildircin	tavzu
bildircin	godaz	mildirçin	tıraç
bildirçin	hindüşga	misika	toğuk
bödene	karafatma	misir	tokattavuğu
bulada	kehlîh	misirga	touğ
celfin	kehlîyh	misirk	touk
çil	kel fatma	misirka	tovuk
çilkeklik	keltavuk	misirke	tovuz guşu
çuran	kodaz	misirkatavuğu	toyuh
dikil	kurubacak	miska	toyuk
et tavuğu	kuş	ocaktavuğu	tuguk
ferike	kuşkuş	öteç	turaç
firaz	mısır	peçelitavuk	turaş
firaz	mısırğa	sısır	yabantavuğu
foraz	mısırka	taşatan	yaprakkuşu
foruz	mısırkatavuğu	tavık	
Kartallar			
ababa	cüre	göceğen	laçın
akbaş	çalagan	gurti	laçın
akbuba	çalağan	gücüğen	sarıgöde
akbuva	çalağancı	hobu	sefi
akça kerkez	çavlı	hubi	seyfi
akdoğan	çerkenez	hubire	sıçancıl
akkerkes	çerkinez	huhu	sırçancıl
akkırkaz	danakaldıran	karakuş	songur
akkuş	daşancıl	karatırnak	sungur
alababa	delece	kekenek	şahan
alıcı	delice	kelkenek	tavşancıl
alıcı guş	duvan	kerkenek	terlan
alıcı guşu	felice	kerkinek	terran
alıcı kuş	gartal	kızılkuş	vurucu kuş
alıcı kuşu	gergenek	kocakuş	yelkesen
belibağlı	gergenez	kör kör	zeyfi
cura	gızılguş	kurti	
Leyleksiler			
akca hacı	çamırca	haçilevlek	leylak
aynak	çamırcı	hajileylek	meke
balıkçın	çamurcu	hobu	zakka
balıkçın	çamurcu kuşu	kurapatak	

balıkçı guşu	hacıbaba	leyleh	
Yağmur Kuşları			
adostum kuşu	çirona	göğercin	kızguşu
ağaç delen	durdur	gökçe	kızkuşu
ağaç delen	efeyik	gövercin	tekbağırsık
ala ganat	efik	hamsıkuşu	turturu
ala kanat	eloca	hapal	üvek
baatlah	evek	helvacı kuşu	üveyk
bağartlak	eveyik	hopa	üveyük
bağırtlah	eveyk	hopal	veyik
bağırtlak	evkuşu	hopan	veyyik
bağıtlak	goğercin	kögürçün	yabantavuğu
balıkçan	göbüt	lüleli	yebre
bartlak	gövercin	marta	yelfe
boğartlak	gugute	övek	yevli
boğurtlak	gumura	öveyik	
egrikoca	guvercin	hupal	
elhoca	göde gövercin	kılkuyruk	
Gökkuzgunumsular			
alaçavuş	döleli	ibubuk	ören kuşu
ala kabak	dövlet guşu	ibübük	paltabaş
ala kakan	dövletli	ishak	uğu
altınbaş	gökçepilav	ivibik	uğu kuşu
altunbaş	gudukdena	kelibibik	ulukuş
baltabaş	gumavk	kelibik	übübuk
baltalı kuş	gugumavık	kılağız	übübük
baykuş	gugumavka	kilibik	üğü
bayramcak	gugumavuk	kızlarçavışı	poğuç
beyguş	hacıkuşu	kokaribik	tahtadelen
bübübük	hak kuşu	kokumak	takgalıguş
çamaçakan	harman horozu	körbağa kuş	takkalkuş
çamdelen	hayırlı kuş	körkuş	tonguç
çirona	hibibik	körüğü	viranguşu
dağhorozu	hübbuk	körüvü	yapalah
darakcin	hübbük	köryapalak	yaplak
darakçin	hübübük	kukkumav	yiribik
darakkuşu	hütüt	kukkumavuk	yiribik
delegen	ıbıbık	kukkunak	yusufcuk
deleğec	ibabap	kukumav	yürubuk
deleğen	ibbik	kukumavuk	yüsüfçük
demirdelen	ibibuk	kutkut	
deöletli	ibibük	kutmavuk	
devletli	ibidik	lügü	
devlet kuşu	ibobik	mavukkuşu	
dölehlili	ibobop	öğü	
Bataklık Kuşları			
durna	gövgazı	gövkazı	

3.1.1.2.5. Memeliler

3.1.1.2.5.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

afarna (< *Yun. fālēna/phālaina* Tietze, 2002, s. 103): “Yunus balığı” (C. I, s. 71).

anavula (< *Yun. anavolēos* Tietze, 2002, s. 173): “Köstebek” (C. I, s. 253).

andık ~ anduk (< ?): “Sırtlan” (C. I, s. 259-260; C. I, s. 262; C. VI, s. 4420).

Anduk (andık, anduḥ) “sırtlan” (YTS, 2018, s. 21). Eren, *andık* “sırtlan” olarak tanımladığı sözcüğün yerel ağızlarda *anduk* şeklinde de geçtiğini dile getirmiş ve sözcüğün kökeninin bilinmediğini, Türk diyalektlerinde daha çok *sırtlan* adının kullanıldığını belirtmiştir (2020, s. 17). Besli’nin aktardığı bilgilere göre Şçerbak ve Leksika sözcüğü “vaşak” anlamında almıştır (2010, s. 5).

argalı (< *Moğ. argali* Tietze, 2002, s. 194): “Yaban koyunu” (C. I, s. 311).

arıs ~ ars ~ as “Sincap; gelincik (kümes hayvanlarına zarar verir)” (C. I, s. 331-332; C. I, s. 339; C. VI, s. 4426).

Clauson, *a:s* maddesinde incelediği sözcüğü “kakım” olarak tanımlamış ve Kâşgarlı’nın *as* yanında *az* biçimini de verdiğini belirtmiştir (1972, s. 240).

As (ars) “gelincik denilen hayvan” (YTS, 2018, s. 26). Eren, *as* “çok değerli postu için avlanan bir hayvan, kakım” anlamında kaydettiği sözcüğün en eski dönemlerden itibaren kullanıldığını, yerel ağızlarda *as*, *ars*, *arıs* biçimlerinin hem “sincap” hem de “gelincik” anlamında geçtiğini, aynı zamanda Anadolu ağızlarında kullanılan *ars*, *arıs* biçimlerindeki *-r-*’lerin sonradan türediğini açıklamış ve Sevortyan’ın bu *-r-*’leri orijinal bir ses olarak değerlendirmesini yanlış bulmuştur (2020, s. 25-26). Bir başka çalışmada ise Eren, Leksika’da *iars* şeklinde geçen biçimin başındaki sesin kabul edilemeyeceğini, hatta Leksika yazarlarının *iars* biçimindeki ikili ünlüden yola çıkarken Çuvaşça *yus* biçimine dayandıklarını, ancak Çuvaşça *yus* biçiminin *iars*’ın başındaki ikili ünlüyü doğrulamayacağını dile getirmiş

ve Çuvaşça *yus* biçiminin başındaki *y*'nin ikincil bir ses olduğunu vurgulamıştır (2002, s. 124-125).

astor (< *Kürt. astor* Tietze, 2002, s. 213): “At” (C. I, s. 348).

avı ~ avi ~ ayo ~ ayu ~ ayüv ~ ayyı (T.): “Ayı” (C. I, s. 382; C. I, s. 384; C. I, s. 432; C. I, s. 433; C. VI, s. 4437).

Clauson, *adığ* “ayı (hayvan)” olarak aldığı sözcüğün *ayı/ayu* biçimlerinin tüm modern dillerde görüldüğünü söylemektedir (1972, s. 45).

Ayu/ayı “bilinen hayvan” (Tietze, 2002, s. 244). Eren, *ayı* “memelilerin etobur takımından olmakla birlikte meyve ve bal yiyen iri gövdeli hayvan” anlamında kaydettiği sözcüğün Orta Türkçede *adığ* olarak geçtiğini, Kâşgarlı’ya göre Oğuzların, Kıpçakların ve Yağmaların *ayığ* biçimini kullandıklarını bildirmiş ve Kıpçakların *ayığ* biçiminin yanında *apa* adını da “ayı” anlamında kullandıklarını, hatta yeni Kıpçakça sözlüklerinde “ayı” için *ayığ* yerine daha çok *ayu* biçiminin geçtiğini belirtmiştir. Ayrıca Türklerin eskiden beri ayıya karşı özel bir saygı duyduklarını, bu saygıdan dolayı da Türkler arasında bazı sözlerin yasaklandığını dile getirmiş ve pek çok diyalekte *ayı* adının yerini birtakım örtmecelerin aldığını vurgulamıştır (2020, s. 34-35).

avrana ~ avurna (< *Far. arvāna* Tietze, 2002, s. 204; Eren, 2020, s. 25): “Yük devesi; doğurmayan yoz deve” (C. I, s. 390; C. I, s. 396).

azman (bk. *azman* s. 196-197): “Av köpeği; teke” (C. I, s. 442; C. VI, s. 4439).

barak (bk. *barak* s. 239): “Bir çeşit av köpeği” (C. VI, s. 4446).

bardu (< *Yun. pardīn* Tietze, 2002, s. 280): “Bir cins çakal” (C. I, s. 530).

bars (< ?): “Kaplana benzeyen yırtıcı bir hayvan” (C. I, s. 535).

Clauson, *bars* maddesinde incelediği sözcüğün erken dönem İran verilerinden biri olduğunu dile getirir, ancak hangi İran dilinden alındığının bilinmediğini belirtir.

Ayrıca esas olarak “leopar” anlamında olan sözcüğün Türkçede diğer büyük kedigilleri de karşıladığını ifade eder (1972, s. 368). *Bars/pars* “postu benekli iri bir yaban kedisi” (Tietze, 2002, s. 283).¹⁹

baytal “Kısrak” (C. I, s. 585).

Tietze, *baytal* “kısrak; üç yaşını geçmeyen kısrak” anlamında aldığı sözcüğün tüm Türk dillerinde yaygın olarak kullanıldığını bildirir (2002, s. 298). Besli ise Türkçede geçen *baytal*’ın araştırmacılar arasında genellikle *bayta-* eyleminden meydana gelmiş bir biçim ya da Moğolcadaki *baytals*’ın kısaltılmış bir şekli olarak değerlendirildiğini aktarır ve bu değerlendirmelerin kesin olmadığını belirtir (2010, s. 12).

begi ~ begir ~ beğir (< *Far. bārgīr* Eren, 2020, s. 62; Tietze, 2002, s. 327): “At, kısrak” (C. I, s. 597; C. VI, s. 4453).

bızım ~ bızın (< *Kürt. bızin* Tietze, 2002, s. 334): “Keçi; davar” (C. I, s. 675).

boa ~ buğa (T.): “Boğa” (C. I, s. 715; C. VI, s. 4467).

Buka “boğa” (Clauson, 1972, s. 312). *Boğa* “damızlık erkek sığır” (Tietze, 2002, s. 364).

bocu ~ boçu (< *Erm. poci* < *EErm. poçi* Tietze, 2002, s. 363): “Tazı” (C. I, s. 717; C. VI, s. 4463).

boru “Kurt” (C. I, s. 741).

Böri “kurt” (Clauson, 1972, s. 356).²⁰ Eren, başlangıçta Türkler arasında yırtıcı bir hayvan olan kurt için *börü* (< *böri*) adının verildiğini, ancak sonradan Oğuz diyalektlerinde bu adın yerini *kurt* biçiminin aldığını söylemektedir (2020, s. 335).²¹

¹⁹ Sözcüğün kökeniyle ilgili çeşitli görüşler ve Türk dilinin tarihi metinlerinde ve çağdaş diyalektlerde nasıl ve hangi anlamlarda kullanıldığını ilgili kapsamlı bir çalışma için bk. Osman Yıldız, “Bars > Pars Kelimesi Üzerine”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 3, S. 2, 1999, s. 143-160.

Besli'nin aktardığı bilgilere göre Vamberi, *börü*'nün kökeni için *bör* ~ *bor* şekline işaret eder ve bu açıklaması fonetik ve semantik açıdan büyük itirazlara yol açmaz (2010, s. 20).

buğu (bk. buğu s. 190): “Ceylan” (C. I, s. 781).

buğur (bk. buğur ~ buhar ~ pohur ~ puğur ~ puhur ~ puur s. 190): “Damızlık deve” (C. I, s. 781).

cabura (< ?): “Maymun” (C. II, s. 839).

calan ~ ceran ~ ceren ~ ceyla ~ ceyran (< *Moğ. cegeren* Eren, 2020, s. 88; Tietze, 2002, s. 430; Eyuboğlu, 1991, s. 118): “Ceylan, geyik; karaca” (C. II, s. 850; C. II, s. 883-884; C. II, s. 885; C. II, s. 887; C. II, s. 888; C. VI, s. 4472).

cambuz ~ camız ~ camış ~ camuş ~ comış ~ comuş ~ çameş ~ çamız (< *Far. cāmūs/cāmūş* Tietze, 2002, s. 415; Eren, 2020, s. 86): “Manda” (C. II, s. 854; C. II, s. 997; C. II, s. 998; C. II, s. 1065; C. VI, s. 4471; C. VI, s. 4478).

canaravar ~ canava ~ canavar ~ canıvar ~ cenavar ~ çanavar (< *Far. cānvar/cānvār* Tietze, 2002, s. 416): “Kurt; domuz” (C. II, s. 854; C. II, s. 857; C. II, s. 880; C. II, s. 1067; C. VI, s. 4471).

cardın ~ cardon ~ cartın ~ cirdon ~ çardın (< *Ar. cirdawn* Tietze, 2002, s. 419; Eren, 2020, s. 86): “Fare” (C. II, s. 861; C. II, s. 864; C. II, s. 928; C. II, s. 1081).

cavra (< *Kürt. cevır* Tietze, 2002, s. 420): “Köpek” (C. II, s. 867).

cılkı (bk. ılgı ~ ılkı ~ ilhi ~ ilki ~ yalrı ~ yalkı ~ yıhlı ~ yılrı ~ yılkı s. 279): “Eşek” (C. I, s. 913).

²⁰ Clauson'un dil verileri, efsaneler ve metinlerden yola çıkarak Türklerde kurt (böri) temasını ayrıntılı olarak ele aldığı başka bir çalışması için bk. Sir Gerard Clauson, “Türkler ve Kurtlar”, Mustafa Levent Yener (Çev.), Dil Araştırmaları Dergisi, C. 15, S. 28, 2021, s. 185-197.

²¹ Oğuzlar arasında tabu olarak kullanılan *börü* ile ilgili bilgi almak için bk. Abdülkadir İnan, Makaleler ve İncelemeler II (Börü=Kurt ve Yok=Hayır Kelimeleri Üzerine), 2. Basım, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 625.

cökelez ~ çakaloz ~ çekelebüz ~ çekeles ~ çekeleviz ~ çekelevuz ~ çekelevüz ~ çekelez ~ çekelos ~ çekeloz ~ çekenez ~ çerkelez ~ çökeles ~ çökelez ~ çökölöz (< ?): “Sincap” (C. II, s. 1006; C. II, s. 1041; C. II, s. 1109; C. II, s. 1110; C. II, s. 1111; C. II, s. 1146; C. II, s. 1281; C. II, s. 1282).

Eren, *çekelez* “sincap” anlamında aldığı sözcüğün yerel ağızlarda *çökelez* şeklinde de geçtiğini, Türkçede *çekelez* yerine daha çok *sincap* adının kullanıldığını dile getirmiş ve *çekelez* biçiminin sadece yerel ağızlarda kaldığını, kökeninin ise bilinmediğini belirtmiştir (2020, s. 102).

çaggal ~ çokal ~ çokgal (< *Far. şagāl* < *Sans. şrigāla* Tietze, 2002, s. 465; Eren, 2020, s. 95): “Çakal” (C. II, s. 1033; C. II, s. 1259; C. II, s. 1260).

çapa (< *Far. çapa* Tietze, 2002, s. 474): “Av köpeği” (C. II, s. 1072).

çebiç (bk. *cebiç ~ cebis ~ cebiş ~ cemiş ~ cibiş ~ çapiç ~ çebiç ~ çebiş ~ çemiç ~ çemiş ~ çepiç ~ çibiş* s. 197-198): “Tiftik keçisi” (C. II, s. 1100-1101).

çıçğan ~ sırçan ~ siçan (T.): “Fare; sıçan” (C. II, s. 1158; C. V, s. 3617; C. VI, s. 4693; C. VI, s. 4697).

Clauson, *sıçğa:n* maddesinde “fare, sıçan” anlamında aldığı sözcüğün *-ğa:n* ile biten eski bir hayvan adı olduğunu açıklamış ve sözcüğün fiil kökünden geldiğini ileri sürmüştür (1972, s. 796).

Tietze, *sıçan/sırçan/sıçırgan* “fare” olarak tanımladığı sözcüğün Eski Türkçe ile bağlantılı olduğunu göstermek için Clauson’da geçen *sıçgan* şekline vurgu yapmıştır (2019, s. 293). Eren’in aktardığı bilgilere göre Leksika, sözcüğün *sıç-* “sıçmak” kökünden geldiğini düşünmüş ve söz konusu bu hayvana ait adın daha eski bir şekli olan Mançu-Tunguzca **şolçixi* “dağ gelinciği”, Korece **sàskì* tanıklığında genel Altayca ile köklenebileceğini belirtmiştir. Eren ise *sıçan* “fareden iri, zararlı birçok türü bulunan kemirgen; fare” anlamında kaydettiği sözcüğün Eski Türkçe döneminden itibaren yaygın olarak kullanıldığını bildirmiştir (2020, s. 459).

çoçka (T.): “Domuz” (C. II, s. 1256).

Clauson, *çoçuk* “domuz yavrusu” maddesinde *çoçğa/çoçka* “domuz yavrusu; (genel olarak) domuz” biçiminden de bahseder (1972, s. 400).

Çoçka/çoşka “domuz; domuz yavrusu” (Tietze, 2002, s. 525). Türkçe *çocuk* yanında eski ve yeni diyalektlerde kullanılan *çoçka* “domuz; domuz yavrusu” biçiminin sonundaki *-a* bir ektir. Bu ek eski ve yeni diyalektlerde yaygın olarak kullanılır (Eren, 2020, 78, 118-119).

davar ~ **tavar** (bk. tavar s. 280): “İnek, öküz, katır, eşeğe verilen ad; koyun” (C. II, s. 1378; C. V, s. 3847).

davişan ~ **davşan** ~ **davuşan** ~ **doğşan** ~ **doşan** ~ **dovşan** ~ **dovuşan** ~ **doyşan** (T.): “Tavşan” (C. II, s. 1379; C. II, s. 1381; C. II, s. 1383; C. II, s. 1537; C. II, s. 1567; C. II, s. 1568; C. VI, s. 4485).

Clauson, *tavişğa:n* “tavşan” olarak kaydettiği sözcüğün *-ğa:n* ile biten eski bir hayvan adı olduğunu dile getirmiş ve Moğolcada *taulai* şeklinde geçen biçimin çok eski bir Türkçe alıntı olduğunu belirtmiştir (1972, s. 447). Eren ise Eski Türkçe döneminden itibaren kullanımı tanıklanan sözcüğün araştırmacılar arasında genellikle Türkçe *tabış-* ~ *taviş-* “koşmak, atlamak, sıçramak” kökünden yapılmış bir biçim olarak değerlendirildiğinden söz etmiş ve bilimsel çalışmalarda Türkçe *tavişgan*’ın genellikle Moğolca *taulai* biçimiyle birleştirildiğini aktarmıştır. Ayrıca eski ve yeni diyalektlerde *tavşan* biçiminin yanında *koyan* (< *kodan*) adının da “tavşan” anlamında yaygın olarak kullanıldığını bildirmiştir (2020, s. 500).

daylık (bk. daylak ~ tiylak s. 208): “Deve” (C. II, s. 1389).

değın ~ **deyin** ~ **tayın** ~ **teğın** ~ **tehin** ~ **tein** ~ **teyin** “Sincap” (C. II, s. 1401; C. II, s. 1446; C. V, s. 3854; C. V, s. 3861; C. V, s. 3862; C. V, s. 3864; C. V, s. 3906; C. VI, s. 4746; C. VI, s. 4749; C. VI, s. 4758).

Teyin “sincap” (Clauson, 1972, s. 569). *Teyin* (*teyün, tiyin*) “sincap” (YTS, 2018, s. 219). *Teyin* “sincap” (Tietze, 2019, s. 185).

Eren, *değın* “sincap” anlamında aldığı sözcüğün en eski dönemlerden itibaren kullanıldığını, yerel ağızlarda daha çok *teyin* (~ *teğın*) olarak geçtiğini dile getirmiş ve Türkçe *değın*, (*teyin*, *teğın*) adının sadece yerel ağızlarda kaldığını belirtmiştir (2020, s. 133- 134).

dımbız ~ doğuz ~ donguz ~ doñuz ~ donuz (T.): “Domuz” (C. II, s. 1459; C. II, s. 1539; C. II, s. 1560; C. II, s. 1562; C. VI, s. 4489).

Clauson, *toñuz* “domuz” maddesinde incelediği sözcüğün hem vahşi hem de evcil domuzları karşıladığını ifade etmiş ve başlangıçta “domuz” için *lağzın* adının kullanıldığını, ancak daha sonra bu adın kullanımdan düşerek yerini *toñuz* biçimine bıraktığını belirtmiştir (1972, s. 527, 764).

Toñuz (doñuz) “domuz” (YTS, 2018, s. 222). *Doñuz/domuz* “maruf vahşi veya ehli hayvan” (Tietze, 2002, s. 646).

Eren, *domuz* “çift parmaklılardan, eti ve yağı için beslenen evcil hayvan” anlamında aldığı sözcüğün Eski Türkçe döneminden itibaren kullanıldığını, eski kaynaklarda *toñuz* ve *doñuz* olarak geçtiğini dile getirmiş ve Eski Türkçe *toñuz* biçimindeki -*ñ*- sesinin Türkçede -*m*-’ye çevrilerek *domuz* şeklini aldığını bildirmiştir. Aynı zamanda eski ve yeni diyalektlerde kullanılan *toñ* (> *don*) “yağlı, semiz, şişman” köküyle *toñuz* biçimi arasındaki bağlantıyı oldukça düşündürücü bulmuştur (2020, s. 147-148).

dırık ~ dirik ~ kırık ~ tırık ~ tiri ~ tirik (< ?): “Sincap” (C. II, s. 1469; C. II, s. 1517; C. IV, s. 2878; C. V, s. 3921; C. V, s. 3939; C. V, s. 3940).

Tiri/tirik/tırık “sincap” (Tietze, 2019, s. 185). Eren, *tirik* “sincap” olarak kaydettiği sözcüğün ağızlarda *dirik* (~ *dırık*) şeklinde de geçtiğini dile getirir ve sözcüğün kökeninin bilinmediğini, Türkçede sincaba verilen *değın* adıyla birleştirilmesinin ise olanaksız olduğunu belirtir (2020, s. 514).

diflin ~ difrin ~ dilfin ~ tiflin ~ tifrın (< *Yun. delfini* Tietze, 2002, s. 582; Eren, 2020, s. 134): “Yunus balığı” (C. II, s. 1482; C. II, s. 1493; C. V, s. 3930).

dıkar (< *Rus. dikar* Tietze, 2002, s. 614): “Kurt” (C. II, s. 1484).

dilki ~ tülki ~ tülkü (T.): “Tilki” (C. II, s. 1495; C. V, s. 4010; C. VI, s. 4779).

Tilkü “tilki” (Clauson, 1972, s. 498). *Dilkü* (*dilgü, dilki*) “tilki” (YTS, 2018, s. 79). *Tilki/tilkü* “tilki” (Tietze, 2019, s. 214).

Eren, *tilki* “burnu sivri, kuyruğu uzun, çok tüylü, sansardan büyük bir hayvan” anlamında aldığı sözcüğün eski bir açıklamada Türkçe *tük* (~ *tüg, tüy*) “tüy, kıl, yün” biçiminden *-li, -lü* ekiyle yapılmış bir türev olarak değerlendirildiğini ifade etmiş ve Türkçe **til-* “yutmak” kökünden geldiği yolundaki görüşün yanlış olduğunu belirtmiştir. Ayrıca *tilki* biçiminin eski ve yeni diyalektlerde kullanılan ortak bir ad olduğunu, sadece Yakutlar arasında tilkiye *sasil* (> *sahl*) adının verildiğini dile getirmiştir (2020, s. 513).

dirpi ~ tirpi (bk. kipri s. 153): “Kirpi” (C. II, s. 1519; C. V, s. 3941).

dombay ~ dombey ~ dombi ~ donbay ~ donbey ~ tombay (< *Gürc. domba* Tietze, 2002, s. 643): “Manda” (C. II, s. 1551; C. II, s. 1552; C. II, s. 1559; C. V, s. 3958; C. VI, s. 4489).

dölük (bk. gölük ~ güllük ~ kölük s. 151): “Kısrak” (C. II, s. 1579).

düldül (< *Ar. duldul* Tietze, 2002, s. 670): “Eşek” (C. II, s. 1627).

eçki ~ eški ~ geçi ~ giçi ~ kıcı (T.): “Keçi” (C. III, s. 1663; C. III, s. 1794; C. III, s. 1962; C. III, s. 2073; C. IV, s. 2783).

Clauson, *eçkü* “keçi” maddesinde *keçi* ile *eçkü* biçimleri arasındaki bağlantı üzerinde durmuş ve sözcüğün asıl şekli için *eçkü* biçimini göstermiş, *keçi*’nin ise Oğuzcada bozulmuş bir biçim olduğunu söylemiştir (1972, s. 24, 695).

Eçki “keçi” (Tietze, 2002, s. 687). Eren’nin aktardığı bilgilere göre *keçi* adıyla *eçki* biçimi arasındaki bağlantı karışıktır. Şerbak ve Bazin gibi bazı araştırmacılar *keçi* adını *eçki* biçiminin göçüşmeli (métathétique) bir şekli olarak değerlendirir. Ancak Eren, burada ne bozulma ne de göçüşme olayının tam olarak belli olmadığını ifade eder ve *keçi* ile *eçki* biçimlerinin birbirine benzer seslenmelerden gelmiş olmasının

muhtemel olduğunu belirtir. Ayrıca bilimsel çalışmalarda *eçki* biçiminin başındaki *k*-sesinin düştüğünün sıklıkla dile getirildiğini bildirir (2020, s. 279-280).

eger (bk. zağar ~ zavar s. 160): “Tazı” (C. III, s. 1672).

eleh ~ elik “Dağlarda yaşayan ve keçiye benzeyen bir hayvan; dağ keçisi, karaca” (C. III, s. 1709; C. III, s. 1717; C. VI, s. 4495).

Elik “yaban keçisi, karaca” (Clauson, 1972, s. 142). *Elik* “dağ keçisi, karaca” (Tietze, 2002, s. 710).

Eren, *elik* “dağ keçisi” anlamında aldığı sözcüğün en eski dönemlerden itibaren kullanıldığını, Orta Türkçede *elik*, Eski Kıpçakçada *elik* şeklinde geçtiğini dile getirmiş ve Ramstedt’in sözcüğü Moğolcadaki *ili* biçimiyle birleştirdiği, bu birleştirmesinin Räsänen tarafından da benimsendiğini belirtmiştir. Ayrıca Türkçede bu hayvan için daha çok *yağmurca* adının kullanıldığını, çağdaş diyalektlerde ise hem *elik* hem de *kiyik* (> *geyik*), *kurulay*, *cür* gibi birtakım biçimlerin geçtiğini bildirmiştir (Eren, 2020, s. 163).

enter (< ?): “Maymun” (C. III, s. 1761).

ezve (< Yun. *asvos* Tietze, 2002, s. 763): “Kirpi” (C. III, s. 1830).

fara (< Ar. *fāre* Eyuboğlu, 1991, s. 257): “Sıçan” (C. VI, s. 4504).

filik ~ filik ~ finik ~ tilik (< ?): “Tiftik keçisi” (C. III, s. 1852; C. III, s. 1865; C. III, s. 1867; C. V, s. 3933; C. VI, s. 4506).

Filik “tiftik; tiftik keçisi” (Tietze, 2009, s. 63). Eren, *filik* “Ankara keçisi” anlamında aldığı sözcüğün yerel ağızlarda Ankara keçisinin ince, uzun ve parlak tüyüne karşılık olarak da kullanıldığını dile getirmiş ve sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmiştir (2020, s. 180).

galo (< Yun. *éngalos* Tietze, 2009, s. 97): “Sütü çok ve yağlı olan en iyi manda” (C. III, s. 1904).

geleği ~ geleği ~ gelengi ~ gelengü ~ geleni ~ gelenki ~ gelenu ~ gelevü ~ gelni ~ geloğ ~ gelö ~ gelögö ~ keleş ~ kelei “Tarla faresi” (C. III, s. 1974; C. III, s. 1975; C. III, s. 1976; C. III, s. 1984; C. IV, s. 2727).

Clauson, *kele:ğü* “tarla faresi” olarak tanımladığı sözcüğün -ğü ile biten eski bir hayvan adı olduğunu belirtmektedir (1972, s. 718).

Geleği “tarla faresi” (YTS, 2018, s. 103). *Gelengi* “tarla faresi” (Tietze, 2009, s. 124).

Eren, *geleni* < *keleni* maddesinde “tarla sıçanı” anlamında aldığı sözcüğün eski sözlüklerde *keleşü* şeklinde geçtiğini, yerel ağızlarda *geleşü* (< *keleşü*), *geleşü*, *gelengi*, *gelengü*, *geleşü*, *geleni* olarak da kullanıldığını dile getir ve sözcüğün kökünün bilinmediğini belirtir. Ayrıca yerel ağızlarda kullanılan *keme* (> *geme*) “büyük sıçan” adıyla *geleni* (< *geleşü* < *keleşü*) biçimi arasında bir bağlantı kurulamayacağını bildirir (2020, s. 187; 1990, s. 24).

geme ~ kebi ~ keme ~ kemi ~ keni ~ kome (< ?): “Fare” (C. III, s. 1986; C. IV, s. 2715; C. IV, s. 2738-2739; C. IV, s. 2739; C. IV, s. 2744; C. IV, s. 2915; C. VI, s. 4546).

Geme “büyük fare” (YTS, 2018, s. 103). Tietze, *geme/keme* “büyük fare” anlamında aldığı sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmektedir (2009, s. 126). Eren ise *keme* “büyük sıçan” olarak tanımladığı sözcüğün yerel ağızlarda *geme* şeklinde de geçtiğini dile getirir ve tıpkı Tietze gibi sözcüğün kökeninin bilinmediğini bildirir (2020, s. 283).

gemmeş ~ kambaş (< *Gürc. kambeçi/kameçi* Aksakallı, 2019, s. 81): “Manda” (C. III, s. 1987; C. IV, s. 2615).

geyik ~ giyik ~ kiyik (T.): “Memeli yabani hayvan; geyik” (C. III, s. 2015; C. III, s. 2086; C. IV, s. 2889).

Clauson, *keyik* “vahşi dört ayaklı av hayvanı” anlamında aldığı sözcüğün genel olarak “ceylan, sığın, dağ keçisi” gibi hayvanları karşıladığını belirtmektedir (1972, s. 755).

Geyik “yırtıcı olmayan dört ayaklı hayvan” (YTS, 2018, s. 105). *Geyik/geyük* “maruf av hayvanı” (Tietze, 2009, s. 142).

Eren, Eski Türkçe döneminden itibaren kullanımı tanıklanan sözcüğün Orta Türkçede *keyik* “yaban hayvanı; aslında yabani olan her şey, eti yenen hayvanlardan ceylan, sığın, dağ keçisi”, Eski Kıpçakçada *keyik* “yabani hayvan” olarak geçtiğini bildirmektedir (2020, s. 190).

goyun ~ koy ~ koyın (T.): “Koyun” (C. IV, s. 2942; C. IV, s. 2943; C. VI, s. 4512).

Clauson’da *ko:ñ* “koyun” olarak geçmektedir (1972, s. 631). *Koyın (koy)* “koyun” (YTS, 2018, s. 157).

Eren, *koyun* “eti, sütü, yapağısı ve derisi için yetiştirilen evcil hayvan” olarak tanımladığı sözcüğün Eski Türkçede *kōñ*, Orta Türkçede *kōy*, Eski Kıpçakçada *koyun* şeklinde geçtiğini dile getirmiş ve Türkçe *koyun* biçiminin Eski Türkçe *kōñ* biçiminden + *-(u)n* “küçültme eki” ekiyle türetildiğini belirtmiştir. Ayrıca Eski Türkçe *kōñ* biçiminin sonundaki *-ñ*’nin de Türk diyalektlerinde *-y*’ye çevrildiğini bildirmiştir (2020, s. 318).

göksüz ~ gözsüz ~ körküz (T.): “Köstebek; kör sıçan” (C. III, s. 2139; C. III, s. 2183; C. IV, s. 2967).

Clauson, *kö:zsüz* maddesinde incelediği sözcük için “köstebek” anlamını da vermektedir (1972, s. 752). Eren ise eski kaynaklarda *gözsüz tebek* ve *gözsüz sepet* şeklinde geçen sözcüğün Türkçede *gözsüz sepel* olarak da kullanıldığını dile getirir ve *sepel* ile *sepet* biçimlerinin birleştirilemeyeceğini vurgular. Yerel ağızlarda köstebeğin *göde sepek*, *kör sebek*, *gözsüz köpek* gibi birtakım biçimlerinin de bulunduğunu, *göde sepek* adının ikinci kısmındaki *sepek* ile *gözsüz sepet*’teki *sepet*’in aynı olduğunu ifade eder ve tüm bu veriler doğrultusunda *köstebek* biçiminin **közsüz* (> *gözsüz*) *tebek* adından geldiğini bildirir. Ayrıca yerel ağızlarda daha çok *gözsüz* biçiminin “köstebek” anlamında kullanıldığını, bunun yanında dar bir alanda halk etimolojisiyle oluşmuş *gössü*, *göstü*, (< *köstü*), *görsü* gibi birtakım biçimlerin “köstebek” olarak geçtiğini belirtir (2020, s. 324-325).

gölük ~ güllük ~ kölük (T.): “At, eşek, beygir, katır vb. yük taşıyan ve binilen hayvan” (C. III, s. 2145; C. III, s. 2220; C. IV, s. 2955-2956).

Köyük “koşumlu hayvan” (Clauson, 1972, s. 717). *Gölük* “eşek, beygir gibi yük hayvanı” (YTS, 2018, s. 108). *Gölük* “eşek, beygir gibi yük hayvanı, yük taşıyan ve binilen hayvan (eşek, katır)” (Tietze, 2009, s. 171).

Eren, *gölük* “yük hayvanı (beygir, katır, eşek)” olarak tanımladığı sözcüğün diyalektlerde kullanılan *köl-* “(atı) arabaya koşmak” kökünden geldiğini yazmış ve bu kökün Sagaycada *köl-*, Çuvaşçada *kül-* şeklinde saklandığını bildirmiştir. Sözcüğün çözümlemesini de *köl-* + *(ü)k* şeklinde vermiştir (2020, s. 196-197). Bir başka çalışmada ise Eren, Orta Türkçede *kölük* olarak geçen bu türevin yerel ağızlarda *dölük* “hergele, kısarak” şeklini aldığını belirtmiştir (1981, s. 20).

gömüş ~ gümüş ~ kemüş ~ komüş ~ kömüş (< *Far. gāvmēš* Eren, 2020, s. 320): “Manda” (C. III, s. 2151; C. III, s. 2224; C. IV, s. 2742; C. IV, s. 2915; C. IV, s. 2958).

gucem ~ gucen (bk. goce ~ göce ~ göcen ~ gucen ~ gücen ~ köçen s. 210-211): “Kedi büyüklüğünde kötü kokulu bir çeşit hayvan” (C. III, s. 2186).

gupay ~ kobay ~ kopan ~ kopay ~ kopey ~ kopoy ~ kupa ~ kupay (< *Mac. kopó* Eren, 2020, s. 314): “Bir çeşit av köpeği” (C. III, s. 2197; C. IV, s. 2891; C. IV, s. 2921; C. IV, s. 2922; C. IV, s. 3004; C. VI, s. 4567).

gücen (bk. goce ~ göce ~ göcen ~ gucen ~ gücen ~ köçen s. 210-211): “Tavşan” (C. VI, s. 4514).

höslü ~ kostü ~ körsü ~ kösdü ~ köskü ~ köslü ~ kösnü ~ kössü ~ köstü ~ küstü (bk. göksüz ~ gözsüz ~ körküz s. 150): “Kötebek” (C. III, s. 2437; C. IV, s. 2969; C. IV, s. 2971; C. IV, s. 2974; C. IV, s. 2975; C. IV, s. 2977; C. IV, s. 3052; C. VI, s. 4568).

höşek ~ hoşmek ~ hoşşek (bk. öşek ~ öşşek ~ üşek ~ üşşek s. 156-157): “Yaban kedisine benzer sivri kulaklı, diş ve tırnakları keskin, yırtıcı bir hayvan, vaşak” (C. III, s. 2437; C. III, s. 2438).

ima “Ovalarda yaşayan bir çeşit büyük geyik” (C. IV, s. 2534).

Clauson, *ımğa* “vahşi dağ keçisi” anlamında aldığı sözcüğün -ğa ile biten çok eski bir hayvan adı olduğunu belirtmektedir (1972, s. 158).

İme “dağ keçisi” (YTS, 2018, s. 127). *İme keçi/ime keçisi* “dağ keçisi” (Tietze, 2009, s. 392).

inak ~ ineyh ~ iynek (T.): “İnek” (C. IV, s. 2538; C. IV, s. 2542; C. IV, s. 2576).

Clauson, *ingek* “inek” maddesinde incelediği sözcüğün “dişi deve” anlamında kullanılan *ingen* biçimiyle ortak bir kökten geldiği kanısındadır (1972, s. 184).

İnek “dişi sığır” (Tietze, 2002, s. 398). Eren’e göre sözcüğün kökü bellidir. Ancak eski ve yeni diyalektlerde kullanılan *ingen* “dişi deve” biçimiyle *ingek* arasındaki benzerlik oldukça düşündürücüdür (2020, s. 235-236).

kaçağan (T.) (< *kaç- ağan* Zülfikar, 2011, s. 52): “Tavşan” (C. IV, s. 2587).

kal (< ?): “Manda” (C. IV, s. 2607).

Eren’in aktardığı bilgilere göre Ligeti, sözcüğün Kafkas dillerinden geldiğini öne sürmüştür. Eren ise *kal* “manda, manda yavrusu” anlamında aldığı sözcüğün Anadolu’da dar bir alanda kaldığını dile getirmiş ve sözcüğün daha çok Azeri köylerinde kullanılan bir biçim olduğunu belirtmiştir (2020, s. 250).

kaşgır “Ayı; kurt” (C. IV, s. 2680; C. IV, s. 2681).

Besli’nin aktardığı bilgilere sözcüğün kökeni belli değildir. Ancak sözcük bölgesel (Kıpçak Türkçesi) olup avcılarının kendi aralarında kullandığı örtmece bir addır. Bilhassa *kaşka-* “dişlerini göstermek” ve *karış-* “sıkmak, yakalamak, kapmak” fiillerinden partisip ekleriyle yapılmış bir halk etimolojisi benzetmesidir (2010, s. 58).

kekelez (bk. cökelez ~ çakaloz ~ çekelebüz ~ çekeles ~ çekeleviz ~ çekelevuz ~ çekelevüz ~ çekelez ~ çekelos ~ çekeloz ~ çekenez ~ çerkelez ~ çökeles ~ çökelez ~ çökölöz s. 144): “Sincap” (C. IV, s. 2723).

kele (< *Far. galla* Eren, 2020, s. 281): “Boğa” (C. IV, s. 2726).

kesegen ~ keseğen (T.) (< *kes- egen* Zülfikar, 2011, s. 52): “Fare; domuz” (C. IV, s. 2761; C. IV, s. 2762; C. VI, s. 4549).

Kesegen “fare” (YTS, 2018, s. 147).

kırçıl (T.) (< *kır+ çıl*): “Tavşan” (C. IV, s. 2820).

kipri “Kirpi” (C. IV, s. 2876).

Kirpi “kirpi” (Clauson, 1972, s. 737). Eren, *kirpi* “sırtı dikenlerle kaplı memeli hayvan” olarak tanımladığı sözcüğün Eski Türkçe döneminden itibaren kullanıldığını, Orta Türkçede *kirpi* yanında oklu kirpiye de *okluğ kirpi* adının verildiğini, Eski Kıpçakçada ise *kirpi* şeklinde geçtiğini açıklamış ve sözcüğün Farsçadan alındığı yolundaki görüşlerin büsbütün yanlış olduğunu belirtmiştir (2020, s. 307).

koban ~ koyan ~ kuyan “Tavşan” (C. IV, s. 2890; C. IV, s. 2942; C. IV, s. 3020).

Clauson, *koyan (kodan)* “tavşan” anlamında aldığı sözcüğün izine orta evreden önce rastlanılmadığını dile getirmiştir (1972, s. 678). Eren ise eski ve yeni diyalektlerde *tavşan* biçiminin yanında *koyan* (< *kodan*) adının da “tavşan” anlamında kullanıldığını ifade etmiş ve Tuvaların bu hayvana hem *kodan* hem de *koygun* adını verdiklerini bildirmiştir. Ayrıca Ligeti’nin *tavşan* biçimini Oğuzca, *koyan* biçimini ise Kıpçakça bir veri olarak değerlendirdiğini belirtmiştir (2020, s. 500-501).

koçgar ~ koçhar “Yaban koyunu; koç” (C. IV, s. 2895).

Koçna:r “koç” (Clauson, 1972, s. 592). Eren’in aktardığı bilgilere göre Pedersen, sözcüğü Ermenicedeki *oçxar* “koyun, çiftlik hayvanı” biçimiyle birleştirmiş, ancak Donkoff Türkçe *koç* biçimini göz önünde tutarak Pedersen’in birleştirmesine katılmamıştır. Eren ise *koçkar* “dövüş için yetiştirilmiş iri koç” anlamında aldığı sözcüğün Orta Türkçede *koçnar*, Eski Kıpçakçada *koçkar* olarak kullanıldığını dile

getirmiş ve sözcüğün Türkçeden Farsçaya ve diyalektlerine geçtiğini belirtmiştir (2020, s. 309-310).

kokarcık (T.) (< *kokar*+ *cık*): “Sincap; sansar” (C. IV, s. 2905).

kotaz “Yaban sığırı” (C. IV, s. 2937).

Kotuz “yaban sığırı” (Clauson, 1972, s. 608). Türkçede “yaban sığırı, yak” için *hataz* adının da kullanıldığı görülmektedir. Bu adın yanında yerel ağızlarda *hataz* biçimi de bulunmaktadır (Eren, 2020, s. 220).

könes (bk. *kopek* s. 154): “Köpek” (C. VI, s. 4570).

kopek “Köpek” (C. IV, s. 2922).

Eren, Orta Türkçe döneminde rastlanılmayan bu sözcüğe Eski Kıpçakçada *köpek* “çok tüylü köpek”, Ermeni Kıpçakçasında *köpek it* şeklinde rastlanıldığını dile getirir ve sözcüğün büyük bir olasılıkla köpeğin çıkardığı bir sestten (*göv göv, köv köv*) geldiğini belirtir. Ayrıca yerel ağızlarda geçen *göbelez* (> *göblez*) ~ *gölbez* gibi birtakım adların “köpek yavrusu” için kullanıldığını, ancak bu adlarla *köpek* biçimi arasında bir bağlantı kurulamayacağını ifade eder ve özellikle eski ve yeni diyalektlerde köpek yavrusuna daha çok *enik* adının verildiğini, bunun yanında az da olsa *küçük* biçiminin “köpek yavrusu” anlamında kullanıldığını bildirir (2020, s. 321).²² Bir başka çalışmada ise Eren, Leksika yazarlarının *köpek* biçimini imitatif bir türev olarak değerlendirdiklerini açıklar ve ana çizgileriyle bu değerlendirmeye katılır (2002, s. 130).

kölvez (bk. *gobel* ~ *gobez* ~ *goblez* ~ *golbez* ~ *golez* ~ *goplez* ~ *göbel* ~ *göbelez* ~ *göbez* ~ *göbles* ~ *göbül* ~ *gögelez* ~ *göglez* ~ *gölbeş* ~ *gölbez* ~ *gölez* ~ *görbez* ~ *gövlez* ~ *göylez* ~ *gübez* s. 210): “Köpek” (C. IV, s. 2956).

²² Türk onomastiğinde ve efsanelerinde önemli bir yere sahip olan “köpek” ile ilgili bilgi almak için bk. Ahmet Caferoğlu, “Türk Onomastiğinde “Köpek” Kültü”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, C. 9, Ankara 1961, s. 1-11.

köseç (< *Far. kōsa* Eren, 2020, s. 324)+ *T. ç*): “Tüyü kısa bir cins koyun” (C. IV, s. 2972).

kösemen “Koç” (C. VI, s. 4571).

Eren, *kösemen* “sürünün önünden giderek ona kılavuzluk eden koç veya teke; dövüşken iri koç veya teke; yol gösteren kılavuz” anlamında aldığı sözcüğün Anadolu ağızlarında *köse* olarak da kullanıldığını dile getirir ve Türkmencede *köse* şeklinde geçtiğini bildirir (2020, s. 324).

kupe (bk. *kopek* s. 154): “Köpek” (C. VI, s. 4574).

kuşcu (T.) (< *kuş+ cu*): “Küçük gövdeli bir çeşit av köpeği” (C. IV, s. 3016).

maçi (< *Sl. maçi* Tietze, 2018, s. 104): “Kedi” (C. IV, s. 3101).

manık (< *Erm. manuk* Tietze, 2018, s. 143): “Kedi” (C. IV, s. 3123).

maral (< *Moğ. maral* Tietze, 2018, s. 145; Eren, 2020, s. 361): “Ceylan” (C. IV, s. 3128).

mastı (< *Yun. mastí* Eren, 2020, s. 362): “Av köpeği” (C. IV, s. 3134).

maş (< *Sl. matsa* Tietze, 2018, s. 157): “Kedi” (C. IV, s. 3134).

maya (< *Far. māya* Tietze, 2018, s. 164; Eren, 2020, s. 364): “Yük devesi” (C. IV, s. 3139-3140).

medek (< *Erm. matak/medek* Tietze, 2018, s. 105): “Hayvan; inek; manda” (C. IV, s. 3149).

mervan (bk. *marzıman ~ marzuman* s. 193): “Eşek” (C. IV, s. 3172).

meşne (< *Far. mīšīna* Tietze, 2018, s. 237): “Koyun” (C. IV, s. 3174).

meymin (< *Ar. maymūn* Tietze, 2018, s. 216): “Maymun” (C. VI, s. 4595).

oğüz ~ öğüz “Öküz” (C. V, s. 3274; C. V, s. 3326).

Clauson, *öküz* “öküz” olarak kaydettiği sözcüğün “sığır” için kullanılan birkaç addan biri olduğunu dile getirmiş ve sözcüğün Toharcadan geldiğini, ancak Toharca *okso* yerine Toharca *okäs* biçiminden yola çıkılması gerektiğini vurgulamıştır (1972, s. 120).

Öküz “iğdiş edilmiş erkek sığır, erkek sığır” (Tietze, 2018, s. 210). Eren, *öküz* “çift sürmekte, araba çekmekte kullanılan, etinden yararlanılan, iğdiş edilmiş erkek sığır” anlamında aldığı sözcüğün Eski Türkçe döneminden itibaren *öküz* olarak kullanıldığını ifade eder ve sözcüğün kökeninin karışık olduğunu belirtir. Bu doğrultuda da *öküz* biçiminin kökeniyle ilgili belli başlı görüşlere yer verir (2020, s. 397-398).²³

orhudo (< *Yun. arhuda* Tietze, 2018, s. 159): “Ayı” (C. V, s. 3290).

öşek ~ öşşek ~ üşek ~ üşşek “Vaşak” (C. V, s. 3358; C. VI, s. 4079; C. VI, s. 4080; C. VI, s. 4799).

Öşek “derisinden kürk yapılan tilki cinsinden bir hayvan, vaşak” (Tietze, 2018, s. 239). *Üşek* “vaşak, kır kedisi” (YTS, 2018, s. 236).

Eren, Türkçede *üşek* “küçük vaşak, bir tür karakulak” anlamında geçen biçimi Doerfer’in *üş* kökünden kalma bir küçültme olarak değerlendirdiğini, bu doğrultuda da *vaşak* biçimine göndermede bulunduğunu dile getirmiş ve Menges’in Türkçe *vaşak*’ı *üşek* biçiminin kalın sıraya geçmiş bir şekli olarak vermesini oldukça düşündürücü bulmuştur. Çünkü Eren’e göre gerek Türkçe sözlüklerde gerekse eski kaynaklarda izine rastlanılan *üşek* biçiminin yerel ağızlarda “vaşak” olarak kullanıldığı görülür ve bu biçimin kalın sıraya geçerek *vaşak* biçimini alması çok zordur. Bu bakımdan da

²³ Öküz sözcüğünün etimolojisiyle ilgili çeşitli görüşler ve tarihi metinlerdeki kullanımıyla ilgili detaylı bir çalışma için bk. Hatice Şirin, “Öküz Sözcüğü Üzerine”, *Türk Dili Dergisi*, S. 816, Ankara 2019, s. 4-17.

Menges'in *üşek* > *vaşak* geçişinin güçlüğüne göz ardı ettiğini söylemektedir (2020, s. 548-549).

pardı ~ pardi (< *Yun. pardin* Tietze, 2002, s. 280): “Bir çeşit çakal” (C. V, s. 3397; C. V, s. 3398).

peçeçe ~ peçiçe (< *Yun. petsitsa* Tietze, 2018, s. 338): “Yarasa” (C. V, s. 3420; C. V, s. 3421).

peleḥ (< *Far. peleng/pelenk* Tietze, 2018, s. 343): “Bir çeşit dağ kaplanı” (C. V, s. 3425).

pani ~ panik ~ pini ~ pinik ~ pinni (< *Gürc. p'inia* Tietze, 2018, s. 391): “Küçük bir çeşit köpek, fino köpeği” (C. V, s. 3394; C. V, s. 3458).

pısık ~ pışıl ~ pışık ~ pisik ~ pissik ~ pisuk ~ pişik ~ pişiyh ~ pusuk ~ püssük ~ püsük (< *Erm. p'sik/pişik* Tietze, 2018, s. 396): “Kedi” (C. V, s. 3449; C. V, s. 3450; C. V, s. 3462; C. V, s. 3463; C. V, s. 3464; C. V, s. 3493; C. V, s. 3505; C. VI, s. 4649; C. VI, s. 4652; C. VI, s. 4658).

seğer ~ sıvır (T.): “Sığır” (C. V, s. 3567; C. V, s. 3625).

Sığır “büyük sıgır” (Clauson, 1972, s. 814). *Sığır* “alageyik, karaca; evcilleşmiş inek, boğa gibi hayvanlar” (Tietze, 2019, s. 305).

Eren, *sığır* “etinden ve sütünden yararlanılan, boynuzlu büyükbaş evcil hayvan” anlamında aldığı sözcüğün genel bir inanca göre Türkçe *sağ-* kökünden *-(ı)r* ekiyle yapılmış bir türev olarak değerlendirildiğini dile getirmiş ve diyalektlerin büyük bir kısmında *sığır* biçiminin özellikle “inek” olarak kullanılmasını bu açıdan oldukça düşündürücü bulmuştur. Ayrıca *sığır* biçiminin *inek*’in yanında daha yeni bir türev olduğunu, hatta diyalektlerin bir kısmında *sığır* biçiminin yaygınlık kazanması üzerine *inek* adının işlevliğini kaybettiğini ifade etmiş ve *sığır* biçiminin daha geniş bir kavram olarak kaldığını belirtmiştir (2020, s. 459).

seter (< *İng. setter*): “Uzun tüylü bir çeşit av köpeği” (C. V, s. 3594).

sıġı ~ sıġın ~ zıġın ~ zıhın (T.): “Bir çeşit geyik; alageyik” (C. V, s. 3604; C. V, s. 3605; C. VI, s. 4368).

Sı:ġun “erkek geyik” (Clauson, 1972, s. 811). *Sıġın* “yabani geyik ve sığır” (YTS, 2018, s. 197). *Sıġın* “yabani geyik, sığır” (Tietze, 2019, s. 304).

Eren, *sıġın* “alageyik” olarak kaydettiği sözcüğün en eski dönemlerden itibaren kullanıldığını, Kâşgarlı’da *sıġun*, Eski Kıpçakçada *sıġın* biçiminde geçtiğini belirtmiştir (2020, s. 459).

sürnape (< *Ar. zerrāfe*): “Zürafa” (C. V, s. 3724).

şışek (bk. şışak ~ şışek ~ şışeyh ~ şışşek s. 201): “Sütlü koyun” (C. VI, s. 4730-4731).

tana “Dana” (C. V, s. 3820; C. VI, s. 4738).

Dana “ineğin buzağıdan büyük erkek yavrusu” (Tietze, 2002, s. 557). Eren, *dana* “ineğin iki yaşına kadar olan erkek yavrusu” anlamında aldığı sözcüğün Orta Türkçede geçmediğini, Eski Kıpçakçada ise *tana* olarak kullanıldığını dile getirmiş ve yaygın bir inanca göre sözcüğün Hint-Avrupa dillerinden alındığını belirtmiştir. Ancak bunu birkaç yönden düşündürücü bulmuştur. Çünkü Türk diyalektlerinde *tana* (> *dana*) “ineğin erkek yavrusu” veya “düve” olarak kullanılır. Sanskrit *dhénā* ise “inek, sağmal inek” şeklinde geçer. Hint-Avrupa ana dilinde de **dheinā* “buzağılamış (inek)” anlamına geldiği görülür (2020, s. 130-131).

tavar (bk. tavar s. 274): “Koyun” (C. V, s. 3847).

tilik (bk. filik ~ filik ~ finik ~ tilik s. 148): “Tiftik keçisi” (C. V, s. 3933).

ufacık (T.) (< *ufak+ cık*): “At, eşek, katır vb.” (C. VI, s. 4026).

yabı (< *Far. yābū* Tietze, 2019, s. 110): “Aygır” (C. VI, s. 4115).

yaġlı (T.) (< *yaġ+ lı*): “Sırtlan” (C. IV, s. 4123).

yagmurca ~ yağmurca ~ yağmurçe ~ yamırça ~ yamurça (< *yağmur* + *ca*): “Bir çeşit geyik” (C. VI, s. 4126; C. VI, s. 4157; C. VI, s. 4161).

Tietze, *yağmurca* “ceylan türü, dağ keçisi, dağ sığırı; bir çeşit sığın geyiği” anlamında aldığı sözcüğün *yağmur* biçiminden + *-ca* “küçültme” ekiyle türetildiğini bildirmektedir (2019, s. 127). Eren ise *yağmurca* “dağ keçisi” olarak tanımladığı sözcüğün Arapça *yaḥmūr* “bir antilop türü” biçiminden + *-ca* ekiyle yapıldığını kaydeder ve Anadolu ağızlarında *yağmurca* adının yanında *elik* biçiminin de aynı anlamda kullanıldığını belirtir (2020, s. 556).

yarese “Yarasa” (C. VI, s. 4184).

Clauson, *yersigü* maddesinde *yarasa/yerise* biçiminden bahseder (1972, s. 971, 972). Besli’nin aktardığı bilgilere göre Şerbak, *yarasa (yarkanat)* “yarasa” biçiminin Güney diyalektlerinde, *yarkanat* biçiminin ise Kuzey-Batı grubunda ve Özbek Türkçesinde geçtiğini açıklamış ve bunların hepsinde “ince zar, perde” olarak kullanılan *yar(ı)* şeklinden türeyen ortak *yar* biçiminin bulunduğunu belirtmiştir. Ancak Besli’ye göre *yarasa* biçimindeki *asa* eki açıklanmaya muhtaçtır (2010, s. 113).

yeleşen ~ yeligen (T.) (< *yel-* *eğen*): “Köpek; tazi, av köpeği” (C. VI, s. 4234; C. VI, s. 4820; C. VI, s. 4236).

yelese (bk. *yarese* s. 159): “Yarasa” (C. VI, s. 4235).

yund ~ yunt “At, eşek” (C. VI, s. 4322).

Clauson, *yunt (yund)* sözcüğünün belli bir türe, cinse ait “at” anlamında olduğunu, *at* sözcüğünün ise “binek hayvanı” olarak kullanıldığını söylemektedir (1972, s. 946).

Yunt (yunt) “kısırak” (YTS, 2018, s. 265). *Yunt/yond* “at, at sürüsü” (Tietze, 2019, s. 438).

Eren, *yunt* “at; at sürüsü; hergele ile gezen, koşuma alıştırılmamış kısırak” anlamında kaydettiği sözcüğün eski kaynaklarda *yunt* “kısırak” şeklinde geçtiğini, Eski Türkçede *yunt*, Orta Türkçede *yunt* “atlar, at sürüsü”, Eski Kıpçakçada *yunt* “at sürüsü”

olarak kullanıldığını dile getirmiş ve sözcüğün kökeninin tartışmalı olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda da Ramstedt, Şerbak, Doerfer gibi araştırmacıların görüşlerine yer vermiştir (2020, s. 581).

zağar ~ zavar (< ?): “Tazı; çoban köpeği” (C. VI, s. 4343-4344; C. VI, s. 4354).

Zağar/zâr “av köpeği; köpek yavrusu; fino gibi küçük köpek cinsi” (Tietze, 2019, s. 470). Eren, *zağar* “bir av köpeği” olarak tanımladığı sözcüğün kökeninin karışık olduğunu, Türkçedeki kullanımına göre sözcüğün büyük bir olasılıkla yabancı bir dilden alındığını ifade etmiş ve Türkçe *zağar* biçiminin Arapçadan geçtiğini, Et-Tuhfet’te de *parla* sözünün “*al-zağarî*” şeklinde açıklandığını yazmıştır. Ayrıca Eren’in aktardığı bilgilere göre Kúnos, Türkçe *zağar* biçiminin Macarcadan geçtiğini öne sürmüş ve bu biçimin Macarca *agár*’dan alındığını, *az agár* biçiminden yola çıkarak *zağar* biçiminin başındaki *z-*’nin de *az article* biçiminden kaldığını bildirmiştir. Ancak Eren, Macarca *agár* biçiminin tam olarak kökeninin bilinmediğini, yaygın bir inanca göre bu biçimin Türk dillerinden kalma bir alıntı olduğunu belirtmiştir (2020, s. 585-586).

zırtlan (T.): “Sırtlan” (C. VI, s. 4382).

Sırtlan “leşle geçinen, etçil, postu benekli hayvan” (Tietze, 2019, s. 340). Eren, *sırtlan* “daha çok leşle beslenen, etçil, postu benekli bir hayvan” anlamında aldığı sözcüğün yerel ağızlarda *zırtlan* şeklinde de geçtiğini, Türkçede “sırtlan” için *yeleli kurt* biçiminin de kullanıldığını dile getirmiş ve Kâşgarlı’nın yırtıcı bir hayvan olan sırtlana karşılık olarak *ar bōri* adını gösterdiğini, ancak *sırtlan* biçimine yer vermediğini belirtmiştir. Ayrıca Eski Kıpçakçada da *sırtlan* biçiminin kullanıldığını ifade etmiştir. Eren’e göre *sırtlan* biçimi Türkçe *sırt* kökünden gelmektedir. Hatta Orta Türkçede bu kök “kıl, kalın kıl” anlamında kullanılır ve Türkçe *yeleli kurt* biçimi de *sırtlan*’ın “kalın kıl” anlamına gelen *sırt* biçimiyle olan ilgisine açık bir tanıktır (2020, s. 462-463).²⁴

²⁴ Doğu Anadolu (Van, Terekeme, Dünbüllü, Kars) ağızlarında sırtlan için kâftar ~ kefter adının verildiği görülür. Kâftar ~ kefter adının farklı kullanımları ve kökenine ilişkin bilgi almak için bk. Ahmet Caferoğlu, “Etimolojik Araştırma Denemeleri”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, C. 5, Ankara 1957, s. 6-7.

3.1.1.2.5.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.2.5.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

akşamcık kuşu ~ akşam kuşu (T.+T.): “Yarasa” (C. I, s. 162).

arapdavşanı ~ arap tavşanı (Ar.+T.): “Bir çeşit tavşan; sincap” (C. I, s. 299; C. VI, s. 4424).

at balığı (T.+T.): “Su aygırı” (C. I, s. 367).

bardi çakalı (Yun.+Sans.): “Bir cins çakal” (C. I, s. 530).

comuş ineği (Far.+T.): “Manda” (C. II, s. 998).

dağgeçisi (T.+T.): “Geyik” (C. II, s. 1325).

dağ iti (T.+T.): “Çakal” (C. II, s. 1325).

dikmenkırı (T.+T.): “Tavşan” (C. II, s. 1489).

eliyh geçisi (T.+T.): “Dağ keçisi, karaca” (C. III, s. 1718).

ganara köpeği (Ar.+T.): “Mezbahalarda beslenen köpek” (C. III, s. 1909).

geceguşu ~ gecekuşu (T.+T.): “Yarasa” (C. III, s. 1958).

incikkurdu (T.+T.): “Sırtlan” (C. IV, s. 2540).

karakaçan köpeği (T.+T.+T.): “Bir cins çoban köpeği” (C. IV, s. 2646).

karanlıkkuşu (T.+T.): “Yarasa” (C. IV, s. 2652).

kaymak ağacı (T.+T.): “Çok süt veren manda, inek” (C. IV, s. 2704).

kırbız eşeği (Ar.+T.): “İri, damızlık eşek” (C. IV, s. 2818).

kürk kedisi (?+T.): “Yaban kedisi” (C. IV, s. 3046).

malbekçisi (Ar.+T.): “Sincap; gelincik (hayvan)” (C. IV, s. 3113).

malgelini (Ar.+T.): “Gelincik (hayvan)” (C. IV, s. 3113).

öküztombayı (T.+Gürc.): “Arabaya, yüke koşulan manda” (C. V, s. 3330).

seyil keçisi (T.+T.): “Deniz kıyılarında yaşayan kıl keçisi” (C. V, s. 3597).

sığın geyiği (T.+T.):²⁵ “Evcilleşmemiş sığır” (C. V, s. 3605).

suiti (T.+T.):²⁶ “Kunduz; porsuk; su samuru” (C. V, s. 3691-3692; C. VI, s. 4709).

suköpeği (T.+T.):²⁷ “Kunduz” (C. V, s. 3692; C. VI, s. 4709).

susığı (T.+T.): “Manda” (C. V, s. 3702; C. VI, s. 4711).

yaazı kedisi (T.+T.): “Kırda yaşayan, yabanıllaşmış kedi, yaban kedisi” (C. VI, s. 4112).

yabangeçisi (Far.+T.): “Yabanıl keçi” (C. VI, s. 4809).

yabankeçisi (Far.+T.):²⁸ “Geyik” (C. VI, s. 4114).

yerköpeği (T.+T.): “Tarla faresi; sansar; sansara benzer küçük bir hayvan; tarla sincabı” (C. VI, s. 4254).

yozhergelesi (T.+Far.): “Yılıkda yetişmiş at, yaban atı” (C. VI, s. 4305).

²⁵ sığın geyiği “yabani geyik ve sığır” (YTS, 2018, s. 197).

²⁶ suiti “kunduz” (YTS, 2018, s. 206).

²⁷ suköpeği “kunduz” (YTS, 2018, s. 206).

²⁸ yabankeçisi “dağ keçisi” (YTS, 2018, s. 241).

3.1.1.2.5.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

ak geçi (T.+T.): “Tiftik keçisi” (C. I, s. 149).

alaguzu (T.+T.): “Kirpi” (C. I, s. 187).

alagüdü (T.+Far.): “Bir cins köpek” (C. I, s. 187).

assigelin (T.+T.): “Gelincik (hayvan)” (C. I, s. 347).

beldirgöz (T.+T.): “Tavşan” (C. I, s. 608).

biryanlı kurt (T.+T.+T.): “Sırtlan” (C. I, s. 703).

boz canavar (T.+Far.): “Kurt” (C. I, s. 750).

çıgı kirpi (T.+T.): “Oklu kirpi” (C. II, s. 1163).

çıplak kuş (T.+T.): “Yarasa” (C. II, s. 1184).

derikanat (T.+T.): “Yarasa” (C. II, s. 1434).

dikkulak (T.+T.): “Kurt; çakal” (C. II, s. 1488).

gara canavar ~ karacanavar (T.+Far.):²⁹ “Domuz” (C. III, s. 1918; C. IV, s. 2640).

gelingadun ~ gelinkadın (T.+T.):³⁰ “Gelincik denilen bir çeşit hayvan” (C. III, s. 1980; C. III, s. 1981; C. VI, s. 4509).

gocaoğlan ~ gocoğlan (T.+T.): “Ayı” (C. III, s. 2089).

²⁹ *karacanavar* (*karacanavari*) “domuz” (YTS, 2018, s. 138).

³⁰ Türkiye Türkçesi ağızlarında örtmece sözcüklerden biridir. Bu hayvanın “gelincik” gibi güzel bir adı olmasına karşın halk arasında korku yarattığı ve uğursuz sayıldığı için *gelin kadın*, *mal gelini* gibi adlar verilmiştir. Bk. Ahmet Gecekuşu, “Güzel Adlandırma”, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ 2006, s. 30.

kabakoyun (T.+T.): “Karagül cinsi bir çeşit koyun” (C. IV, s. 2579).

karabacak (T.+Far.): “Sığır” (C. IV, s. 2638).

karaböcü (T.+T.): “Domuz” (C. IV, s. 2639).

karakulak (T.+T.):³¹ “Çakala benzer etoburlardan bir hayvan; vaşak” (C. IV, s. 2649; C. VI, s. 4536).

karamal (T.+Ar.): “Sığır” (C. IV, s. 2651).

kara yaka (T.+T.): “İri ağızlı, siyahımsı, başı büyük bir çeşit çoban köpeği” (C. IV, s. 2655).

kayış kanat (T.+T.): “Yarasa” (C. IV, s. 2702).

kılkeçi (T.+T.): “Karakeçi de denilen bir cins keçi” (C. IV, s. 2801).

kötü hayvan (T.+Ar.): “Domuz” (C. IV, s. 2983).

külbeşik (T.+T.): “Porsuk” (C. IV, s. 3028).

sarıteyin (T.+T.): “Sincap” (C. V, s. 3548).

yelolikurt (T.+T.): “Sırtlan” (C. VI, s. 4235).

3.1.1.2.5.2.3. Fülimsi Öbeği Biçiminde Kurulanlar

dağbakan (T.+T.): “Deve” (C. II, s. 1323).

dağdagezen (T.+T.): “Kurt; domuz” (C. II, s. 1324).

³¹ *karakulak* “çakala benzer bir hayvan” (YTS, 2018, s. 138).

geriz sıçan (?+T.):³² “Lağım faresi” (C. III, s. 2003).

kehten bakan (Far.+T.): “Domuz” (C. IV, s. 2723).

sergen gezen (T.+T.): “Sıçan, fare” (C. V, s. 3590).

tülüdavar (T.+T.): “Koyun, keçi vb. hayvan” (C. V, s. 4011; C. VI, s. 4779).

3.1.1.2.5.2.4. İsnat Öbeği Biçiminde Kurulanlar

adı batasıca (T.+T.): “Domuz” (C. I, s. 65-66).

adıyaman (T.+T.): “Ayı; domuz” (C. I, s. 67).

ağzı gara ~ ağzı kara (T.+T.): “Köpek” (C. I, s. 117; C. I, s. 118).

benzi boz (T.+T.): “Bir cins at” (C. I, s. 630).

boğazı kara (T.+T.): “Boğazı koyu renkli bir çeşit tarla faresi” (C. I, s. 727).

eli büyük (T.+T.): “Ayı” (C. III, s. 1715).

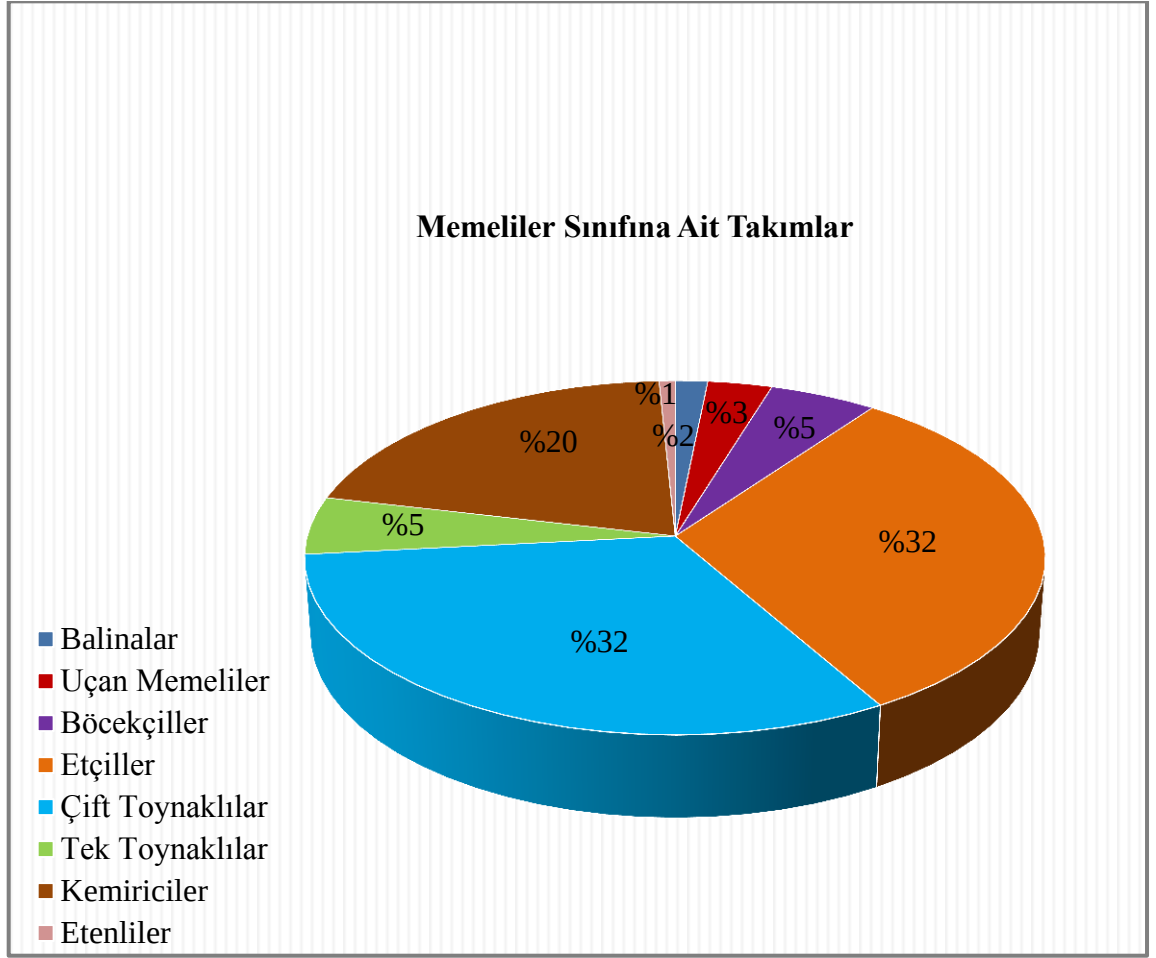
kuyruğueğri (T.+T.): “Bir çeşit at” (C. IV, s. 3021).

3.1.1.2.5.2.5. İkilime Öbeği Biçiminde Kurulanlar

böcü börtü (T.+T.): “Kurt, çakal, domuz gibi zararlı sayılan hayvanlar” (C. I, s. 755; C. VI, s. 4466).

yercegöğce ~ yercegövce ~ yercegüce ~ yircegöce (T.+T.): “Kokarca” (C. VI, s. 4251; C. VI, s. 4252; C. VI, s. 4281).

³² Tietze, *geriz* “insan dışkısı, pislik, bok” anlamında aldığı sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtir. Bk. Andreas Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, Österreichischen Akademie der Wissenschaften Wien, 1. Basım, Ankara 2009, s. 163.

Grafik 5.*Memeliler Sınıfına Ait Takımların Yüzdesel Dağılımı***Tablo 4.***Memeliler Sınıfına Ait Takımlar*

Balinalar			
afarna	difrin	tiflin	
diflin	dilfin	tifrin	
Uçan Memeliler			
akşam kuşu	derikanat	karanlıkkuşu	peçiçe
akşamcık kuşu	geceguşu	kayış kanat	yarese
çıplak kuş	gecekuşu	peçeçe	yelese
Böcekçiller			
alaguzu	göksüz	körküz	kösnü
anavula	gözsüz	körsü	kössü
çığlı kirpi	höslü	kösdü	köstü
dirpi	kipri	köskü	küstü
ezve	kostü	köslü	tirpi

Etçiller			
ağzı gara	cenavar	kokarcık	pısık
ağzı kara	çaggal	kopan	pışık
alagüdük	çanavar	kopay	pışık
assıgelin	çapa	kopek	pini
andık	çokal	kopey	pinik
anduk	çokgal	kopoy	pinni
arıs	dağdagezen	kölvez	pisik
ars	dağ iti	könes	pissik
as	dikar	kupa	pisuk
avı	dikkulak	kupay	pişik
avi	dilki	kupe	pişiyh
ayo	eger	kuşcu	pusuk
ayu	eli büyük	külbeşik	püsük
ayüv	ganara köpeği	kürk kedisi	püssük
ayyı	gelingadun	maçi	seter
azman	gelinkadın	malbekçisi	suiti
barak	gocaoğlan	malgelini	tülki
bardi çakalı	gocoğlan	manık	tülkü
bardu	gucem	mastı	yaazı kedisi
bars	gucen	maş	yağlı
biryanlı kurt	gupay	orhudo	yeleğen
bocu	höşek	öşek	yelelikurt
boçu	höşmek	öşşek	yeligen
boru	höşşek	üşek	yercegöğce
boz canavar	incikkurdu	üşşek	yercegovce
canaravar	karakaçan köpeği	pardı	yercegüce
canava	karakulak	pardi	yircegöce
canavar	kara yaka	pani	zağar
canıvar	kaşgır	panik	zavar
cavra	kobay	peleğ	zırtlan
Çift Toynaklılar			
adı batasıca	giçi	gömüş	koçhar
adıyaman	giyik	gümüş	komüş
ak geçi	çameş	ima	kotaz
argalı	çamız	inak	koy
at balığı	çoçka	kömüş	koyın
avrana	dağbakan	köseç	oğüz
avurna	dağdagezen	kösemen	öğüz
azman	dağgeçisi	kötü hayvan	öküztombayı
bızım	daylık	maral	seğir
bızın	dımbız	maya	seyil keçisi
boa	doğuz	medek	sığı
buğa	dombay	meşne	sığın
buğu	dombey	ineyh	sığın geyiği
buğur	dombi	iynek	sıvır
calan	donbay	kabakoyun	susığırı
ceran	donbey	kal	sürnape

ceren	donuz	karabacak	şışek
ceyla	ečki	karaböcü	tana
ceyran	eleh	karacanavar	tavar
cambuz	elik	karamal	tilik
camız	eliyh geçisi	kaymak ağacı	tombay
camış	eşki	kehten bakan	tülüdavar
camuş	filik	kele	yabangeçisi
comış	filik	kemüş	yabankeçisi
comuş	donguz	kesegen	yağmurca
canavar	doñuz	kambeş	yağmurçe
comuş ineği	finik	kıcı	yamırça
geçi	galo	kılkeçi	yamurça
gemmeş	gara canavar	kiyik	zıgın
geyik	goyun	koçgar	zihın
Tek Toynaklılar			
astor	benzi boz	güllük	ufacık
baytal	cılkı	kırız eşeği	yabı
begi	dölük	kölük	yozhergelesi
begir	düldül	kuyruğueğri	yund
beğir	gölük	mervan	yunt
Kemiriciler			
arapdavşanı	çökeles	gelenki	koban
arap tavşanı	çökelez	gelenu	kome
beldirgöz	çökölöz	gelevü	koyan
boğazı kara	davışan	gelni	kuyan
cardın	davşan	geloğ	malbekçisi
cardon	davuşan	gelö	sarıteyin
cartın	dikmenkıırı	gelögö	sergen gezen
cırdon	doğşan	game	sırçan
cökelez	doşan	geriz sıçan	siçan
çekelebüz	doşan	kebi	tayın
çেকেles	değın	kekelez	teğın
çেকেleviz	deyin	keleğе	tehin
çেকেlevuz	dırık	kelei	tein
çেকেlevüz	dirik	keme	teyin
çেকেlez	fara	kemi	tırık
çekelos	geleği	keni	tiri
çekeloz	geleğü	kesegen	tirik
çekenez	gelengi	keseğen	yerköpeği
çerkelez	gelengü	kirik	
çıçğan	geleni	kırçıl	
Etenliler			
cabura	enter	meymin	

3.1.1.3. Hayvanların Vücut Anatomisi ve Vücut Bölümlerinin Salgıladığı Maddeler

3.1.1.3.1. Vücut Organları ve Bölümleri

3.1.1.3.1.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

azı (T.): “Domuzun ya da filin yan, uzun dişleri” (C. VI, s. 4438).

Clauson, *azığ* “uzun büyük diş” anlamında kaydettiği sözcüğün esas olarak “(bir insanın veya hayvanın) köpek dişi” anlamına geldiğini, bunun yanında “(bir insanın veya hayvanın) azı dişi” anlamını da karşıladığını ifade etmiş ve sözcüğün küçük fonetik değişikliklerle tüm modern dillerde yaşamaya devam ettiğini vurgulamıştır (1972, s. 283).

Azı “köpek dişleri gerisindeki öğütücü dişler” < *ET. azık* (Tietze, 2002, s. 248). Eren, *azı* “köpek dişlerinden sonra içeriye doğru alt ve üst çenenin iki yanında beşer tane bulunan dişlerin ortak adı” anlamında aldığı sözcüğün en eski dönemlerden itibaren kullanıldığını, Eski Türkçede *azığ*, Orta Türkçede *azığ*, Eski Kıpçakçada ise *azığ* yanında *azu* şeklinde geçtiğini dile getirmiş ve *azı*’nın genellikle Moğolca *arağa* biçimiyle birleştirildiğini, ara sıra Moğolca **ariğa* biçiminden de yola çıkıldığını bildirmiştir. Ancak son yıllarda yapılan çalışmalar sonucunda Moğolca *arağa* biçiminin aslında Eski Türkçeden kalma bir alıntı olduğunun anlaşıldığını belirtmiştir (2020, s. 37).

babbık (< *Sırp-Hırv. pápak* Tietze, 2002, s. 254): “Hayvan tırnağı” (C. I, s. 452).

badalan (< *Ar. bādālān* < *İt. patella* < *Lat. patella* Tietze, 2002, s. 256): “Bir deniz salyangozunun büyük ve eşkenar üçgen şeklindeki kabuğu” (C. I, s. 462).

bağanak ~ baḡanaḡ ~ baḡanak ~ bakamak ~ bakanak ~ bakınak ~ bıkanak (bk. *baḡanaḡ ~ baḡanak ~ bakanak ~ bakınak ~ bıkanak* s. 170): “Keçi, koyun tırnağı; hayvanın mahmuz tırnağı; geniş getiren hayvanların tırnakları” (C. I, s. 474; C. I, s. 487; C. I, s. 490-491; C. I, s. 492; C. I, s. 663).

baḥanaḥ ~ baḥanak ~ bakanak ~ bakınak ~ bıkınak ~ pakanak “Geviş getiren hayvanların tırnaklarının arası; atın ve geviş getiren hayvanların bileği; koyun bacağı; keçi ve koyunlarda, tırnakların biraz yukarısındaki küçük kemik parçaları; tek tırnaklı hayvanlarda tırnakla ayak arasındaki bölüm” (C. I, s. 487; C. I, s. 490-491; C. I, s. 492; C. I, s. 664; C. VI, s. 4443; C. VI, s. 4635).

Clauson, *baka:ḥak* maddesinde incelediği sözcüğün “kurbağa” anlamına gelen *bağa* biçiminden geldiğini açıklamış ve buna karşılık İngilizcede hem “kurbağa” hem de “at ayağının altındaki çıkıntı” anlamında kullanılan *frog* biçimini göstermiştir (1972, s. 316-317).

Bakanak “çatal tırnaklı hayvanların tırnakları; at, deve, sığır gibi hayvanlarda topuk ile taban arasındaki boğum, bukağılık” (YTS, 2018, s. 35). Tietze, *bakanak/bıkanak* şeklinde maddeleştirdiği sözcük için “geviş getiren hayvanların ayaklarının arkasındaki körelmiş tırnaklar; mafsalsal” anlamını vermiş ve Räsänen’in Kazakçada “ayak bileği kemiği” olarak geçen *bakı* biçimine bağladığını belirtmiştir (2002, s. 265).

bazuk (< *Far. bāzū* Tietze, 2018, s. 337; Eren, 2020, s. 414)+ *T. k*: “Kol ve bacaktaki kaslar (hayvanlarda)” (C. I, s. 589).

bıcık (T.): “Dişi kedinin üreme organı” (C. I, s. 654).

Tietze, *bıcık* “dişi kedinin üreme organı” olarak kaydettiği sözcüğü Eski Türkçe *bıçuk* “kesik” (Clauson, 1972, s. 294) biçimiyle ilişkilendirmiş ve sözcüğün *bıç-* “kesmek” fiil kökünden fiilden ad yapan + *-uk* ekiyle türetildiğini bildirmiştir (2002, s. 330).

bibil ~ mimilo (< *Gürc. bibilo* Tietze, 2002, s. 335): “İbik; gaga; tavuk ve horozların ibiği” (C. I, s. 678; C. IV, s. 3200).

boccık ~ boccik ~ boçık ~ boçık ~ peçük ~ pöçük ~ pörçük (< *Erm. poč'ik* Eren, 2020, s. 429; Tietze, 2018, s. 428): “Keçi kuyruğu; kuyruk (inek, öküz vb. için)” (C. I, s. 715; C. I, s. 716; C. I, s. 717; C. V, s. 3421; C. V, s. 3479; C. V, s. 3481; C. VI, s. 4654).

bötege (< *Moğ. bötege* Çiçek, 2015, s. 58): “Kuş, tavuk, hindi midesi” (C. I, s. 753).

bombar ~ gumbar ~ gumber ~ mimbar ~ mumbar (< *Far. mubār* Tietze, 2002, s. 394; Eren, 2020, s. 79): “Sığır, koyun, keçi vb. hayvanların kalın bağırsağı” (C. I, s. 736; C. III, s. 2194; C. IV, s. 3200; C. IV, s. 3219).

boynuz (T.): “Boynuz” (C. I, s. 808).

Clauson’da **büñüz* “boynuz” (1972, s. 352); Tietze’de *boynuz* “bazı hayvanların başındaki müdafaa organı” < *ET. *mühüz* (2002, s. 376) olarak geçmektedir.

Eren, *boynuz* “bazı hayvanların başında bulunan, tırnaksı bir maddeden, uzun, kıvrık veya çatallı korunma organı” anlamında aldığı sözcüğün en eski dönemlerden itibaren kullanıldığını, Orta Türkçede *mühüz* şeklinde geçtiğini dile getirmiş, eski ve yeni veriler doğrultusunda **büñüz* biçiminden yola çıkılabileceğini belirtmiştir. Aynı zamanda yaygın bir inanca göre sözcüğün Moğolca *mögeresün* “kıkırdak” biçimiyle birleştirilebileceğini, ancak bu birleştirmenin çeşitli açılardan tartışmaya açık olduğunu söylemiştir. Ayrıca Eren’in aktardığı bilgilere göre Brockelmann, *boynuz* biçiminin sonundaki -z ekini ikili organ adlarında görülen bir ek olarak değerlendirmiştir (2020, s. 73).

cav ~ çağ ~ çav ~ çavan ~ çavgın ~ çavın ~ çavır ~ çavun (< ?): “Kümes hayvanlarının erkeklik uzvu; erkek danaların erkeklik organlarının üzerini örten tüylü deri; hayvanların erkeklik organı” (C. II, s. 865; C. II, s. 1033; C. II, s. 1093; C. II, s. 1094; C. II, s. 1096).

Çav (çavgın) “insan ve at, eşek, sığır gibi hayvanların erkeklik organı” (YTS, 2018, s. 63). *Çavan* “hayvanların erkeklik organı” biçimi hem hayvanlar hem de insanlar için kullanılan tabu isimlerden biridir ve kökeni belli değildir (Tietze, 2002, s. 484).

cıdav ~ cıdavı ~ cıdavı ~ cidago ~ cidağı ~ cidav ~ cıdavı ~ cidov (< *Moğ. cidüü* Tietze, 2002, s. 436): “Omuz başı, kürek kemiğinin (insan ve hayvanlarda) üstü” (C. II, s. 896; C. II, s. 960; C. II, s. 961).

cığa (bk. cığa ~ cıva s. 240): “İbik” (C. II, s. 899).

cırmak ~ cimak ~ çeynak ~ çınak (T.): “Uzun tırnaklı hayvan pençesi; kedi pençesi; yırtıcı kuş ve kedi gibi hayvanların tırnağı; yırtıcı kuş pençesi” (C. II, s. 968; C. II, s. 1156; C. II, s. 1179; C. VI, s. 4473).

Tırnak “bir insanın veya hayvanın tırnağı ya da pençesi” (Clauson, 1972, s. 551). *Cıynak* (*çaynak, çınak, çırnak, çıynak*) “yırtıcı kuş ve hayvan tırnağı” (YTS, 2019, s. 58).

Tietze, *cırnak/çırnak* “tırnak, pençe” olarak tanımladığı sözcüğün *cır-* “yırtmak” fiilinin tesiriyle *c’*ye çevrildiği bildirmektedir (2002, s. 440). Eren ise Eski Türkçe döneminden itibaren kullanımı tanıklanan sözcüğün yerel ağızlarda *dırnak* olarak da kullanıldığını dile getirir ve sözcüğün *tırna-* “kaşınmak, tırmalamak” biçiminden + *-k* ekiyle türetildiğini belirtir (2020, s. 512).

cıvga “Sığır boynuzu” (C. II, s. 988).

Çıvğaçı “ince, zayıf; inek boynuzu” (Clauson, 1972, s. 396). Tietze, *cıvga/cıvga* “dik ve sivri; ince ve uzun ağaç; sığır boynuzu” olarak aldığı sözcüğün Eski Türkçe ile bağlantılı olduğunu göstermek için Clauson’da geçen şekline vurgu yapmıştır (2002, s. 440).

cokma ~ çomka (< *Bulg. çòvka* Eren, 2003, s. 160): “Gaga” (C. II, s. 995; C. II, s. 1266).

çiğın (T.): “Hayvanların boynundaki etli kısım” (C. II, s. 1208).

Çiğın/çikin “bağ, boğum; omzun üst kısmı, kürek kemiği” (Clauson, 1972, s. 415). *Çiğın* (*çiğil*) “omuz, omuz başı” (YTS, 2018, s. 68).

Çeğin/çiğın/çiyin “omuz” (Tietze, 2002, s. 486). Anadolu ağızlarında “omuz” için *çiğın* adı verilir. Bu adın *ciğın, çiğın, çiyin* gibi birtakım biçimleri de bulunmaktadır (Eren, 1990, s. 58).

çipa (< *Sl. šip* Tietze, 2002, s. 520): “Arı iğnesi” (C. II, s. 1231).

çitar ~ çitari (< *Yun. kitár/kitári* < *EYun. kitárion* Tietze, 2002, s. 523): “İbik; horoz veya tavuğun ibiği” (C. II, s. 1241).

darak (T.): “Balıkların solungacı” (C. II, s. 1366).

daşdıh ~ daşlığ ~ daşlıh ~ daşlık (T.) (< *taş +lık*): “Kümes hayvanlarının midesi, katı, taşlık” (C. II, s. 1376; C. II, s. 1377).

dıdak ~ didak ~ didek ~ didik (T.): “Gaga” (C. II, s. 1449; C. II, s. 1481; C. VI, s. 4487).

Tietze, *didek* “gaga” olarak aldığı sözcüğün *dit-* + fiilden nomen instrumenti yapan *-ek* ekiyle türetildiğini bildirmektedir (2002, s. 612).

dimdiyh ~ imdik ~ mimdik “Kümes hayvanlarının ibiği; gaga” (C. II, s. 1499; C. IV, s. 2535; C. VI, s. 4598).

Tietze, *dimdik* “kuş gagası” anlamında kaydettiği sözcüğün yapı bakımından Clauson’da *tumşuk* “kavisli kuş gagası” (1972, s. 509-510) olarak geçen biçime benzediğini söylemektedir (2002, s. 620).

doduk ~ doğduk (< *Gürc. toti/tati* Tietze, 2002, s. 635): “İnsan ve hayvan ayağı; keçinin dört ayağı” (C. II, s. 1535; C. II, s. 1536).

döynak “At, eşek vb. hayvanların tırnakları” (C. II, s. 1594).

Tuña:ğ “toynak” (Clauson, 1972, s. 519). *Duynak* “tırnak” (YTS, 2018, s. 86). *Duynak/döynak/toynak* “at, eşek gibi tek tırnaklı hayvanların tırnağı” (Tietze, 2002, s. 667).

Eren, *duynak* “at, eşek gibi tek tırnaklı hayvanların tırnağı” anlamında aldığı sözcüğün Türkçede *toynak* şeklinde de geçtiğini, Orta Türkçede *tuyağ*, Orta Kıpçakçada *tuyak* yanında *tuynak* olarak da kullanıldığını dile getirmiş ve sözcüğün eski ve yeni diyalektlerde geçen veriler doğrultusunda **tuñak* veya **tuñağ* biçiminden geldiğini belirtmiştir (2020, s. 154).

dürtmeç (T.) (< *dürt- meç*): “Gaga” (C. II, s. 1635).

emzik (T.): “Hayvanların memelerinin uçları” (C. III, s. 1742).

Tietze, *emzik* “emmeye yarayan şey; hayvanların memelerinin uçları; bebekleri oyalamak için ağızlarına verilen yalancı meme, biberon” olarak kaydettiği sözcüğün Eski Türkçe *emüz-/emiz-* “emzirmek” (Clauson, 1972, s. 165) biçiminden fiilden fiil sıfatı manasında sıfat ya da nomen instrumenti yapan + *-ik* ekiyle türetildiğini bildirmektedir (2002, s. 719).

enek ~ enet (T.): “İnsan ya da hayvanlarda sarkan gerdan; koyun ya da keçinin mafsallı kemiği; karasığır gerdanı” (C. III, s. 1748; C. III, s. 1751).

Clauson, *eñek* “alt çene, çene kemiği, çene” olarak tanımladığı sözcüğün **engek*’ten geldiğini dile getirmiş ve sözcüğün *eñ* “yanak” ad kökünden yapıldığını belirtmiştir (1972, s. 183).

Eñek “çene, çene kemiği; gerdan” (YTS, 2018, s. 95). *Enek* “çene” (Tietze, 2002, s. 723).

Eren, *enek* “çene” maddesinde incelediği sözcüğün en eski kaynaklarda dahi *eñek* şeklinde geçtiğini, Orta Türkçede *eñek*, Eski Kıpçakçada *eñek* ve *enek* olarak kullanıldığını, yerel ağızlarda ise *eğek* “çene kemiği” biçiminin de bulunduğunu ifade etmiş ve sözcüğün eski Türk diyalektlerinde “yanak” için kullanılan *eñ* adından + *-(e)k* “küçültme” ekiyle türetildiğini bildirmiştir (2020, s. 165).

gakmak ~ kakmak (T.) (< *kak- mak* Zülfikar, 2011, s. 122): “Gaga” (C. III, s. 1897; C. IV, s. 2606).

galak (< ?): “Erkek at ve eşeğin cinsiyet organı” (C. III, s. 1898).

Tietze, *galak* “erkek et ve eşeğin cinsiyet organı” olarak aldığı sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmektedir (2009, s. 94).

garos (< *Yun. gáros* Tietze, 2009, s. 104; Eren, 2020, s. 184): “Torik balığının ciğer ve bağırsağı” (C. III, s. 1929).

gavuk ~ kavık ~ kavuk (T.): “Hayvanların idrar torbası; sidik torbası (insan ve hayvanlarda)” (C. III, s. 1941; C. IV, s. 2690; C. IV, s. 2694).

Kavuk “sidik torbası (insan ve hayvan)” (Clauson, 1972, s. 583). *Kavuk (kavık)* “sidik torbası” (YTS, 2018, s. 142). *Kavuk/gavuk* “sidik torbası” (Tietze, 2016, s. 179).

geyin ~ geyn ~ giyin “Geviş getiren hayvanların dişilik organı; hayvanların dişilik organı” (C. III, s. 2016; C. III, s. 2086).

Eren, *geyin* “(geviş getiren hayvanlarda) dişilik organı” anlamında aldığı sözcüğün eski kaynaklarda *keyin* şeklinde geçtiğini, Eski Kıpçakçada *keyin* “döl yatağı” olarak kullanıldığını dile getirmiş ve sözcüğün kökünün bilinmediğini, ancak *beyin*, *bıkın*, *boyun*, *burun*, *karın*, *yelin* örneklerinde olduğu gibi *-n* ekiyle türetilen organ adlarına benzediğini belirtmiştir (2020, s. 190).

giynız ~ kıynız (bk. buynuz s. 171): “Öküz boynuzu; boynuz” (C. III, s. 2068; C. IV, s. 2860).

gidar (< *Yun. kitári* Tietze, 2009, s. 153): “Tavuk, horoz vb. hayvanların ibiği” (C. III, s. 2073).

göden (T.): “Kurbağanın bağırsağı” (C. III, s. 2125).

Göden “kalın bağırsağın son bölümü; karın, işkembe” (Tietze, 2009, s. 168). Eren, *göden* (> *güden*) “kalın bağırsağın son bölümü” olarak tanımladığı sözcüğün yerel ağızlarda “karın, işkembe, mide” anlamında kullanıldığını, Anadolu’da “kurbağa bağırsağı, kurbağa, kaplumbağa” anlamının da bulunduğunu dile getirmiş ve ağızlarda *göden* yanında *döden* “kalın bağırsak” biçiminin de geçtiğini belirtmiştir. Ona göre *göden* biçimi Türkçe *göt* (< *köt*) adından + *-(e)n* “küçültme” ekiyle türetilmiştir. Bu bakımdan da Farsça *gödān* “bağırsak” (< *gö*, *gū*, *gūh*, + *-dān*) biçiminden alındığı yolundaki tez tamamen yanlıştır (2020, s. 194-195).³³

³³Göden biçimiyle ilgili daha kapsamlı bilgi almak için bk. Hasan Eren, “Düden”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, C. 26-27, Ankara 1981, s. 19-21.

guçka (< *Sl. guška* Tietze, 2009, s. 197): “Semiz insan ve hayvanların çenesinin altından sarkan et parçası” (C. III, s. 2187).

guyluk ~ koduk ~ kuyluk (T.): “Kuyruk” (C. III, s. 2203; C. IV, s. 2900; C. IV, s. 3020).

Clauson, *kuḍruk* “hayvan kuyruğu” anlamında kaydettiği sözcüğü **kuḍur-* fiilinden türetilmiş bir ad olarak değerlendirmiş ve Moğolca *qudurğa* biçiminin Türkçeden alındığını belirtmiştir (1972, s. 604). Eren ise Eski Türkçede döneminden itibaren kullanımı tanıklanan sözcüğün, Orta Türkçede *kuḍruk*, Eski Kıpçakçada *kuyruk* şeklinde geçtiğini açıklamış ve söz konusu sözcüğü Gombocz’un Moğolca *qudurğa* biçimiyle birleştirdiğini, bu birleştirmesinin sonradan yapılan çalışmalara da kaynaklık ettiğini bildirmiştir (2020, s. 339).

havalık (< *Ar. hawā* Tietze, 2009, s. 274)+ *T. lk*): “Balıklardaki solungaç” (C. III, s. 2308).

hışdeyh (< *Erm. ḥrtuk* Tietze, 2009, s. 309): “Hayvanların gerdanlarındaki sarkık deri” (C. III, s. 2376).

höngüç ~ örkeç (T.): “Deve hörgücü” (C. V, s. 3349; C. VI, s. 4522).

Örgüç “yüksek ve çıkıntılı deve hörgücü” (Clauson, 1972, s. 223). *Örgüç* (*örküç, örküş*) “hörgüç” (YTS, 2018, s. 181). *Hörgüç* “devenin sırtındaki tümsek” (Tietze, 2009, s. 331).

Eren, *hörgüç* < *örgüç* “devenin sırtındaki çıkıntı” olarak tanımladığı sözcüğün Orta Türkçede *örkü*, Eski Kıpçakçada *örgüç* şeklinde geçtiğini dile getirmiş ve sözcüğün *örgüç, örkeç* ve *örkü* gibi birtakım biçimlerinin *ör-*’den kalma türevler olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Türkçe *hörgüç* biçiminin başındaki *h-* sesinin de tıpkı Türkçe *höyük* (< *öyük*) sözündeki gibi ikincil bir ses olduğunu bildirmiştir (2020, s. 221).

hurtum (< *Ar. ḥurṭūm* Tietze, 2009, s. 337): “Tavuk, kuş vb. hayvanların kursakları” (C. III, s. 2445).

ıpık ~ ibik ~ ipik ~ übük ~ ümük (T.): “Tavuk ibiği; tavuk, kuş vb. hayvanların gagası; ibik” (C. IV, s. 2481; C. IV, s. 2503; C. IV, s. 2546; C. VI, s. 4795).

karaca (T.): “Devenin dizinin iç tarafı” (C. IV, s. 2640).

Karı “ön kol; dirsekten parmak uçlarına kadar olan mesafe” (Clauson, 1972, s. 644). *Karaca* (*karıca*) “pazu” (YTS, 2018, s. 138). *Karıca/karaca* “koldaki kas kitlesi, pazı” (Tietze, 2016, s. 139).

Eren, eski kaynaklarda *karıca* “kolun dirsekten omuz arasındaki bölümü” şeklinde geçen sözcüğün Türk diyalektlerinde kullanılan *karı* “koyun ve keçi gibi hayvanların dizinden tırnağına kadar olan bölümü, incik; kolun üst bölümü; eski bir uzunluk ölçüsü” kökünden geldiğini dile getirmiş ve *karıca* biçiminin *karı* kökünden + -ca ekiyle türetildiğini belirtmiştir. Ayrıca *karıca* biçiminin sonradan *karaca* şeklini aldığını bildirmiştir (2020, s. 260).

kelmiş (< ?): “Balığın büyük kılçıkları” (C. IV, s. 2735).

Tietze, *gelmeç/gelmiş/kelmiş* “balığın büyük kılçıkları” olarak kaydettiği sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmektedir (2009, s. 125). Eren, *gelmiş* “iri balıklarda kılçık durumunda olan kemik” anlamında aldığı sözcüğün yerel ağızlarda *kelmiş* “balığın büyük kılçıkları” olarak da kullanıldığını ifade eder ve Farsça *galmic* biçiminin Türkçeden alındığını bildirir (2020, s. 187).

kınçak ~ kıynak (bk. cırmak ~ cimak ~ çeynak ~ çınak s. 172): “Yırtıcı kuş ve hayvanlarda tırnak, pençe” (C. IV, s. 2809; C. IV, s. 2859).

kipe (< ?): “Geviş getiren hayvanlarda sindirim sisteminin bir parçası, şirden” (C. IV, s. 2875).

Eren, *kipe* “şirden” anlamında aldığı sözcüğün dar bir alanda kullanılan *kibe* biçiminin de bulunduğunu dile getirir ve sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtir (2020, s. 304).

kulunluk (T.) (< *kulun* + *luk*): “Hayvanın döl yatağı” (C. IV, s. 2999).

mastar (< *Yun. mastári* Tietze, 2018, s. 156; Eren, 2020, s. 362): “Davar memesi” (C. IV, s. 3134).

meçikli (< *Yun. matsúki* < *İt. mazuco* Tietze, 2018, s. 174)+ *T. li*): “Eşeğin erkeklik organı” (C. IV, s. 3149).

mulu (< *Arn. mullë* Tietze, 2018, s. 258): “Koyun midesinin bağırsağa bitişik yeri” (C. IV, s. 3219).

muncur ~ munzur ~ münzur (< *Yun. mutsúna/múisuno* < *İt. musona* Tietze, 2018, s. 260): “Hayvanlarda burun delikleri ve ağız bölümü; hayvan burnu; domuzun çene, ağız ve burun kısmı; hayvan yüzünün alt ve sivri yeri” (C. IV, s. 3221; C. IV, s. 3230; C. VI, s. 4602).

müğüz (bk. buynuz s. 171): “Boynuz” (C. IV, s. 3229).

oma “Sığır at vb. hayvanların topuk kemiği” (C. V, s. 3281).

Oma “bacak” (YTS, 2018, s. 174). *Oma* “bacak” (Tietze, 2018, s. 148). Eren, *omaca* maddesinde *oma* “kalça kemiği, uyluk kemiği” biçiminden de bahseder (2020, s. 386).

omaça “Sığırların topuk kemiği” (C. VI, s. 4614).

Omaca “uyluk kemiği” (YTS, 2018, s. 174). *Omaca (kemiği)* “uyluk kemiği” (Tietze, 2018, s. 148).

Eren, *omaca* “kalça kemiği, uyluk kemiği; bağ kütüğü; kesilmiş ağaç kökü” olarak tanımladığı sözcüğün Anadolu’da *homaca* (~ *homaça* > *homça*) şeklinde de geçtiğini dile getirir ve sözcüğün Türkçede kullanılan *oma* “kalça kemiği, uyluk kemiği” adından + *-ca* ekiyle türetildiğini bildirir (2020, s. 386).

poç ~ pöç (< *Erm. poč* Eren, 2020, s. 429; Tietze, 2018, s. 428): “Keçi kuyruğu; koyun kuyruğunun ucundaki parça; kuyruğun ucu; hayvanlarda kalçanın arasındaki et” (C. V, s. 3467; C. V, s. 3479; C. VI, s. 4652).

pöteye (< Moğ. *bötege* Çiçek, 2015, s. 58): “Kümes hayvanlarının böbreği” (C. V, s. 3483).

sanra (T.): “Hayvanın kuyruk sokumuna yakın yanları, böğürleri” (C. V, s. 3540).

Clauson, *sağrı* maddesinde incelediği sözcüğün esas olarak “ham deri” anlamında olduğunu, bundan hareketle *sağrı*’nın “atın arka kısmındaki deri” ve “atın arka kısmı” gibi birtakım atın budu anlamında bir tür deri anlamını da kazandığını söylemektedir (1972, s. 815).

Sağrı “atların yan tarafı (bazen insan için kullanılır)” (Tietze, 2019, s. 143). Eren, *sağrı* “hayvanlarda bel ile kuyruk arasındaki dolgun ve yuvarlakça bölüm; kalın deri, hayvanın sağrısından çıkan kalın deri” olarak tanımladığı sözcüğün Orta Türkçede *sağrı* “deri”, Eski Kıpçakçada *sağrı* şeklinde geçtiğini dile getirir ve Farsça *sağrī* biçiminin Türkçeden alındığını belirtir (2020, s. 441).

sepet (< *Far. sapad* Tietze, 2019, s. 260; Eren, 2020, s. 456): “Karın (sığırlarda)” (C. V, s. 3586).

sınnak ~ sırnak ~ sıynak (bk. *cınnak ~ cimak ~ çeynak ~ çınak* s. 172): “At ve sığır tırnağı; hayvan tırnağı; keçi, koyun, inek vb. hayvanların tırnağı” (C. V, s. 3614; C. V, s. 3620; C. V, s. 3628).

sokaç (T.) (< *sok- aç*): “Arı iğnesi” (C. V, s. 3659).

şirden (< *Far. şīrdān* Tietze, 2019, s. 618; Eren, 2020, s. 488): “Koyun, keçi vb. hayvanların bağırsağı” (C. VI, s. 4730).

tatik ~ tot ~ totik (< *Gürc. toti/tati* Tietze, 2019, s. 182): “Tavşan ayağı; koyun ayağı; dört ayaklı hayvanlarda bacağın dizden aşağı bölümü; köpeklerin ön ayakları” (C. V, s. 3846; C. V, s. 3976).

tetik (< *Gürc. toti/tati* Tietze, 2002, s. 635; 2019, s. 182): “Kedi, köpek vb. hayvanların pençeleri” (C. V, s. 3901).

uyluḡ (T.): “Sığır vb. hayvanlarda bacak” (C. VI, s. 4791).

Clauson, *udluk* maddesinde incelediği sözcüğün genel olarak “bir insanın veya hayvanın uyluḡu” anlamında kullanıldığını açıklamış ve sözcüğün *ud* “sığır (uyluk) eklemi” adından geldiğini düşünmüştür (1972, s. 55).

Oyluk (uyluk) “kalçadan dize kadar olan bacak kısmı” (YTS, 2018, s. 177). Tietze, *uyluk* “uyluk, kalça, but” olarak aldığı sözcüğün Eski Türkçe ile bağlantılı olduğunu göstermek için Clauson’da geçen şekline vurgu yapmıştır (2019, s. 360).

Eren, *uyluk* “bacaḡın kalçadan dize kadar olan bölümü” anlamında kaydettiği sözcüğün Eski Türkçede *udluk*, Orta Türkçede *udluk* “kol kemiḡinin kalın yeri” şeklinde geçtiğini dile getirmiş ve sözcüğün Eski Türkçe *ud* (> *uy*) “sığır” kökünden türetildiḡi yolundaki görüşün tartışmaya açık olduğunu, Türkçe **ub ~ *uv ~ *uz (*us)* “utanç, utanma” kökünden çıktığı yönündeki değerlendirmenin ise doğru olmadığını belirtmiştir (2020, s. 537).

yancuk (T.): “Atın uyluḡu geniş olanı” (C. VI, s. 4164).

Yancuk (yancık) “oturak yeri, saḡrı, kık” (YTS, 2018, s. 245). *Yancuk* “koltuk, oturak yeri, saḡrı, kık” (Tietze, 2019, s. 185).

yelin ~ yen ~ yilin (T.): “İnek, manda, koyun vb. hayvanlarda memenin süt toplanan bölümü” (C. VI, s. 4237; C. VI, s. 4246; C. VI, s. 4279).

Clauson, *yeliḡ* “meme” olarak kaydettiği sözcüğün daha çok hayvanlar için kullanıldığını söylemektedir (1972, s. 930).

Yilin (yelin) “memenin süt toplanan yeri, meme süngerisi” (YTS, 2018, s. 258). *Yelin* “kısarak memesi; tırnaklı hayvanların memesi, meme üstü” (Tietze, 2019, s. 307).

Eren, *yelin* “inek, koyun gibi hayvanlarda memenin süt toplanan bölümü, süt torbası” anlamında aldığı sözcüğün Türkçede *yelim* olarak da kullanıldığını, eski kaynaklarda *yelin* şeklinde geçtiğini, ağızlarda ise dar bir alanda kaldığını dile getirir ve sözcüğün kökünün bilinmediğini, ancak *alın, bıkın, boyun, burun, karın, taban* biçimlerinde olduḡu gibi *-n* ekiyle türetilen organ adlarına benzediğini belirtir (2020, s. 567).

3.1.1.3.1.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.3.1.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

ayak mayası (T.+Far.): “Hayvan tırnaklarının altında arkada kalan kısım” (C. I, s. 404).

bağa kemiği (T.+T.): “Kaplumbağa kabuğu” (C. VI, s. 4441).

balık kulağı (T.+T.):³⁴ “Midye kabuğu” (C. I, s. 505).

bızdın yatağı (Erm.+T.): “Sığırların döl yatağı, rahim” (C. I, s. 674).

boyun düğmeciği (T.+T.): “Hayvanlarda semer ağacının ucunun üstüne geldiği kemik” (C. I, s. 748).

denizboncuğu (T.+T.): “Salyangoz, şeytanminaresi kabuğu” (C. II, s. 1424).

kargaçanağı (T.+T.): “Midye kabuğu” (C. IV, s. 2659).

karınbağı (T.+T.): “Hayvanların yemek borusu” (C. IV, s. 2664).

kuyruk kapağı (T.+T.): “Koyun kuyruğunun altındaki tüysüz bir deri” (C. IV, s. 3021).

ürekbaşı (T.+T.): “Hayvan yüreği” (C. VI, s. 4070).

yılan gömleği ~ yılan göyneği (T.+T.): “Yılanın soyulmuş derisi” (C. VI, s. 4267).

yılan kavuğu (T.+T.): “Yılanın soyulmuş derisi” (C. VI, s. 4267; C. VI, s. 4823).

yılayastığı (T.+T.): “Salyangoz kabuğu” (C. VI, s. 4268).

³⁴ *balıkkulağı* “at boncuğu, katır boncuğu da denilen deniz böcekleri kabuğu” (YTS, 2018, s. 36).

3.1.1.3.1.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

artık diş (T.+T.): “Atlarda çıkan ve yem yemelerine engel olan fazla diş” (C. I, s. 334).

artık et (T.+T.): “Eti yenen hayvanların iç yağları içinde bulunan kara ve küçük et parçaları” (C. I, s. 334).

başböğrek (T.+T.): “Yürek (hayvanlar hakkında)” (C. I, s. 555).

incebel (T.+T.): “Sığırlarda böbrek yatağı kısmı” (C. IV, s. 2538).

kırk dilim (T.+T.): “Hayvanların kat kat olan midesi, şirden” (C. IV, s. 2830).

kırkkıvrım (T.+T.): “Hayvanların kat kat olan midesi, şirden” (C. IV, s. 2831).

kırkyaprak (T.+T.): “Hayvanların kat kat olan midesi, şirden” (C. IV, s. 2832).

3.1.1.3.1.2.3. Fiilimsi Öbeği Biçiminde Kurulanlar

gelinboğan (T.+T.): “Hayvanların diz kapağı kemiği” (C. III, s. 1979).

gelinöldüren (T.+T.): “Hayvanların diz kapağı kemiği” (C. III, s. 1981).

3.1.1.3.2. Vücut Bölümlerinin Salgıladığı Cerahat ve Maddeler

3.1.1.3.2.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

ağanak (T.) (< *ak-* *anak*): “Gebe ineklerin fercinden akan su” (C. I, s. 81).

aksak (T.) (< *aksa-* *k* Banguoğlu, 2019, s. 249; Korkmaz, 2009, s. 86; Zülfikar, 2011, s. 99): “Koyunun tırnağı arasında meydana gelen ve çakı ile kesilerek yerine tuz basılan şişkinlik, çıban” (C. I, s. 161).

Aḥsa:k “topal” (Clauson, 1972, s. 95). *Aḡsak/aksak* “hafifçe topallayan (Tietze, 2002, s. 113).

baga ~ baḡ ~ baḡa (T.): “Hayvanların ayağının altında, zorlamadan ileri gelen şiş, ur” (C. I, s. 471; C. I, s. 472; C. I, s. 477).

Tietze, *baḡa* “guatr, ur” olarak tanımladığı sözcüğün Eski Türkçe *baka* (Clauson, 1972, s. 311) biçimiyle ilişkili olduğunu düşünmektedir (2002, s. 259).

bıccılğan ~ bıcılğan ~ bıcılğan ~ bıcılkan ~ bıcırğan ~ bıcırğan ~ bıçılğan ~ bıçılğan ~ bıçılğan ~ bıçılkan ~ bıcırğan ~ bıçırğan ~ bıçırkan ~ bıjırğan ~ bıçılgen ~ bıçırğan ~ bıçırğan ~ mıçırğan (T.): “Kadınların meme uçlarında, çocukların ayaklarında, hayvanların ayak parmaklarıyla bileklerinde ter, pislik, çamur gibi sebeplerden ileri gelen sulu yara; hayvanların ayaklarında, kışın ahırda kapalı kalmaktan oluşan şiş ve kepekli yara” (C. I, s. 654; C. I, s. 655; C. I, s. 656; C. I, s. 657; C. I, s. 663; C. I, s. 683; C. IV, s. 3179).

Bıçılğa:n “el ve ayaklarda olan çatlak, yarık” (Clauson, 1972, s. 295). *Bıcılğan* (*bıçılğan*) “hayvanların ayaklarında hâsıl olan çatlak yara” (YTS, 2018, s. 44).

Tietze, *bıcılğan/bıçılğan* “sulu yara, egzama, mayasıl” olarak tanımladığı sözcüğün *bıcıl-* “kesilmek” biçiminden fiilden ad ya da sıfat yapan + *-gan* ekiyle türetildiğini bildirmektedir (2002, s. 330). Eren ise *bıcılğan* (> *pıçırğan*) “azmış, yayılmış (yara); hayvanların tırnak kökünde olan yara” anlamında kaydettiği sözcüğün yerel ağızlarda *bıçılğan*, *bıcılğan*, *bıçılgen* (> *bıçırğan*) gibi birtakım biçimlerde de geçtiğini dile getirir ve sözcüğün Eski Türkçe *bıcıl-* “kesilmek, biçilmek” fiilinden *-gan* ekiyle yapıldığını belirtir (2020, s. 63).

buraḡıntı (T.) (< *bırak- ıntı*): “Koyun, keçi, inek gibi hayvanların dişilik organlarından akan koyu sıvı” (C. I, s. 794).

cıdaḡı ~ cıdav ~ cıdavı ~ cıdavı ~ cıdav ~ cıdev ~ cıdoı ~ cıdaḡı (< *Moḡ. cidüü* Tietze, 2002, s. 436): “Derin, işleyen yara, büyük çıban (genellikle at ve eşeklerde görülür)” (C. I, s. 895; C. I, s. 896; C. II, s. 960; C. II, s. 961; C. II, s. 1158).

çepel (T.): “Dişi hayvanların üreme organlarından çıkardığı beyaz renkli salgı” (C. II, s. 1141).

Eren, eski kaynaklarda *çepel* şeklinde geçen sözcüğün Anadolu’da *çepel* biçiminin yanında *çöpel* olarak da kullanıldığını dile getirir ve tüm bu veriler doğrultusunda sözcüğün *çöp* kökünden + *-(e)l* ekiyle türetildiğini bildirir. Ayrıca ağızlarda kullanılan *çöpel* biçiminde *çöp* kökünün olduğu gibi muhafaza edildiğini, buna karşılık *çepel* biçimindeki *-ö-* ünlüsünün de *-e-*’ye çevrildiğini ifade eder ve Farsçada geçen *çapal* “pis, kirli, kötü” biçimini oldukça düşündürücü bulur (2020, s. 105).

halaza ~ haraza (< Ar. *haraza* Tietze, 2009, s. 256; Eren, 2020, s. 211): “Sığırların ödünden çıkan balmumu gibi sarı parça; çok semirmiş hayvanlarda kalbin çevresinde oluşan yağ; sığır ciğerinden çıkarılan, öde benzeyen bir madde” (C. III, s. 2258; C. III, s. 2285-2286).

hokra ~ ofra “Yazın semirirken, zayıf sığırların sırtlarında çıkan çıban” (C. III, s. 2395; C. V, s. 3268).

Okra “zayıf hayvanların derilerinin altında yaşayan ve hastalanmalarına sebep olan bir çeşit kurt; hayvanların sırtlarında çıkan bir çıban, ur ve bu çıbanlara yapışan sakırğa” (Tietze, 2018, s. 129).

Eren, *okra* “hayvanların sırtlarında çıkan bir çıban, ur” anlamında aldığı sözcüğün ağızlarda *hokra* ve *nokra* olarak da kullanıldığını, bunun yanında yerel ağızlarda hayvanların sırtlarında çıkan çıbanlara yapışan bir tür sakırğaya da *okra* adının verildiğini dile getirmiş ve yerel ağızlarda geçen *hokra* biçiminin başındaki *h-* sesinin sonradan türediğini, bunun gibi *nokra* biçiminin başındaki *n-*’nin de ikincil bir ses olduğunu belirtmiştir (2020, s. 385).

süt (T.): “Erkek balığın, dişinin havyarı üstüne akıttığı ak sıvı” (C. V, s. 3728).

Sü:t “süt” (Clauson, 1972, s. 798). **Süt/süd** “süt” (Tietze, 2019, s. 527). Eren, en eski dönemlerden itibaren kullanımı tanıklanan sözcüğün bilimsel çalışmalarda sıklıkla Moğolca *sün* biçimiyle karşılaştırıldığını, ancak Moğolca *sün*’ün Türkçe *süt* biçimini

ses ve yapı bakımından tam olarak açıklamadığını ifade eder ve Türkçe *süt* biçiminin **sūt*’ten geldiğini belirtir. Aynı zamanda bilimsel çalışmalarda *süt* biçiminin sonundaki -*t*’nin bir çok eki olarak sıkça dile getirildiğini bildirir (2020, s. 478-479).

yağar ~ yağır ~ yañır ~ yanır (T.): “Yük ve binek hayvanının sırtında, eyer ve semerin açtığı yara” (C. VI, s. 4118; C. VI, s. 4121; C. VI, s. 4170; C. VI, s. 4810; C. VI, s. 4815).

Yağır “eyer yarası” (Clauson, 1972, s. 905). *Yağır* “hayvanların sırtında çıkan yara; sırtı yaralı (hayvan)” (YTS, 2018, s. 242).

Tietze, *yağır/yağar/yağrı/yanır/yañır* “semer yarası, binek hayvanlarının sırtında semer, palan vb. nedeniyle oluşan yara” olarak aldığı sözcüğün Eski Türkçe ile bağlantılı olduğunu göstermek için Clauson’da geçen şekline vurgu yapmıştır (2019, s. 121).

yarımca (T.) (< *yarım* + *ca*): “Koyunların kuyruğunda görülen bir tür yara” (C. VI, s. 4186).

3.1.1.3.2.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.3.2.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

çatalağısı (T.+T.): “Tek tırnaklı hayvanlarda, sığır ve davarlarda tırnak arasında olan yara” (C. II, s. 1087).

danamemesi (T.+T.): “İnsan ve hayvanlarda olan büyük çıban” (C. II, s. 1356).

kılbaşı (T.+T.): “Koyun ve keçinin ayaklarında çıkan bir çeşit çıban” (C. IV, s. 2795).

kön kesigi (T.+T.): “Hayvanlarda eyerin, semerin kesmesiyle olan derin yara” (C. IV, s. 2960).

tavukgötü (T.+T.): “At ve eşeklerde semer vurmasından oluşan bir yara” (C. V, s. 3851).

3.1.1.3.2.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

çatalağarsak ~ çatalaksak ~ çatalasak (T.+T.): “Tek tırnaklı hayvanlarda, sığır ve davarlarda tırnak arasında olan yara” (C. II, s. 1087).

karadaban ~ karataban (T.+T.): “Hayvanların ayak altlarında nalsızlıktan olan bir çeşit yara; tek tırnaklı hayvanların tırnak arasında ve ağızlarında çıkan bulaşıcı çıban; hayvan ve insanlarda ayak altında olan iltihaplı yara” (C. IV, s. 2642; C. IV, s. 2654).

3.1.1.4. Hayvanların Cinsiyeti

3.1.1.4.1. Dişi Tür

3.1.1.4.1.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

arvana ~ avrana ~ avurna (< *Far. arvāna* Tietze, 2002, s. 204; Eren, 2020, s. 25): “Dişi deve” (C. I, s. 337; C. I, s. 390; C. I, s. 396).

bazalak (< *Far. bāz* Tietze, 2002, s. 298; Eren, 2020, s. 57)+ *T. alak*): “Dişi atmaca” (C. I, s. 585).

beserek (< *Moğ. besereg* Tietze, 2002, s. 322): “Dişi katır” (C. I, s. 639).

bulara (< *Yun. pulāra* Tietze, 2002, s. 392): “Dişi sıpa” (C. I, s. 786).

burçin (< *Moğ. boracin* Eren, 2020, s. 79): “Dişi geyik” (C. I, s. 795).

daylak ~ kaylak (bk. daylak ~ tiylak s. 208): “Dişi deve” (C. II, s. 1388; C. IV, s. 2704).

dülbe (bk. döve ~ duge ~ düga ~ düge ~ düğe ~ düke ~ düva ~ düye s. 198): “Dişi manda” (C. II, s. 1627).

ferik (< *Far. farūk* Tietze, 2009, s. 47): “Dişi piliç; dişi hindi” (C. III, s. 1846).

filik ~ fillik (bk. filik ~ filik ~ finik ~ tilik s. 148): “Dişi keçi” (C. III, s. 1865; C. III, s. 1866).

gancıh ~ gancık ~ kancuğ (T.): “Dişi (insan ya da hayvan için)” (C. III, s. 1909; C. IV, s. 2620).

Kançık “dişi köpek” (Clauson, 1972, s. 634-635). *Kancık/koncuğ* “dişi (hayvanlar hakkında); dişi köpek, dişi eşek” (Tietze, 2016, s. 97).

Eren, *kancık* “dişi köpek” anlamında aldığı sözcüğün genel olarak “dişi (hayvan)” için kullanıldığını, Orta Türkçede *kançık* “dişi köpek”, Eski Kıpçakçada *kançık* ve *kançuk* şeklinde geçtiğini, yerel ağızlarda ise *gancık* biçiminin de bulunduğunu dile getirmiş ve sözcüğün kökünün bilinmediğini, ancak sonundaki ekin eski ve yeni diyalektlerde yaygın olarak kullanılan bir küçültme eki olduğunu belirtmiştir. Ayrıca *kancık* biçimindeki *kan* kökünün Hint-Avrupa dillerinde (Lat. *canis* “köpek” vb.) kullanılan bir kökten geldiği yolundaki değerlendirmenin de yanlış olduğunu ifade etmiştir (2020, s. 256).

gısırak (T.) (< *kısır*+ *ak* Korkmaz, 2009, s. 35; Banguoğlu, 2019, s. 173; Zülfikar, 2011, s. 54): “Dişi at, kısırak” (C. III, s. 2062).

Clauson, *kısra:k* maddesinde incelediği sözcüğün esas olarak “hiç yavru lamamış genç dişi at, kısırak” anlamında olduğunu, ancak sonradan daha genel bir anlam kazanarak tüm dişi atları karşıladığını dile getirmiş ve sözcüğü *kısır* biçimine bağlamıştır (1972, s. 668-669).

Eren, *kısırak* “dişi at” anlamında aldığı sözcüğün diyalektlerin sadece bir bölümünde geçtiğini, bu diyalektlerde *kısırak* yerine daha çok *baytal* “kısırak; üç yaşında kısırak; genç kısırak” ve *biye* “(kulunlamış) kısırak; kısırak” biçimlerinin kullanıldığını ifade etmiş ve *kısırak* biçiminin *kısır* “döl vermeyen” adından + *-(a)k* “küçültme” ekiyle türetildiğini bildirmiştir (2020, s. 299).

göyük ~ kölük (bk. gölük ~ güllük ~ kölük s. 151): “Dişi at; dişi eşek; kısırak” (C. III, s. 2173; C. IV, s. 2955; C. VI, s. 4568).

lök (bk. lök s. 192): “Dişi deve” (C. IV, s. 3090).

madak ~ madek ~ mede ~ medek ~ medik ~ metek ~ mutak (< *Erm. matak/medek* Tietze, 2018, s. 314): “Dişi manda” (C. IV, s. 3101; C. IV, s. 3102; C. IV, s. 3149; C. IV, s. 3174; C. IV, s. 3226; C. VI, s. 4591).

marya (< *Yun. maryá* Tietze, 2018, s. 152): “Dişi koyun” (C. VI, s. 4589).

masdı ~ masti (< *Yun. mastí* Eren, 2020, s. 362): “Dişi kedi, köpek” (C. IV, s. 3132; C. IV, s. 3134).

maya (< *Far. māya* Tietze, 2018, s. 164; Eren, 2020, s. 364): “İyi cins, dişi deve” (C. VI, s. 4590).

meri (< *Erm. mari* Tietze, 2018, s. 201): “Dişi keklik” (C. IV, s. 3170).

pillik (bk. bilik s. 205): “Dişi hindi” (C. V, s. 3455).

sona (bk. suma s. 117): “Suna, bir cins dişi ördek” (C. V, s. 3665).

tiştir (< *Yun. distiron* Tietze, 2002, s. 630): “Dişi keçi” (C. V, s. 3942).

3.1.1.4.1.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.4.1.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

dombay ineği (Gürc.+T.): “Dişi manda” (C. II, s. 1552).

inek kömüşü (T.+Far.): “Dişi manda” (C. IV, s. 2542).

kömüş ineği (Far.+T.):³⁵ “Dişi manda” (C. IV, s. 2959).

susığı (T.+T.):³⁶ “Dişi manda” (C. V, s. 3702).

³⁵ *kömüş ineği* “dişi manda” (YTS, 2018, s. 158).

³⁶ *susığı* “dişi manda” (YTS, 2018, s. 207).

3.1.1.4.1.2.2. San Öbeği Biçiminde Kurulanlar

ayşe kadın (Ar.+T.): “Molla Mehmet adı verilen yaban ördeği çeşidinin dişisi” (C. I, s. 431).

3.1.1.4.2. Erkek Tür

3.1.1.4.2.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

adal (< *Erm. aç’ar/arçar* Tietze, 2002, s. 92): “Erkek dana” (C. I, s. 62).

aygur ~ ayğır ~ aykır ~ öygür (T.): “Aygır, erkek at” (C. I, s. 415; C. I, s. 422; C. V, s. 3367; C. VI, s. 4436).

Clauson, *adğır* “aygır” olarak aldığı sözcüğün Moğolcaya *acirğa* şeklinde geçtiğini bildirmektedir (1972, s. 47).

Aygır (aykur) “aygır” (YTS, 2019, s. 31). *Aygır* “damızlık erkek at” (Tietze, 2002, s. 237).

Eren’in aktardığı bilgilere göre Doefer ve Şçerbak *aygır*’ın Türkçe *ay-* (< *ad-*) kökünden geldiği kanısındadır. Sevortyan ise sözcüğün **ay- ~ *ad- ~ *az-* kökünden geldiğini düşünür ve buna karşılık Türkçe *az-* “cinsel duyguları artmak” biçimini verir. Ancak Eren, Sevortyan’ın bu değerlendirmesini ses yönünden olanaksız bulur (2020, s. 34).

azman (bk. azman s. 196-197): “Erkek hindi” (C. I, s. 442).

babaç (< *baba+ ç* Tietze, 2002, s. 253): “Kümes hayvanlarının erkeği, erkek kuş” (C. I, s. 448; C. VI, s. 4440).

beserek “At ve eşeğin erkeği; erkek deve” (C. I, s. 639; C. VI, s. 4456).

Besirek (beserek, biserek) “tüylü ve besili erkek deve” (YTS, 2018, s. 43). Eren, *beserek* “tüylü erkek deve, damızlık erkek deve” olarak tanımladığı sözcüğün ağızlarda *besrek, besirek, biserek, peserek* gibi birtakım biçimlerinin de bulunduğunu ifade etmiş

ve sözcüğün çağdaş Oğuz diyalektleri dışında geçmediğini, çağdaş Oğuz diyalektlerinde de sadece Türkiye Türkçesinde ve Anadolu ağızlarında kullanıldığını belirtmiştir. Ayrıca Ramstedt'in Moğolca *besereg* biçimiyle karşılaştırdığını, Menges'in ise *beserek* ile *besi* ve *beslemek* biçimleri arasında bir bağlantı kurmaya çalıştığını bildirmiştir (2020, s. 60).

buğu “Erkek geyik” (C. I, s. 781).

Besli'nin aktardığı bilgilere göre Şçerbak, sözcüğün *buka* biçimiyle bağlantılı olduğunu düşünmüş ve bundan hareketle “erkek geyik” için ilk olarak *buka* biçiminin kullanıldığını ileri sürmüştür (2010, s. 23).

buğur ~ buhar ~ pohur ~ puğur ~ puhur ~ puur (T.): “Erkek deve; iki hörgüçlü, damızlık erkek deve” (C. I, s. 781; C. I, s. 782; C. V, s. 3469; C. V, s. 3484; C. V, s. 3486; C. V, s. 3495).

Buğra “damızlık deve” (Clauson, 1972, s. 317). *Buğur (puğur)* “erkek deve, iki hörgüçlü deve” (YTS, 2018, s. 51). *Buğur/bohur/puhur* “erkek deve” (Tietze, 2002, s. 389).

Eren, *buğur* “damızlık erkek deve” anlamında kaydettiği sözcüğün en eski kaynaklarda dahi *buğur* (~ *puğur*) şeklinde geçtiğini, yerel ağızlarında *puğur* (~ *puhur*) olarak da kullanıldığını, dilimizde *buğra* biçiminin de bulunduğunu dile getirmiş ve Türkçede *buğur* yanında kullanılan *buğra* biçiminin sonundaki *a*'nın bir ek olduğunu belirtmiştir (2020, s. 78).

cöre ~ cura (< *Far. curra* Tietze, 2002, s. 456; Eren, 2020, s. 92): “Erkek atmaca” (C. II, s. 1007; C. II, s. 1018).

daylak (bk. daylak ~ tiylak s. 208): “Damızlık erkek deve” (C. II, s. 1388).

deke ~ tege (T.): “Erkek keçi, teke” (C. II, s. 1407; C. VI, s. 4748).

Clauson, *teke* “erkek keçi” olarak kaydettiği sözcüğün *erkeç* biçimiyle arasındaki anlam farkının belirsiz olduğunu söylemektedir (1972, s. 477).

Teke “keçinin erkeği” (Tietze, 2019, s. 125). Eren, *teke* “keçinin erkeği” anlamında aldığı sözcüğün Türkçeden belli başlı komşu dillere geçtiğini bildirmektedir (2020, s. 503-504).

erkeç ~ erkeş “Erkek keçi” (C. III, s. 1774; C. VI, s. 4499).

Erkeç “erkek keçi” (Clauson, 1972, s. 223). *Erkeç (irkeç)* “üç yaşını bitirmiş erkek keçi” (YTS, 2018, s. 96). *Erkeç/ergeç* “üç dört yaşlarında enenmiş erkek keçi” (Tietze, 2002, s. 735).

Eren, *erkeç* “erkek keçi” anlamında kaydettiği sözcüğün Orta Türkçede *erkeç* “erkek keçi”, Eski Kıpçakçada *erkeç* “enenmiş keçi” veya *irkeç* “enenmiş koç” şeklinde geçtiğini dile getirmiş ve *erkeç* biçiminin diyalektlerde koça verilen *irk* (~ *irik*) adından + *-(e)ç* “küçültme” ekiyle türetildiğini bildirmiştir. Ayrıca Türk diyalektlerinde erkek keçiye daha çok *teke* adının verildiğini ifade etmiş ve Türkçe *erkeç* biçimiyle çağdaş diyalektlerde geçen *serke* (> *serge*) biçimi arasında bir bağlantı kurulamayacağını, çünkü *serke* adının Moğolcadan kalma bir alıntı olduğunu belirtmiştir (2020, s. 169-170). Bir başka çalışmasında ise Eren, yerel ağızlarda *erkeç* yanında *irkeç* biçiminin de kullanıldığını açıklamış ve bu kullanımın *irk*+*(e)ç* > *erkeç* etimolojisinin sağlamlığını ortaya koyan açık bir tanık olduğunu vurgulamıştır (2002, s. 141).

gambeş (< *Gürc. kambeçi/kameçi* Aksakallı, 2019, s. 81): “Erkek manda” (C. III, s. 1907).

goska ~ guska (< *Bulg. guska* Tietze, 2009, s. 165): “Erkek kaz” (C. III, s. 2107; C. III, s. 2202).

gusak (< *Bulg. gusak* Tietze, 2002, s. 196): “Erkek kaz” (C. III, s. 2202).

hopa “Damızlık erkek deve” (C. III, s. 2404).

Eren, *hopa* “damızlık erkek deve” anlamında aldığı sözcüğün eski kaynaklarda geçmediğini, hatta eski ve yeni diyalektlerde buna benzer bir biçimin kullanılmadığını dile getirmiş ve Çağatay sözlüklerinde “erkek deve” olarak geçen *oban* (~ *oyan*, *obaz*) biçimiyle *hopa* arasındaki benzerliği oldukça düşündürücü bulmuştur. Ayrıca yerel

ağızlarda yaşayan *hopa* biçiminin başındaki *h-* sesinin de sonradan türediğini açıklamıştır (2020, s. 219).

hotoz (< *Yun. kóttos* Tietze, 2009, s. 162): “Erkek hindi” (C. III, s. 2420).

iğdiç “Erkek at” (C. IV, s. 2510).

Clauson’a göre *iğdiş* biçimi *iğid-* fiilinden gelmektedir (1972, s. 103). Eren, Eski Türkçe döneminden itibaren kullanımı tanıklanan sözcüğün yerel ağızlarda *iğdiç* olarak da kullanıldığını dile getirir ve sözcüğün *iğid-* “beslemek, yetiştirmek, bakmak” biçiminden + *-(i)ş* ekiyle türetildiğini bildirir. Aynı zamanda Türkçede *iğdiş* biçiminin birincil *iğdiç*’in ise ikincil bir biçim olarak değerlendirilebileceğini belirtir (2020, s. 230-231).

kaban “Azılı erkek domuz” (C. IV, s. 2582).

Kaban “azılı erkek domuz” (Tietze, 2016, s. 463). Eren, *kaban* “yaban domuzu” olarak kaydettiği sözcüğün Karaçay göçmenlerinden kalma bir veri olduğunu ifade etmiş ve bu doğrultuda Karaçayca *q’aban*, Balkarca *qaban*, Kumukça *qaban* biçimlerine yer vermiştir (1962, s. 339; 2002, s. 124).

kel (bk. kal s. 152): “Erkek manda” (C. IV, s. 2725).

kesegen ~ keseğen (T.) (< *kes- egen*): “Erkek domuz” (C. IV, s. 2762).

lök (< ?): “Erkek Deve” (C. IV, s. 3090).

Lök “tek hörgüçlü deve” (YTS, 2018, s. 164). Eren’in aktardığı bilgilere göre Menges, Gabain’in tanıklığına dayanarak sözcüğün Çince den geldiğini açıklamış, Doerfer ise yabancı bir kökten geldiği üzerinde durmuş ve sözcüğün büyük bir olasılıkla *laçın* biçimiyle birlikte Ruanruancadan kaldığını bildirmiştir. Ancak Eren, *lök* “bir tür erkek deve” anlamında aldığı sözcüğün kökeninin bilinmediğini ifade etmiş ve Farsçada *lok* “az tüylü bir tür yük devesi” olarak kullanıldığını belirtmiştir (2020, s. 355).

marzıman ~ marzuman “Erkek eşek” (C. IV, s. 3131; C. IV, s. 3232).

Türkiye Türkçesi ağızlarında eşeğin cinsiyetiyle ilgili adlandırmalardandır (Cin, 2016, s. 1266). Tietze, sözcüğün kökeniyle ilgili herhangi bir görüş belirtmemiştir. Sadece Amasya’nın bir ilçesi olan Merzifon’un eskiden eşekleri ile meşhur olduğunu ifade etmiştir (Tietze, 2018, s. 204).

mozuk (< *Kürt. muzik* Tietze, 2018, s. 244): “Erkek buzağı” (C. IV, s. 3214).

patar (< *Bulg. patır* Tietze, 2018, s. 323): “Erkek ördek” (C. V, s. 3410).

sunu (bk. *suma* s. 117): “Erkek ördek” (C. V, s. 3697).

tekiş (bk. *deke ~ tege* s. 190-191): “Erkek oğlak” (C. VI, s. 4749).

tohum (< *Far. tuhm* Tietze, 2019, s. 227; Eren, 2020, s. 515): “Damızlık erkek at, aygır” (C. V, s. 3947).

tülü (bk. *tülü* s. 242): “Erkek deve” (C. VI, s. 4779).

yaşıl (T.): “Yeşilbaş, erkek ördek” (C. VI, s. 4199).

3.1.1.4.2.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.4.2.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

dombay öküzü (Gürc.+T.): “Erkek manda” (C. II, s. 1552).

3.1.1.4.2.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

pul arı (Far.+T.): “Erkek arı” (C. V, s. 3486).

yeşilbaş (T.+T.): “Erkek ördek” (C. VI, s. 4257).

3.1.1.4.2.2.3. Tekrar Öbeği Biçiminde Kurulanlar

bazbaz (Far.+Far.): “Erkek doğan yavrusu” (C. I, s. 586).

3.1.1.5. Hayvanların Yaşı

3.1.1.5.1. Gün

3.1.1.5.1.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

açal (< *Erm. aç’ar/arçar* Tietze, 2002, s. 92): “Yeni doğmuş buzağı” (C. I, s. 57).

bağa (bk. *baga ~ bağ ~ bağa* s. 85-86): “Birkaç günlük kurbağa yavrusu” (C. I, s. 473).

bağana (< ?): “Dört, beş günlük keçi yavrusu” (C. I, s. 473-474).

Tietze, *bağana/baganak* “yeni doğmuş çocuk; dört, beş günlük keçi yavrusu; doğum vakti gelmeden hayvan karnından çıkarılan yavru” olarak kaydettiği sözcüğün kökeniyle ilgili kayda değer bir veriye rastlanılmadığını belirtmektedir (2002, s. 260).

becen (bk. *goce ~ göce ~ göcen ~ gucen ~ gücen ~ köçen* s. 210-211): “Yeni doğmuş tavşan yavrusu” (C. VI, s. 4452).

emlik (bk. *emlek ~ emlig ~ emlik* s. 208): “Yeni doğmuş koyun yavrusu” (C. III, s. 1740).

fariş (< *Far. farūk* Tietze, 2009, s. 47): “Yumurtadan yeni çıkan keklik yavrusu” (C. III, s. 1836).

görpe ~ körpe (T.): “Yeni doğmuş oğlak, kuzu ve benzeri hayvan yavrusu; yeni doğmuş buzağı” (C. III, s. 2162; C. IV, s. 2968).

Körpe “sezon sonu doğan ya da üretilen (hayvan veya mahsul)” (Clauson, 1972, s. 737). Eren, *körpe* “dalından yeni koparılmış tazeliği üstünde, daha büyümemiş”

sözcüğünün Orta Türkçede *körpe* “mevsimi geçtikten sonra doğan hayvan veya çıkan ekin”, Eski Kıpçakçada *körpe* “süt emen kuzu” şeklinde geçtiğini, yerel ağızlarda *körpe* (> *görpe*) “yeni doğan kuzu veya oğlak” olarak da kullanıldığını dile getirmiş ve sözcüğün Türkçeden belli başlı komşu dillere geçtiğini belirtmiştir (2020, s. 323).

kuli ~ kuluk ~ kulun (bk. gulin ~ gulum ~ gulun ~ gulüm ~ gülün ~ kılın ~ kolon ~ kulın ~ kuli ~ kulin ~ kulu ~ kulun ~ külün s. 212): “Yeni doğmuş at yavrusu, tay” (C. VI, s. 4573).

taylak (bk. daylak ~ tiylak s. 208): “Yeni doğmuş at yavrusu” (C. V, s. 3854).

3.1.1.5.1.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.5.1.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

danadaşyağı (T.+T.+T.): “Su içinde yaşayan, yeni doğmuş kurbağa yavrusu” (C. II, s. 1356).

gaşıkçı balığı (T.+T.): “Yumurtadan yeni çıkmış kurbağa” (C. III, s. 1934).

tokaçbalığı (T.+T.): “Yeni yumurtadan çıkmış kurbağa yavrusu” (C. V, s. 3948).

3.1.1.5.2. Hafta

3.1.1.5.2.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

emilik (bk. emlek ~ emlig ~ emlik s. 208): “Bir haftalık keçi yavrusu” (C. III, s. 1735).

3.1.1.5.3. Ay

3.1.1.5.3.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

balada (< Yun. *puláda* Tietze, 2002, s. 269; Eren, 2020, s. 78): “Altı aylık piliç” (C. I, s. 497).

şelfin ~ şerefin (< Yun. *selkes* Tietze, 2002, s. 426; Eren, 2020, s. 87): “Bir yaşından küçük horoz” (C. V, s. 3760; C. V, s. 3764).

şışek (bk. şışak ~ şışek ~ şışeyh ~ şışşek s. 201): “Altı aylık dişi koyun” (C. VI, s. 4730-4731).

toklu (T.): “Altı aylıkla bir yaş arasındaki kuzu” (C. V, s. 3950; C. VI, s. 4768).

Toklu “birkaç aylık kuzu” (Clauson, 1972, s. 469). *Toklu* (*toḥlu*, *toklu*) “bir yaşında erkek koyun” (YTS, 2018, s. 221). *Tokla/toklar/toklu* “oğlak; altı aylıktan bir yaşına kadar olan erkek kuzu” (Tietze, 2019, s. 232).

Eren, *toklu* “altı aylıktan bir yaşına kadar olan erkek kuzu” olarak tanımladığı sözcüğün Orta Türkçede *toklu* “altı aylık kuzu”, Eski Kıpçakçada *toklu* şeklinde geçtiğini dile getirmiş ve sözcüğün Türkçe *doğ-* “doğmak” kökünden geldiği yolundaki değerlendirmenin yanlış olduğunu, ancak Orta Türkçede kullanılan *tok* “saçsız; boynuzsuz” sözüyle *toklu* biçimi arasında bir bağlantının var olup olmadığının bilinmediğini belirtmiştir. Ayrıca Kâşgarlı’da *tok* sözünün *-luk* ekiyle yapılmış *tokluk* “saçsızlık; boynuzsuzluk” türevine de yer verildiğini, bu bağlamda da *toklu* biçiminin “boynuzu çıkmayan (koyun)” anlamında alınabileceğini dile getirmiş ve Rus ağızlarında *toxtuj* biçiminin “boynuzları çıkmaya başlayan burulmuş koç” olarak kullanılmasını oldukça düşündürücü bulmuştur (2020, s. 516).

üveç (bk. eveç ~ ögeç ~ öğgeç ~ öğgeş ~ ökeç ~ öneç ~ öñneç ~ öveç s. 199): “3-4 aylık kuzu; 1 yaşına kadar olan erkek kuzu” (C. VI, s. 4083-4084).

3.1.1.5.4. Yıl

3.1.1.5.4.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

azman (T.): “Beş yaşını geçmiş davar; dört yaşını geçmiş boğa; 3-4 yaşında dişi davar, keçi; dört yaşında sığır” (C. I, s. 442).

Clauson, *azma* maddesinde *azman* “iğdiş edilmiş çok fazla büyümüş at” biçiminden de bahseder (1972, s. 288). Tietze, *azman* “normalden daha iri, aşırı

büyüklikte hayvan veya insan” anlamında aldığı sözcüğün *az-* fiil kökünden fiilden ad yapan *-man* ekiyle türetildiğini belirtmektedir (2002, s. 250).

baran (< *Sl. baran* Tietze, 2002, s. 278): “İri koç, üç senelik koç” (C. I, s. 525).

baytal (bk. baytal s. 142): “Üç yaşını geçmeyen kısırak” (C. I, s. 585).

beşli (T.) (< *beş+ li*): “Beş yaşında erkek davar; beş yaşında (hayvan için)” (C. I, s. 645; C. VI, s. 4457).

çañçalı (< *Gürc. çañçala* Tietze, 2002, s. 473): “İki yaşındaki tosun” (C. II, s. 1067).

cebiş ~ cebis ~ cebiş ~ cemiş ~ cibiş ~ çapiç ~ çebiç ~ çebiş ~ çemiç ~ çemiş ~ çepiç ~ çibiş (T.): “Üç yaşında keçi; bir yaşındaki keçi yavrusu; iki yaşında olan keçi” (C. II, s. 872; C. II, s. 880; C. II, s. 956; C. II, s. 1076; C. II, s. 1099-1101; C. II, s. 1101; C. II, s. 1129; C. II, s. 1203; C. VI, s. 4479).

Clauson, *çepiş* “yarı yetişkin bir oğlak” olarak kaydettiği sözcüğün Türk dillerindeki karşılıklarına yer verir ve Farsça *çapiş/çapuş*, Latince *caper*, Keltçe *kapero-s* ile ilişkisi üzerinde durur. Ancak açık bir etimoloji incelemesi yapmaz (1972, s. 399).

Çebiş (çepiş) “bir yaşında erkek keçi” (YTS, 2018, s. 64). *Çepiş/çebiş/çebiç* “1-2 yaşındaki keçi yavrusu” (Tietze, 2002, s. 497).

Eren, *çepiş* “bir yaşında keçi yavrusu” olarak tanımladığı sözcüğün Orta Türkçede *çepiş* “altı aylık keçi yavrusu”, Eski Kıpçakçada *çepiş* şeklinde geçtiğini, Anadolu ağızlarında *çepiş*, *çebiç*, *çebiş* gibi birtakım biçimlerinin kullanıldığını dile getirmiş ve tüm bu veriler doğrultusunda Türkçede *çepiş* biçiminin sonundaki *-ş* ünsüzünün *-ç*’ye çevrildiğini belirtmiştir. Aynı zamanda sözcüğün Latince *caper* “keçi” biçimiyle birleştirilmesinin zor olduğunu, Farsçada kullanılan *çapiş*, *çapuş* “bir yaşındaki oğlak” biçimlerinin de Türk diyalektlerinden alındığını ifade etmiştir (2020, s. 105-106).

Güner, *çepiş* biçiminin Türkçenin en eski döneminden itibaren kullanımı tanımlanan *çap-* “koşmak, hızla hareket etmek” (Clauson, 1972, s. 394) fiil kökünden *-(ı)ş* ekiyle türetildiğini bildirmiş ve türetilen bu biçimin *çap-* köküyle anlam

bakımından doğrudan bağlantılı olduğunu vurgulamıştır. Ona göre söz konusu keçi yavrusunun en belirgin özelliği hızlı ve hareketli olmasıdır. Bu bakımdan *çepiş* biçiminin yapısındaki *çap-* fiili türettiği adın bir niteliğini ifade eder ve *-(ı)ş* eki de fiil kök veya gövdelerinden “bir işin sonucu ve ürünü olan” somut ve soyut kalıcı adlar türetir (2011, s. 39-40).

daylak ~ taylak (bk. daylak ~ tiylak s. 208): “İki yaşında hayvan; biniye gelmiş iki yaşında at yavrusu; bir yaşında at yavrusu; dört yaşında at; bir, iki yaşında üstüne binilmeyen at yavrusu, tay” (C. II, s. 1388; C. V, s. 3854; C. VI, s. 4746).

dönen ~ dünen (< *Moğ. dönen* Eren, 2020, s. 149): “Üç yaşını bitirip dört yaşına basan tay, sığır; üç yaşını bitirmiş at” (C. II, s. 1584; C. II, s. 1631).

döve ~ duge ~ düga ~ düge ~ düğe ~ düke ~ düva ~ düye (T.): “Üç yaşında manda; bir yaşında, dişi inek yavrusu; boğaya gelmemiş iki, üç yaşında dişi dana, düve” (C. II, s. 1592; C. II, s. 1595; C. II, s. 1618; C. II, s. 1619; C. II, s. 1627; C. II, s. 1640; C. II, s. 1642; C. VI, s. 4490).

Tüge “(yarı yetişkin) dana” (Clauson, 1972, s. 478). *Düge* “iki yaşında sığır” (YTS, 2018, s. 86). *Düğe/düve/döge* “boğaya gelmemiş iki üç yaşında dişi dana” (Tietze, 2002, s. 669).

Eren, *düve* < *düğe* “bir yaşını geçmiş dişi dana” olarak aldığı sözcüğün kökünün bilinmediğini dile getirmiş ve sözcüğün Moğolca *tuğul* “buzağı” ve Tunguzcada *tukucan* biçimleriyle birleştirilmesinin olanaksız olduğunu belirtmiştir (2020, s. 156).

ergeç ~ erkeç (bk. erkeç ~ erkeş s. 191): “Üç ya da dört yaşlarında olan enenmemiş erkek keçi; iki, üç yaşındaki erkek keçi” (C. III, s. 1767; C. III, s. 1773; C. VI, s. 4499).

erkek “Beş yaşından yukarı olan tüylü erkek deve; bir yaşından büyük erkek koyun” (C. III, s. 1774).

Tietze, *erkek* maddesinde incelediği sözcüğün *irk* “koç” biçiminden + *-ek* “küçültme” ekiyle türetildiğini bildirmektedir (2002, s. 735).

eveç ~ ögeç ~ öğçeç ~ öğüş ~ ökeç ~ öneç ~ öñneç ~ öveç (T.): “Bir yaşında erkek koyun; üç yaşında erkek davar; bir yaşından dört yaşına kadar erkek koyun, koç; üç yaşında koyun; iki yaşını doldurmamış teke; bir, iki yaşında erkek keçi” (C. III, s. 1803; C. V, s. 3316; C. V, s. 3317; C. V, s. 3327; C. V, s. 3339; C. V, s. 3343; C. V, s. 3363; C. VI, s. 4623; C. VI, s. 4631).

Öğçeç (öveç) “iki, üç yaşında erkek koyun ve keçi” (YTS, 2018, s. 178). Tietze, *ögeç/öveç/ökeç/öneç* “iki, üç yaşlarında koç veya teke” anlamında kaydettiği sözcüğün *ög* “orta yaşı bulup büyümüş hayvan” biçiminden + *-eç* “küçültme” ekiyle türetildiğini bildirmektedir (2018, s. 201).

Eren, *öveç* < *öğçeç* “iki, üç yaşındaki erkek koyun” anlamında aldığı sözcüğün ağızlarda *üveç* olarak da kullanıldığını dile getirir ve tıpkı Tietze gibi sözcüğün Eski Türkçe *ög* adından + *-(e)ç* “küçültme” ekiyle yapıldığını belirtir: *ög* + *-(e)ç* > *öğçeç* > *öveç* (2020, s. 403). Bir başka çalışmasında ise Eren, yerel ağızlarda “erkek koyun, koç” olarak geçen *höğçeç* (> *höveç*) sözünün *öğçeç* (> *öveç*) biçiminden ayırlamayacağını ifade eder ve *höğçeç* (> *höveç*) sözünün başındaki *h-* sesinin sonradan türediğini vurgular. Ona göre yerel ağızlar buna benzer *h-*’lerle doludur. Bu bakımdan *öğçeç* (> *öveç*) biçiminin yerel ağızlarda *höğçeç* (> *höveç*) şeklini alması olağandır. Ermenice *hogaç*, Kürtçe *hogeç* biçimleri de Türkçeden kalma alıntılardır (1995, s. 899-901).

girinci ~ kipinci ~ kirinci (< ?): “İki ile yedi yaş arasındaki erkek deve; üç ile yedi yaş arasında olan erkek deve; iki, üç yaş arasındaki erkek ya da dişi deve” (C. III, s. 2083; C. IV, s. 2875; C. IV, s. 2879).

Eren, *kirinci* “erkek deve” anlamında aldığı sözcüğün yerel ağızlarda *girinci* biçiminin de yaygın olarak kullanıldığını dile getirmiş ve sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmiştir (2020, s. 305).

fışek ~ işek (bk. şışak ~ şışek ~ şışeyh ~ şışşek s. 201): “Bir yaşındaki koyun” (C. III, s. 1872; C. IV, s. 2563).

gulan ~ kulan ~ kulun (bk. gulin ~ gulum ~ gulun ~ gulüm ~ gülün ~ kılun ~ kolun ~ kulın ~ kuli ~ kulin ~ kulu ~ kulun ~ külün s. 212): “Üç, dört yaşındaki dişi tay; iki, üç yaşında olan dişi tay, kısarak” (C. III, s. 2191; C. IV, s. 2996; C. IV, s. 2998).

göre ~ güre ~ gürü (< *Far. kurra/kura* Tietze, 2009, s. 215): “İki, üç yaşındaki dişi tay; bir yaşından üç yaşına kadar olan taylara verilen ad; iki buçuk üç yaşında, henüz doğurmamış dişi tay; bir yaşındaki kısarak” (C. III, s. 2158; C. III, s. 2234; C. III, s. 2238).

havıdı ~ havudu (< *Far. havīt* Tietze, 2009, s. 227): “İki yaşındaki deve; yeni semer vurulan üç yaşındaki deve yavrusu” (C. III, s. 2310; C. III, s. 2313).

hevır (< *Kürt. hewur* < *Ar. ya'mür* Tietze, 2009, s. 301): “İki yaşındaki erkek keçi” (C. III, s. 2351).

hobu (bk. hobu ~ hubi ~ hubire ~ huhu s. 111): “Bir yaşını geçmiş erkek hindi” (C. III, s. 2390).

hogeç ~ högeç ~ höğüç ~ höveç (bk. eveç ~ ögeç ~ öğgeç ~ öğüş ~ ökeç ~ öneç ~ öñneç ~ öveç s. 199): “Üç yaşından büyük koç; baharda bir yaşında olan koyun, toklu; iki, üç yaşındaki erkek koyun; yaşına girmiş enenmiş erkek koyun” (C. III, s. 2394; C. III, s. 2428; C. III, s. 2439).

koçhar (bk. koçgar ~ koçhar s. 153-154): “Bir yaşındaki erkek koyun” (C. IV, s. 2895).

konan (< *Moğ. konan* Eren, 2003, s. 179): “Henüz doğurmamış, üç dört yaşındaki kısarak” (C. IV, s. 2917).

maya (< *Far. māya* Tietze, 2018, s. 164; Eren, 2020, s. 364): “4-5 yaşındaki deve” (C. IV, s. 3139-3140).

mozik ~ mozuk (< *Kürt. muzik* Tietze, 2018, s. 244): “Bir, bir buçuk yaşında dana” (C. VI, s. 4601).

oğlakman (T.) (< *oğlak+ man*): “Bir yaşındaki oğlak” (C. V, s. 3269).

palak (bk. balağ ~ balağ ~ balak ~ balık ~ ballak ~ bılık ~ palağ ~ pali s. 204): “Bir yaşındaki domuz yavrusu” (C. V, s. 3384).

patak (bk. bıdık ~ bodik ~ bodak ~ boduk ~ bota ~ botuk ~ bödü ~ böduk ~ optuk ~ potuk s. 204-205): “On yaşından yukarı olan deve” (C. V, s. 3409).

semerlik (< Yun. *semeri* Tietze, 2019, s. 249; Eren, 2020, s. 455)+ *T. lik*): “Dört yaşında eşek” (C. V, s. 3581).

şışak ~ şışek ~ şışeyh ~ şışsek (T.): “Bir yaşındaki koyun; bir, iki yaşlarında doğurmamış koyun, keçi; üç yaşındaki koyun ” (C. V, s. 3788-3789; C. V, s. 3790; C. VI, s. 4730-4731; C. VI, s. 4731).

Clauson, eski ve yeni diyalektlerde geçen *şışek* biçimlerini *tışek* maddesi altında toplamış ve Kâşgarlı Mahmud’un verdiği *tışek* biçimini *tışe-* “süt dişlerini dökmek” fiilinin bir türevi olarak değerlendirmiştir. Ayrıca *tışek* (> *şışek*) biçiminin Moğolcada eski bir alıntı olarak *şilegü* biçiminde saklandığını ifade etmiştir (1972, s. 563). *Şışek* biçiminin başındaki *ş-*’nin de eski *t-*’den geldiğini bildirmiştir (aktaran Eren, 1999, s. 84).

Şışek “iki yaşında koyun” (YTS, 2018, s. 210). *Şışek* “iki yaşında koyun” (Tietze, 2019, s. 623).

Eren, *şışek* “iki yaşındaki koyun; kuzulama dönemine girmiş veya doğurmuş koyun” anlamında aldığı sözcüğün Anadolu’da *şışek* biçiminin yanında dar bir alanda *işek*, *fışek* biçimlerinin de kullanıldığını dile getirmiş ve çağdaş diyalektlerde yaşayan *şışek* biçiminin *tışek*’ten geldiğini, eski *tışek* biçiminin de benzeşme (assimilation) yoluyla diyalektlerde *şışek*’e çevrildiğini belirtmiştir. Ayrıca eski *tışek* yanında diyalektlerde yaşayan *şışek*’in ikincil bir biçim olduğunu, bu bakımdan da bunun Moğolca *şilegü* biçimiyle birleştirilemeyeceğini ifade etmiş ve tıpkı Clauson gibi Kâşgarlı’nın verdiği *tışek* biçimini *tışe-* “diş çıkarmak” fiilinin bir türevi olarak vermiştir (2020, s. 488-489).

tana (bk. tana s. 158): “İki yaşında erkek dana” (C. VI, s. 4738).

tığa (< Erm. *dğay* Tietze, 2002, s. 606): “Yaşından küçük duran beş, altı yaşındaki erkek sığır” (C. V, s. 3910).

tırlak ~ torlak (tarlak ~ torlak s. 257): “İki ile üç yaş arasındaki deve” (C. V, s. 3924; C. V, s. 3970).

toğlı ~ toğli ~ toğlu ~ tohlu ~ toklu (bk. toklu s. 196): “Bir yaşında erkek kuzu; iki yaşında kuzu” (C. V, s. 3945; C. V, s. 3950; C. VI, s. 4767).

tor (bk. tor s. 257): “Buzağılamamış üç yaşındaki inek yavrusu” (C. V, s. 3969).

tosun “Üç yaşında öküz; iki yaşında öküz” (C. V, s. 3975; C. VI, s. 4772).

Tosun “genç boğa; üç yaşında öküz” (Tietze, 2019, s. 255). Eren, *tosun* şeklinde maddeleştirdiği sözcüğün en eski dönemlerden itibaren kullanıldığını, Orta Türkçede *tosun* (Clauson, 1972, s. 555-556) olarak geçtiğini dile getirmiş ve sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmiştir (2020, s. 521-522).

törtlü (T.) (< *dört*+ *lü*): “Dört yaşında tay” (C. V, s. 3986).

verik (< *Far. farūk* Tietze, 2009, s. 47): “Bir yıllık piliç” (C. VI, s. 4098).

yarga ~ yorga (< *Bulg. yárka* Tietze, 2019, s. 239; Eren, 2020, s. 560): “Yaşına giren piliç; bir yıllık piliç” (C. VI, s. 4184; C. VI, s. 4300).

yasar ~ yaşar (T.): “Bir yaşında buzağı; bir yaşını geçmiş (at, sığır için); iki yaşındaki sığır, dana” (C. VI, s. 4194; C. VI, s. 4198).

zağ (< *Far. zāğ* Tietze, 2019, s. 469; Eren, 2020, s. 585): “Bir yaşında karakarga” (C. VI, s. 4343).

3.1.1.5.4.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.5.4.2.1. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

demirtülek (T.+T.): “İki yaşındaki keklik; dört yaşında ve daha yaşlı keklik” (C. II, s. 1418).

gabātüle (T.+T.): “İki yaşındaki keklik” (C. III, s. 1884).

koca koyun (T.+T.): “Altı yaşını geçmiş koyun” (C. IV, s. 2893).

3.1.1.5.4.2.2. Fiilimsi Öbeği Biçiminde Kurulanlar

kelyazan (Far.+T.): “İki yaşında kısır keçi; iki yaşında tiftik keçisi” (C. IV, s. 2737).

3.1.1.5.4.2.3. İsnat Öbeği Biçiminde Kurulanlar

kılıkesik (T.+T.): “Bir yaşındaki erkek keçi” (C. IV, s. 2799).

3.1.1.6. Hayvanların Gelişim Evreleri

3.1.1.6.1. Yavruluk

3.1.1.6.1.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

ababil (< *Ar. abābil* Tietze, 2002, s. 684): “Kırlangıç yavrusu” (C. I, s. 5).

ağense (< *Bulg. agantse* Tietze, 2002, s. 110): “Kuzu” (C. I, s. 88).

apalak (bk. balağ ~ balağ ~ balak ~ balık ~ ballak ~ bılık ~ palağ ~ pali s. 204): “Ayı yavrusu; köpek yavrusu” (C. I, s. 283).

avalak ~ oğalak ~ ovalak (bk. oğlağ ~ oğlağ ~ olak ~ ulak s. 214-215): “Oğlak, keçi yavrusu” (C. I, s. 375; C. V, s. 3268; C. V, s. 3300).

avanak (< *Erm. yawanak* Eren, 2020, s. 31; Tietze, 2002, s. 227): “Sıpa” (C. I, s. 375).

babış ~ badı ~ badi ~ badik ~ bıdı ~ bıdık ~ bodik (< *Erm. bad* Tietze, 2002, s. 258): “Kaz yavrusu; ördek yavrusu” (C. I, s. 453; C. I, s. 465; C. I, s. 468-469; C. I, s. 470; C. I, s. 659; C. I, s. 718; C. VI, s. 4441).

balağ ~ balağ ~ balak ~ balık ~ ballak ~ bılık ~ palah ~ pali (T.): “Güvercin yavrusu; manda yavrusu, malak; tavşan yavrusu; ayı yavrusu; kedi yavrusu; domuz yavrusu; kısrak yavrusu” (C. I, s. 497-498; C. I, s. 504; C. I, s. 509; C. I, s. 665; C. VI, s. 4443; C. VI, s. 4635; C. VI, s. 4636).

Balak/malak “manda yavrusu; buzağı; ayı yavrusu; tavşan yavrusu” (Tietze, 2002, s. 269). *Balağ* “manda yavrusu” (YTS, 2018, s. 35).

Eren, *balak* maddesinde incelediği sözcüğün ağızlarda *balak* yanında *palak* “manda yavrusu, tavşan yavrusu, ayı yavrusu, güvercin yavrusu” biçiminin de kullanıldığını, dar bir alanda “ayı yavrusu” için *falak* biçiminin de geçtiğini dile getirmiş ve sözcüğün *bala* “çocuk” biçiminden + -k “küçültme” ekiyle türetildiğini bildirmiştir (2020, s. 44; 1993, s. 9-10).

Caferoğlu’nun da Eren ile aynı görüşte olduğu görülür. Nitekim Caferoğlu, *bala* adından türetilen ve *balağ*, *balağ*, *malağ* gibi birtakım telaffuzları bulunan *balak* biçimindeki -k ekini Eren’in tespit ettiği gibi bir küçültme eki olarak değerlendirmiştir (1968, s. 6).

barhık (< *Kürt. berhik* Tietze, 2002, s. 281): “Kuzu” (C. I, s. 531).

batalak (T.) (< *bata* (< *botu* Clauson, 1972, s. 299)+ *lak*): “Deve yavrusu” (C. I, s. 568).

becel ~ becen ~ beçel ~ beleç ~ mecel (bk. *goce ~ göce ~ göcen ~ gucen ~ gücen ~ köçen* s. 210): “Tavşan yavrusu” (C. I, s. 591; C. I, s. 593; C. I, s. 608; C. IV, s. 3148).

begecin (< *Mog. megecin* Eren, 1960, s. 325): “Domuz yavrusu” (C. I, s. 597).

bıdık ~ bodak ~ bodik ~ boduk ~ bota ~ botuk ~ bödü ~ bödük ~ optuk ~ potuk (T.): “Deve yavrusu; ayı yavrusu; genel olarak hayvan yavrusu” (C. I, s. 717; C. I, s. 720-721; C. I, s. 743; C. I, s. 744; C. I, s. 757; C. V, s. 3287; C. V, s. 3476; C. VI, s. 4458; C. VI, s. 4463; C. VI, s. 4654).

Clauson, *botu* (?*poto*) maddesinde *botu* “bir yaşından küçük deve yavrusu” adının türevi olarak sadece *puduk* biçimini vermiştir (Clauson, 1972, s. 299).

Bota/boduk “deve yavrusu” (Tietze, 2002, s. 374). Eren, *potuk* “deve yavrusu” anlamında aldığı sözcüğün Anadolu ağızlarında *potuk* yanında *potak* olarak da kullanıldığını dile getirmiş ve sözcüğün *botu* “deve yavrusu” (Clauson, 1972, s. 299) biçiminden + -k “küçültme” ekiyle türetildiğini bildirmiştir. Ayrıca Anadolu’da kullanılan *potak* biçiminin de *bota* köküne dayandığını açıklamış ve Anadolu’da *b-*’nin sıklıkla *p-*’ye çevrildiğini belirtmiştir. Diyalektlerde kullanılan *bota* ve *botu* biçimlerinin arasındaki ses aralığının ise olağan olduğunu ifade etmiştir (2020, s. 428; 1990, s. 38-39).

bıza ~ bızağ ~ bızağa ~ bızağı ~ bızav ~ bizav ~ bizo ~ bizov ~ bozağı ~ buzah ~ buzak ~ buzavu ~ buzo ~ buzov ~ buzoy (T.): “İnek yavrusu, buzağı” (C. I, s. 673; C. I, s. 674; C. I, s. 715; C. I, s. 748; C. I, s. 809; C. I, s. 810; C. I, s. 811; C. VI, s. 4463).

Clauson, *buza:ğu* “buzağı” olarak kaydettiği sözcüğün -ğu ile biten eski bir hayvan adı olduğunu dile getirir ve Moğolca *birağu* biçiminin çok eski bir dönemden kalma bir alıntı olduğunu belirtir (1972, s. 391).

Buzağu (bızağu, buzağı, buzakı) “inek ve benzeri hayvanların yavrusu” (YTS, 2018, s. 54). *Buzağu/buzağı/buzak/buzov* “sütten kesilmemiş sığır yavrusu” (Tietze, 2002, s. 403).

Eren, *buzağı* maddesinde incelediği sözcüğün Eski Türkçe döneminden itibaren kullanıldığını, bilimsel çalışmalarda Türkçe *buzağı*’nın sıklıkla yabancı kökenli bir veri olarak değerlendirildiğini ifade etmiş ve Türkçe *buzağı*’nın genellikle Moğolca *birağu* biçimiyle birleştirildiğini, bu birleştirmenin kimi uzamanlar tarafından da benimsendiğini belirtmiştir. Ayrıca akla yatan en uygun görüşe göre *buzağı* biçiminin *buza-*, *buz-* “böğürmek” kökünden -ğu, -ğı ekiyle türetilmiş bir türev olduğunu açıklamıştır (2020, s. 81-82).

bilik (T.): “Civciv” (C. VI, s. 4461).

Eren, yerel ağızlarda *bilik* (> *bülük*) şeklinde geçen sözcüğün kümes hayvanlarını çağırmak için kullanılan *bili bili* (> *bülü bülü*) gibi birtakım seslenmelerden (bk. Tietze, 2002, s. 344) + -k “küçültme” ekiyle türetildiğini bildirmiş ve Dankoff’un *bilik* vb. biçimleri Ermeniceyle ilişkilendirmesini yoruma açık bulmuştur (2020, s. 67).

bocuk ~ maçuk ~ mocuk ~ moçu ~ moduk ~ mucuk (< *Erm. poci* < *EErm. poçi* Tietze, 2002, s. 363): “Domuz yavrusu” (C. I, s. 716; C. IV, s. 3101; C. IV, s. 3207; C. IV, s. 3208; C. IV, s. 3215).

buğur (bk. buğur ~ buhar ~ pohur ~ puğur ~ puur ~ puhur s. 190): “Deve yavrusu” (C. I, s. 781).

bülüç (bk. bılıç ~ biliç ~ biliş ~ bülüç ~ bülüş ~ piliç s. 220): “Civciv” (C. I, s. 821).

cavlu “Doğan yavrusu” (C. II, s. 867).

Çavlı “doğan” (Clauson, 1972, s. 397). Eren, *çavlı* “ava alıştırılmamış doğan” anlamında aldığı sözcüğün yerel ağızlarda *çavlı* (> *cavlı*) olarak saklandığını belirtmiştir (2020, s. 101).

cenih ~ cenik (bk. encek ~ encik ~ ençek ~ enek ~ enig ~ enik ~ enuk ~ enük ~ önök ~ önük s. 209): “Köpek yavrusu” (C. II, s. 882).

cılfin (< *Yun. selkes* Tietze, 2002, s. 426; Eren, 2020, s. 87): “Hindi yavrusu” (C. II, s. 910).

cındal ~ cindal (< ?): “Kedi yavrusu” (C. II, s. 919; C. II, s. 977).

Tietze, *cindal* “kedi yavrusu” olarak aldığı sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmektedir (2002, s. 448).

cöcen ~ cücen (bk. goce ~ göce ~ göcen ~ gucen ~ gücen ~ köçen s. 210-211): “Tavşan yavrusu” (C. II, s. 1005; C. II, s. 1021).

cuğu (bk. cugu ~ cuğu s. 220): “Hindi yavrusu” (C. II, s. 1010).

çeçe ~ saça (< *Yun. tsátsa* Tietze, 2002, s. 461): “Kefalin yavrularına verilen ad; kefalın küçük yavrusu” (C. II, s. 1104; C. V, s. 3510).

çetük (T.): “Kedi yavrusu” (C. II, s. 1152).

Çetük “(dişi) kedi” (Clauson, 1972, s. 402). *Çetük* (*cetük, çedük, çetik*) “kedi” (YTS, 2018, s. 65).

Tietze, *çetük* “kedi yavrusu; kedi” olarak kaydettiği sözcüğün Eski Türkçe ile bağlantılı olduğunu göstermek için Clauson’da geçen şekline vurgu yapmıştır (2002, s. 501). Eren, *çetik* (< *çetük*) maddesinde “kedi” anlamında aldığı sözcüğün Orta Türkçede *çetük* “dişi kedi”, Eski Kıpçakçada *çetük* şeklinde geçtiğini dile getirmiş ve sözcüğün yerel ağızlarda *çetik* ~ *çetük* olarak kaldığını belirtmiştir (2020, s. 108).

çime (< ?): “Balık yavrusu” (C. II, s. 1223).

Tietze, *çime* “balık yavrusu” olarak aldığı sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmektedir (2002, s. 518).

çöşsek (bk. göcek ~ göçek ~ göşek ~ koşak ~ koşsek ~ köcek ~ köçek ~ körşek ~ köşek ~ köşkek ~ köşseyh ~ köşşek ~ küçek s. 211): “Deve yavrusu” (C. II, s. 1296).

darum ~ doğrum ~ dorum ~ dorun ~ torum ~ türün “Deve yavrusu; havut geçirilme çağına yaklaşmamış deve yavrusu” (C. II, s. 1374; C. II, s. 1537; C. II, s. 1566; C. V, s. 3972; C. V, s. 4016; C. VI, s. 4489).

Torum “deve yavrusu” (Clauson, 1972, s. 549). *Torum* “deve yavrusu, genç deve” (YTS, 2018, s. 223). *Dorum/torum* “deve yavrusu” (Tietze, 2002, s. 647).

Eren, *dorum* “deve yavrusu” anlamında aldığı sözcüğün yerel ağızlarda *torum* olarak da kullanıldığını bildirir (2020, s. 149). Bir başka çalışmasında ise Eren, Ermenicede “torun” anlamında kullanılan *t’orn* biçiminin Türkçede “deve yavrusu” anlamını almasının mümkün olmadığını dile getirir ve Türkçede “deve yavrusu” olarak geçen *torum* (> *dorum*) adının Ermeniceden kalma *torun* biçimiyle birleştirilmesinin çok zor olduğunu vurgular. Aynı zamanda çağdaş diyalektlerde de “deve yavrusu” için *torum* (> *dorum*) adının verildiği, bu adı Kâşgarlı’nın da *torum* olarak aldığını ifade eder. Öte yandan Eren, Redhouse’nun *torun* maddesinde “torun” ve “deve yavrusu” anlamlarını vermesini eleştirir ve Redhouse’nun bu kavramları karıştırdığını belirtir (1995, s. 866-867).

daylak ~ tiylak (T.) (< *tay*+ *lak* Zülfikar, 2011, s. 102): “Deve yavrusu; at, eşek yavrusu; tay” (C. II, s. 1388; C. V, s. 3944).

Taylak “henüz yük vurulmamış genç deve” (YTS, 2018, s. 218). *Daylak* “üç yaşında olan deve yavrusu” (Tietze, 2002, s. 570).

Eren, *taylak* “at veya deve yavrusu” anlamında aldığı sözcüğün ağızlarda *daylak* olarak da kullanıldığını açıklamış ve *tay* “at yavrusu” biçiminden bazı hayvan yavrularına verilen adların yapımında kullanılan + *-lak* ekiyle türetildiğini bildirmiştir. Ayrıca Räsänen’in *taylak* biçimini *tay-lök* şeklinde değerlendirmesini yanlış bulmuştur. Çünkü Eren’e göre Türkçede *lök* “erkek deve” olarak kullanılır ve bu bakımdan *taylak* biçiminin *tay-lök*’ten gelmesi mümkün değildir (2020, s. 502).

dığı ~ dığıç ~ digan ~ diği ~ dikan (< *Erm. dğay* Tietze, 2002, s. 606): “Kuzu, oğlak” (C. II, s. 1452; C. II, s. 1483; C. II, s. 1484).

ecik ~ emcek ~ encek ~ inceik ~ mencik ~ mencük ~ muncık (bk. encek ~ encik ~ ençek ~ enek ~ enig ~ enik ~ enuk ~ enük ~ önök ~ önük s. 209): “Kedi, köpek yavrusu; hayvan yavrusu” (C. III, s. 1661; C. III, s. 1730; C. III, s. 1744; C. IV, s. 2539; C. IV, s. 3160; C. IV, s. 3161; C. IV, s. 3185; C. VI, s. 4497).

ekdi (bk. ekdi s. 251): “Oğlak” (C. III, s. 1691).

emeç (T.) (< *em- eç*): “Henüz memeden kesilmemiş buzağı” (C. III, s. 1732).

emlek ~ emlig ~ emlik (T.): “Süt kuzusu; süt emmekte olan insan ya da hayvan yavrusu; körpe kuzu ve oğlak; keçi, koyun yavrusu” (C. III, s. 1738; C. III, s. 1739; C. VI, s. 4497).

Emlik “Süt emme çağındaki olan” (YTS, 2018, s. 95). Tietze, *emlek/emlik/emilik* olarak maddeleştirdiği sözcük için “süt kuzusu; süt emmekte olan insan ya da hayvan yavrusu” anlamını vermiş ve sözcüğün izine eski kaynaklarda rastlanılmadığını, hatta < *em-* + ?? kuruluş itibarıyla problemli olduğunu belirtmiştir (2002, s. 717).

encek ~ encik ~ ençek ~ enek ~ enig ~ enik ~ enuk ~ enük ~ önök ~ önük (T.): “Kedi ve köpek yavrusu” (C. III, s. 1744; C. III, s. 1749; C. III, s. 1757; C. V, s. 3344; C. VI, s. 4497; C. VI, s. 4499).

Enük “etçil bir hayvanın yavrusu, köpek yavrusu vb.” (Clauson, 1972, s. 183).

Enik (enük) “et yiyen dört ayaklı hayvanların yavrusu, yavru” (YTS, 2018, s. 95).

Enük/enik “et yiyen hayvanların yavrusu” (Tietze, 2002, s. 729). Eren, *enik* “köpek yavrusu” anlamında aldığı sözcüğün en eski dönemlerden itibaren kullanıldığını, Uygurcada *enük* “(kaplan) yavrusu”, Orta Türkçede *enük* “aslan yavrusu”, Eski Kıpçakçada *enük* “av hayvanı; köpek yavrusu” şeklinde geçtiğini, yerel ağızlarda ise *encik* (< *enik* + *-cik* “küçültme eki”) biçiminin de yaygın olarak kullanıldığını dile getirmiş ve genel bir kanıya göre sözcüğün Orta Türkçede kullanılan *yeni-* “doğurmak” kökünden + *-k* ekiyle türetildiğini bildirmiştir. Ancak Kâşgarlı’nın bu kökü sadece kadınlar için “doğurmak” şeklinde vermesini oldukça düşündürücü bulmuştur. Ona göre *enik* biçiminin *yeni-* kökünden geldiği varsayılırsa kökün başındaki *y-* düşmesinin açıklanması gerekir. Her ne kadar diyalektlerde ara sıra baştaki *y-*’nin düştüğü görülse de çağdaş diyalektlerde *yenik* biçimine rastlanmaz (2020, s. 166-167).

Caferoğlu’na göre *enik ~ enük* biçimi gerçekte “vahşi hayvan yavrusu köpek, kurt” gibi bir anlama sahiptir. Ancak sonradan vahşi hayvan yavrusu anlamından sıyrılarak yerini evde beslenen köpek yavrusuna bırakmıştır. Bugün Anadolu’da bu biçimin “çocuk, yavru” anlamında kullanılması ise semantik açıdan değerinin çeşitli olmasından kaynaklanır (1968, s. 10).

etlik (T.) (< *et+ lik*): “Buzağı” (C. III, s. 1799).

falak (bk. *balağ ~ balağ ~ balak ~ balık ~ ballak ~ bılık ~ palağ ~ pali* s. 204): “Ayı yavrusu” (C. III, s. 1832).

farec ~ fariç ~ fariç ~ feric (< *Far. farūk* Tietze, 2009, s. 47): “Keklik yavrusu” (C. III, s. 1834; C. III, s. 1836; C. III, s. 1845).

filik (bk. *filik ~ filik ~ finik ~ tilik* s. 148): “Tiftik keçisinin yavrusu; keçi yavrusu” (C. III, s. 1865).

gaco (< *Rom. gaco* Tietze, 2009, s. 91; Eren, 2020, s. 183): “Torik yavrusu” (C. III, s. 1887).

gale ~ kal (bk. kal s. 151): “Manda yavrusu” (C. III, s. 1900; C. IV, s. 2607).

gıda ~ gıdı ~ gıdıh ~ gıdık ~ gıdik ~ gıdiyh ~ gidek ~ gidi ~ gidik ~ kıdık ~ kıdik ~ kidek ~ kidik (< *Yun. gıdi/yıdi* Tietze, 2009, s. 147): “Keçi yavrusu, oğlak; kuzu” (C. III, s. 2031; C. III, s. 2032; C. III, s. 2035; C. III, s. 2074; C. IV, s. 2787; C. IV, s. 2870; C. VI, s. 4511; C. VI, s. 4553).

girinci (bk. girinci ~ kipinci ~ kirinci s. 198): “Deve yavrusu” (C. III, s. 2083).

gobel ~ gobeze ~ goblez ~ golbez ~ golez ~ goplez ~ göbel ~ göbelez ~ göbez ~ göbles ~ göbül ~ göğelez ~ göğlez ~ gölbeş ~ gölbez ~ gölez ~ görbez ~ gövlez ~ göylez ~ gübez “Köpek yavrusu; kurt yavrusu” (C. III, s. 2088; C. III, s. 2097; C. III, s. 2103; C. III, s. 2115; C. III, s. 2116; C. III, s. 2117; C. III, s. 2131; C. III, s. 2140; C. III, s. 2144; C. III, s. 2157; C. III, s. 2170; C. III, s. 2171; C. III, s. 2205).

Göblez/gölbez/göğlez “köpek yavrusu; kurt yavrusu” (Tietze, 2009, s. 166). Eren, *göbelez* “köpek yavrusu” anlamında aldığı sözcüğün yerel ağızlarda *gövlez*, *gölbez* olarak da kullanıldığını, bunun yanında Evliya Çelebi’nin *göblez* biçimine de yer verdiğini dile getirmiş ve sözcüğün kökünün bilinmediğini, ancak Anadolu’da kullanılan *göbel* “çocuk” biçimiyle arasındaki benzerliğin oldukça düşündürücü olduğunu belirtmiştir (2020, s. 193).

goce ~ göce ~ göcen ~ gucen ~ gücen ~ köçen “Tavşan yavrusu” (C. III, s. 2089; C. III, s. 2118; C. III, s. 2119; C. III, s. 2186; C. III, s. 2208; C. IV, s. 2948).

Göcen “kokarca, sansar cinsinden kediye benzer bir hayvan” (YTS, 2018, s. 107). *Göcen* “tavşan yavrusu” (Tietze, 2009, s. 167).

Eren, *göcen* < *göçen* “tavşan yavrusu” sözcüğünün yerel ağızlarda *göçken* olarak da kullanıldığını, bunun yanında Anadolu’da “tavşan yavrusu” için *becen*, *becel* (> *beleç*, *mecel*) gibi birtakım biçimlerin geçtiğini dile getirmiş ve göçüşme (métathèse) noktasında *göcen* adıyla *becen* biçimi arasında bir bağlantı kurulmasının

güç olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Türkçede *göcen* (< *göçen*) biçiminin “kokarca” anlamında da kullanıldığını ifade etmiş ve sözcüğün kökeninin bilinmediğini, ancak Orta Türkçede geçen *çekün* “göcen” (Clauson, 1972, s. 415) biçimiyle *göcen* arasındaki benzerliğin oldukça düşündürücü olduğunu vurgulamıştır (2020, s. 194).

godak ~ goduḥ ~ goduk ~ gotmak ~ kadak ~ kaduk ~ katmak ~ kodak ~ kodıḡ ~ kodok ~ koduk ~ kotmak ~ kutmak (bk. *sopa ~ supa ~ suppa ~ zıpa* s. 214-215): “Eşek yavrusu, sıpa; tay, at yavrusu; yavru katır” (C. III, s. 2091; C. III, s. 2093; C. III, s. 2108; C. IV, s. 2589; C. IV, s. 2592; C. IV, s. 2686; C. IV, s. 2897; C. IV, s. 2899; C. IV, s. 2938; C. IV, s. 3018; C. VI, s. 4564).

göcek ~ göçek ~ göşek ~ koşak ~ koşsek ~ köcek ~ köçek ~ körşek ~ köşek ~ köşkek ~ köşseyh ~ köşsek ~ küçek (T.): “Deve yavrusu” (C. III, s. 2119; C. III, s. 2121; C. III, s. 2164; C. IV, s. 2933; C. IV, s. 2935; C. IV, s. 2948; C. IV, s. 2969; C. IV, s. 2980; C. IV, s. 2981; C. IV, s. 3025).

Clauson, *köşek* “genç hayvan” olarak tanımladığı sözcüğün dar bir alanda “deve yavrusu” anlamında kullanıldığını dile getirmiş ve *köşek* sözünün Moğolca *gölige* “köpek yavrusu” biçimiyle birleştirilebileceğini belirtmiştir (1972, s. 753).

Köşek (köçek) “deve yavrusu” (YTS, 2018, s. 159). *Köşek* “bir yaşından küçük deve yavrusu” (Tietze, 2016, s. 430).

Eren, *köşek* “deve yavrusu” anlamında aldığı sözcüğün yerel ağızlarda *köçek* olarak da kullanıldığını açıklamış ve bu biçimde *köşek*’teki -ş- sesinin -ç-’ye çevrildiğini bildirmiştir. Ayrıca diyalektlerde “deve yavrusu” için daha çok *bota* adının geçtiğini, Anadolu’da bu adın *potuk* (~ *potak*) biçiminin yaygın olarak kullanıldığını ifade etmiş ve tüm bu veriler doğrultusunda *köşek* biçiminin dar bir alanda kaldığını vurgulamıştır (2020, s. 325-326).

gölük (bk. *gölük ~ güllük ~ kölük* s. 151): “Eşek yavrusu; hayvan yavrusu” (C. III, s. 2145).

gömüş (< *Far. gāvmēš* Eren, 2020, s. 320): “Manda yavrusu” (C. III, s. 2151).

gulin ~ gulum ~ gulun ~ gulüm ~ gülün ~ klon ~ kolon ~ kuln ~ kuli ~ kulin ~ kulu ~ kulun ~ külün (T.): “At ve eşek yavrusu” (C. III, s. 2192; C. III, s. 2193; C. III, s. 2194; C. III, s. 2802; C. III, s. 2912; C. III, s. 2996; C. III, s. 2997; C. IV, s. 2998; C. IV, s. 3033).

Clauson, *kulun* “tay” olarak tanımladığı sözcüğün genellikle “bir yaşına kadar olan taylar” için kullanıldığını söylemektedir (1972, s. 622).

Kulun (kuluṇ) “tay” (YTS, 2018, s. 160). *Kulun/gulun* “(bir yaşından küçük olan) tay veya sığa” (Tietze, 2016, s. 428).

Eren, *kulun* “at yavrusu” anlamında aldığı sözcüğün Orta Türkçede *kulun*, Eski Kıpçakçada *kulun* şeklinde geçtiğini, yerel ağızlarda *kulun*, *gulun* “eşek yavrusu, sığa” biçiminde kullanıldığını ifade eder ve Joki’nin Türkçe *kulun* biçimini göçer bir söz olarak açıkladığını, daha çok Akkadca *kudûnu*, *kudânu*, *kudannu*, *kudînu* “katır” biçimi üzerinde durduğunu dile getirir ve Doerfer’in bu yaklaştırmayı anlam ve ses yönünden olanaksız bulduğunu, hatta coğrafi aralıkları boş olarak değerlendirdiğini belirtir (2020, s. 329). Bir başka çalışmasında ise Eren, yerel ağızlarda “2-3 yaşındaki kısırak” anlamında kullanılan *kulun* adıyla Moğolca *kunan (konan)* biçimi arasında herhangi bir bağlantının bulunmadığına işaret eder ve göçüşme (*métathétique*) olanaklarına karşın *kulun* adının *kunan (konan)* biçimiyle birleştirilmeyeceğini, çünkü *kulun* “2-3 yaşındaki kısırak” adının doğrudan doğruya “at ve eşek yavrusu” olarak geçen *kulun* biçimiyle ilgili olduğunu vurgular (2003, s. 179).

guzu ~ kozu (T.): “Kuzu” (C. III, s. 2205; C. IV, s. 2947).

Clauson, *kuzı* “kuzu” olarak kaydettiği sözcüğün Türkçeden Moğolcaya *kuriḡan* şeklinde geçtiğini bildirmektedir (1972, s. 681). Eren ise *kuzu* “koyun yavrusu” anlamında aldığı sözcüğün Eski Türkçe döneminden itibaren kullanıldığını, Orta Türkçede *kuzı*, Eski Kıpçakçada *kuzu* ve *kuzı* biçimlerinin geçtiğini dile getirir ve çağdaş diyalektlerin bir bölümünde *kuzu* yerine daha çok Moğolcadan kalma *kuraḡan* (> *kurān*) biçiminin kullanıldığını belirtir (2020, s. 341).

hırık (bk. *sopa ~ supa ~ suppa ~ zıpa* s. 215-216): “Sığa” (C. III, s. 2370).

hoduk ~ hortik ~ hortuk ~ hotik ~ hotiyh ~ hotuk (< *Erm. ħōrt* Tietze, 2009, s. 322; Eren, 2020, s. 218-219): “Eşek, katır, domuz, deve gibi hayvanların yavrusu” (C. III, s. 2392; C. III, s. 2413; C. III, s. 2414; C. III, s. 2419; C. III, s. 2420).

höşmek (bk. göcek ~ göçek ~ göşek ~ koşak ~ koşşek ~ köcek ~ köçek ~ körşek ~ köşek ~ köşkek ~ köşseyh ~ köşşek ~ küçek s. 211): “Deve yavrusu” (C. III, s. 2437).

hurik (bk. sopa ~ supa ~ suppa ~ zıpa s. 215-216): “Sıpa; tay” (C. III, s. 2444).

hüre (< *Far. kurra/kura* Tietze, 2009, s. 215): “Eşek yavrusu, sıpa” (C. III, s. 2451).

kaşıkçı (T.) (< *kaşık+ çı*): “Kurbağa yavrusu” (C. IV, s. 2680).

kırı ~ kırı ~ kiri (bk. sopa ~ supa ~ suppa ~ zıpa s. 215-216): “Eşek yavrusu, sıpa” (C. IV, s. 2823; C. IV, s. 2829; C. IV, s. 2878; C. VI, s. 4557).

kızan (T.): “Kedi ya da köpek yavrusu” (C. IV, s. 2862).

Ağızlarda *kızan* (> *gızan*) yanında *hızan* olarak da kullanılır. *Kızan* “çocuk; erkek çocuk, delikanlı; kız çocuk; arkadaş; kadın” anlamlarına gelir. Bu biçimin Türkçe *kız*’ın bir türevi olduğu bilimsel çalışmalarda yaygın olarak dile getirilmiştir. Hatta Banguoğlu, *kızan* biçimini *an* ekiyle kurulmuş bir olarak açıklamıştır (Eren, 1995, s. 868-869).

kızılca (T.) (< *kızıl+ ca*): “Buzağı” (C. IV, s. 2865).

kuçka (< *Bulg. kùčka* Eren, 2003, s. 162): “Köpek yavrusu” (C. IV, s. 2990).

kurik ~ kurruk ~ kuruk ~ kürrük ~ kürük (bk. sopa ~ supa ~ suppa ~ zıpa s. 215-216): “At, eşek yavrusu” (C. IV, s. 3010; C. IV, s. 3012; C. IV, s. 3049; C. VI, s. 4574; C. VI, s. 4580).

maçka (< *Sl. mačka* Tietze, 2018, s. 104): “Kedi yavrusu” (C. VI, s. 4584).

malag ~ malah ~ malah ~ malak (bk. balağ ~ balağ ~ balak ~ balık ~ ballak ~ bılık ~ palah ~ pali s. 204): “Buzağı; manda yavrusu; tavşan yavrusu; ayı yavrusu; domuz yavrusu” (C. IV, s. 3109; C. VI, s. 4585).

mamıh ~ mamut ~ manık ~ manik ~ menek (< *Erm. manuk* Tietze, 2018, s. 143): “Kedi yavrusu; köpek yavrusu; ayı yavrusu” (C. IV, s. 3116; C. IV, s. 3117; C. IV, s. 3123-3124; C. IV, s. 3162; C. VI, s. 4588).

mede ~ medek (< *Erm. matak/medek* Tietze, 2018, s. 105): “Manda yavrusu, malak; buzağı” (C. IV, s. 3149; C. VI, s. 4591).

menek ~ menik ~ menük (bk. encek ~ encik ~ ençek ~ enek ~ enig ~ enik ~ enuk ~ enük ~ önök ~ önük s. 209): “Kedi yavrusu; domuz yavrusu; köpek yavrusu; ayı yavrusu; kurt yavrusu” (C. IV, s. 3162; C. IV, s. 3165; C. IV, s. 3166).

palah ~ palak ~ palk ~ panak ~ polak (bk. balağ ~ balağ ~ balak ~ balık ~ ballak ~ bılık ~ palah ~ pali s. 204): “Ayı yavrusu; köpek yavrusu; manda yavrusu; tavşan yavrusu; yeni tüylenmiş kuş yavrusu; güvercin yavrusu” (C. V, s. 3384; C. V, s. 3389; C. V, s. 3391; C. V, s. 3469).

papa ~ pepil (< *Yun. papí* Tietze, 2002, s. 254): “Ördek ve kaz yavrusu” (C. V, s. 3394; C. V, s. 3429).

oğlağ ~ oğlah ~ olak ~ ulak (T.): “Keçi yavrusu, oğlak” (C. V, s. 3269; C. V, s. 3278; C. VI, s. 4034; C. VI, s. 4611; C. VI, s. 4786).

Clauson, *oğla:k* maddesinde incelediği sözcüğü *oğul* “çocuk, yavru keçi” biçiminin bir küçültme hali olarak vermiş ve *çepiş* biçiminin aksine sözcüğün belirli bir yaş aralığı gözetmeksizin kullanıldığını belirtmiştir (1972, s. 84-85).

Oğlak “keçi yavrusu” (Tietze, 2018, s. 114). Eren, *oğlak* “keçi yavrusu” anlamında aldığı sözcüğün *oğul* biçiminden + *-(a)k* ekiyle türetildiğini açıklamış ve sözcüğün Türkçede *oğulak* > *oğlak* şeklinde geliştiğini bildirmiştir. Ayrıca Leksika’nın *oğlan* ve *oğlak* biçimlerini *oğla-* “(çocuk) bağırma” ile *oğur-*, *okla-*, *okra-* “bağırma, anırmak” fiilleriyle ilişkilendirilebileceği üzerinde durduğunu, tüm bunları da *okı-*

“bağırarak, çağırmak” fiilinden gelişen biçimler olarak verdiğini, bu bağlamda da *oğ(ı)lak biçimini “meleyen” anlamında açıkladığını dile getirmiş ve oğlak ile oğlan’ın oğul biçiminden ayrılmasının mümkün olmadığını vurgulamıştır (2020, s. 383).

palas ~ palaz (T.): “Keklik yavrusu; manda yavrusu” (C. V, s. 3385; C. V, s. 3386; C. VI, s. 4635).

Eren, *palaz* “kaz, ördek, güvercin gibi kuş yavrularının civcivlikten sonraki durumu” olarak tanımladığı sözcüğün *bala* “çocuk, yavru” biçiminden + -z ekiyle türetildiğini bildirmektedir (2020, s. 407).

patir (< *Bulg. patır* Tietze, 2018, s. 323): “Kaz yavrusu” (C. V, s. 3413).

persi ~ pirsik ~ pörsü (< *Sl. prase* Tietze, 2018, s. 360): “Domuz yavrusu” (C. V, s. 3434; C. V, s. 3462; C. V, s. 3481).

pilo (< *Yun. pōlos* Tietze, 2018, s. 389): “Eşek yavrusu” (C. V, s. 3455).

puli (< *Yun. puli* Tietze, 2002, s. 394): “Kuş yavrusu; civciv” (C. V, s. 3486; C. VI, s. 4656).

punak (< *Srp-Hırv. pulak* Tietze, 2018, s. 439): “Eşek yavrusu” (C. V, s. 3487).

selfin (< *Yun. selkes* Tietze, 2002, s. 426; Eren, 2020, s. 87): “Yeni büyüyen horoz” (C. V, s. 3578).

seyik (bk. geyik ~ giyik ~ kiyik s. 149-150): “Geyik yavrusu” (C. V, s. 3597).

sopa ~ supa ~ suppa ~ zıpa (T.): “Sıpa” (C. V, s. 3667; C. V, s. 3700; C. VI, s. 4375).

Clauson, *sıp* maddesinde “bir yaşındaki tay” anlamında aldığı sözcüğün *sıpa* “altı aylıktan bir yaşına kadar olan eşek yavrusu” olarak kaldığını belirtmektedir (1972, s. 783).

Supa “sıpa” (YTS, 2018, s. 206). Tietze, *sıpa/sapa* “eşek yavrusu; haylaz, yaramaz; çocuk; üç ayaklı” anlamında kaydettiği sözcüğün *sıp* “iki yaşına girmiş tay” biçiminden addan ad yapan + *-a* ekiyle türetildiğini bildirmektedir (2019, s. 323). Eren ise *sıpa* “eşek yavrusu” olarak tanımladığı sözcüğün sonundaki *-a*’nın tıpkı Türkçe *buğur* “erkek deve” yanında kullanılan *buğra* biçimindeki gibi bir ek olduğunu, *sıpa* yanında kullanılan *sırpa* biçimindeki *-r-*’nin de sonradan türediğini ifade eder ve Anadolu ağızlarında geçen *kırı*, *kiri*, *kirik*, *kürük*, *kodak*, *koduk* gibi birtakım biçimlerin “eşek yavrusu” için kullanıldığını belirtir (2020, s. 461).

tale ~ tula (< *Far. tōla* Tietze, 2019, s. 269; Eren, 2020, s. 525): “Köpek yavrusu” (C. V, s. 3817; C. V, s. 3989).

tüve (bk. döve ~ duge ~ düga ~ düge ~ düğe ~ düke ~ düva ~ düye s. 198): “İnek yavrusu” (C. VI, s. 4781).

yağsah (T.): “Bit yumurtası, yavrusu” (C. VI, s. 4126).

yañışak (bk. yavişak ~ yavşah ~ yavşak ~ yavşuk ~ yavuşah ~ yavuşak s. 216): “Bit yavrusu” (C. VI, s. 4171).

yavişak ~ yavşah ~ yavşak ~ yavşuk ~ yavuşah ~ yavuşak (T.): “Bit yavrusu” (C. VI, s. 4207; C. VI, s. 4208; C. VI, s. 4209; C. VI, s. 4210; C. VI, s. 4818).

Yavşak “bit yavrusu” (YTS, 2018, s. 251). *Yavşak* “bit yavrusu, sirke” < *yapış-* fiilinden isim yapan *-ak* genişlemesiyle oluşmuştur (Tietze, 2019, s. 260).

Eren, *yavşak* “bit yavrusu, sirke” olarak aldığı sözcüğün *yapış-*’tan + *-(a)k* ekiyle türetildiğini dile getirmiş ve Türkçe *yavşak* biçiminin **yapşak* (< *yapışak*) ara biçiminden geldiğini, **yapşak* biçimindeki *-p-*’nin de sonradan *-v-*’ye çevrildiğini bildirmiştir. Ayrıca Türkçede bit yavrusuna daha çok *sirke* adının verildiğini, bu adın diyalektlerde de yaygın olarak kullanıldığını açıklamış ve tüm bu veriler doğrultusunda *yavşak* biçiminin sadece Oğuz diyalektlerinde kaldığını belirtmiştir (2020, s. 562; 1981, s. 8-9).

yavru (T.): “Civciv” (C. VI, s. 4207).

zagar ~ zağar (bk. zağar ~ zavar s. 160): “Köpek yavrusu” (C. VI, s. 4343-4344; C. VI, s. 4830).

zindal (bk. cındal ~ cindal s. 206): “Kedi yavrusu” (C. VI, s. 4390).

3.1.1.6.1.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.6.1.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

ayı balağı ~ ayı palağı (T.+T.): “Ayı yavrusu” (C. I, s. 420; C. VI, s. 4436).

ayı balası (T.+T.): “Ayı yavrusu” (C. I, s. 416).

çapak balığı (T.+T.): “Sazan veya yayın balığı yavrusu” (C. II, s. 1073).

çömçe balığı (Far.+T.): “Kurbağa yavrusu” (C. II, s. 1285).

dombay balığı (Gürc.+T.): “Kurbağa yavrusu” (C. II, s. 1552).

kepçe balığı (Far.+T.): “Kurbağa yavrusu” (C. IV, s. 2745).

tavşan malağı (T.+T.): “Tavşan yavrusu” (C. V, s. 3851).

tokuçbalığı (T.+T.): “Kurbağa yavrularının yumurtadan çıktıktan sonraki ilk devresi” (C. V, s. 3952).

yayınçarığı (T.+T.): “Yayın balığının yavrusu” (C. VI, s. 4213).

3.1.1.6.1.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

ala palaz (T.+T.): “Gagası ve ayakları yeni kırmızılaşmaya başlamış keklik yavrusu” (C. I, s. 197).

comça balık ~ çomça balık (Far.+T.): “Henüz ayakları çıkmamış kurbağa yavrusu” (C. II, s. 997; C. II, s. 1266).

eyrikepçe (T.+Far.): “Kurbağa yavrusu” (C. III, s. 1826).

köryavşak (T.+T.): “Yumurtadan yeni çıkıp ete yapışan bit yavrusu” (C. IV, s. 2970).

sarıkulak (T.+T.): “Kefal yavrusu” (C. V, s. 3547).

3.1.1.6.1.2.3. Fiilimsi Öbeği Biçiminde Kurulanlar

karakaçan (T.+T.): “Sıpa, eşek yavrusu” (C. IV, s. 2646).

sütemen (T.+T.): “Süt emme çağında hayvan yavrusu” (C. V, s. 3728).

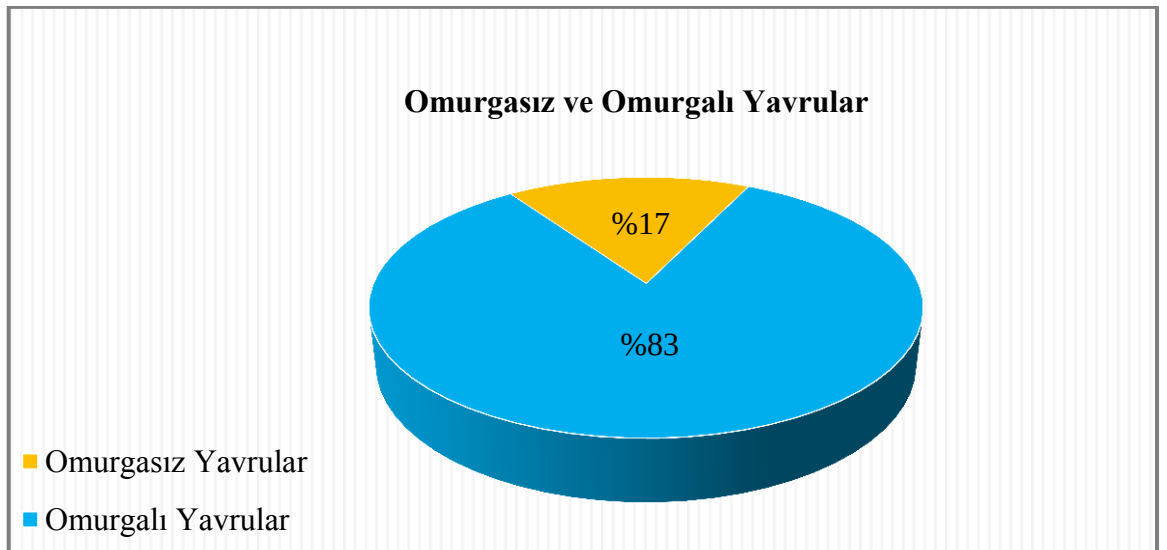
3.1.1.6.1.2.4. İsnat Öbeği Biçiminde Kurulanlar

azı sarı (T.+T.): “Yavru kuş” (C. VI, s. 4439).

belibağlı (T.+T.): “Kartal yavrusu” (C. I, s. 617).

Grafik 6.

Omurgasız ve Omurgalı Yavruların Yüzdesel Dağılımı

Tablo 5.*Omurgasız ve Omurgalı Yavrular*

Omurgasız Yavrular					
köryavşak	yañışak	yavru	yavşak	yavuşah	
yağsah	yavişak	yavşah	yavşuk	yavuşak	
Omurgalı Yavrular					
ababil	buzah	enük	göcen	kutmak	ovalak
ağense	buzak	etlik	gögelez	köcek	önök
ala palaz	buzavu	eyrikepçe	göglez	köçek	önük
apalak	buzo	falak	gölbeş	körşek	palah
ayı balası	buzov	farec	gölbez	köşek	palah
ayı balağı	buzoy	fariç	gölez	köşkek	palak
ayı palağı	bülüç	fariç	gölük	kösseyh	palas
avalak	cavlu	feriç	gömüş	kösşek	palaz
avanak	cenih	filik	görbez	kuçka	pali
azı sarı	cenik	hırik	göşek	kulın	palk
babış	cılfin	hoduk	gövlez	kuli	panak
badı	cındal	hortik	göylez	kulin	papa
badı	cındal	hortuk	gucen	kulu	patir
badik	comça balık	hotik	gulin	kulun	pepil
balağ	cöcen	hotiyh	gulum	kurik	persi
balah	cücen	hotuk	gulun	kurruk	pilo
balak	cuğu	hüşmek	gulüm	kuruk	pirsik
balık	çapak balığı	hurik	guzu	küçek	polak
ballak	çeçe	hüre	gübez	külün	potuk
barhık	çime	gaco	gücen	kürrük	pörsük
batalak	çomça balık	gale	gülün	kürük	puli
becel	çoşga	gıda	girinci	maçka	punak
becen	çoşka	gıdı	incek	malag	saça
beçel	çömçe balığı	gıdıh	kadak	malah	sarikulak
begecin	çöşşek	gıdık	kaduk	malah	selfin
beleç	darum	gıdik	kal	malak	seyik
belibağı	daylak	gıdiyh	karakaçan	mamıh	sopa
bıdı	dığı	gidek	kaşıkçı	mamut	supa
bıdık	dığıç	gidi	katmak	manık	suppa
bılık	digan	gidik	kepçe balığı	manik	sütemen
bilik	diği	gobel	kıdık	mecel	tale
bıza	dikan	gobez	kıdık	mede	tavşanmalağı
bızağ	doğrum	goblez	kılon	medek	tula
bızağa	dombaybalığı	goce	kırı	mencik	tiylak
bızağı	dorum	godak	kırı	mencük	tokuçbalığı
bızav	dorun	goduh	kızan	menek	torum
bızav	ecik	goduk	kızılca	menik	türün
bizo	ekdi	golbez	kidek	menük	tüve
bizov	emcek	golez	kidik	mıncık	ulak
bocuk	emeç	goplez	kiri	mocuk	yayınçarığı

bodik	emlek	gotmak	kodak	maçuk	yavru
bodak	emlig	göbel	kodığ	moçu	zagar
boduk	emlik	göbelez	kodok	moduk	zağar
bota	encek	göbez	koduk	mucuk	zıpa
botuk	encik	göbles	kolon	oğalak	zindal
bozağı	enek	göbül	koşak	oğlağ	
bödü	enig	göce	koşsek	oğlağ	
bödük	enik	göcek	kotmak	olak	
buğur	enuk	göçek	kozu	optuk	

3.1.1.6.2. Gençlik ve Yetişkinlik

3.1.1.6.2.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

bilik (bk. bilik s. 205): “Anaç tavuk” (C. I, s. 693).

bılıç ~ biliç ~ biliş ~ bülüç ~ bülüş ~ pilinç (T.): “Piliç” (C. I, s. 665; C. I, s. 693; C. I, s. 694; C. I, s. 821; C. V, s. 3455; C. VI, s. 4469).

Bülüç (bilüç, pülüç) “piliç” (YTS, 2018, s. 54). *Bülüç/piliç* “piliç” (Tietze, 2002, s. 405).

Eren, *piliç* “tavuğun küçüğü” maddesinde incelediği sözcüğün yerel ağızlarda *biliç* (> *bülüç* > *bülüş*) şeklinde geçtiğini, dar bir alanda *pilinç* olarak da kullanıldığını dile getirmiş ve *pilinç* biçimindeki -n-’nin sonradan türediğini (bk. kılınç, çantı, öndül)³⁷ belirtmiştir. Ayrıca yerel ağızlarda geçen *biliç* (> *bülüç* > *bülüş*) “piliç” biçiminin de kümes hayvanlarını çağırmak için kullanılan *bili bili* (> *bülü bülü*) gibi birtakım seslenmelerden -ç “küçültme” ekiyle türetildiğini bildirmiştir (2020, s. 422).

celfin ~ celhin ~ çelfin ~ çelpin (< Yun. *selkes* Tietze, 2002, s. 426; Eren, 2020, s. 87): “Henüz yumurtlamayan küçük tavuk, piliç” (C. II, s. 878; C. II, s. 1122; C. II, s. 1126).

cugu ~ cuğu (< ?): “Piliç” (C. II, s. 1010).

Tietze, *cugu* “piliç” olarak aldığı sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmektedir (2002, s. 454).

³⁷ Daha fazla örnek ve detaylı bir bilgi için bk. János Eckmann, “Türkçede D, T ve N Seslerinin Türemesi”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, C. 3, S. 11, Ankara 1955, s. 18-21.

çığla ~ çıkla (< *Yun. tsíhla* Tietze, 2002, s. 507): “Civcivden büyük fakat piliç sayılmayan tavuk yavrusu” (C. II, s. 1162; C. II, s. 1169).

fere (< *Ar. farḥa* Tietze, 2009, s. 46): “Civcivlikten çıkıp, yenilebilecek hale gelmiş tavuk” (C. III, s. 1844).

feriç ~ ferik ~ firig ~ pirik (< *Far. farūk* Tietze, 2009, s. 47): “Yumurtlama çağına gelmiş piliç; kümes hayvanlarının civcivlikten çıkmış yavruları, piliç” (C. III, s. 1845; C. III, s. 1846; C. III, s. 1869; C. V, s. 3460).

kömüş (< *Far. gāvmēš* Eren, 2020, s. 320): “Genç, sevimli erkek manda” (C. VI, s. 4570).

mazık ~ mazik ~ mazuk ~ mozuk (< *Kürt. muzik* Tietze, 2018, s. 244): “Sığırın küçüğü, dana” (C. IV, s. 3146; C. IV, s. 3147; C. IV, s. 3214).

mikri (< ?): “Orta yaştaki ördek” (C. IV, s. 3199).

Eren’de *mikri* “orta yaştaki ördek” olarak geçen sözcüğün kökeni açıklanmamıştır (2020, s. 58).

pillak (< *Yun. puláki* Tietze, 2018, s. 389): “Piliç” (C. V, s. 3455).

şışek (bk. şışak ~ şışek ~ şışeyh ~ şışşek s. 201): “Doğurmamış genç manda” (C. V, s. 3788-3789).

tüve (bk. döve ~ duge ~ düga ~ düge ~ düğe ~ düke ~ düva ~ düye s. 198): “Doğurma yaşına gelip doğurmamış dana” (C. V, s. 4018).

varike ~ varik ~ zerik (< *Far. farūk* Tietze, 2009, s. 47): “Piliç” (C. VI, s. 4093; C. VI, s. 4363; C. VI, s. 4804).

yarka (< *Bulg. yárka* Tietze, 2019, s. 239; Eren, 2020, s. 560): “Tavuklaşmaya başlayan, yumurtlama çağına gelmiş piliç” (C. VI, s. 4188).

yavru (T.): “Piliç” (C. VI, s. 4207).

zağ (< *Far. zāğ* Tietze, 2019, s. 469): “Piliç” (C. VI, s. 4343).

3.1.1.6.3. Yaşlılık

3.1.1.6.3.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

anaç ~ aneç (T.) (< *ana*+ *ç* Zülfikar, 2011, s. 76): “Analaşmış, çok yavru doğurmuş, yaşlanmış, kümes hayvanı, kuş ve evcil memeli hayvan” (C. I, s. 245; C. I, s. 262).

azılı (T.) (< *azı*+ *lı*): “Kart erkek yaban domuzu; yaşlı domuz” (C. I, s. 439; C. VI, s. 4439).

Tietze, *azılı* maddesinde “kart erkek yaban domuzu” anlamında kaydettiği sözcüğün *azı* “büyük azı dişi” biçiminden + *-lı* ekiyle türetildiğini bildirmektedir (2002, s. 248).

eke (T.): “Büyük, yetişkin, yaşlı, kart, olgun (insan ve hayvan)” (C. III, s. 1691).

Clauson, başlangıçta *eke* biçiminin “bir kişinin kendisinden yaşça büyük ama babasından yaşça küçük olan yakın kadın akrabası” kısacası “hala, abla” anlamının bulunduğu işaret eder ve bu biçimin sonradan sadece “abla” için kullanıldığını belirtir (1972, s. 100).

Tietze, *eke* maddesinde “büyük, yetişkin, olgun” anlamında aldığı sözcüğün Eski Türkçe ile bağlantılı olduğunu göstermek için Clauson’da geçen *eke* “abla” şekline vurgu yapmıştır (2002, s. 700).

etli (T.) (< *et*+ *li*): “Oldukça yaşlanmış hayvan” (C. III, s. 1799).

irkeç (bk. erkek ~ erkek s. 191): “Yaşlı erkek keçi” (C. IV, s. 2553).

kartal (T.) (< *kart*+ *al*): “Yaşlı erkek manda; çok yaşlı manda” (C. IV, s. 2670; C. VI, s. 4538).

kırçal ~ kırçıl (T.) (< *kır*+ *çıl*): “İhtiyarlamış erkek domuz” (C. IV, s. 2819; C. IV, s. 2820).

kölük (bk. gölük ~ güllük ~ kölük s. 151): “Yaşlı kısırak” (C. IV, s. 2955-2956).

yoz (bk. yoz s. 271): “Kart keklik” (C. VI, s. 4303-4304).

3.1.1.6.3.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.6.3.2.1. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

anaş toyuğ (T.+T.): “Kart, yaşlı tavuk” (C. I, s. 253).

katal öküç (T.+T.): “İhtiyar manda” (C. IV, s. 2682).

palta koyun (T.+T.): “Kart koyun” (C. V, s. 3389).

3.1.1.7. Hayvanların Fiziksel Özellikleri

3.1.1.7.1. Renk, Benek, Leke

3.1.1.7.1.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

abaş ~ abraş (< *Ar. 'abraş* Tietze, 2002, s. 80; Eren, 2020, s. 3): “Yüzü, vücudu alaca benekli, lekeli hayvan veya adam; alnındaki beyazlık alt dudağına kadar inen at, inek, manda, köpek vb. hayvan; doru at; hayvanların kış taraflarındaki leke” (C. I, s. 12; C. I, s. 28-29).

ahıtma ~ ahıtma ~ ahutma ~ akıtma (T.): “Hayvanların alnından burnuna doğru uzanan beyazlık” (C. I, s. 131; C. I, s. 135; C. I, s. 153).

Tietze, *akıtma* “(hayvanların) alnındaki beyaz leke” anlamında aldığı sözcüğün *akıt-* biçiminden fiilden sıfat ya da ad yapan + *-ma* ekiyle türetildiğini bildirmektedir (2002, s. 126).

akça (T.) (< *ak+ ça*): “Beyaz ve boz renkli öküz” (C. I, s. 145).

akman (T.) (< *ak+ man*): “Alın beyazlı sığır” (C. I, s. 159).

ala (T.): “Kekliğin boynundaki siyah halka” (C. I, s. 166-169).

A:la “renkli, benekli, alacalı, noktalı, lekeli” (Clauson, 1972, s. 126). *Ala* “alaca, karışık renk” (YTS, 2018, s. 18). *Ala* “tek renk olmayan (hayvan)” (Tietze, 2002, s. 136).

alaman (T.) (< *ala+ man*): “Alaca renkli koyun, inek, öküz vb.” (C. I, s. 193).

alaş (T.) (< *ala+ ş*): “Büyük ve siyahlı beyazlı bostan köpeği” (C. I, s. 199).

Tietze, *alaş* “alaca hayvan (köpek, ördek, at)” olarak tanımladığı sözcüğün *ala* biçiminden + -ş ekiyle türetildiğini bildirmektedir (2002, s. 142).

alaşa (< *Moğ. alaşa* Tietze, 2002, s. 143): “Ağız ve burnu beyaz olan at” (C. I, s. 199).

aloç ~ aloş (T.) (< *al+ oç*): “Al renkli hayvan” (C. I, s. 228; C. I, s. 229).

anahtarlı (< *Yun. anih̄tári* Tietze, 2002, s. 178; Eren, 2020, s. 16)+ *T. lı*): “Burnundaki beyaz leke çene altına kadar inen at” (C. I, s. 249).

aşkar (< *Ar. aşkar* Tietze, 2002, s. 218): “Hayvanların başındaki beyazlık” (C. I, s. 358).

aydın (T.) “Alın beyaz sığır” (C. I, s. 412).

Aydın “ay ışığı; parlak, parlaklık” (Clauson, 1972, s. 268). *Aydın* “ışık, aydınlık, nur” (YTS, 2018, s. 31). *Aydın* “ışık, aydınlık; ışıklı” (Tietze, 2002, s. 236).

aynalı (< *Far. āyina* Tietze, 2002, s. 241; Eren, 2020, s. 35)+ *T. lı*): “Alnında beyaz bulunan at ya da sığır” (C. I, s. 427).

bandel (< *It. bandéra* Tietze, 2002, s. 276): “Karnından sırtına kadar kemer gibi beyaz tüyü olan sığır veya başka hayvan” (C. I, s. 517).

barak (bk. barak s. 239): “Beyaz çilli siyah köpek; gözünün etrafında beyaz damga olan köpek; bağlara dadanan sarı renkli ve tüylü tırtıl” (C. I, s. 524).

barza ~ baza (< *Arn. bardhë* Tietze, 2002, s. 284): “Vücudunun yarısı beyaz yarısı kara olan keçi” (C. I, s. 536; C. I, s. 585).

bela ~ bele (< *Sl. bela* Tietze, 2002, s. 308): “Her tarafı beyaz olan koyun; yüzü beyaz koyun” (C. I, s. 606; C. I, s. 608).

bestra (< *Bulg. bistra* Tietze, 2002, s. 323): “Karnının altına doğru iki yan tarafında girintili çıkıntılı iki daire şeklinde beyazlık olan keçi” (C. I, s. 642).

beş ~ beşa (< *Kürt. beş* Tietze, 2002, s. 323): “Keçi, koyun ve sığır gibi hayvanların alınlarındaki beyazlık veya böyle bir lekeye sahip olan hayvan; alnında ak olan eşek” (C. I, s. 642).

bonculu (T.) (< *boncuk+ lu*): “Boynunda, boncuk şeklinde ben, nişan bulunan keçi, koyun” (C. II, s. 736).

boymul “Boynu siyah koyun” (C. I, s. 746).

Buymul “boynu ak olan (hayvan)” (Clauson, 1972, s. 386). *Boymul* “boynu halka gibi vücudunun renginden başka renkte olan hayvan ya da kuş” (YTS, 2018, s. 49). *Moymul/boymul* “yırtıcı bir kuş; boynu siyah koyun” < *ET. buymul* (Tietze, 2018, s. 244).

Anadolu’da yazılmış eski eserlerde *boymul* “yırtıcı bir kuş; boynu ak olan (kuş veya hayvan)” anlamında geçer. Ağızlarda ise *boymul* “boynu kara (koyun)” olarak kullanılır (Eren, 2020, s. 374).

bozal (T.) (< *boz+ al*): “Boz keçi” (C. I, s. 748).

böğrül (T.) (< *böğür*+ *ül*): “Yan tarafı beyaz olan sığır” (C. I, s. 765).

Bögrül “yan tarafları beyaz ya da benekli at, koyun” (Clauson, 1972, s. 328-329).

cuva (bk. *cığa* ~ *cıva* s. 240): “Kümes hayvanlarında renkli tüy” (C. II, s. 1020).

çapar ~ **çıpar** ~ **çıpır** (< *Far. çapār* Tietze, 2002, s. 475): “Kula renkli hayvan; benekli, alacalı hayvan; beyazı çok kır renkli hayvan; boz ve siyah karışımı renkli köpek; karışık renkli tüyleri olan tavuk; karışık renkli yılan” (C. II, s. 1073-1074; C. II, s. 1183).

çapmaz ~ **çapras** ~ **çapraz** ~ **çavras** (< *Far. çaprāst* Eren, 2020, s. 99; Tietze, 2002, s. 497): “Ön sağ, arka sol veya ön sol ve arka sağ ayağı beyaz veya alacalı olan at” (C. II, s. 1077; C. II, s. 1078; C. II, s. 1095).

filik (bk. *filik* ~ *filik* ~ *finik* ~ *tilik* s. 148): “Beyaz tiftik keçisi” (C. III, s. 1865).

gırav (< *Rus. krovavka* Tietze, 2009, s. 150): “Mavi renkli karga” (C. III, s. 2053).

gırca (T.) (< *kır*+ *ca*): “Kulakları çilli, damgalı keçi” (C. III, s. 2054).

gonrul (bk. *goñur* ~ *koğur* ~ *kongur* ~ *konğur* ~ *konkur* ~ *konur* s. 226): “Hayvanların bel kemiğinin üzerindeki tüylerin rengi” (C. III, s. 2101).

goñur ~ **koğur** ~ **kongur** ~ **konğur** ~ **konkur** ~ **konur** (T.): “Boynuz dipleri, yüzü, bel çizgisi, gerdanı sarıya yakın, diğer yerleri siyah sığır; sarı ile siyah karışımı bir renk, koyu kumral, kestane rengi (öküz, inek için kullanılır); açık sarı, boz, bozla sarı arası (öküz için); her yanı siyah, yalnız bel kemiği boyunca olan tüyleri sarı inek ya da öküz” (C. III, s. 2102; C. IV, s. 2903; C. IV, s. 2918; C. IV, s. 2919-2920).

Koñur “koyu kestane rengi” (Clauson, 1972, s. 639). *Koñur* “yanık al, yağızimsı al” (YTS, 2018, s. 156). *Koñur/konur/gonur* “açık sarı boz, bozla sarı arası; yanak (al rengine olan)” (Tietze, 2016, s. 365).

gökmen (T.) (< *gök+ men*): “Kül renkli (hayvan)” (C. III, s. 2138).

gula (bk. kula s. 227-228): “Sarı ile kırmızı renkli beygir; kulak arkasındaki tüyleri kahverengi olan keçi; kahverengi boyunlu keçi” (C. III, s. 2190; C. VI, s. 4514).

heybeli (< *Ar. ḥaḳība* Tietze, 2009, s. 288)+ *T. li*): “Yarısı beyaz, yarısı siyah keçi” (C. III, s. 2352).

karaca (T.): “Gövdesi beyaz, yüzü kara koyun” (C. IV, s. 2641).

kaşka (T.): “Hayvanların alnındaki beyazlık, ak leke ve alnı beyaz lekeli olan hayvan” (C. IV, s. 2681; C. VI, s. 4539).

Kaşga “bir hayvanın koyu vücudu, beyaz başı veya alnındaki beyazlık” (Clauson, 1972, s. 671). *Kaşga* “beyaz tüylü, kıllı” (YTS, 2018, s. 141). *Kaşka* “hayvanların alnındaki beyazlık” (Tietze, 2016, s. 164).

kayapa (< ?): “Gri renkli yaban güvercini” (C. IV, s. 2698).

Eren, *kayapa* “gri renkli yaban güvercini” olarak aldığı sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmektedir (2020, s. 273).

kenetli (< *kenet+ li*): “Dudakları beyaz at” (C. IV, s. 2744).

kilitli (< *Yun. kleid* Eren, 2020, s. 303)+ *T. li*): “Alt ve üst dudağı beyaz olan at; ağzının üstü siyah tüylerle kaplı hayvan” (C. IV, s. 2872-2873).

kirinci (bk. girinci ~ kipinci ~ kirinci s. 199): “Boz renkli dişi deve” (C. IV, s. 2879).

köstekli (T.) (< *köstek+ li*): “İki ayağı beyaz olan at” (C. IV, s. 2977).

kula (T.): “Vücudu koyu sarı, kuyruğu ve yelesi siyah olan at” (C. IV, s. 2994).

Kula “boz renkli yele veya kuyruk” (Clauson, 1972, s. 617). *Gula* “krem rengi, açık sarı; sarı ve kırmızı renkli beygir; kulak arkasındaki tüyleri kahverengi olan keçi; yakasında kırmızı lekeler bulunan hayvan”, *kula* “bir at rengi (sarı ile kırmızı arası ve yele, kuyruk ile ayakların alt ucu siyah)” (Tietze, 2009, s. 193; 2016, s. 421).

langona (< Yun. *angóna* Tietze, 2002, s. 177): “Sarı yılan” (C. IV, s. 3064).

postallı (< Bulg. *postál* Eren, 2020, s. 428; Tietze, 2018, s. 422)+ *T. lı*: “Bileklerinde beyazlık olan at” (C. V, s. 3474).

saħar ~ sahar ~ sakar (T.): “Alnı ak lekeli hayvan; hayvanların alnındaki aklık; ağzı, gözü, burnu kara kuzu” (C. V, s. 3517; C. V, s. 3520; C. VI, s. 4664).

Sakar “alnında uğursuz sayılan nişan ve kendisinde bu nişan bulunan; atın alnında olan beyazlık” (YTS, 2018, s. 190). Eren, *sakarca* maddesinde *sakar* “hayvanların, özellikle atların alnında bulunan ak leke, küçük akıtma” biçiminden de bahseder (2020, s. 442).

tepel (T.): “Alnında ak leke olan (inek, öküz vb. hayvanlar)” (C. V, s. 3884).

Töpel “alnı akıtmalı at” (YTS, 2018, s. 224). Tietze, *tepel* “alnında ak leke olan inek, öküz vb.” anlamında aldığı sözcüğün *tepe* biçiminden addan ad yapan + *-l* ekiyle türetildiğini bildirmektedir (2019, s. 158). Eren ise *tepel*’in Türk diyalektlerinde yaşayan *tepe* (> *depe*, *töbe*, *töbö*) biçiminden geldiğini dile getirir ve sonundaki *-l* ekinin açıklanmaya muhtaç olduğunu belirtir (2020, s. 507).

toru (T.): “Koyu kırmızı, doru (at için)” (C. V, s. 3972).

Toruğ “kırmızı doru (at)” (Clauson, 1972, s. 538). *Doru* “gövdesi kırmızı ve yelesi, kuyruğu ve ayak uçları kara olan (at)” (Tietze, 2002, s. 647).

Eren, *doru* “gövdesi kırmızı, ayakları ve yelesi kara olan (at)” olarak tanımladığı sözcüğün Eski Türkçe döneminden itibaren kullanıldığını, Orta Türkçede *toruğ*, Eski Kıpçakçada *toru* biçiminde geçtiğini dile getirmiş ve sözcüğün kökünün bilinmediğini belirtmiştir (2020, s. 148).

yağal ~ yañal (T.): “Yüzü kahverengi olan hayvan; kulağı sarı hayvan; alaca, açık koyulu, değişik renkli (genellikle hayvan için); kulakları sarı ya da kahverengi keçi” (C. VI, s. 4118; C. VI, s. 4161).

yalama (T.): “Atlarda, üst dudağa dek uzanan, alta inmeyen akıtma” (C. VI, s. 4139).

yıldız (T.): “Atın alnında yıldız biçimindeki beyazlık, akıtma; alını ak lekeli sığır” (C. VI, s. 4269; C. VI, s. 4823).

3.1.1.7.1.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.7.1.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

çal horozu (T.+Far.): “Alacalı horoz” (C. II, s. 1053).

itbeni (T.+T.): “Atların arka ayaklarındaki siyah beyaz benekli işaret” (C. IV, s. 2568).

kartopu (T.+T.): “Atın alnındaki yuvarlak beyazlık” (C. IV, s. 2672).

katıryatağı (T.+T.): “Atlarda kuyruk sokumundan bele kadar olan ve bacaklarda bulunan çizgi” (C. IV, s. 2685).

papazatı (Yun.+T.): “Halkın uğursuz saydığı dört ayağı sekili at” (C. V, s. 3395).

sütbağı (T.+T.): “Atların bileklerinde çıkan kabarcıkların iyileştikten sonra bıraktığı ak izler” (C. VI, s. 4717).

3.1.1.7.1.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

ağbaş (T.+T.): “Alını veya başı beyaz hayvan” (C. I, s. 85).

ak burun (T.+T.): “Burnu beyaz olan köpek” (C. I, s. 143).

akca hacı (T.+Ar.): “Beyaz kartal” (C. I, s. 144).

akça kanat (T.+T.): “Beyaz kartal” (C. I, s. 145).

akdoğu (T.+T.): “Beyaz renkli, küçük ve kıvrık kulaklı keçi” (C. I, s. 148).

akgız (T.+T.): “Beyaz renkli inek veya buzağı” (C. I, s. 149).

ak kanat (T.+T.): “Kuyruğu ve yelesi beyaz olan at” (C. I, s. 155).

ak kır (T.+T.): “Bütünüyle beyaz olan at, süt kır” (C. I, s. 156).

ala bacak (T.+Far.): “Bacakları benekli, beyaz renkli hayvan; dört ayağının bilekten yukarı kısmı beyaz at” (C. I, s. 171).

alabaş (T.+T.): “Başı benekli hayvan; vücudunun yarısı beyaz, yarısı siyah olan kıl keçisi” (C. I, s. 173).

alabıcık (T.+?): “Alacalı dana” (C. I, s. 174).

alabicik (T.+?): “Memesi beyazlı hayvan” (C. I, s. 174).

alaboz (T.+T.): “Benekli hayvan” (C. I, s. 174).

alacamehriban (T.+Far.): “Karışık renkli ağaçkakan” (C. VI, s. 4415).

alaçarpaz (T.+Far.): “Kekliğin göğsündeki kınalı tüyler” (C. I, s. 180).

alagenevür (T.+Yun.): “Siyahlı beyazlı yılan” (C. I, s. 187).

alagırık (T.+T.): “Alacalı köpek” (C. I, s. 187).

alagücük (T.+T.): “Kısa ve boz renkli yılan” (C. I, s. 187).

alağeci (T.+T.): “Siyahlı beyazlı kıl keçisi” (C. I, s. 188).

alakarga (T.+T.): “Tüyleri karışık renkli karga” (C. VI, s. 4416).

alapaça (T.+Far.): “Ayakları beyaz renkli at” (C. I, s. 197).

ala sığircık (T.+T.):³⁸ “Beyaz renkli sığircık” (C. I, s. 199).

almabaş (T.+T.): “Kırmızı başlı yaban ördeği; kızıl arı” (C. I, s. 226).

alyanak (T.+T.): “Kafasının yan tarafları kırmızı kefal balığı” (C. I, s. 235).

aynalı sakar (Far.+T.): “Alın beyaz keçi” (C. I, s. 427).

baklalı keklik (Ar.+T.): “Göğsünde kara benekler bulunan keklik” (C. I, s. 495).

beleklü at (T.+T.): “Vücudunun birçok yerinde beyaz benekler bulunan at” (C. I, s. 610).

beyazgösa (Ar.+T.): “Alnının iki tarafında beyaz çizgi olan keçi” (C. I, s. 647).

boz at (T.+T.): “Kızıl renkli at; kır at” (C. I, s. 750).

bozdoğu keçi (T.+T.+T.): “Kıvrık kulaklı, sarı keçi” (C. I, s. 750).

bozgaz (T.+T.): “Mısır tavuğu büyüklüğünde boz renkli kaz” (C. I, s. 751).

bozüğrük (T.+T.): “Beyaz su yılanı” (C. I, s. 753).

demirgök (T.+T.): “Tüyleri benekli olan at” (C. II, s. 1417).

gögel ördek (T.+T.): “Yeşil ördek” (C. III, s. 2128).

³⁸ *ala sığircık (alaca sığircık)* “çekirge kıran bir çeşit sığircık kuşu” (YTS, 2018, s. 19).

gök at (T.+T.): “Demir kırı renginde at” (C. III, s. 2135).

gökçe garga ~ gökçe karga (T.+T.): “Mavi renkli karga” (C. III, s. 2136).

gökçe gırav (T.+Rus.): “Mavi renkli karga” (C. III, s. 2136).

gök gırav ~ gök kırığ (T.+Rus.): “Mavi renkli karga” (C. III, s. 2137; C. III, s. 2138).

gökkır (T.+T.): “Siyahla beyaz karışımı tüyleri olan keçi” (C. III, s. 2138).

isliboz (T.+T.): “Rengi bozla kahverengi arasında olan eşek” (C. IV, s. 2558).

karagök (T.+T.): “Üzerinde siyah benekleri olan beyaz at, bakla kırı” (C. IV, s. 2644).

karamalak (T.+T.): “Ağzı ve burnu siyah olan eşek” (C. IV, s. 2651).

kavut keçi (T.+T.): “Kızıl keçi” (C. IV, s. 2696).

kızıl kır (T.+T.):³⁹ “Pekmezköpüğü de denilen bir renk (at için)” (C. VI, s. 4561).

övekkır ~ üvek kır (T.+T.): “Kahve renkli hayvanın kılları arasındaki beyaz kıllar; gövdesinin yarısı ak, yarısı kara hayvan” (C. V, s. 3363; C. VI, s. 4084).

palanlıkarga (Far.+T.): “Büyük ve kara renkli karga” (C. V, s. 3385).

sakarmeke (T.+?): “Alacalı yaban kazı” (C. VI, s. 4665).

sarıboz (T.+T.): “Aka yakın sarı renkli eşek” (C. V, s. 3546).

sarıkonur (T.+T.): “Sırtı sarı, siyah sığır” (C. V, s. 3547).

şapraksakal (Mac.+T.): “Akıtmalı (at için)” (C. V, s. 3447).

³⁹ *kızıl kır* “at donlarından pekmezköpüğünü andıran bir renk” (YTS, 2018, s. 151).

uğurlu seki (T.+T.): “At ve kısrağın bir, iki veya üç ayağındaki aklık” (C. VI, s. 4032).

üçlük sakar (T.+T.): “Alnında, beşibiryerde büyüklüğünde akı olan sığır” (C. VI, s. 4059).

üveyik kır (T.+T.): “Üveyik kuşu renginde at” (C. VI, s. 4084).

yarımay (T.+T.): “Atın alnındaki yarım ay biçimindeki ak leke” (C. VI, s. 4186).

yeşibaş ~ yeşilbaş (T.+T.): “Yeşil başlı yaban ördeği” (C. VI, s. 4257).

yıldızlıkır (T.+T.): “Bir at rengi” (C. VI, 4270).

3.1.1.7.1.2.3. İsnat Öbeği Biçiminde Kurulanlar

ağzı kilitli ~ ağzı kitli (T.+Yun.): “Alt ve üst dudağı beyazlı at” (C. I, s. 119).

ağzı mühürlü (T.+Far.): “Alt dudağında, kendi renginden başka renkte işaret olan hayvan; damağında siyah leke bulunan at, kedi, köpek” (C. I, s. 119).

annı akıtmalı (T.+T.): “Alnı beyaz olan hayvan” (C. I, s. 278).

dalı kara (T.+T.): “Omzunda kara tüyleri olan beyaz güvercin” (C. II, s. 1344).

demirigır ~ demirikır (T.+T.): “Siyah beyaz karışık, griye yakın at donu” (C. II, s. 1417).

eli kefinli (T.+Ar.): “Öndeki ayaklarından biri beyaz olan at” (C. III, s. 1717).

3.1.1.7.1.2.4. Tekrar Öbeği Biçiminde Kurulanlar

gıravgırav (Rus.+Rus.): “Mavi renkli karga” (C. III, s. 2053).

3.1.1.7.2. Vücut Yapısı

3.1.1.7.2.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

afala (< *Yun. fálla* Tietze, 2002, s. 103): “100-200 kilo ağırlığında yunus balığı” (C. I, s. 69).

alaşa (< *Moğ. alaşa* Tietze, 2002, s. 142): “Zayıf ve çelimsiz at” (C. I, s. 199).

arık ~ aruk (T.): “Küçük ya da hasta olduğu için sürüye katılmayan hayvan; gelişmemiş, cılız (hayvan için)” (C. VI, s. 4425; C. VI, s. 4426).

Aruk “bitkin, yorgun; bir deri bir kemik, zayıf” (Clauson, 1972, s. 214). *Arık* (*arığ, aruk*) “zayıf, cılız” (YTS, 2018, s. 24).

Tietze, *aruk/ arık* “zayıf, sıska” olarak aldığı sözcüğün Eski Türkçe ile bağlantılı olduğunu göstermek için Clauson’da geçen *aruk* “yorgun, tükenmiş” şekline vurgu yapmıştır (2002, s. 203).

ayaklı (T.) (< *ayak+ lı*): “Yüksek boylu, iri, bakımlı hayvan” (C. I, s. 403).

bocu (< *Erm. poci < EErm. poçi* Tietze, 2002, s. 363): “Küçük köpek” (C. I, s. 716).

cüre (< *Far. curra* Tietze, 2002, s. 456): “Küçük balık; küçük su kuşu; zayıf kısa boylu at” (C. II, s. 1028).

çapı (< *Far. çapa* Tietze, 2002, s. 474): “Küçük köpek” (C. II, s. 1075).

çıpar (< *Yun. tipári/kipári* Tietze, 2002, s. 520): “Biçim, şekil (hayvanlar hakkında)” (C. II, s. 1183).

çileli (< *Far. çille* Tietze, 2002, s. 517, 518)+ *T. li*): “Besili (hayvan)” (C. II, s. 1215).

çilesiz (< *Far. çille* Tietze, 2002, s. 517, 518)+ *T. siz*): “Besisiz, zayıf (hayvan hakkında)” (C. II, s. 1217).

daraklık (T.): “Bir kg ağırlığında olan küçük sazan balığı” (C. II, s. 1366).

döşekli (T.) (< *döşek+ li*): “İri yarı, kuvvetli olan (hayvan ve insan)” (C. II, s. 1590).

düdüllü ~ düldük ~ düldül (< *Ar. duldul* Tietze, 2002, s. 670): “Zayıf hayvan” (C. II, s. 1618; C. II, s. 1627).

emlik (bk. emlek ~ emlig ~ emlik s. 208): “Cılız, gelişmemiş kuzu” (C. VI, s. 4495).

eram ~ evran ~ evren “Büyük yılan” (C. III, s. 1764; C. III, s. 1813).

Evren (evran) “büyük yılan” (YTS, 2018, s. 99). Tietze, *evran/evren* “büyük yılan” olarak aldığı sözcüğün kökeni için Eski Türkçe *evren* “çöreklenen şey” (Clauson, 1972, s. 13-14) biçimine işaret etmiştir (2002, s. 755).

erkeç (bk. erkeç ~ erkeş s. 191): “Keçi sürüsünün başından giden iri ve güzel yapılı, erkek keçi” (C. III, s. 1773-1774).

gadana (< *Moğ. katona* Eren, 2020, s. 248): “Katana, iri beygir” (C. III, s. 1889).

gıcı ~ gıcık ~ kıcık (< ?): “Büyümemiş ufak hayvan; çelimsiz, çok ufak (insan ve hayvan için); çok küçük, çelimsiz, ufak tefek (koyun, keçi için)” (C. III, s. 2025; C. III, s. 2026; C. IV, s. 2783).

Tietze, *gıcık* “çelimsiz, çok ufak” olarak tanımladığı sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmektedir (2009, s. 145).

gogavan ~ gogovan ~ göğän ~ güğän (bk. geveğen ~ gevigen ~ goğen ~ göğän ~ göğegän ~ göğem ~ göğen ~ göveğen ~ göveğän ~ gövem ~ göven ~ göveyen ~ güvegen ~ güveğän ~ güven ~ güveyen s. 45-46): “Büyük karasinek; iri karasinek; büyük sinek” (C. III, s. 2094; C. III, s. 2126; C. III, s. 2216).

hamaz (< ?): “Büyük karga” (C. III, s. 2264).

Tietze, *hamaz/hambaz* “bir çeşit büyük karga” anlamında aldığı sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmektedir (2009, s. 245).

hışır ~ hoşirik (< *Erm. hoşor* Tietze, 2009, s. 310; Eren, 2020, s. 217): “Hastalıklı, zayıf, cılız, çelimsiz (insan ya da hayvan için)” (C. III, s. 2376-2377; C. III, s. 2416).

iğli (T.) (< *iğ+ li*): “Zayıf, hastalıklı, cılız (insan, hayvan ve bitki için)” (C. IV, s. 2512).

İğ “illet, hastalık” (Clauson, 1972, s. 98-99). *İğ* “verem, ince ağrı” (YTS, 2018, s. 125).

Tietze, *iğlü/iğli* “zayıf, hastalıklı; dertli, gamlı; olgunlaşmadan yere düşen ham meyve” olarak tanımladığı sözcüğün Eski Türkçe *iğ* “hastalık” biçiminden + *-li* ekiyle türetildiğini bildirmektedir (2009, s. 372). Eren ise “hastalık” anlamında aldığı *iğ* biçiminin yerel ağızlarda *iğlez* (> *ilez*) “ince, zayıf, cılız”, *ileze* “veremli”, *iğlek* (> *ilek*) “zayıf” gibi birtakım türevlerinin yanında *iğli* “hastalıklı” türevinin de kullanıldığını belirtmektedir (2020, s. 229).

langona (< *Yun. angóna* Tietze, 2002, s. 177): “Küçük, zehirsiz yılan” (C. IV, s. 3064).

meret (< *Ar. marîd* Tietze, 2018, s. 199): “Çok kocaman, iri yarı, azman (insan, hayvan ve eşya için)” (C. IV, s. 3169).

mucuk (< *Erm. mjeh* Tietze, 2018, s. 219): “Küçük sinek; küçük sivrisinek; küçük böcek” (C. IV, s. 3215; C. VI, s. 4601).

övez (bk. *iğez ~ izez ~ oyaz ~ ögez ~ övez ~ uyaz ~ üvez ~ üyez ~ yüvez* s. 48): “Küçük sinek” (C. V, s. 3365).

pılı ~ pınık ~ pini (< *Gürc. p'inia* Tietze, 2018, s. 391): “Küçük köpek” (C. V, s. 3443; C. VI, s. 4647; C. VI, s. 4648).

tohli (bk. toklu s. 196): “Büyük kuzu” (C. VI, s. 4767).

tula (< *Far. tōla* Tietze, 2019, s. 269; Eren, 2020, s. 525): “Küçük köpek” (C. V, s. 3989).

yabı (< *Far. yābū* Tietze, 2019, s. 110): “Küçük, zayıf, güçsüz at” (C. VI, s. 4115).

yağız (T.): “Tavlı, bakımlı hayvan” (C. VI, s. 4123).

Clauson, *yağız* maddesinde incelediği sözcüğün başlangıçta “dökülmüş, doymuş” anlamında kullanılan daha sonra “esmer” anlamını alan *yağ-* kökünden geldiğini dile getirmiş ve Moğolca *dayir* biçiminin Türkçeden kalma eski bir alıntı olduğunu belirtmiştir (1972, s. 909).

Yağız “doru, esmer; yiğit; tavlı, bakımlı hayvan” (Tietze, 2019, s. 122). Eren, *yağız* “esmer; doru” olarak tanımladığı sözcüğün Eski Türkçe döneminden itibaren kullanıldığını, Orta Türkçede *yağız* “yağız, kızıl ile kara arası renk”, Eski Kıpçakçada *yağız* şeklinde geçtiğini bildirmiş ve Németh’in *yağız* biçimini Türkçe *yağ* biçimine bağlamasını oldukça düşündürücü bulmuştur (2020, s. 555).

yoz (bk. *yoz* s. 272): “Zayıf (hayvan için)” (C. VI, s. 4303-4304).

zagar ~ zağar (bk. *zağar ~ zavar* s. 160): “Küçük köpek” (C. VI, s. 4830; C. VI, s. 4343-4344).

zağlı (< *zağ + lı*): “Semiz, besili köpek” (C. VI, s. 4830).

Zağlı “keskin, şiddetli” (YTS, 2018, s. 269). *Zağ* “keskinlik; kuvvet, şiddet” (Tietze, 2019, s. 469).

3.1.1.7.2.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.7.2.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

cin tavuğu (Ar.+T.): “Küçük tavuk” (C. II, s. 982).

hozan tülkü (Erm.+T.): “Tüyleri dökülmüş, zayıf tilki” (C. III, s. 2425).

kımlı biti (Ar.+T.): “Ufak su kurdu” (C. IV, s. 2804).

söğüt yaprağı (T.+T.): “Küçük lüfer balığı” (C. V, s. 3677).

sütvurgunu (T.+T.): “Ana sütü emmediği için kavruk kalan hayvan yavrusu” (C. V, s. 3730).

sütyanığı (T.+T.): “Ana sütü emmediği için kavruk kalan hayvan yavrusu” (C. V, s. 3730).

topraköküzü (T.+T.): “Kısa boylu, şişman, çift sürmeye elverişli öküz” (C. V, s. 3967).

3.1.1.7.2.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

akçagurun (T.+T.): “Büyükçe eşek” (C. I, s. 145).

akmaral (T.+Moğ.): “Büyük geyik” (C. I, s. 159).

karayanuğ (T.+T.): “Az süt verilmiş, cılız hayvan yavruları” (C. IV, s. 2655).

sarıkanat (T.+T.): “Küçük lüfer balığı” (C. V, s. 3547).

tokmakbaş (T.+T.): “Büyük kaya balığı” (C. V, s. 3951).

3.1.1.7.2.2.3. Fiilimsi Öbeği Biçiminde Kurulanlar

zındandelen ~ zindandelen (Far.+T.): “Küçük torik; iri palamut balığı” (C. VI, s. 4373; C. VI, s. 4390).

3.1.1.7.2.2.4. İsnat Öbeği Biçiminde Kurulanlar

sırtıkara (T.+T.): “Bir kilo ağırlığında lüfer” (C. V, s. 3621).

3.1.1.7.2.2.5. Tekrar Öbeği Biçiminde Kurulanlar

bızdık bızdık (Erm.+Erm.): “Çok ve küçük (köpek yavruları hakkında)” (C. I, s. 674).

3.1.1.7.3. Organ ve Vücut Bölümleri

3.1.1.7.3.1. Organ ve Vücut Bölümlerinin Biçimsel Özelliği

3.1.1.7.3.1.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

avırtlak ~ avurtlak (T.) (< *avurt+ lak* Zülfikar, 2011, s. 102): “Avurdu yumru, sarkık olan insan veya hayvan” (C. I, s. 384; C. I, s. 396).

Adurt “yanak kesesi” (Clauson, 1972, s. 65). *Avurd/avurt* “yanağın ağız boşluğu hizasına gelen bölümü” (Tietze, 2002, s. 232).

Avurt biçiminin kökü belli değildir. Yerel ağızlarda *ağurt* olarak da kullanılır (Eren, 2020, s. 32).

bahor ~ bohur (bk. buğur ~ buhar ~ pohur ~ puğur ~ puhur ~ puur s. 190): “İki hörgüçlü deve” (C. I, s. 488; C. I, s. 732).

barak (< ?): “Çok tüylü köpek; sırtı çok tüylü av köpeği” (C. I, s. 524).

Barak “uzun tüylü köpek” (Clauson, 1972, s. 360). *Barak* “uzun tüylü köpek” (Tietze, 2002, s. 278).

Eren’in aktardığı bilgilere göre *barak* biçimi Türkçeye genellikle İran dillerinden geçmiş bir veri olarak değerlendirilmiştir. Eren ise *barak* “bir tür tüylü av köpeği” anlamında aldığı sözcüğün yerel ağızlarda “çok tüylü köpek” olarak da kullanıldığını dile getirmiş ve Orta Türkçe döneminden başlayarak kullanılan sözcüğün Kâşgarlı’da *barak* “çok tüylü köpek”, Eski Kıpçakçada *barak* “tüylü köpek” şeklinde geçtiğini belirtmiştir (2020, s. 49-50).⁴⁰

⁴⁰Barak efsanesi için bk. Abdülkadir İnan, “Küçük Notlar: 1) İtbaşı Ulus Efsanesi; 2) İskitlerin Savaş Belgesi ve XI. Yüzyıl Türklerinde Beçkem; 3) Barak Efsanesi”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, C. 13, S. 49, Ankara 1949, s. 149-151.

bellez (T.) (< *bel* + *lez*): “Beli çökük hayvan” (C. I, s. 623).

büküş (T.) (< *bük*- *üş*): “Kulakları ne büyük ne de küçük olan keçi; kulakları içine eğri olan insan veya hayvan” (C. I, s. 819).

cıbiz “İnce ve az tüylü köpek” (C. II, s. 894).

Tietze, *cıbiz* maddesinde “tüyü dökülmüş, kel” anlamında aldığı sözcüğün *cıbil* “çıplak; tüysüz, yapraksız; yoksul” biçiminin bir varyantı olduğunu belirtmiştir (2002, s. 435-436).

cığa ~ cıva (< ?): “Kümes hayvanları ve kuşların baş, kanat ve kuyruklarındaki renkli ince ve uzun tüyler” (C. II, s. 899; C. II, s. 942).

Cığa (*cığal*) “horoz, ördek, turna gibi hayvanların kuyruklarında uzun tüy” (YTS, 2018, s. 57). *Cığa/cıga* “süs olarak kullanılan uzun kuş tüyü; ibik” (Tietze, 2002, s. 436).

Eren, *çığa* maddesinde “kuşların baş, kanat ve kuyruklarındaki renkli ve uzun tüyler; gelinlerin ve genç kızların düğünlerde başlarına taktıkları parlak renkli tel veya tüy” anlamında aldığı sözcüğün Anadolu ağızlarında *çığa* olarak da kullanıldığını dile getirmiş ve Farsça *cığa* “sorguç” biçiminin Türkçeden alındığını belirtmiştir (2020, s. 109).

çağmel ~ çamel (< ?): “Boynuzları ay biçiminde hayvan” (C. VI, s. 4477; C. VI, s. 4478).

Tietze, *çâmel/çeğmel* “eğri kavisli” olarak aldığı sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmektedir (2002, s. 472).

çıvgan (bk. *civga* s. 172): “Boynuzları geriye bükülmüş sığır” (C. II, s. 1199).

çivka (bk. *civga* s. 172): “Sivri boynuz” (C. II, s. 1200).

çomar (< ?): “Kuyruğu kısa veya sonradan kesilmiş at, eşek, veya katır; boynuzsuz koyun” (C. II, s. 1265).

Çomar “boynuzsuz koyun” (YTS, 2018, s. 70). *Çomar* “bodur, bacaksız, kısa boylu; kuyruğu kısa veya sonradan kesilmiş at, eşek veya katır; iri köpek, burunsuz koyun; bir çeşit çoban köpeği” (Tietze, 2002, s. 529). Eren’e göre sözcüğün kökü bilinmemektedir (2020, s. 120).

çula (< *Sl. čula/čul* Tietze, 2002, s. 538): “Küçük kulaklı koyun veya keçi” (C. II, s. 1302).

dinek (T.) (< *din* (< *tiŋ* Clauson, 1972, s. 512)+ *ek*): “Boynuzları dik ve sivri olan hayvan” (C. II, s. 1501).

dürük (T.) (< *dür- ük* Tietze, 2002, s. 676): “Kulakları çok küçük bir keçi” (C. II, s. 1636).

fılık ~ filik (bk. *filik ~ filik ~ finik ~ tilik* s. 148): “Yumuşak tüylü keçi; tiftik keçisinin ince, uzun, yumuşak ve parlak tüyü, tiftik” (C. III, s. 1852; C. III, s. 1865).

gıcık ~ kıcık (bk. *gıcı ~ gıcık ~ kıcık* s. 235): “Kuyruğu düz, kısa olan ya da hiç olmayan koyun; kuyruğu küçük ve içine doğru kıvrık koyun” (C. III, s. 2026; C. IV, s. 2783).

gürgüt ~ kürküt (< *Yun. krokídion* Tietze, 2009, s. 157): “Keçilerin tüylerinin dibinde bulunan ve tarakta kalan kısa, ince kıllar; teke kıllarının dibinden kırılarak alınan ince tüyler” (C. III, s. 2236; C. IV, s. 3046).

herek ~ herik (< *Far. ħarak* Tietze, 2009, s. 297; Eren, 2020, s. 216): “Kıvrıcık koyun; uzun kuyruklu koyun” (C. III, s. 2343; C. III, s. 2345).

ima ~ imalı ~ ime (bk. *ima* s. 152): “Büyük ve çatallı geyik boynuzu; büyük boynuzlu geyik; boynuzları düz, dik ve birbirine paralel davar ya da geyik” (C. IV, s. 2534; C. IV, s. 2535).

kapaklı (T.) (< *kapak*+ *lı*): “Tepelikli, sorguçlu tavuk” (C. IV, s. 2630).

kısma (T.): “Boynuzları başa yapışık gibi olan koç, teke” (C. IV, s. 2844).

masti (< *Yun. masti* Eren, 2020, s. 362): “Kısa ayaklı köpek” (C. IV, s. 3134).

mizara (< *Srp-Hırv. mizara* Tietze, 2018, s. 238): “Büyük memeli damızlık hayvan” (C. IV, s. 3207).

paytah ~ paytak (< *Ar. baydağ* Tietze, 2018, s. 334): “Eğri bacaklı (insan ya da hayvan)” (C. V, s. 3418).

pöçük (< *Erm. poč'ik* Eren, 2020, s. 429; Tietze, 2018, s. 428): “Küçük ve kısa kuyruk” (C. V, s. 3479).

sakça (bk. sakça s. 115): “Uzun kuyruklu karga” (C. VI, s. 4665).

tülek (bk. tülek s. 245): “Çok tüylü bir deve” (C. V, s. 4009).

tülü (T.): “Uzun tüylü, güreşçi erkek deve; boynu uzun tüylü, iri deve” (C. V, s. 4010; C. VI, s. 4779).

Tietze, *tülü* “tüylü; uzun tüylü; güreşçi erkek deve” olarak tanımladığı sözcüğü *tü* “tüy” biçimine bağlamaktadır (2019, s. 293).

yatık (T.) (< *yat- ık*): “Boynuzları arkaya eğik hayvan” (C. VI, s. 4202).

yilek (T.): “Kanat, kuş kanadının büyük tüyü” (C. VI, s. 4279).

Yelek (*çelek, yilek*) “kuş kanadındaki kalemli tüy; okun tüyleri; bir ok atımı uzaklık” (YTS, 2018, s. 253). *Yelek/yilek* “uzun tüy, kanat tüyü, telek” (Tietze, 2019, s. 306).

3.1.1.7.3.1.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.7.3.1.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

çal horozu (T.+Far.): “İri ibikli horoz” (C. II, s. 1053).

süteğrisi (T.+T.): “Ön ayakları içe doğru eğri at” (C. V, s. 3728).

3.1.1.7.3.1.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

almagöz (T.+T.): “Gözleri büyük parlak at (bu atlar makbul sayılmaz)” (C. I, s. 227).

aynalı sazan (Far.+T.): “Pulları çok büyük ve sert sazan balığı” (C. I, s. 427).

boncuk tüy (T.+T.): “İnce tüylü tiftik keçisi” (C. I, s. 736).

çağsırlı tavuk (Far.+T.): “Paçaları tüylü tavuk” (C. II, s. 1039).

çamel buynuz (?+T.): “Eğri boynuz” (C. II, s. 1065).

dalbacak (T.+Far.): “Uzun bacaklı insan veya hayvan” (C. II, s. 1339).

et bicik (T.+?): “Büyük memeli, fakat az sütlü hayvan” (C. III, s. 1796).

kepezli koyun (T.+T.): “Başında kabarık ve çok tüy bulunan bir koyun” (C. IV, s. 2748).

tülümaya (T.+Far.): “Uzun tüylü dişi deve” (C. V, s. 4011).

yaprak kulak (T.+T.): “Kulağı düşük hayvan” (C. VI, s. 4181).

yaprak tırnak (T.+T.): “Hayvanlarda ince, yassı, yaygın tırnak” (C. VI, s. 4181).

3.1.1.7.3.1.2.2.1. Ters Çevrilmiş Sıfat Tamlaması

burunuzun (T.+T.): “Gagası uzun kuş” (C. I, s. 805).

dikmen sakar (T.+T.): “Boynuzları dik ve arkaya kıvrık olan keçi” (C. II, s. 1489).

3.1.1.7.3.1.2.3. İsnat Öbeği Biçiminde Kurulanlar

bağrı geçik (T.+T.): “Karnı içine çekik insan veya hayvan” (C. I, s. 485).

beli düşük (T.+T.): “Beli aşağıya doğru sarkık hayvan” (C. I, s. 617).

3.1.1.7.3.1.2.4. Tekrar Öbeği Biçiminde Kurulanlar

daldal (T.+T.): “Yana kıvrık (boynuz için); boynuzu yana kıvrık hayvan” (C. VI, s. 4484).

3.1.1.7.3.2. Organ ve Vücut Bölümlerinin Eksikliği

3.1.1.7.3.2.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

cıbr “Tüysüz” (C. VI, s. 4472).

Cıbr “müflis, fakir” (YTS, 2018, s. 57). Tietze, *cıbr* maddesinde “tüyü dökülmüş, kel; ağaçsız ova; cılız, zayıf” anlamında aldığı sözcüğün *cıbil* “çıplak; tüysüz, yapraksız; yoksul” biçiminin bir varyantı olduğunu açıklamış ve fonetikte karşılıklı /l/ - /r/ gelişmesinin sıklıkla yaşandığını belirtmiştir (2002, s. 436).

ciğa (bk. *cığa* ~ *cıva* s. 240): “Tüysüz kuş yavrusu” (C. II, s. 962).

cimri (< *Far. cimrī* Tietze, 2002, s. 448): “Tüysüz, çıplak” (C. II, s. 974).

çapa (< ?): “Tüysüz” (C. II, s. 1072).

Tietze, *çapa* maddesinde “tüysüz” anlamında aldığı sözcüğün kökenin bilinmediğini belirtmektedir (2002, s. 474).

daylak (bk. daylak ~ tiylak s. 208): “Boynunda tüy olmayan pehlivan deve” (C. II, s. 1388).

götlez (T.) (< *göt+ lez*): “Kuyruksuz tavuk ya da horoz” (C. III, s. 2165).

şutak (< *Bulg. šutak* Eren, 1960, s. 347): “Boynuzsuz erkek koyun” (C. V, s. 3796).

tülek (T.): “Tüyü dökülmüş kuş ya da kümes hayvanları” (C. V, s. 4009).

Tülek “tüy değiştirmiş” (YTS, 2018, s. 227). Tietze, *tülek/dülek* maddesinde “tüylü, tüylüce; tüyü dökülmüş kuş ya da kümes hayvanı; tüy değiştirmiş” anlamında aldığı sözcüğün *tü* “tüy, kıl” biçiminden addan ad yapan + *-lek* ekiyle türetildiğini bildirmektedir (2019, s. 292, 300).

3.1.1.7.3.2.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.7.3.2.2.1. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

dobak keçi (T.+T.): “Boynuzsuz keçi” (C. II, s. 1533).

doğu keçi (T.+T.): “Boynuzsuz keçi” (C. II, s. 1539).

3.1.1.8. Hayvan Davranışları

3.1.1.8.1. Huy

3.1.1.8.1.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

afurcu (< *Far. āḥūr* Tietze, 2002, s. 117; Eren, 2020, s. 9)+ *T. cu*): “Samana fazla düşkün olan hayvan” (C. I, s. 74).

alaşa (< *Moğ. alaşa* Tietze, 2002, s. 143): “Beygir, erkek at, iğdiş olmayan huysuz at; azgın köpek, boğa, at vb.” (C. I, s. 199).

anga (T.): “Aksi, hırçın, huysuz hayvan” (C. I, s. 263).

Inga “değersiz, kıymetsiz” (Clauson, 1972, s. 183).

aşkın (T.) (< *aş- kın*): “Dişiye çok düşkün hayvan” (C. I, s. 359).

Tietze, *aşkın* maddesinde “aşmış olan, geçmiş bulunan” anlamında aldığı sözcüğün *aş-* kökünden fiilden sıfat yapan + *-kın* ekiyle türetildiğini bildirmektedir (2002, s. 218).

boğazsırak (T.) (< *boğaz+ sırak* Güzel, 2018, s. 93): “Obur (hayvan hakkında)” (C. I, s. 728).

Güzel, *boğazsırak* biçimindeki +*sırak* ekinin addan fiil yapan +*sIrA-* ekiyle fiilden ad yapan -*k* ekinin birleşmesinden meydana geldiğini dile getirmiş ve +*sırak* ekinin bir şeye eğilim ve düşkünlük anlamı katan sözcükler türettiğini belirtmiştir. Ayrıca bu ekin Kırgız Türkçesinde de düşkünlük (bk. *çaysıraak* “çay içmeyi seven, çay tiryakisi”) anlamında kullanıldığını söylemiştir (2018, s. 93).

bohur (bk. buğur ~ buhar ~ pohur ~ puğur ~ puhur ~ puur s. 190): “Kışın âdeta kudurmuş gibi olan azgın deve” (C. I, s. 732).

cambuş ~ çambuş ~ çamış ~ çamiş ~ çamuş (< *Ar. şamūş* Tietze, 2002, s. 472): “İnsana sokulmayan, kötü huylu hayvan; huysuz hayvan, katır” (C. II, s. 853; C. II, s. 1064; C. II, s. 1065; C. II, s. 1066).

çıtak (< ?): “Huysuz hayvan” (C. II, s. 1192).

Tietze, *çıtak* “köylü, kaba, yontulmamış” < ?? olarak aldığı sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmektedir (2002, s. 512).

düneğen (T.) (< *düine* (< *tüne-* Clauson, 1972, s. 516)- *ğen*): “Tünemeyi seven kuş, daima tüneyen kuş” (C. II, s. 1630).

ganere (< *Ar. kinnāra*): “Doymayan, çok yiyen (insan ve hayvan için); obur (köpek vb. hayvan için)” (C. VI, s. 4508; C. VI, s. 4534).

göksemek (T.): “Hayvanlar ota düşkün olmak” (C. III, s. 2139).

güre (< *Far. kurra/kura* Tietze, 2009, s. 215): “Hiç bağlanmamış serbestçe gezmiş ürkek, azgın hayvan” (C. III, s. 2235).

kahraman (< *Far. kahramān*): “Sessiz, yumuşak huylu insan ya da hayvan” (C. IV, s. 2599).

lök (bk. lök s. 192): “Kızgın, azgın deve” (C. IV, s. 3090).

yalakacı (T.): “Bulduğu şeyi bulduğu yerde yiyen, pisboğaz köpek” (C. VI, s. 4138).

yalınsak (T.) (< *yalın*+ *sak*): “Tek gezen, azılı kurt; azılı domuz” (C. VI, s. 4148).

yeğā ~ yeğē ~ yeye ~ yeyek ~ yiğē ~ yiye (< *Far. yaka* Tietze, 2019, s. 296): “Zarar veren hırsız kedi, köpek; hırsız, zarar veren (hayvan, insan için); zarar verici, obur (hayvan)” (C. VI, s. 4225; C. VI, s. 4261; C. VI, s. 4262; C. VI, s. 4278; C. VI, s. 4286).

uyuntu ~ uyuntulu (T.): “Kişiliksiz, onun bunun ardına takılan, tembel, uyuşuk (insan ve hayvan için)” (C. VI, s. 4053).

3.1.1.8.1.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.8.1.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

gızañ köpeği (T.+T.): “Azgın köpek” (C. III, s. 2070).

örügölüğü (T.+T.): “Yaramaz, huysuz at” (C. VI, s. 4629).

3.1.1.8.1.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

ayaklı canavar (T.+Far.): “Gezip tozmak, koşup durmak için yaratılmış hayvan” (C. I, s. 404).

delibaş (T.+T.): “Huysuzluk yapan hayvan” (C. II, s. 1410).

3.1.1.8.1.2.3. İsnat Öbeği Biçiminde Kurulanlar

yanıkara (T.+T.): “Huysuz (hayvan için)” (C. VI, s. 4170).

3.1.1.8.2. Alışkanlık

3.1.1.8.2.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

acamı (< *Ar. ‘acemī* Tietze, 2002, s. 85): “Çifte aşılmamış öküz veya bineğe alışmamış tay” (C. I, s. 37).

ahırlı (< *Far. āḥūr* Tietze, 2002, s. 117; Eren, 2020, s. 9)+ *T. lı*): “Ahıra alışkın olan at ve kısarak” (C. I, s. 130).

elcik (T.) (< *el+ cik*): “Sürüden ayrı olarak elde beslenen ve insana çok alışkın olan hayvan” (C. III, s. 1705).

elcil (T.) (< *el+ cil*): “Sürüden ayrı olarak elde beslenen ve insana çok alışkın olan hayvan” (C. III, s. 1705).

etti (bk. ekdi s. 251): “İnsana alıştıırılmış koyun ya da keçi yavrusu” (C. III, s. 1800).

ikti (bk. ekdi s. 251): “Çobana alışkın hayvan” (C. IV, s. 2517).

işirgenmek (T.): “Hayvan birine alışmak” (C. IV, s. 2564).

Eşirgenmek (işirgenmek) “alışmak, kendine eş tutmak, arkadaşlık etmek” (YTS, 2018, s. 98). Tietze, *eşirgen-* “(birisiyle) eş olmak, yoldaşlık etmek; konuşmak, dertleşmek, oyalanmak” olarak kaydettiği biçimin eş “arkadaş, yoldaş” ad kökünden addan fiil yapan *-irgen-* ekinin genişlemesiyle oluştuğunu bildirmektedir (2002, s. 747).

kurtçul (T.) (< *kurt*+ *çul*): “Kurt boğmaya alışkın köpek” (C. VI, s. 4575).

perşenk ~ peşenk (< *Far. pīš-āheng* Tietze, 2018, s. 367; Eren, 2020, s. 417-418): “Kervanın, sürünün önünde giden hayvan; kervanın önünden giden yola alışkın at” (C. VI, s. 4646; C. V, s. 3437).

süseğen (T.) (< *süs-* *eğen*): “Süsmeye, boynuzlamaya alıştırılmış hayvan” (C. V, s. 3727).

Süsegen (sürsegen, süsgen) “süsen, boynuzlayan, boynuzla vuran, tos vuran” (YTS, 2018, s. 208).

taylak (bk. *daylak* ~ *tiylak* s. 208): “Binilmeye alıştırılmamış at” (C. V, s. 3854).

3.1.1.8.2.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.8.2.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulan Yapılar

el kuşu (T.+T.): “Eldeki yeme alıştırılan her çeşit kuş” (C. III, s. 1720).

3.1.1.8.2.2.2. Fiilimsi Öbeği Biçiminde Kurulan Yapılar

kurda giden (T.+T.): “Kurt boğmaya alışkın köpek” (C. VI, s. 4574).

3.1.1.8.3. Eylem

3.1.1.8.3.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

ağnamak ~ ahnamak ~ anamaḥ (T.) (< *ağna-* *mak*): “Hayvanlar toprakta yatıp yuvarlanmak; balık kendine has hareketler yapmak (C. I, s. 107-108; C. I, s. 132; C. I, s. 251).

Ağna- “sırtüstü yerde yuvarlanmak (at veya başka bir hayvan için)” (Clauson, 1972, s. 87-88). *Ağna-/ağnan-* “yerde yuvarlanmak (hayvan)” (Tietze, 2002, s. 113). *Ağnamaḥ* “yatıp yuvarlanmak, debelenmek” (YTS, 2018, s. 16).

ağnanmak (bk. ağnamak ~ ahnamak ~ anamaḥ s. 250): “Hayvan, sırtüstü yatıp yuvarlanmak” (C. VI, s. 4411).

ahırlamak ~ ahurlamak (< *Far. āḥūr* Tietze, 2002, s. 117; Eren, 2020, s. 9)+ *T. la-* *mak*): “Uzun zaman ahırda kalan hayvan yabanileşmek, hırçınlaşmak” (C. I, s. 130; C. I, s. 135).

almaz (T.) (< *al-* *maz*): “Yavrusunu emzirmeyen koyun veya keçi” (C. I, s. 228).

ayaklı (T.) (< *ayak+* *lı*): “Çabuk yürüyen hayvan” (C. I, s. 403).

bıtır (< *Ar. baṭīr* Tietze, 2002, s. 402): “Kapalı yerde kaldığından dolayı huysuzlaşan hayvan; fazla beslenmeden dolayı azgınlaşmış hayvan” (C. I, s. 671).

corum (< ?): “Uskumruların büyük balıklardan korkarak sahile sığınması hali” (C. II, s. 1003).

Tietze, *corum* “balık akını; uskumruların büyük balıklardan korkarak sahile sığınması hali” olarak aldığı sözcüğün çoğu balıkçılık terimlerinde olduğu gibi Yunancadan geçmiş olmasının muhtemel olduğunu belirtmektedir (2002, s. 453). Eren ise *corum* “balık akını, toplu olarak akın” anlamında kaydettiği sözcüğün kökeninin bilinmediğini ifade etmektedir (2020, s. 92).

çağnamak ~ çağnamak (bk. ağnamak ~ ahnamak ~ anamaḥ s. 250): “Hayvanlar yerde keyifle yuvarlanmak” (C. II, s. 846; C. II, s. 1037).

çakal (< *Far. şağāl* < *Sans. śrigāla* Tietze, 2002, s. 465): “Havlayan ama ısırmayan köpek” (C. II, s. 1041).

dönek (T.) (< *dön-* *ek*): “Takla atan güvercin” (C. II, s. 1583).

Dönek “uçarken takla atan güvercin” (YTS, 2018, s. 84).

dumcukmak ~ duncukmak (T.): “Fazla yem yiyen, uzun zaman dinlenen hayvan dışarı çıkınca atlayıp, zıplamak, haşarılaşmak” (C. II, s. 1602; C. II, s. 1603).

Tonçuk- “boğulmak, bayılmak, bunalmak” (Clauson, 1972, s. 517). Tietze, *duncuk-* “sıkılmak, bunalmak; fazla yem yiyen, uzun zaman dinlenen hayvan, dışarı çıkınca atlayıp zıplamak, haşarılaşmak” olarak aldığı biçimin Eski Türkçe ile bağlantılı olduğunu göstermek için Clauson’da geçen *tonçuk-* şekline vurgu yapmıştır (2002, s. 659).

Tuncukmak (*cuncukmak, duncukmak, tuncınmak*) “havasızlıktan bunalmak” (YTS, 2018, s. 224).

düldül (< *Ar. duldul* Tietze, 2002, s. 670): “Küçük ve hızlı yürüyen hayvan” (C. II, s. 1627).

ekdi (T.): “Önüne gelen koyunu emen kuzu; başkasının otlağından geçinen (hayvan)” (C. III, s. 1700).

İktü “ahırda beslenen hayvan” (Clauson, 1972, s. 102). *Ekti* (*ekdi, ektü, ikdi, ikdü, ikti, iktü*) “tufeyli, asalak, dalkavuk; alışkan” (YTS, 2018, s. 92). *Ekdi/ekti* “anası ölmüş veya kaçmış çocuk veya kuzu; serseri, başkalarının sırtından geçinen, dilenci” (Tietze, 2002, s. 700).

Eren, *ekti* “anası ölüp başka bir koyuna alıştırılan kuzu; başkalarının sırtından geçinen (kimse) asalak; obur” olarak aldığı sözcüğün Eski Türkçe *igid-* “beslemek” fiilinden geldiğini belirtmektedir (2020, s. 161).

emişken (T.) (< *emiş- ken* Zülfikar, 2011, s. 85): “Anasını sık sık emen kuzu” (C. III, s. 1737).

esirmek (T.): “Kızgın erkek deve kükremek; fazla beslenen hayvan etrafa saldırmak” (C. III, s. 1783).

Esür- “sarhoş olmak” (Clauson, 1972, s. 251). Tietze, *esir-* “sarhoş olmak; azmak, kudurmak, delirmek” olarak kaydettiği biçimin Eski Türkçe ile bağlantılı olduğunu göstermek için Clauson’da geçen şekline vurgu yapmıştır (2002, s. 740).

Esirmek (esrimek) “sarhoş olmak, aklını yitirmek, delirmek, kendinden geçmek; azgınlaşmak, sertleşmek, çok kızmak” (YTS, 2018, s. 97).

eşgin ~ eşgün ~ eşğin ~ eşkün (T.) (< *eş- gin* Banguoğlu, 2019, s. 243; Korkmaz, 2009, s. 81): “Atın tırısla rahvan arası yürüyüşü” (C. III, s. 1791; C. III, s. 1792; C. III, s. 1794).

Eşkün (eşkin) “açık adımlarla hızlı yürüyen (at); atın bir çeşit yürüyüşü” (YTS, 2018, s. 98). Tietze, *eşkün/eşkin* “açık adımlarla hızlı yürüyen (at); böyle yürüyüş” olarak tanımladığı sözcüğün *eş-* “hızlı yürümek, at üstünde gitmek” kökünden fiilden etken sıfatı manasında sıfat ya da ad yapan + *-kin* ekiyle türetildiğini bildirmektedir (2002, s. 745, 748). Eren ise *eşkin* “atın bir tür hızlı yürüyüşü” anlamında aldığı sözcüğün çözümlemesini < *eş-* + *-kin* şeklinde verir ve Türkçe *eş-* kökünün Orta Türkçe döneminden itibaren kullanıldığını, yerel ağızlarda da *eş-* “hareket etmek, yola çıkmak” olarak kaldığını belirtir (2020, s. 172).

eşingen (T.) (< *eşin- gen* Zülfikar, 2011, s. 86): “Çok eşinen hayvan” (C. III, s. 1792).

evtinmek (T.) (< *evtin- mek*): “Kümes hayvanları ayaklarıyla yeri eşmek, eşinmek” (C. III, s. 1817).

Evdin- “toplamak, almak” (Clauson, 1972, s. 7). *Evdin-/evtin-* “didiklemek, kümes hayvanları ayaklarıyla yeri eşmek, eşinmek; hastalığın verdiği ağrı, sızı veya acı ile kıvrınmak, insan bir sıkıntı etkisiyle hiçbir şey yapmadan oturmak” (Tietze, 2002, s. 753).

harın (< *Ar. ḥarūn* Tietze, 2009, s. 260): “Bir şeyden huylanıp yürümeyen, geri geri giden hayvan” (C. III, s. 2290).

ılgar ~ ilgar Hayvanın yürümeyle koşma arası yürüyüşünü anlatır” (C. IV, s. 2467; C. IV, s. 2522).

Irgar “ılgar” (YTS, 2018, s. 122). *Ilgar/ırgar* “atla ansızın yapılan doludizgin saldırı; hücum, akın; hayvanın yürümeyle koşma arası yürüyüşü; çok çabuk, hızlı” (Tietze, 2009, s. 347).

Ilgar biçiminin yerel ağızlarda *ilgar* olarak da kullanıldığı görülür. Bu biçimin Türkçe *ılga-* “(at) dörtlale koşmak” kökünden geldiği anlaşılmaktadır: *ılga-* + *-r* (Eren, 2020, s. 225).

ırahvan (< *Far. rahwār* Eren, 2020, s. 433): “Atın yavaş yürüyüşü, rahvan” (C. IV, s. 2481).

ilinti (T.) (< *il- inti*): “Zayıf arıların balını yemek için saldıran yabancı arı” (C. IV, s. 2527).

kaçağan (T.) (< *kaç- ağan* Zülfikar, 2011, s. 52): “Atın güzel olan yürüyüşü” (C. IV, s. 2587).

kapağan (T.) (< *kap- ağan*): “Isırıcı, saldırgan (köpek için)” (C. VI, s. 4534).

kurtcu (T.) (< *kurt+ cu*): “Kurt boğan, atılğan köpek” (C. IV, s. 3011).

kurtcul ~ kurtçul (T.) (< *kurt+ çul* Zülfikar, 2011, s. 72): “Kurt boğan, atılğan köpek” (C. IV, s. 3011).

ötegen (T.) (< *öt- egen*): “Çok öten kuş, tavuk vb.” (C. VI, s. 4630).

Ötegen “çok öten, çok ses çıkaran” (YTS, 2018, s. 182).

öya ~ yava ~ yaya ~ yeye (< *Far. yaka* Tietze, 2019, s. 296): “Sürüden ayrılan hayvan; sürüye ayak uyduramayan koyun, keçi; yıldıktan ayrılan at; hızlı giden sürüye, yıldıya ayak uyduramayan hayvan” (C. V, s. 3366; C. VI, s. 4205; C. VI, s. 4210; C. VI, s. 4261).

parduş (< *Yun. pãrdos* Tietze, 2018, s. 300): “Kedi yavrularını yiyen erkek kedi” (C. V, s. 3398).

sarmak (T.) (< *sar- mak*): “Köpek havlamak, saldırmak” (C. V, s. 3549).

süsek (T.) (< *süs- ek*): “Çok tos vuran (koyun, keçi vb. hayvan)” (C. VI, s. 4717).

Süsek “süsen, boynuzlayan, boynuzla vuran, tos vuran” (YTS, 2018, s. 208).

süsmek (T.) (< *süs- mek*): “Hayvan boynuz vurmak, toslamak” (C. V, s. 3727; C. VI, s. 4717).

Süsmek “sivri bir şeyle dürtmek, hayvan boynuzu ile vurmak, boynuzlamak” (YTS, 2018, s. 208).

uçğan (T.) (< *uç- ağan*): “Aşırı rahvan yürüyen at; çok uçan güvercin” (C. VI, s. 4782).

uçkun (T.) (< *uç- kun*): “Çok hızlı yürüyen hayvan” (C. VI, s. 4023).

üreğen (T.) (< *ür- eğen*): “Ürüyen, havlayan (köpek)” (C. VI, s. 4070).

yatağan (T.) (< *yat- ağan*): “Yük taşırken sık sık yatan hayvan” (C. VI, s. 4200).

yavuz (T.): “Isırgan (köpek için)” (C. VI, s. 4210).

Yavız “kötü” (Clauson, 1972, s. 881-882). *Yavuz* (*yavız*) “kötü, fena; sert, azgın, keskin, güçlü, çetin, yaman; kötülük, fenalık” (YTS, 2018, s. 251). *Yavuz* “kötü, vahşi” (Tietze, 2019, s. 260).

yılkı (bk. ılgı ~ ılkı ~ ilhi ~ ilki ~ yalhı ~ yalkı ~ yıhlı ~ yılhlı ~ yılki s. 279): “İyi koşan at” (C. VI, s. 4273).

yiğ (< *Far. yaka* Tietze, 2019, s. 296): “Rahat otlamayan, sağına soluna saldıran (hayvan)” (C. VI, s. 4278).

yörüğ (T.): “İyi yürüyen, eğitilmiş hayvan” (C. VI, s. 4826).

Yürüğ (*yürigen*) “keskin; hızlı yürüyen” (YTS, 2018, s. 267).

yuğrük ~ yüğrük ~ yürük (T.): “Hızlı (at, değirmen vb.); iyi yürüyen, koşan (at vb. için); koşar gibi yürüyen at” (C. VI, s. 4314; C. VI, s. 4328; C. VI, s. 4335; C. VI, s. 4828).

Yügrük “hızlı koşan, süratli” (Clauson, 1972, s. 914). *Yügrük* “yürük, hızlı giden, çok koşan, işlek; yürürlük, hızlı gitme” (YTS, 2018, s. 265). *Yörük/yürük* “hayvancılıkla geçinen oymak, göçebe; hızlı koşan at” (Tietze, 2019, s. 431).

3.1.1.8.3.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.8.3.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

domuz topu (T.+T.): “İnsan ve hayvanların arkalarını birbirlerine vererek düşmanlarına karşı aldıkları savunma durumu” (C. II, s. 1557).

gös koyunu (T.+T.): “Koyun sürüsünün önünden giden koyun” (C. III, s. 2164).

3.1.1.8.3.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

accık eşkin ~ açık eşkin (T.+T.): “Atın sık ve çevik adımlarla yürüyüşü” (C. I, s. 43; C. I, s. 59).

akyavaş ~ akyaveş (T.+T.): “Sinsice hareket eden insan veya hayvan” (C. I, s. 164; C. I, s. 165).

ala kuru (T.+T.): “Atların kışın hem yayılarak hem de saman yiyerek beslenme şekli” (C. I, s. 191).

cinbaş (Ar.+T.): “Çabuk yürüyen at” (C. II, s. 975).

elkoyun (T.+T.): “Önden giden erkek koyun” (C. III, s. 1719).

garaeşgün ~ kara eşkin ~ kareşkin (T.+T.): “Yavaş ve geniş adımlarla yürüyen at; atın adi yürüyüşü; atın orta hızlı yürüyüşü” (C. III, s. 1918; C. IV, s. 2643; C. IV, s. 2658; C. VI, s. 4535).

teközengi (T.+T.): “Atın dörtlül yürüyüşü” (C. V, s. 3869).

3.1.1.8.3.2.3. İsnat Öbeği Biçiminde Kurulanlar

dümeni eğri (İt.+T.): “Kuyruğunu yana atan at” (C. II, s. 1629).

3.1.1.8.3.2.4. İkileme Öbeği Biçiminde Kurulanlar

ebelek sebelek ~ epelek sepelek (T.+T.): “Yürürken sık sık düşüp kalkan, düşe kalka yürüyen (insan ya da hayvan)” (C. III, s. 1653; C. III, s. 1762).

3.1.1.9. Hayvanlarda Beceri ve Deneyim

3.1.1.9.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

avcıl ~ avcil (T.) (< *av+ cıl* Zülfikar, 2011, s. 72): “İyi av avlayan hayvan” (C. I, s. 379).

avlak (T.) (< *av+ lak*): “Avlanmayı bilen hayvan” (C. I, s. 389).

palazlamak (T.) (< *palaz+ la- mak*): “Kuş uçmaya başlamak, uçacak duruma gelmek” (C. V, s. 3387).

sıçancıl (T.) (< *sıçan*+ *cıl*): “Avcı kedi” (C. VI, s. 4689).

tarlak ~ torlak “Toy hayvan; işe alışmamış, genç, toy hayvan” (C. V, s. 3836; C. VI, s. 4771).

Torlak “genç, acemi, toy” (YTS, 2018, s. 223). *Torlak* “toy, genç” (Tietze, 2019, s. 250).

Eren, *torlak* “genç, toy; evcilleşmemiş alışmamış (hergele)” anlamında aldığı sözcüğün yerel ağızlarda *dorlak* olarak da kullanıldığını, dar bir alanda *toralak* biçiminin de geçtiğini dile getirmiş ve sözcüğün *tor* “toy, yabani” biçiminden + *-lak* “küçültme” ekiyle türetildiğini bildirmiştir. Ayrıca yerel ağızlarda kullanılan *toralak* biçimdeki *-a-*’nın da sonradan türediğini belirtmiştir (2020, s. 521).

tor (< ?): “Toy, işe alışkın olmayan (insan ya da hayvan için)” (C. V, s. 3968).

Tor “toy, acemi” (YTS, 2018, s. 223). *Tor* “acemi, işe alışmamış, yabani” (Tietze, 2019, s. 247).

Eren, *tor* “toy, işe alışkın olmayan, yabani; olgunlaşmamış, ham; görgüsüz, çekingen, utangaç” anlamında aldığı sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmektedir (2020, s. 519).

uçkun (T.) (< *uç-* *kun*): “Anasınca uçmaya alıştırılan yavru kuş; uçar durumdaki çekirge” (C. VI, s. 4023).

3.1.1.9.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.9.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

yeğîn atı (T.+T.): “İyi, çevik, üstün at” (C. VI, s. 4820).

3.1.1.9.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

alabaş (T.+T.): “Sürüyü idare eden erkek kıl keçisi” (C. I, s. 173).

aladiri (T.+T.): “Uçamayan, yürüyemeyen (hayvan yavruları için)” (C. VI, s. 4415).

3.1.1.9.2.3. İkileme Öbeği Biçiminde Kurulanlar

çapar gapar (T.+T.): “Becerikli av köpeği” (C. II, s. 1074).

3.1.1.10. Hayvanların Beslenme Şekilleri

3.1.1.10.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

munda (< ?): “Et yiyici hayvanlar, etoburlar” (C. IV, s. 3221).

3.1.1.11. Hayvanlarda Üreme

3.1.1.11.1. Çiftleşme Güdüsü

3.1.1.11.1.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

atsak (T.) (< *at+ sak*): “Aygır isteyen, kısarak” (C. I, s. 373).

atsamak (T.) (< *at+ sa- mak*): “Kısarak aygır istemek” (C. I, s. 373).

aygırsak ~ ayğırsak ~ aykırsak (T.) (< *aygır+ sak*): “Erkek isteyen hayvan veya kadın” (C. I, s. 414; C. I, s. 415; C. I, s. 423).

aygırsamak ~ aykırsamak (T.) (< *aygır+ sa-* Banguoğlu, 2019, s. 222; Korkmaz, 2009, s. 121): “Dişi hayvan, çoğunca kısarak, erkek hayvan, aygır istemek” (C. I, s. 414; C. I, s. 423).

Aygırsamak “kısarak aygır istemek” (YTS, 2018, s. 31). Tietze, *aygırsa-* “aygır istemek (kısarak hakkında); dişinin erkeği araması” olarak aldığı biçimin *aygır* “damızlık erkek at” adından dişinin erkeği istemesi manasında addan fiil türeten + *-sa-* ekinin genişlemesiyle oluştuğunu bildirmektedir (2002, s. 237).

bogarsak ~ bogasak ~ bogusak ~ boğarsak ~ boğasak ~ boğassak ~ boğsak ~ boğursak ~ boğusak ~ böğesek ~ buasak ~ bugarsak ~ buğarsak ~ buğasak ~ buğsak ~ buğursak ~ buğusak ~ buhrasak ~ busak (T.) (< *boğa+ sak*): “Boğaya gelmiş, boğa isteyen inek, dana” (C. I, s. 722; C. I, s. 723; C. I, s. 724; C. I, s. 726; C. I, s. 730; C. I, s. 731; C. I, s. 763; C. I, s. 774; C. I, s. 778; C. I, s. 779; C. I, s. 781; C. I, s. 783; C. I, s. 805; C. VI, s. 4464).

bağsamak ~ boğasamak ~ boğasımak ~ boğassamak ~ boğsamak ~ boğsumak ~ boğusamak ~ böğesemek ~ bugasamak ~ buğasamak ~ buğassamak ~ buğsamak ~ bursamak ~ busamak ~ buvasamak ~ buvassamak (T.) (< *boğa+ sa-* Ergin, 1987, s. 251; Banguoğlu, 2019, s. 222; Korkmaz, 2009, s. 121): “Boğaya gelmek, inekler (çiftleşmek için) boğa istemek” (C. I, s. 486; C. I, s. 725; C. I, s. 726; C. I, s. 730; C. I, s. 763; C. I, s. 778; C. I, s. 779; C. I, s. 781; C. I, s. 801; C. I, s. 806; C. I, s. 807; C. VI, s. 4464).

Boğasamak (boğasımak) “inek boğa istemek” (YTS, 2018, s. 48). Tietze, *boğasa-* “çiftleşmek isteği göstermek (inek)” olarak aldığı biçimin *boğa* “damızlık erkek sığır” adından dişinin erkeği istemesi manasında addan fiil türeten + *-sa-* ekinin genişlemesiyle oluştuğunu bildirmektedir (2002, s. 364, 365).

gızan ~ hızan (T.): “Dişisini isteyen, erkek köpek, erkek kedi vb. hayvanlar; çiftleşmek isteyen hayvan” (C. III, s. 2069; C. III, s. 2382).

gızansak ~ kızansak (T.) (< *kızan+ sak*): “Dişisini isteyen, erkek köpek, erkek kedi vb. hayvanlar; kızana gelmiş hayvan” (C. III, s. 2069; C. IV, s. 2862).

gösnük ~ kösmük ~ kösnek ~ kösnük ~ küsnek ~ küsnük (T.): “Erkek isteyen dişi hayvan; çiftleşmek isteyen at, eşek vb. hayvan” (C. III, s. 2164; C. IV, s. 2175; C. IV, s. 2976; C. IV, s. 3052).

Kösnük “erkek isteyen kızgın dişi” (YTS, 2018, s. 158).

güre ~ küre (< *Far. kurra/kura* Tietze, 2009, s. 215): “Çiftleşmek isteyen kısarak, dişi eşek” (C. III, s. 2234; C. IV, s. 3045).

gürelemek (< *Far. kurra/kura* Tietze, 2009, s. 215)+ *T. le- mek*): “Eşek, kısarak çiftleşmek istemek” (C. III, s. 2235).

güresek (< *Far. kurra/kura* Tietze, 2009, s. 215)+ *T. sek*): “Çiftleşmek isteyen kısarak, dişi eşek; çiftleşmek isteyen at, eşek” (C. III, s. 2236).

kelesek (< *Far. galla* Eren, 2020, s. 281)+ *T. sek*): “Boğa isteyen inek” (C. IV, s. 2731).

koçsak (T.) (< *koç+ sak*): “Koç isteyen dişi koyun” (C. IV, s. 2896).

koçsamak (T.) (< *koç+ sa-* Banguoğlu, 2019, s. 222; Korkmaz, 2009, s. 121): “Dişi koyun erkek koyun istemek” (C. IV, s. 2896).

öküzsemek (T.) (< *öküz+ se- mek*): “İnek çiftleşmek istemek” (C. V, s. 3330).

tekesek (T.) (< *teke+ sek*): “Çiftleşmek isteyen dişi keçi” (C. VI, s. 4749).

tekesemek ~ tekesimek (T.) (< *teke+ se-* Banguoğlu, 2019, s. 222; Korkmaz, 2009, s. 121): “Dişi keçi çiftleşmek istemek” (C. V, s. 3866; C. VI, s. 4749).

Tekesimek “keçi teke istemek” (YTS, 2018, s. 218).

tokluman (T.) (< *toklu+ man*): “Koç isteyen koyun” (C. VI, s. 4768).

3.1.1.11.2. Çiftleşme Durumu

3.1.1.11.2.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

basamak (T.): “Kümes hayvanları, kuşlar, hayvanlar çiftleşmek (C. I, s. 544).

danalı (T.) (< *dana+ lı*): “Boğaya gelmemiş inek” (C. II, s. 1356).

gonan (< *Moğ. konan* Eren, 2003, s. 179): “Aygır görmemiş kısarak” (C. III, s. 2100).

löklemek (< *lök*+ *le-* *mek*): “Erkek deveyle dişi deve birleşmek” (C. IV, s. 3091).

3.1.1.11.3. Çiftleşme Zamanı

3.1.1.11.3.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

gızan ~ kızan (T.): “Köpeklerin çiftleşme zamanı; dişi köpek, kedi, kurt vb. hayvanların çiftleşmek isteği gösterdikleri zaman” (C. III, s. 2069; C. IV, s. 2862).

ögür “Dişi sığırın çiftleşme zamanı” (C. V, s. 3323).

Ögür/öñür “dişi sığırın çiftleşme zamanı” (Tietze, 2018, s. 206).

tekese (T.): “Dişi keçinin çiftleşme zamanı” (C. V, s. 3866).

3.1.1.11.3.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.11.3.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

bozkırağı (T.+T.): “Koç katımı zamanı” (C. I, s. 751).

domuz gürdüğü (T.+T.): “Domuzların çiftleşme günleri” (C. II, s. 1556).

koç katımı (T.+T.): “Koyunların döllenme mevsimi” (C. IV, s. 2895; C. VI, s. 4564).

yüğüüm sırası (T.+T.): “Koçun koyunla birleşme zamanı” (C. VI, s. 4329).

3.1.1.12. Hayvanlarda Gebelik ve Doğum

3.1.1.12.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

ağırsak (T.): “Koyunların doğurmasına yakın şişen memesi” (C. I, s. 92).

ağunmak ~ avınmak (T.): “Dişi köpek gebe kalmak, çiftleşmek; dişi hayvan gebe kalmak, döl tutmak; hayvan gebe kalmak” (C. I, s. 114; C. I, s. 383; C. VI, s. 4432).

Tietze, *avun-* “(dişi hayvan) gebe kalmak, döl tutmak” olarak aldığı biçim için *avun-* “bir meşguliyetle acısını unutmak, teselli bulmak, oyalanmak” şekline işaret etmiş ve bu biçimin Eski Türkçe ile bağlantılı olduğunu göstermek için Clauson’da geçen *avın-* “halinden memnun olmak, eğlenmek” şekline vurgu yapmıştır (2002, s. 231).

alınmak (T.): “Dişi hayvan gebe kalmak, döl tutmak” (C. I, s. 220; C. VI, 4418).

bağanak (bk. bağana s. 194): “Doğum vakti gelmeden hayvan karnından çıkarılan yavru” (C. I, s. 474).

balaklacı (T.) (< *balak+ la- cı* Akar, 2008, s. 4): “Gebe manda” (C. I, s. 498).

Balaklacı biçiminin yerel ağızlarda “malaklayacak olan manda” anlamıyla kalıplaştığını belirten Akar, bu biçimin yapısındaki *-cı* ekinin *+la-* ekiyle genişletilmiş gövdelerin üzerine gelerek hayvanların gebelik durumunu gösteren sözcükler türettiğini ifade etmiş ve Eski Türkçede gelecek zaman sıfat-fiil eki (Gabain, 2007, s. 82) olarak kullanılan *-cı* ekinin günümüz Türkiye Türkçesi ağızlarında özellikle gebe hayvanların adlandırılmasında *bodlacı* (bk. *bodlacı ~ putlacı* s. 263), *buzalacı* (bk. *bızalacı ~ bızılacı ~ bızlacı ~ buzalacı ~ buzalaçı ~ buzaleci ~ buzlacı ~ buzulacı* s. 264), *kulunlacı* (bk. *gumlacı ~ kulunlacı* s. 265), *kuzlacı* (bk. *kuzlacı* s. 266) gibi birtakım biçimlerde hâlâ yaşamaya devam ettiğini vurgulamıştır (2008, s. 2-4).

balaklamak ~ malaklamak (T.) (< *balak+ la- mak*): “Manda doğurmak; manda yavrulamak” (C. I, s. 498; C. IV, s. 3110).

balalamak (T.) (< *bala+ la- mak*): “Yavrulamak (kedi, köpek gibi hayvanlar hakkında)” (C. I, s. 498).

balalı (T.) (< *bala+ lı*): “Gebe manda” (C. I, s. 498).

baskın (T.) (< *bas- kın*): “Kuluçka olan tavuk, keklik; gebe (hayvanlar hakkında)” (C. I, s. 543).

bırağıntı (T.) (< *bırak- ıntı*): “Düşük yavru (hayvanlar hakkında)” (C. I, s. 668).

bırakımak ~ bırakmak (T.) (< *bırak- mak*): “Yavrusunu vakitsiz doğurmak, düşürmek (hayvanlar hakkında)” (C. I, s. 668; C. VI, s. 4459).

bızağlamak ~ bızalamak ~ bızılamak ~ bızılımek ~ bızlamak ~ buzağılamak ~ buzalamak ~ buzlamak ~ buzulamak (T.) (< *buzagı+ la-* Korkmaz, 2009, s. 116): “Doğurmak (inek hakkında)” (C. I, s. 674; C. I, s. 675; C. I, s. 676; C. I, s. 809; C. I, s. 810; C. I, s. 811).

Buzalamak “hayvan doğurmak” (YTS, 2018, s. 54). Gabain, *buzagıula-* “buzagılamak (buzagı “buzagı”)” olarak aldığı biçimi *+la-*, *+lä-* isimden fiil yapım eki başlığı altında örneklendirmiştir (2007, s. 49). Tietze ise *buzala-/buzla-/bızla-* “buzagılamak” şeklinde verdiği biçimin *buzagı* “sütten kesilmemiş sığır yavrusu” adından addan fiil yapan *+ -la-* ekinin genişlemesiyle oluştuğunu bildirmiştir (2002, s. 403).

bodlacı ~ putlacı (T.) (< *bod* (< *botu*)+ *la- cı* Akar, 2008, s. 4): “Gebe deve; doğuracak deve” (C. I, s. 718; C. V, s. 3495).

Botlacı (*potlacı*) “gebe (deve)” (YTS, 2018, s. 49). *Bodlacı/bortlacı/botlacı* “gebe deve” (Tietze, 2002, s. 364).

Akar, *bodlacı* biçiminin yerel ağızlarda “yavru doğuracak manda” anlamıyla kalıplaştığını, bunun yanında *bodlacı*, *botlacı*, *botlaçı*, *börtleci*, *portlacı*, *putrlacı* gibi birtakım biçimlerde de kullanıldığını dile getirmiş ve tüm bunların *boduk* “deve yavrusu” adından addan fiil yapan *+la-* ekiyle gelecek zaman sıfat-fiili *-cı* ekinin kalıplaşmasından oluştuğunu belirtmiştir (2008, s. 4).

bodlamak ~ boduklamak ~ bordlamak ~ bortlamak ~ botalamak ~ botlamak ~ börtlemek ~ portlamak ~ potlamak (T.) (< *bod* (< *botu* Clauson, 1972, s. 299)+ *la-* *mak*): “Doğurmak (manda, deve); hayvan yavrulamak” (C. I, s. 718; C. I, s. 722; C. I, s.

740; C. I, s. 741; C. I, s. 743; C. I, s. 744; C. I, s. 771; C. V, s. 3472; C. V, s. 3476; C. VI, s. 4654).

Botula- “doğurmak” (Clauson, 1972, s. 305). Tietze, *bodla-/botla-* “(deve) yavrulamak” (2002, s. 364). *Botlamağ (bortlamak, potlamak)* “deve yavrulamak” (YTS, 2018, s. 49).

bortlacı ~ botlacı ~ botlaç ~ börtleci ~ portlacı (bk. *bodlacı ~ putlacı* s. 263): “Gebe deve” (C. I, s. 741; C. I, s. 744; C. I, s. 770; C. V, s. 3472).

bızalacı ~ bızılacı ~ bızlacı ~ buzalacı ~ buzalaç ~ buzaleci ~ buzlacı ~ buzulacı (T.) (< *buzağı+ la- cı* Akar, 2008, s. 4): “Gebe inek, manda, gebe hayvan” (C. I, s. 674; C. I, s. 675; C. I, s. 676; C. I, s. 810; C. I, s. 811).

Buzalacı “gebe inek, manda” (Tietze, 2002, s. 403). Akar, *buzalacı* biçiminin yerel ağızlarda “buzağı doğuracak inek” anlamıyla kalıplaştığını, bunun yanında fonetik değişikliğe uğramış *buyalacı, buzulacı* gibi birtakım biçimlerinin de kullanıldığını dile getirmiş ve yaygın bir fonetik eğilim olan ünsüz erimesi sonucu *buzağı* biçiminde hece kaynaşması meydana geldiğini, bundan dolayı da bu biçimin *buza* şeklini aldığını belirtmiştir (2008, s. 4).

bürümcek (T.) (< *bürüm+ cek*): “Yeni doğmuş hayvan yavrusunun üzerindeki zar, son” (C. I, s. 829).

çetüklemek (T.) (< *çetük+ le- mek*): “Kedi yavrulamak” (C. II, s. 1152).

çöpel (bk. *çepel* s. 180): “Geviş getiren hayvanlarda, doğurmadan önce gelen et parçası” (C. II, s. 1289).

döllemek (T.) (< *döl+ le- mek*): “Hayvan yavrulamak” (C. II, s. 1579).

emlik ~ emnik (bk. *emlek ~ emlig ~ emlik* s. 208): “Zamanından daha geç doğan kuzu ya da oğlak; mevsimsiz doğan kuzu” (C. III, s. 1739; C. III, s. 1741).

eksik (T.): “Zamanı gelmeden doğan insan ya da hayvan yavrusu” (C. III, s. 1697).

enceklemek (T.) (< *encek*+ *le-* *mek*): “Kedi ya da köpek, yavrulamak” (C. III, s. 1744).

enikleci (T.): “Gebe kalmış köpek ve keçi” (C. III, s. 1758).

eniklemek (T.) (< *enik*+ *le-* Korkmaz, 2009, s. 116): “Kedi ya da köpek doğurmak; yavrulamak (kedi, köpek için)” (C. III, s. 1758; C. VI, s. 4498).

Eniklemek “et yiyen hayvanlar yavrulamak” (YTS, 2018, s. 95).

gebelemek (T.): “Hayvan, yavrusunu düşürmek” (C. VI, s. 4509).

gölbezlemek (< *gölbez*+ *le-* *mek*): “Köpek, kedi gibi hayvanlar yavrulamak” (C. III, s. 2141).

gumlacı ~ kulunlacı (T.) (< *kulun*+ *la-* *cı* Akar, 2008, s. 5): “Gebe hayvan; karnında yavrusu olan at, eşek vb. hayvan” (C. III, s. 2195; C. IV, s. 2999).

Kulnaçı “kısrağın doğurması, yavrulaması” (Clauson, 1972, s. 624). *Kunlacı* (*kulunlacı*, *kunnacı*) “gebe” (YTS, 2018, s. 160). *Kulunlu/kulnacı/kunnacı/gunnacı* “karnında yavrusu olan at, eşek ve başka hayvan” (Tietze, 2016, s. 429).

Akar, yerel ağızlarda *kulunlacı* “kulunlayacak olan at, eşek, katır” anlamıyla kalıplaşan sözcüğün fonetik değişikliğe uğramış *gumlacı*, *gunnacı*, *kulunnacı*, *kunnacı*, *kurnacı* gibi birtakım söyleyiş biçimlerinin de kullanıldığını dile getirmiş ve *kulunlacı* biçimindeki *kulun* “at, eşek yavrusu” adına küçük ses değişiklikleriyle tarihi ve çağdaş lehçelerde yaygın olarak rastlanıldığını belirtmiştir (2008, s. 4-5).

gunnacı (bk. *gumlacı ~ kulunlacı* s. 265): “Gebe hayvan” (C. III, s. 2196).

günsüz (T.) (< *gün*+ *süz*): “Zamanından önce doğan yavru” (C. III, s. 2231).

kaçıntı (T.) (< *kaç- ıntı* Zülfikar, 2011, s. 134): “Zamanından çok önce doğan kuzu; gününden önce doğuran keçi” (C. IV, s. 2588; C. VI, s. 4530).

kulunlamak ~ kunnamak (T.) (< *kulun+ la-* Korkmaz, 2009, s. 116): “At doğurmak; hayvan doğurmak” (C. VI, s. 4574).

Kulunla- (Clauson, 1972, s. 624). *Kulunla-/gulunla-/gunna-/kurna-*“yavrulamak (at veya eşek hakkında)” (Tietze, 2016, s. 428). *Kulunlamak* “kısarak doğurmak” (YTS, 2018, s. 160).

kulunlu (T.) (< *kulun+ lu*): “Karnında yavrusu olan at, eşek vb. hayvan” (C. IV, s. 2999).

kuzlacı (T.) (< *kuzu+ la- cı* Akar, 2008, s. 5): “Gebe koyun, keçi vb. hayvan” (C. VI, s. 4577).

Kuzlacı “kuzulayacak (koyun)” (YTS, 2018, s. 162). Akar, *kuzlacı* “kuzu doğuracak olan koyun” anlamından kalıplaşarak ortaya çıkan bu biçimin Anadolu ağızlarda yaygın olarak kullanıldığını dile getirmiş ve *kuzlacı*’nın *kuzula-* fiiline eski sıfat-fiil eki *-cı* getirilerek yapıldığını bildirmiştir (2008, s. 5).

salmak (T.) (< *sal- mak*): “Hayvan yavrusunu düşürmek” (C. V, s. 3530).

taylamak (T.) (< *tay+ la- mak*): “Kısarak yavrulamak” (C. V, s. 3855).

tutmak (T.): “Dişi hayvan gebe kalmak” (C. V, s. 4002).

yozlak (T.) (< *yoz+ lak*): “Doğurması yakın, ağırı çeken hayvan” (C. VI, s. 4305).

3.1.1.12.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.12.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

döl başı (T.+T.): “Sürüde ilk doğan kuzu, oğlak” (C. II, s. 1576).

yuva dibi (T.+T.): “En son çıkan yavru” (C. VI, s. 4322).

3.1.1.12.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

ham düve (Far.+T.): “İlk kez yavrulayan sığır” (C. III, s. 2266).

ham şişek (Far.+T.): “Henüz gebe kalmış koyun” (C. III, s. 2269).

kızılkıvrım (T.+T.): “Kuluçka tavuğun yumurtaların üzerinde gereği kadar yatmaması nedeniyle yumurtadan çıkamayıp ölen civciv” (C. IV, s. 2866; C. VI, s. 4561).

3.1.1.13. Hayvan Hastalıkları

3.1.1.13.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

akaca ~ akarca (T.) (< *akar*+ *ca*): “Bulaşıcı beyin hastalığı (hayvanlarda); akıntılı ve öldürücü bir hayvan hastalığı” (C. I, s. 136; C. I, s. 139).

alaca (T.) (< *ala*+ *ca*): “At ve eşeklerin ağzında olan bir çeşit hastalık; sıraca hastalığı” (C. I, s. 175).

alazlama (T.) (< *alaz*+ *lama*): “Yeni buzağılayan ineğin memeleri şişerek süt vermez hale gelmesi ve sığırlarda karın şişmesi” (C. I, s. 206).

Alazlama “yılancık hastalığı” (YTS, 2018, s. 19).

argalla (< *Ar. ‘arqala* Tietze, 2002, s. 194): “Hayvanın kırılan ayağının sakat kalması” (C. I, s. 311).

arpalama (T.) (< *arpa*+ *lama*): “Çok arpa yemekten ileri gelen bir hayvan hastalığı” (C. I, s. 330).

aşıklama (T.) (< *aşık*+ *lama*): “Atların arka ayak bileğinin burkulmasından doğan topallama” (C. I, s. 354).

atmaca (T.) (< *at- maca*): “Koyunlarda bir çeşit bulaşıcı hastalık” (C. I, s. 372).

baba (< *Ar. vebā'* Tietze, 2002, s. 253): “Koyun ve insanların akciğerinde olan bir hastalık” (C. I, s. 447).

bavucu (T.): “Tek tırnaklı hayvanlarda soğuktan meydana gelen öldürücü bir hastalık” (C. I, s. 574).

becel (bk. beçal ~ beçel ~ beçıl s. 268): “At, eşek gibi hayvanlarda bel soğukluğuna benzeyen bir çeşit hastalık; bel soğukluğuna tutulmuş köpek” (C. I, s. 591).

beçal ~ beçel ~ beçıl (T.): “Sakat insan veya hayvan” (C. I, s. 593).

Clauson, *beçel* maddesinde incelediği sözcüğün Kâşgarlı'da *beçel* “büyük klitorisli kadın; hadım edilmiş erkek ya da iğdiş edilmiş at veya başka hayvan” olarak geçtiğini, Kıpçak Türkçesinde *bıçal* “kötürüm adam, at” biçiminde kullanıldığını dile getirmiş ve iki farklı anlam arasında bir bağlantı kurmanın zor olduğunu, iki sözcük arasında da telaffuz farkı olabileceğini belirtmiştir (1972, s. 295). Eren ise *beçel* “çolak, total” anlamında aldığı sözcüğün Orta Türkçe döneminden itibaren kullanıldığını, yerel ağızlarda *beçal*, *peçal*, *peçel* biçimlerinin de geçtiğini bildirmiştir (2020, s. 58).

belleme (T.) (< *bel+ leme*): “Manda ve su sığırının belinde görülen sancılı hastalık” (C. I, s. 622).

boçca ~ bohça ~ bosça (T.): “Koyunlarda görülen bir çeşit hastalık; hayvanlarda görülen bir hastalık” (C. I, s. 717; C. I, s. 731; C. I, s. 742).

bozca (T.) (< *boz+ ca*): “Hayvanların memelerinde olan bir hastalık” (C. I, s. 750).

bögenek (bk. böğen ~ böven ~ büğen s. 268-269): “Hayvanda ishal” (C. I, s. 758).

böğen ~ böven ~ büğen (T.): “Koyun, keçinin bol yeşil ot yediği gün bıraktığı iri yumuşak pislik, koyunlarda görülen ishal” (C. I, s. 762; C. I, s. 773; C. I, s. 813).

Büken “bağırsakların bir bölümü, kör bağırsak” (Clauson, 1972, s. 328). Eren’nin aktardığı bilgilere göre Leksika, sözcüğün *bök-* “tıkamak” köküyle ilgili olduğunu düşünmüştür. Ancak Eren, bu bağlantıyı oldukça şüpheli bulmuştur. Çünkü Eren’e göre *bök-* yerine *bög-* “toplamak” kökünden yola çıkılırsa **bögen* (> *böğen*) biçimi kolaylıkla açıklanabilir. Aynı zamanda *bög-* kökünün Anadolu ağızlarında *böğ-*, *böv-*, *büğ-*, *büv-* gibi birtakım türevleri de kullanılır ve bu ağızlarda *böğen* (> *böven*) ~ *büğen* biçiminin “koyun pislği” olarak da geçtiği görülür (2020, s. 76).

çalıklama (T.) (< *çalık*+ *lama*): “Koyunların memelerinde görülen bir hastalık” (C. II, s. 1055).

çor (< *Erm. ç’or* Eren, 2020, s. 120): “Bir çeşit hayvan hastalığı, sığır vebası” (C. II, s. 1269).

çömelen (T.) (< *çömel-* en): “Tavukları kötürüm yapan bir çeşit hastalık” (C. II, s. 1286).

dabağ ~ dabağ ~ dabak ~ tabak (< ?): “Koyun, keçi ve sığırların, ağız, tırnak aralarında olan bir hastalık, şap hastalığı” (C. II, s. 1311; C. II, s. 1312).

Tabak “sıcaktan ya da taşlık yerde yürümekten hayvanın ayağında olan yara” (YTS, 2018, s. 212). Tietze, *dabak/tabak* “koyun, keçi ve sığırların şap hastalığı” anlamında aldığı sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmektedir (2002, s. 543; 2019, s. 101).

damağ ~ damak (T.): “Atlarda görülen damak hastalığı” (C. II, s. 1348; C. II, s. 1349).

davucu ~ doca ~ doğaca ~ doğca ~ doğuca ~ doğucu ~ doluca ~ doñuca ~ donuca ~ donucu ~ dovaca ~ dovacı ~ doveçi ~ dovuca ~ dovucu (T.): “At, eşek vb. hayvanlarda soğuk almaktan, terli yorgunken su içmekten ileri gelen hastalık; terli olan hayvanlarda üşütmeden ileri gelen hastalık” (C. II, s. 1382; C. II, s. 1534; C. II, s. 1536; C. II, s. 1538; C. II, s. 1539; C. II, s. 1547; C. II, s. 1561; C. II, s. 1568).

Tietze, *donuca/doluca* “tetanos hastalığı” anlamında aldığı sözcüğün *don-* biçiminden bazı hastalık adlarında görülen + *-ca* ekiyle türetildiğini dile getirir ve aradaki /u/ sesinin teşekkül olarak izah edilemediğini belirtir (2002, s. 646).

daylı (< ?): “Tuzlu balgam denilen hayvan hastalığı” (C. II, s. 1389).

Tietze, *daylı* “dert, şiddetli sancı” anlamında aldığı sözcüğün kimi zaman *beddua* olarak da kullanıldığını dile getirmiş ve sözcüğün kökeninin bilinmediğini belirtmiştir (2002, s. 570).

depeleme (T.): “Hayvanları birden öldüren bir hastalık” (C. II, s. 1427).

dilçik (T.) (< *dil*+ *çik*): “Av köpeklerinin dillerinde olan bir hastalık” (C. II, s. 1492).

dolama (T.) (< *dola-* *ma* Banguoğlu, 2019, s. 267; Zülfikar, 2011, s. 119): “Bir çeşit hayvan hastalığı” (C. II, s. 1543).

eğrice ~ eyrice (T.) (< *eğri*+ *ce*): “Bir çeşit koyun hastalığı; keçi ve koyunlarda olan bir hastalık” (C. III, s. 1683; C. III, s. 1826).

gebelek ~ kelebek ~ kepelek ~ kepenek (T.): “Koyunların karaciğerinde meydana gelen bir hastalık; davarların karaciğerlerinde olan kelebek hastalığı” (C. III, s. 1955; C. IV, s. 2715; C. IV, s. 2746; C. IV, s. 2747).

gılısa (< *Bulg. gırlitsa* Tietze, 2002, s. 148; Eren, 2003, s. 161): “Mandaların boğazlarında meydana gelen bir çeşit hastalık” (C. III, s. 2042).

humra (< *Ar. humra* Tietze, 2002, s. 334): “Doğuran ineğin memelerinin şişmesi şeklinde beliren hastalık” (C. III, s. 2443).

kırıldak (T.): “Öldürücü, bulaşıcı hayvan hastalığı” (C. IV, s. 2826).

kırpma (T.): “Diş etlerinin şişmesiyle beliren bir çeşit inek hastalığı” (C. IV, s. 2837).

kurdan (< *Fr. cure-dent*): “At, eşek ve sığırlarda zayıflıktan olan bir çeşit hastalık” (C. IV, s. 3007).

öyken (T.): “Davarlarda akciğer hastalığı” (C. VI, s. 4632).

Öyken (öygen) “akciğer” (YTS, 2018, s. 182). *Övken/öyken* “akciğer; nefes darlığı hastalığı” (Tietze, 2018, s. 248).

Eren, *öyken* “akciğer; akciğer hastalığı, verem” anlamında aldığı sözcüğün ağızlarda *öygen* olarak da kullanıldığını dile getirmiş ve Räsänen’in tüm bunları *öfke* (< *övke* < *öpke*) biçimiyle birleştirdiğini belirtmiştir (2020, s. 403).

sağrağı ~ saka ~ sakağı “En çok atlarda görülen ve insanlara da bulaşan öldürücü bir hayvan hastalığı, sakağı; sakağı da denilen, atlarda olan mankafa hastalığı; atın soğuk alması” (C. V, s. 3516; C. V, s. 3519).

Sakağı “ruam” (YTS, 2018, s. 189). *Sakağı* “özellikle atlarda görülen ölümcül bir hastalık, ruam” (Tietze, 2019, s. 150).

Eren, *sakağı* maddesinde incelediği sözcüğün Moğolca *saqağu* biçiminden geldiği yolundaki değerlendirmeyi oldukça düşündürücü bulur (2020, s. 442).

şep (< *Ar. şabb* Eren, 2020, s. 482): “Şap (hayvan hastalığı)” (C. V, s. 3763).

tavşancık (T.) (< *tavşan+ cık*): “Eşeklerde kulakların dikleşmesiyle beliren bir çeşit hastalık” (C. V, s. 3850).

yakma (T.) (< *yak- ma*): “Şarbon hastalığı, kara çıban” (C. VI, s. 4132).

yakmaca (T.) (< *yak- maca* Korkmaz, 2009, s. 93; Zülfikar, 2011, s. 119): “Şarbon hastalığı, kara çıban” (C. VI, s. 4132).

yelinsek (T.) (< *yelin+ sek*): “Memesi hastalıktan körleşen hayvan” (C. VI, s. 4237).

yemleme (T.) (< *yem+ leme*): “Çok yem yemeden olan hayvan hastalığı” (C. VI, s. 4244).

yoz (T.): “Kısır, sütsüz davar, sığır” (C. VI, s. 4826).

Yoz “sade; sağılmayan kasaplık erkek ve kısır davar; kısır, adi, soyu bozuk, görgüsüz, kekliğin erkeği; meyvesiz ağaç” (Tietze, 2019, s. 427). Eren, yoz maddesinde incelediği sözcüğün Orta Türkçe *yoğ-* “zamanla soysuzlaşmak, bozulmak (bitki, hayvan)” kökünden geldiğini açıklamış ve Kâşgarlı’da *yoza-* biçiminin “erkeği ile çiftleştiği halde gebe kalamayan kısır hayvanlar” için kullanıldığını belirtmiştir. Aynı zamanda bu anlamın Türkçenin yanı sıra çağdaş diyalektlerden Türkmencede de saklandığını bildirmiştir (2020, s. 578-579).

3.1.1.13.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.13.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

aşık başı (T.+T.): “Atların arka ayak dirseklerinde başlayan bir çeşit hastalık” (C. I, s. 354).

at ağrısı (T.+T.): “Sancı yapan ve göğsü dağlayarak geçirilen bir çeşit at hastalığı” (C. I, s. 364).

beden sakası (Ar.+Ar.): “Tuzlu balgam (at hastalığı)” (C. I, s. 595).

bögür germesi ~ böğür germesi (T.+T.): “Atlarda böbrek hastalığı” (C. I, s. 758; C. I, s. 766).

ciğerbaşı (T.+T.): “Develerde burun şişmesiyle beliren tehlikeli bir hastalık” (C. II, s. 962).

dilaltı (T.+T.): “Sığırlarda görülen bir hastalık (hayvanın dilinin altında kıl çıkar, hayvan ot yiyemez)” (C. II, s. 1490).

dil kırpması (T.+T.): “Sığırların dilinde olan karakabarcık hastalığı; sığır cinsinden olan hayvanların soğuktan dilleri üzerinde çıkan siyah kabarcıklar” (C. II, s. 1495).

dinç dalağı (T.+T.): “Kuvvetli ot yiyen hayvanların yakalandığı hastalık” (C. II, s. 1500).

domuzbaşı ~ donuzbaşı (T.+T.): “Hayvanların vücutlarında genellikle boğaz ve kulak arkalarında şişkinlik şeklinde beliren hastalık” (C. II, s. 1555; C. II, s. 1562).

domuzburnu (T.+T.): “Hayvanların vücutlarında genellikle boğaz ve kulak arkalarında şişkinlik şeklinde beliren hastalık” (C. II, s. 1555).

it ağrısı (T.+T.): “Köpek, at vb. hayvanlarda görülen öldürücü bir hastalık” (C. IV, s. 2567).

keler kuyruğu (T.+T.): “Büyük baş hayvanlarda görülen bir hastalık” (C. IV, s. 2730).

körbağı (T.+T.): “Atların ayaklarında görülen ve hayvanın yürümesine engel olan bir çeşit hastalık” (C. IV, s. 2963).

ot çalgını (T.+T.): “Ağılı ot yiyerek hastalanan hayvan” (C. V, s. 3293).

suendirmesi (T.+T.): “Atlarda bacak eklemlerinde şişmeyle beliren bir hastalık” (C. V, s. 3690).

sütbağı (T.+T.): “Atın ayağında görülen hastalık” (C. V, s. 3728).

şekerbaşı (T.+T.): “Sığırlarda oluşan bir hastalık” (C. V, s. 3759).

yağlıkara hastalığı (T.+T.+Far.): “Kekik, zehirli çiçek ve ot yemeden olan koyun, keçi hastalığı” (C. VI, s. 4125).

yekeçalığı (T.+T.): “Öküzlerde görülen bir hastalık” (C. VI, s. 4230).

yelek çalığı (T.+T.): “Öküzlerde görülen ve hayvanın başını aşağıya indirmesine engel olan bir hastalık” (C. VI, s. 4234-4235).

3.1.1.13.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

acı kavrama (T.+T.): “Zehirli ot yemekten ileri gelen hayvan hastalığı” (C. I, s. 48).

adagöde (T.+Far.): “İnsan ve hayvan vücudunun aşırı derecede şiştiğini anlatır” (C. I, s. 61).

ağrıter (T.+T.): “Sığır ve koyunlarda sıcak ve yağlılıktan ileri gelen bir hastalık” (C. I, s. 111).

akçatutuk (T.+T.): “Sığırlardaki idrar tutukluğu hastalığı” (C. I, s. 146).

delibaş (T.+T.): “Koyunları oldukları yerde, döndüre döndüre öldüren bir hastalık” (C. II, s. 1410).

domuzbaş (T.+T.): “Hayvanların vücutlarında genellikle boğaz ve kulak arkalarında şişkinlik şeklinde beliren hastalık” (C. II, s. 1555).

gökgebe (T.+T.): “Keçilerde görülen bir çeşit hastalık” (C. III, s. 2137).

karaağrı (T.+T.): “Hayvanlarda görülen bir çeşit hastalık” (C. IV, s. 2638).

karabağ ~ karabaha (T.+T.): “Hayvanların bacaklarında tutukluk yapan bir çeşit hastalık” (C. IV, s. 2638).

karabohçe (T.+T.): “Bir çeşit davar hastalığı” (C. IV, s. 2639).

karaçıkın (T.+T.): “Koyunlarda görülen bağırsak hastalığı” (C. IV, s. 2642).

karakabarcık (T.+T.): “Hayvanlarda (özellikle sığırlarda) olan şarbon hastalığı” (C. IV, s. 2646).

karakuş (T.+T.): “Çok yem yemekten ve çok ağır yük taşımaktan hayvanların bacaklarında şişlik yapan bir çeşit hastalık” (C. IV, 2649).

karasalkım (T.+T.): “Keçi ve koyunlarda olan bir hastalık” (C. IV, s. 2653).

karaşap (T.+Ar.): “Bir çeşit sığır hastalığı” (C. IV, s. 2654).

karayanık (T.+T.): “Özellikle danalarda olan bir sığır hastalığı” (C. IV, s. 2655).

karayelin (T.+T.): “Koyunlarda meme üstünün şişmesiyle beliren bir hastalık” (C. IV, s. 2656).

keçebaş (T.+T.):⁴¹ “Davarlarda olan akciğer hastalığı, verem” (C. IV, s. 2716).

kızılcaakurt (T.+T.): “Atlarda görülen öldürücü ve ateşli bir hastalık” (C. IV, s. 2865).

kuruaksak (T.+T.): “Hayvanlarda topallama yapan bir tırnak hastalığı” (C. IV, s. 3012).

kuru sancı (T.+T.): “Hayvanlarda karın hastalığı” (C. IV, s. 3013).

kuzzulkurt (T.+T.): “Hayvanlarda görülen, sancı veren bir hastalık” (C. IV, s. 3024).

tahtakurt (Far.+T.): “Burun ve boğazda yangı yapan bir çeşit hayvan hastalığı” (C. V, s. 3805).

yaşsancı (T.+T.): “Hayvanda karın ağrısı” (C. VI, s. 4200).

yelgufa ~ yelkafa (T.+Ar.): “Felce uğramış sığır; baş şişmesiyle beliren bir hayvan hastalığı” (C. VI, s. 4234; C. VI, s. 4237).

yelyuva (T.+T.): “İnsanda, hayvanda görülen, ağrısız büyüyen bir şişlik” (C. VI, s. 4243).

⁴¹Dinçer, keçilerde salgın bir hastalık olarak görülen ciğer ağrısına verilen *keçibaş* biçiminin özellikle hastalığın salgın boyutunu çok iyi belirttiğini söylemektedir. Halk arasında yaşayan insan ve hayvan hastalıklarının adları üzerine yapılan çalışmayla ilgili daha fazla bilgi almak için bk. Ferruh Dinçer, “Hastalık Adlarının Halk Dilindeki Türkçe Karşılıkları”, Türk Dili, S. 211, Ankara 1963, s. 60-63.

3.1.1.13.2.2.1. Ters Çevrilmiş Sıfat Tamlaması

salkım kara (T.+T.): “Keçi ciğerinde oluşan bir çeşit öldürücü hastalık” (C. V, s. 3528).

3.1.1.13.2.3. Fiilimsi Öbeği Biçiminde Kurulanlar

malkıran (Ar.+T.): “Hayvan vebası” (C. IV, s. 3114).

yelyudan (T.+T.): “Bir at hastalığı” (C. VI, s. 4242).

3.1.1.13.2.4. İsnat Öbeği Biçiminde Kurulanlar

beligerme (T.+T.): “Atın böğründeki damarın şişmesiyle meydana çıkan bir hastalık” (C. I, s. 617).

belikara (T.+T.): “Koyun ve keçide görülen, hayvanın yemeden içmeden kesilmesine sebep olan bir çeşit hastalık” (C. I, s. 618).

beli salık (T.+T.): “Bel kemiği kırılmış, aşağı çökmüş olan hayvan” (C. I, s. 620).

beliyarma (T.+T.): “Hayvanın bel kemiğini çökerten bir çeşit hastalık; hayvanın sıcak havada tutulduğu bir çeşit hastalık” (C. I, s. 620).

dılıkırma ~ dili kırkma (T.+T.): “Sığırların dilinde olan karakabarcık hastalığı; sığır cinsinden olan hayvanların soğuktan dilleri üzerinde çıkan siyah kabarcıklar” (C. II, s. 1458; C. II, s. 1494).

sırtıyarma (T.+T.): “Sığırlarda görülen bir hastalık, şarbon hastalığı” (C. V, s. 3621).

yanığara ~ yanığara ~ yanıkara ~ yanıkara (T.+T.):⁴² “At ve sığırlarda görülen bir çeşit hastalık” (C. VI, s. 4169; C. VI, s. 4171; C. VI, s. 4815).

⁴² *yanıkara* “karakabarcık, şarbon” (YTS, 2018, s. 245).

3.1.1.14. Hayvanların Cinsi ya da Soyu

3.1.1.14.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

bardo (< *Yun. bórdōn* Tietze, 2002, s. 280): “Katır” (C. I, s. 530).

bayat (< *Ar. bā’it* Tietze, 2002, s. 295): “İki ayrı cins güvercinin birleşmesinden meydana gelen melez yavru” (C. I, s. 578).

emlig (bk. emlek ~ emlig ~ emlik s. 207): “İyi cins kuzu” (C. III, s. 1739).

gırılı ~ gırık (T.): “Bir çeşit melez köpek” (C. III, s. 2057).

kürküt (< *Yun. krokídion* Tietze, 2009, s. 157): “Yoz deve ile tüylü deveden olan yavru” (C. IV, s. 3045).

maya (< *Far. māya* Tietze, 2018, s. 164; Eren, 2020, s. 364): “Buhur deveyle adı devenin birleşmesinden doğan uzun tüylü dişi deve” (C. IV, s. 3139-3140).

siter (< *İng. setter*): “Tüylü av köpeği ile tüysüz av köpeğinin birleşmesinden olan melez yavru” (C. V, s. 3646).

tula (< *Far. tōla* Tietze, 2019, s. 269; Eren, 2020, s. 525): “Köpek ile tazının birleşiminden doğan yavru” (C. V, s. 3989).

3.1.1.14.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.14.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

arap işi (Ar.+T.): “Katır” (C. I, s. 299).

inek katırı (T.+T.): “Çok kısa boylu, kuvvetli, dudakları inek dudağına benzeyen bir cins katır” (C. IV, s. 2542).

3.1.1.14.2.2. Sıfat Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

boz at (T.+T.): “Anadan babadan Arabi ve küheylan olmayan at” (C. I, s. 750).

boz deve (T.+T.): “Küçük cins yerli deve” (C. I, s. 750).

kırık zağar (T.+?): “Adi köpeklerle av köpeğinin birleşmesinden doğan melez köpek” (C. IV, s. 2826).

piç yavru (Far.+T.): “Katır” (C. V, s. 3454).

3.1.1.15. Hayvan Göçleri

3.1.1.15.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

abur (< ?): “Kekliklerin gelme zamanında ilk gelen keklikler” (C. I, s. 34).

söggün “İlkbaharda sıcak yerlerden ılıman bölgelere giden göçmen kuşlar” (C. V, s. 3675).

tülek “Yuvasını unutmayan geri dönen kuş” (C. V, s. 4009).

3.1.1.16. Hayvan Toplulukları

3.1.1.16.1. Tek Sözcükten Oluşan Yapılar

ağırsah (T.) (< ağır+ sak): “Aksak koyunlardan ibaret sürü” (C. I, s. 92).

cılkı (bk. ılgı ~ ılkı ~ ilhi ~ ilki ~ yalhi ~ yalkı ~ yıhlı ~ yılhi ~ yılkı s. 279): “At sürüsü” (C. I, s. 913).

danalıh ~ danalık (T.) (< dana+ lık): “Dana sürüsü” (C. II, s. 1356).

dölük (bk. gölük ~ güllük ~ kölük s. 151): “Hergele” (C. II, s. 1579).

gölük ~ gülek (bk. gölük ~ güllük ~ kölük s. 151): “At, eşek, beygir, kısrak vb. hayvanların sürüsü” (C. III, s. 2145; C. III, s. 2218).

ılgı ~ ılkı ~ ilhi ~ ilki ~ yalhı ~ yalkı ~ yıhlı ~ yılhlı ~ yılkı (T.): “At, eşek ya da keçi sürüsü; koyun sürüsü; yılkı; başıboş dolaşan at, öküz, inek vb. sürüsü” (C. IV, s. 2468; C. IV, s. 2473; C. IV, s. 2523; C. IV, s. 2530; C. VI, s. 4145; C. VI, s. 4149; C. VI, s. 4273; C. VI, s. 4823).

Yılka “dört ayaklı çiftlik hayvanı” (Clauson, 1972, s. 925-926). *Ilkı* (*ılkı*, *yılı*, *yılkı*) “hayvan; at sürüsü” (YTS, 2018, s. 121).

Yılka/yılhlı “at sürüsü” (Tietze, 2019, s. 375). Eren, *yılka* “at sürüsü” anlamında aldığı sözcüğün Eski Türkçede *yılka* “davar, at”, Orta Türkçede *yılka* “hayvan, hayvan sürüsü”, Eski Kıpçakçada *yılka* “hayvan” olarak geçtiğini, yerel ağızlarda *ılkı* biçiminin de kullanıldığını dile getirmiş ve sözcüğün Türkçe bir türev olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Bazin, Räsänen, Clauson gibi araştırmacıların *yılka* biçimini *yıl* sözünden + *-kı* ekiyle yapılmış bir olarak değerlendirdiklerini ifade etmiş ve Clauson’un bu değerlendirmeyi anlam bakımından da *yılsıg* “zengin, varlıklı” gibi birtakım biçimlerle detaylı olarak desteklemeye çalıştığını bildirmiştir (2020, s. 574-575).⁴³

koyun (bk. goyun ~ koy ~ koyın s. 150): “Koyun sürüsü” (C. IV, s. 2944).

nahır ~ nahız ~ nakır ~ nehir (< *Erm. nahır* Tietze, 2018, s. 297; Eren, 2020, s. 377): “Değişik tür hayvanlardan oluşan sürü; davar sürüsü; sığır sürüsü” (C. IV, s. 3234; C. IV, s. 3235; C. IV, s. 3245; C. VI, s. 4604).

öğerek ~ öğrek ~ öğürek ~ öyrek (T.): “Kısrak, beygir sürüsü; at sürüsü; dişi at sürüsü” (C. IV, s. 3317; C. V, s. 3319; C. VI, s. 4623; C. VI, s. 4624; C. V, s. 3368).

Ögrek “sürü, at sürüsü” (YTS, 2018, s. 179). *Ögrek* “at sürüsü, sürü” (Tietze, 2018, s. 202).

Eren, *öğrek* “at sürüsü, yılkı” anlamında aldığı sözcüğün yerel ağızlarda *öyrek* (> *örek*) olarak da kullanıldığını dile getirir ve sözcüğün Eski Türkçe *öğür* “sürü”

⁴³Yılka sözcüğünün etimolojisiyle ilgili detaylı bir çalışma için bk. Necati Demir, “Yılka Kelimesi Üzerine”, *Türk Dili Dergisi*, S. 593, Ankara 2001, s. 538-541.

(Clauson, 1972, s. 112) biçiminden + -(e)k “küçültme” ekiyle türetildiğini bildirir (2020, s. 396).

tavar (T.): “Koyun sürüsü” (C. V, s. 3847).

Clauson, *tavar* “çiftlik hayvanı” anlamında aldığı sözcüğün *ed tavar* “canlı ve cansız mal” olarak da kullanıldığını belirtir (1972, s. 442).

Tavar (davar) “binek hayvanı; dört ayaklı çiftlik hayvanı; mal” (YTS, 2018, s. 217). *Davar* “dört ayaklı çiftlik hayvanı ve onların sürüsü, bilhassa koyun ve keçi” (Tietze, 2002, s. 567).

Eren, *davar* “koyun ve keçiye verilen ortak ad; koyun ve keçi sürüsü” şeklinde kaydettiği sözcüğün Eski Türkçe döneminden itibaren kullanıldığını, çağdaş diyalektlerde *tabar* “mal” olarak geçtiğini dile getirir ve Türkiye Türkçesinde *davar* biçiminin “evcil hayvan, özellikle koyun” anlamında kullanıldığını bildirir (2020, s. 132-133).

yoz (bk. yoz s. 272): “Kısır ve erkek davarlardan oluşan sürü” (C. VI, s. 4303).

zıpıra ~ zorba ~ zurba ~ zurva (< *Ar. surba* Tietze, 2019, s. 505): “Keklik sürüsü; sürü küme (hayvan için)” (C. VI, s. 4376; C. VI, s. 4378; C. VI, s. 4397; C. VI, s. 4303).

3.1.1.16.2. Birden Fazla Sözcükten Oluşan Yapılar

3.1.1.16.2.1. Ad Tamlaması Biçiminde Kurulanlar

buzagı sığırı (T.+T.): “Buzağı, dana, eşek tay vb. hayvanlardan oluşan sürü” (C. VI, s. 4468).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Hayvanların insan hayatındaki yeri, günlük yaşamda olduğu kadar dilde de önem kazanmış ve hayvanlar etrafında büyük bir zenginlik alanı oluşturulmuştur. Nitekim Türklerin yaşam biçimlerine, yaşadıkları coğrafyaya (iklim, bitki örtüsü, yer şekilleri vb.) bağlı olarak Türkçenin söz varlığında hayvanlar önemli bir yer teşkil etmiş, özellikle bu durum ölçünlü dile kıyasla Anadolu ağızlarının söz varlığına daha fazla yansımıştır.

Yerel bir kültür ögesi olarak çok canlı bir kullanım alanına sahip olan Anadolu ağızlarında hayvanlar gerek halkın duygu ve düşüncelerinin şekillenmesinde gerekse şahıs adlarında, halk hekimliğinde, gelenek ve görenek ile ilgili ifadelerde, inançlarda ve rüyalarda kendini önemli ölçüde hissettirmiş ve yörelere göre farklılık gösteren hayvan adları ve bu adların kullanım alanlarının bir hayli çeşitli olması hem filolojinin hem de doğrudan hayvanlarla ilgili araştırmalar yapan zoolojinin temel çalışma konularından biri olmuştur (Efe, 2012, s. 24-25).

Derleme Sözlüğü'ndeki Türkçe Zooloji (Hayvan Bilimi) Terimleri adlı bu tez çalışması ile Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü [I. cilt (A-B), II. cilt (C-D), III. cilt (E-H), IV. cilt (I-N), V. cilt (O-T), VI. cilt (U-Z+ekler)] temel alınarak Anadolu ağızlarının söz varlığında yer alan hayvanlar ve bu hayvanları geniş ölçüde inceleyen zoolojiyle ilgili malzemenin tamamı taranmış ve taramadan elde edilen malzeme zoolojik esaslara göre sınıflandırılıp ilgili başlıklar altında alfabetik sıraya göre düzenlenerek yapı bakımından tasnif edilmiş, aynı zamanda etimolojik açıdan ele alınıp incelenmiştir.

Derleme Sözlüğü ekseninde tespit edilen **3512** sözcüğün zoolojik esaslara göre sınıflandırılması toplam 16 ana bölüme tekabül etmiş ve bazı ana bölümler kendi içinde daha alt dallara ayrılarak verilmiş ve bunlarla ilgili aşağıdaki sayısal verilere ulaşılmıştır:

1. Omurgasız hayvanlarla ilgili 554 (eklem bacaklılar 458, solucanlar 28, yumuşakçalar 63, derisi dikenliler 2, sölenterler 3) sözcüğün 361'i (eklem bacaklılar 291, solucanlar 22, yumuşakçalar 47, sölenterler 1) tek sözcükten, 193'ü (eklem bacaklılar 167, solucanlar 6, yumuşakçalar 16, derisi dikenliler 2, sölenterler 2) birden fazla sözcükten oluşan yapılardır. Birden fazla sözcükten oluşan yapıların 92'si (eklem bacaklılar 79, solucanlar 1, yumuşakçalar 11, sölenterler 1) ad tamlaması, 74'ü (eklem

bacaklılar 63, solucanlar 5, yumuşakçalar 4, derisi dikenliler 1, sölenterler 1) sıfat tamlaması, 19'u (eklem bacaklılar 18, derisi dikenliler 1) filimsi öbeği, 4'ü (eklem bacaklılar 3, yumuşakçalar 1) isnat öbeği, 2'si (eklem bacaklılar 2) ikileme öbeği, 2'si (eklem bacaklılar 2) tekrar öbeği biçimindedir.

2. Omurgalı hayvanlara ait 1371 (balıklar 151, kurbağalar 19, sürüngenler 106, kuşlar 675, memeliler 420) sözcükten 860'ı (balıklar 74, kurbağalar 16, sürüngenler 42, kuşlar 396, memeliler 332) tek sözcükten, geriye kalan 511'i (balıklar 77, kurbağalar 3, sürüngenler 64, kuşlar 279, memeliler 88) de birden fazla sözcükten oluşan yapılardır. Birden fazla sözcükten oluşan yapıların 197'si (balıklar 40, kurbağalar 1, sürüngenler 17, kuşlar 103, memeliler 36) ad tamlaması, 245'i (balıklar 37, kurbağalar 2, sürüngenler 24, kuşlar 151, memeliler 31) sıfat tamlaması, 39'u (sürüngenler 18, kuşlar 14, memeliler 7) filimsi öbeği, 18'i (sürüngenler 4, kuşlar 6, memeliler 8) isnat öbeği, 7'si (sürüngenler 1, memeliler 6) ikileme öbeği, 5'i (kuşlar 5) tekrar öbeği biçimindedir.

3. Hayvanların vücut anatomisine ve vücut bölümlerinin salgıladığı maddelere ilişkin tespit edilen 227 (vücut organları ve bölümleri 172, vücut bölümlerinin salgıladığı cerahat ve maddeler 55) sözcüğün 192'si (vücut organları ve bölümleri 147, vücut bölümlerinin salgıladığı cerahat ve maddeler 45) tek sözcükten, 35'i (vücut organları ve bölümleri 25, vücut bölümlerinin salgıladığı cerahat ve maddeler 10) birden fazla sözcükten oluşan yapılardır. Birden fazla sözcükten oluşan yapıların 21'i (vücut organları ve bölümleri 16, vücut bölümlerinin salgıladığı cerahat ve maddeler 5) ad tamlaması, 12'si (vücut organları ve bölümleri 7, vücut bölümlerinin salgıladığı cerahat ve maddeler 5) sıfat tamlaması, 2'si (vücut organları ve bölümleri 2) filimsi öbeği biçimindedir.

4. Hayvanların cinsiyetine ilişkin saptanan 90 (dişi tür 40, erkek tür 50) sözcüğün 81'i (dişi tür 35, erkek tür 46) tek sözcükten, 9'u (dişi tür 5, erkek tür 4) birden fazla sözcükten oluşan yapılardır. Birden fazla sözcükten oluşan yapıların 5'i (dişi tür 4, erkek tür 1) ad tamlaması, 2'si (erkek tür 2) sıfat tamlaması, 1'i (dişi tür 1) san öbeği, 1'i (erkek tür 1) tekrar öbeği biçimindedir.

5. Hayvan yaşlarıyla ilgili belirlenen 127 (gün 15, hafta 1, ay 7, yıl 104) sözcüğün 119'u (gün 12, hafta 1, ay 7, yıl 99) tek sözcükten, 8'i (gün 3, yıl 5) birden fazla sözcükten oluşan yapılardır. Birden fazla sözcükten oluşan yapıların 3'ü (gün 3) ad tamlaması, 3'ü (yıl 3) sıfat tamlaması, 1'i (yıl 1) fiilimsi öbeği, 1'i (yıl 1) isnat öbeği biçimindedir.

6. Hayvanların gelişim evrelerine ait 362 (yavruluk 311, gençlik ve yetişkinlik 35, yaşlılık 16) sözcüğün 339'u (yavruluk 291, gençlik ve yetişkinlik 35, yaşlılık 13) tek sözcükten, 23'ü (yavruluk 20, yaşlılık 3) birden fazla sözcükten oluşan yapılardır. Birden fazla sözcükten oluşan yapıların 10'u (yavruluk 10) ad tamlaması, 9'u (yavruluk 6, yaşlılık 3) sıfat tamlaması, 2'si (yavruluk 2) fiilimsi öbeği, 2'si (yavruluk 2) isnat öbeği biçimindedir.

7. Hayvanların fiziksel özelliklerine ilişkin tespit edilen 288 (renk benek leke 151, vücut yapısı 67, organ ve vücut bölümleri 70) sözcüğün 177'si (renk benek leke 76, vücut yapısı 51, organ ve vücut bölümleri 50) tek sözcükten, 111'i (renk benek leke 75, vücut yapısı 16, organ ve vücut bölümleri 20) birden fazla sözcükten oluşan yapılardır. Birden fazla sözcükten oluşan yapıların 15'i (renk benek leke 6, vücut yapısı 7, organ ve vücut bölümleri 2) ad tamlaması, 80'i (renk benek leke 60, vücut yapısı 5, organ ve vücut bölümleri 15) sıfat tamlaması, 2'si (vücut yapısı 2) fiilimsi öbeği, 11'i (renk benek leke 8, vücut yapısı 1, organ ve vücut bölümleri 2) isnat öbeği, 3'ü (renk benek leke 1, vücut bölümleri 1, organ ve vücut bölümleri 1) tekrar öbeği biçimindedir.

8. Hayvan davranışlarına yönelik saptanan 124 (huy 35, alışkanlık 14, eylem 75) sözcüğün 100'ü (huy 30, alışkanlık 12, eylem 58) tek sözcükten, 44'ü (huy 5, alışkanlık 2, eylem 17) birden fazla sözcükten oluşan yapılardır. Birden fazla sözcükten oluşan yapıların 5'i (huy 2, alışkanlık 1, eylem 2) ad tamlaması, 14'ü (huy 2, eylem 12) sıfat tamlaması, 1'i (alışkanlık 1) fiilimsi öbeği, 2'si (huy 1, eylem 1) isnat öbeği, 2'si (eylem 2) ikileme öbeği biçimindedir.

9. Hayvanlarda beceri ve deneyime ilişkin tespit edilen 13 sözcüğün 9'u tek sözcükten, 4'ü birden fazla sözcükten oluşan yapılardır. Birden fazla sözcükten oluşan yapıların 1'i ad tamlaması, 2'si sıfat tamlaması, 1'i ikileme öbeği biçimindedir.

10. Hayvanların beslenme şekillerine ait sadece tek sözcükten oluşan 1 sözcük tespit edilmiştir.

11. Hayvanların üremelerine dair belirlenen 81 (çiftleşme güdüsü 68, çiftleşme durumu 4, çiftleşme zamanı 9) sözcüğün 76'sı (çiftleşme güdüsü 68, çiftleşme durumu 4, çiftleşme zamanı 4) tek sözcükten, 5'i (çiftleşme zamanı 5) birden fazla sözcükten oluşan yapılardır. Birden fazla sözcükten oluşan yapıların 5'i (çiftleşme zamanı 5) ad tamlaması biçimindedir.

12. Hayvanlarda gebelik ve doğumla ilgili tespit edilen 84 sözcüğün 79'u tek sözcükten, 5'i birden fazla sözcükten oluşan yapılardır. Birden fazla sözcükten oluşan yapıların 2'si ad tamlaması, 3'ü sıfat tamlaması biçimindedir.

13. Hayvan hastalıklarıyla ilgili saptanan 137 sözcüğün 72'si tek sözcükten, 65'i birden fazla sözcükten oluşan yapılardır. Birden fazla sözcükten oluşan yapıların 22'si ad tamlaması, 29'u sıfat tamlaması, 2'si fiilimsi öbeği, 12'si isnat öbeği biçimindedir.

14. Hayvanların cinsine ya da soyuna ilişkin 15 sözcüğün 9'u tek sözcükten, 6'sı birden fazla sözcükten oluşan yapılardır. Birden fazla sözcükten oluşan yapıların 2'si ad tamlaması, 4'ü sıfat tamlaması biçimindedir.

15. Hayvan göçleriyle ilgili tespit edilen 3 sözcüğün 3'ü de tek sözcükten oluşan yapılardır.

16. Hayvan topluluklarına ait 35 sözcüğün 34'ü tek sözcükten, 1'i birden fazla sözcükten oluşan yapılardır. Birden fazla sözcükten oluşan yapıların 1'i ad tamlaması biçimindedir.

Tüm bölümler genel olarak değerlendirildiğinde **3512** sözcüğün 2512'si tek sözcükten, 1000'i birden fazla sözcükten oluşan yapılardan meydana gelmiştir. Tek sözcükten oluşan yapılar içinde Türkçe kökten türetilenlerin diğer dillerden (Farsça, Arapça, Yunanca, İtalyanca) Türkçe ek ile türetilenlere oranla daha yaygın olduğu tespit edilmiştir. Birden fazla sözcükten oluşan yapılarda en çok sıfat tamlaması (477) biçiminde kurulan yapıların yer aldığı, bunu sırasıyla ad tamlaması (381), fiilimsi öbeği

(68), isnat öbeği (50), ikileme öbeği (12), tekrar öbeği (11) biçiminde kurulan yapıların takip ettiği, en az tercih edilenin de san öbeği (1) olduğu görülmüştür. Tek ve birden fazla sözcükten oluşan yapıların kökenlerine yüzdesel olarak bakıldığında ise %66'sı Türkçe, %8'i Türkçe+yabancı (Farsça, Arapça, Yunanca, Slavca, Fransızca, Ermenice, Gürcüce, Moğolca, Rusça, Macarca) kökenli sözcüklerden, %24'ü yabancı kökenli sözcüklerden, %2'si de kökeni bilinmeyen sözcüklerden meydana gelmiştir. Yabancı kökenli sözcüklerin %6'sı Yunanca, %5'i Farsça, %3'ü Ermenice, %2'si Arapça, %2'si Moğolca, %2'si Gürcüce, %1'i Slavca, %2'si Fransızca, Arnavutça, İtalyanca, Bulgarca, Rusça, İbranice, Romanca, İngilizce, Kürtçe, Macarca, Latince, Sırpça, Hırvatça, %1'i ise Yunanca+Farsça, Arapça+Farsça kökenli sözcüklerden oluşmuştur.

Omurgasız ve omurgalı hayvanlara ait takımlar özel olarak incelendiğinde eklem bacaklılar sınıfında böceklerin (%74), örümceğimsilere (%14), kabuklulara (%8), çok ayaklılara (%4); sürüngenler sınıfında pullu sürüngenlerin (%87), kaplumbağalara (%13); kuşlar sınıfında ötücü kuşların (%29), gökkuzgunumsulara (%20), kartallara (%13), tavuksulara (%12), yağmur kuşlarına (%12), kazsılara (%9), leyleksilere (%4), bataklık kuşlarına (%1); memeliler sınıfında çift toynaklıların (%32) ve etçillerin (%32), kemiricilere (%20), tek toynaklılara (%5), böcekçillere (%5), uçan memelilere (%3), balinalara (%2), etenlilere (%1) nispeten daha fazla olduğu görülmüştür.⁴⁴ Bu veriler Türkiye coğrafyasının hayvan çeşitliliği yönünden ne denli zengin olduğunu göstermektedir.⁴⁵

Elde edilen tüm bu sayısal veriler, söz konusu hayvanların Anadolu halkının günlük yaşamındaki yeriyle doğrudan bağlantılı olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlantı da Anadolu halkının hayvancılıkla geçimini sağlaması ve hayvancılığın Anadolu halkı için önemli bir geçim kaynağı olmasıdır. Bundan dolayı bazı hayvan türleri Anadolu halkının hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Nitekim Türkiye Türkçesi ağızlarında omurgalı (1371) hayvanların omurgasız (554) hayvanlara oranla daha fazla olması, Anadolu halkının bu hayvanlara sıkça rastladığı veya türlü maksatlarla bir araya geldiği ya da ihtiyaçları doğrultusunda çeşitli şekillerde faydalandığı hayvanlar olmasıyla yakından ilişkilidir. Üstelik bu durum hayvanların gelişim evrelerine yönelik tespit edilen verilerde de kendini önemli ölçüde

⁴⁴ Eklem bacaklılar sınıfına ait takımların yüzdesel dağılımı için bk. grafik 2; sürüngenler sınıfına ait takımların yüzdesel dağılımı için bk. grafik 3; kuşlar sınıfına ait takımların yüzdesel dağılımı için bk. grafik 4; memeliler sınıfına ait takımların yüzdesel dağılımı için bk. grafik 5.

⁴⁵ Eklem bacaklılar sınıfına ait takımlar için bk. tablo 1; sürüngenler sınıfına ait takımlar için bk. tablo 2; kuşlar sınıfına ait takımlar için bk. tablo 3; memeliler sınıfına ait takımlar için bk. tablo 4.

hissettirmiştir. Öyle ki Derleme Sözlüğü'nde omurgalı yavrulara (%83) ait veriler omurgasız yavrulara (%17) ait verilerden daha fazladır.⁴⁶ Hatta hayvanların gençlik ve yetişkinlik döneminin yanında yaşlılık döneminde de sadece omurgalılarla ilgili veriler saptanmıştır.

Türkçenin en eski dönemlerinden beri tanıklanan ancak ölçünlü dilde kullanılmayan damak n'sinin (ñ) *doñuz* “domuz”, *añgut* “sulak yerlerde yaşayan, perde ayaklı, ördekten büyükçe, kiremit renginde bir çeşit kuş”, *añız biti* “ekin biçildikten sonra tarlada kalan saplarda, kendiliğinden meydana gelerek insanda kaşıntı yapan bir çeşit çok küçük böcek” hayvan adlarında hâlen Anadolu ağızlarında korunduğu ve yaşatıldığı tespit edilmiştir. Hatta *doñuz* varyantının yanında damak n'si başka seslere değişen *doğuz*, *donguz*, *donuz* gibi biçimlere de rastlanılmıştır. Yine söz başı /b-/ , /k-/ ve /t-/ seslerinin *bürge* “pire”, *kiyik* “geyik”, *tavar* “koyun” gibi birtakım örneklerde korunmaya devam ettiği gözlemlenmiştir.

Derleme Sözlüğü'nde dilin önceki dönemlerinde kullanılan, ancak zamanla kullanımdan düşerek kendini sadece ağızlarda muhafaza eden bazı arkaik sözcüklerin kullanımı da saptanmıştır. Nitekim omurgasız hayvanlar için *bürge* “pire”, *komursga* “karınca”, *sahırka* ~ *sakıkga* ~ *sakırğa* “küçük hayvanların derisine yapışıp kanını emen parazit”; omurgalı hayvanlar için *aris* ~ *ars* ~ *as* “gelincik (kümes hayvanlarına zarar verir)”, *çekik* “serçe büyüklüğünde tarla kuşu”, *çıpcık* “serçe”, *deyin* ~ *tayın* ~ *tehin* ~ *tein* ~ *teyin* “sincap”, *dölengeç* “çaylak”, *geleği* ~ *geleği* ~ *gelengi* ~ *gelengi* ~ *geleni* ~ *gelenki* ~ *gelenu* ~ *gelevü* “tarla faresi”, *göceğen* ~ *gücüğen* “kartal”, *koban* ~ *koyan* ~ *kuyan* “tavşan”, *sanduvaç* “bülbül”; vücut anatomisi ve vücut bölümleri için *civga* “sığır boynuzu”, *yelin* “inek, manda, koyun vb. hayvanlarda memenin süt toplanan bölümü”; yaş için *şışak* ~ *şışek* ~ *şışeyh* ~ *şışşek* “bir yaşındaki koyun; bir, iki yaşlarında doğurmamış koyun, keçi; üç yaşındaki koyun”, *toklu* “altı aylıkla bir yaş arasındaki kuzu”; gelişim evreleri için *cavlu* “doğan yavrusu”, *çetük* “kedi yavrusu”, *dorum* ~ *torum* “deve yavrusu”, *göçek* ~ *köşek* “deve yavrusu”; fiziksel özellikler için *arık* ~ *aruk* “cılız (hayvan için)”, *boymul* “boynu siyah koyun”, *böğrül* “yan tarafı beyaz olan sığır”, *goñur* ~ *koğur* ~ *konur* “sarı ile siyah karışımı bir renk, koyu kumral, kestane rengi (öküz, inek için kullanılır)”, *kaşka* “hayvanların alnındaki beyazlık, ak leke ve alnı beyaz lekeli olan hayvan”; hayvan davranışları için *anga* “aksi, hırçın, huysuz hayvan”; hayvan hastalıkları için *beçal* ~ *beçel* ~ *beçil* “sakat insan veya

⁴⁶ Omurgasız ve omurgalı yavrularla ilgili detaylı tablo için bk. tablo 5.

hayvan”, *sağrağı* ~ *saka* ~ *sakağı* “en çok atlarda görülen ve insanlara da bulaşan öldürücü bir hayvan hastalığı, sakağı” kullanılan arkaik sözcüklerden sadece birkaçıdır. Özellikle *komursga* “karınca” (- Konya) ve *sanduvaç* “bülbul” (- İzmir) sözcüklerinin Derleme Sözlüğü’ndeki verilere göre sadece birkaç yerde tanıklanan hayvan adları olması oldukça dikkat çekici olmakla birlikte bunlar Anadolu ağızlarının eskicilliğini ve koruyucu güçlü yapısını yansıtan örnekler olmasıyla da önemlidir.

Hayvanların adlandırılmasında hayvanın renginden *akça* “beyaz ve boz renkli öküz”, *akgız* “beyaz renkli inek veya buzağı”, *gök at* “demir kırı rengine at”; belirli bir uzvundan *dalbacak* “uzun bacaklı insan veya hayvan”, *kuyruğueğri* “bir çeşit at”, *boncuk tüy* “ince tüylü tiftik keçisi”; beslenme şekliyle *davşancıl* ~ *tavşancıl* “tavşan avlayan yabani kuş, doğan”, *buyda biti* “buğdayları yiyerek geçinen bir böcek”, *sıvacıkkuşu* “tarla sıçanı yiyen bir çeşit kuş”; yaşadığı çevreden *deniz tospası* “deniz kaplumbağası”, *dağ iti* “dağ iti”, *su guşu* ~ *sukuşu* “su kıyılarında yaşayan bir çeşit kuş”, *sırt kurdu* “sığırların derileri altında yaşayan bir çeşit kurt”; hareketlerinden *dönek* “takla atan güvercin”, *kesegen* “fare”, *ağaç delen* ~ *ağaç delen* “ağaçkakan” vb. sıkça faydalandığı tespit edilmiştir. Özellikle hayvanın dış görünüşünden (rengi, tüyü, başı, boyu, şişman veya zayıf oluşu) hareketle yapılan adlandırmalara diğer adlandırma hususiyetlerine kıyasla daha fazla başvurulduğu görülmüştür. Adlandırmada esas alınan temel nokta direkt hayvanın kendisi olduğu için Derleme Sözlüğü’nde hayvanlarla ilgili yapılan adlandırmaların belirli bir mantık zinciri dâhilinde oluşturulduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca tüm bu adlandırma hususiyetleri Anadolu halkının hayvanları ayrıntılı olarak ne kadar iyi tanıdığını ortaya koyan güçlü gözlem becerisinin de önemli bir göstergesidir.

Halk arasında söylenilmesi uygun olmayan korku ya da iğrenme hissi uyandıran bazı hayvanlar ve bu hayvanlarla ilgili durumlar için örtmece işlemi yapılmaktadır. Derleme Sözlüğü’nde de *gocaoğlan* “ayı”, *viranguşu* “baykuş”, *karaböcü* “domuz”, *meçikli* “eşeğin erkeklik organı”, *karakabarcık* “hayvanlarda (özellikle sığırlarda) olan şarbon hastalığı”, *bıcık* “dişi kedinin üreme organı”, *adı kötü* “yengeç”, *yerdegezen* “yılan”, *adı batasıca* “akrep”, *dikkulak* “kurt, çakal” gibi örneklerin bazılarında örtmece işleminin yapıldığı tespit edilmiştir.

Sonuç olarak Efe’nin de belirttiği gibi Türkiye Türkçesi ağızları çok geniş hayvan kültürüne sahiptir. Türkiye Türkçesi ağızlarında geçen hayvanlar ve bu hayvanları doğrudan inceleyen zoolojiye ilişkin veriler Anadolu’nun değişik yörelerinde genel kültürden ayrılan yerel ve kültürel unsurlarla bir bütün olmuştur. Tüm

bunların temelinde de Anadolu halkı düşünce dünyasının derinliğini, hayat felsefesini, doğaya ve hayata bakış açısını hayvanlar üzerinde önemli ölçüde yansıtmıştır (Efe, 2012, s. 1089).

KAYNAKÇA

- Abik, A. D. (2009). Kutadgu Bilig’de hayvan adları, *Journal of Turkish Studies Festschrift in Honor of Cem Dilçin I*, 33(1), 1-32.
- Akalın, Ş. H. (2003). Türkçenin teknik terim zenginliği, *Türk Dili*, 624, 767-778.
- Akalın, Ş. H. (2004). Yabancı kökenli bilişim terimlerinin yazılışları, *Türk Dili*, 627, 248-252.
- Akar, A. (2016). Sosyal bilimlerin veri kaynağı olarak ağızlar, *Akademik Bakış Dergisi*, 19(10), 169-182.
- Akar, A. (2008). Türkiye Türkçesi ağızlarında eski bir sıfat-fiil kalıntısı: {-cI}, *Turkish Studies*, 3(3), 1-7.
- Aksakallı, E. (2019). Ardahan’ın tarım ve hayvancılık alanında unutulma sürecine girmiş ve kullanım alanı daralmış söz varlıkları, *Belgü*, 4, 65-101.
- Aksan, D. (2002). Anadilimizin söz denizinde. *Bilgi Yayınevi*.
- Aksan, D. (1961). Anlam alışverişi olayları ve Türkçe, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 9, 207-273.
- Aksan, D. (2009). Anlambilim, anlambilim konuları ve Türkçenin anlambilimi. *Engin Yayınevi*.
- Aksan, D. (2004). Türkçenin sözcüklüğü. *Engin Yayınevi*.
- Aksan, D. (2005). Türkçenin zenginlikleri ve incelikleri. *Bilgi Yayınevi*.
- Aksan, D. (2020). Türkçeye yansıyan Türk Kültürü. *Bilgi Kitabevi*.
- Alptekin, M. (2020). Taşeli Platosu’nda mitik hayvanlar: koçmar, sinkurt, sırtkılıç, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(72), 26-27.
- Atatür, M. K. & Kaya, U. (2014). İngilizce-Türkçe zooloji terimleri sözcüğü. *Nobel Yayınevi*.
- Aydın, E. (2016). Eski Türk yazıtlarında bitkiler ve hayvanlar, *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 9 (1), 1-51.
- Banguoğlu, T. (2019). Türkçenin grameri. *Türk Dil Kurumu Yayınları*.
- Bayraktar, M. F. (1998). İslâm kültüründe hayvan, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 17, 85-92.
- Berbercan, M. T. (2008). Babur’un hatıratında geçen hayvan adları ve bunların Türk dili açısından değerlendirilmesi [Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi].
- Besli, E. (2010). Eski ve Orta Türkçe hayvan isimlerinin etimolojisi [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi].

- Buran, A. (2012). Bilim alanlarında terimlerin önemi ve “küçürek öykü” terimi, *Turkish Studies*, 7 (4), 21-25.
- Buran, A. (2002). Konuşma dili yazı dili ilişkileri ve derleme faaliyetleri, *Türkbilig*, 4, 97-104.
- Buran, A. (1992). Yunus’ta hayvan adları ve fonksiyonları, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 80, 167-194.
- Başkan, Ö. (1974). Terimlerde özleşme sorunu, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 21(22), 1973-184.
- Caferoğlu, A. (1957). Etimolojik araştırma denemeleri, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 5, 6-7.
- Caferoğlu, A. (1968). Filolojide insan ve hayvan soybirliği, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 16, 1-15.
- Caferoğlu, A. (1960). Türkiye balık adları, *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, 10, 111-132.
- Caferoğlu, A. (1961). Türk onomastiğinde “köpek” kültü, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 9, 1-11.
- Cin, Ali (2016). Eşek kavramının Anadolu ağızlarındaki kullanım çeşitliliği, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2(4), 1257-1274.
- Clauson, G. (1972). An etimological dictionary of pre-thirteenth century Turkish. Oxford.
- Clauson, G. (1966). Eski Türkçe üzerine üç not (A. Leventoğlu, Çev.), *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 14, 19-37.
- Clauson, G. (1964). Türkler ve kurtlar (M. L. Yener Çev.), *Dil Araştırmaları Dergisi*, 15(28), 185-197.
- Çakan, H. (2011). Aristoteles’in zooloji eserlerinin ve Kemalüddin Demiri’nin Hayâtü’l-Hayevân adlı eserinin içerik ve yöntem açısından karşılaştırmalı olarak incelenmesi [Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi].
- Çiçek, S. (2015). Kıpçak sözlüklerindeki Moğolca unsurlar, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 63(1), 49-98.
- Değer, N. (2021). Anadolu ağızlarında eskicil söz varlığı [Doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi].
- Demir, İ. (2014). Çekirge kelimesi üzerine, *Dil Araştırmaları Dergisi*, 14(14), 189-200.
- Demir, N. (2001). Yılık kelimesi üzerine, *Türk Dili Dergisi*, 593, 538-541.

- Demirci, K. (2008). Örtmece (euphemism) kavramı üzerine, Milli Folklor Dergisi, 20(77), 21-34.
- Dilaçar, A. (1957). Terim nedir, Türk Dili, 6(64), 207-210.
- Dilçin, C. (2018). Yeni Tarama Sözlüğü. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Diñçer, F. (1963). Hastalık adlarının halk dilindeki Türkçe karşılıkları, Türk Dili Dergisi, 211, 60-63.
- Dizdaroğlu, H. (1962). Terimler üzerine, Türk Dili, 12(133), 35-37.
- Eberhard, W. (1945). Eski Türk devletlerinin ekonomisi hakkında incelemeler, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 9(36), 458-496.
- Eckmann, J. (1955). Türkçede d, t ve n seslerinin türemesi, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 3(11), 11-22.
- Efe K. (2012). Türkiye Türkçesi ağızlarında bitki ve hayvan isimleri [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]
- Ercilasun, A. B. (2004). Tarihi akışı içinde ve Cumhuriyet döneminde Türk dili, Bal-Tam Türklük Bilgisi, 1(1), 11- 23.
- Eren, H. (1960). Anadolu ağızlarında Rumca, İslâvca ve Arapça kelimeler, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 8, 295-371.
- Eren, H. (2003). Anadolu Türkçesinde yabancı ögeler, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 51 (2), 156-169.
- Eren, H. (1962). Anadolu'da Kafkasya Türkleri, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 9, 319-357.
- Eren, H. (1973). Çuvaş dilinin etymologique sözlüğü, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 20, 241-265.
- Eren, H. (1981). Düden, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 26-27, 19-21.
- Eren, H. (2020). Eren Türk dilinin etimoloji sözlüğü (ETDES). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eren, H. (1951). Etimoloji araştırmaları, Türkiyat Mecmuası, 9, 95-96.
- Eren, H. (1999). Rotasizm ve lambdasizm mi, yoksa zetasizm ve sigmatizm mi?, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 42, 79-88.
- Eren, H. (1990). Sırça köşkte I, Türk Dili, 1(457-458), 1-78.
- Eren, H. (1993). Sırça köşkte III, Türk Dili, 2(499), 1-82.
- Eren, H. (2003). Türkçede Moğolca kalıntılar, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 51(1), 171-186.
- Eren, H. (1995). Türkçedeki Ermenice alıntılar üzerine, Türk Dili, 2(524), 859-904.

- Eren, H. (2002). Türk dilinin etimolojik sözlüğüne yeni katkılar, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 1, 107-159.
- Eren, H. (1981). Türk dilinin étimologique sözlüğüne katkılar, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 26-27, 1-15.
- Eren, H. (1953). Türk dillerinde metathése, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 1, 161-180.
- Eren, H. (1959). Üveyik, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 7, 105.
- Erdal, M. (1991). Ol Turkic Word formation I-II. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Ergene, O. (2014). Türkiye Türkçesi ağızlarında hayvan adlandırmalarına ilişkin belirleyiciler, Turkish Studies, 9 (12), 179-213.
- Ergin, M. (2012). Türk dil bilgisi. Bayrak Basım Yayınları.
- Ergin, M. (1987). Üniversiteler için Türk dili. Bayrak Basım Yayınları.
- Eyuboğlu, İ. Z. (1991). Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü. Sosyal Yayınları.
- Gabain, A. V. (2007). Eski Türkçenin grameri (M. Akalın, Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gecekuşu, A. (2006). Güzel adlandırma [Yüksek Lisans tezi, Fırat Üniversitesi].
- Gemalmaz, E. (1995). Erzurum ili ağızları (inceleme-metinler-sözlük ve dizin). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gencan, T. N. (1975). Dilbilgisi. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökberk, M. (2011). Değişen dünya değişen dil. Yapı Kredi Yayınları.
- Gül, B. (2004). Eski Türk tarım terimleri [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi].
- Gülensoy, T. (2007). Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü A-N. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2007). Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü O-Z. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güler, K. (1988). Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi'ndeki hayvan isimleri [Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi].
- Güllüdağ, N. (2015). Balık sözcüğü üzerine, Karadeniz Uluslararası Bilim Dergisi, 20, 54-62.
- Gümüştam, G. (2009). Hazā Kitāb u Hükemā-yı Tertibi-i Mu'ālece adlı eser üzerine bir dil incelemesi [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi].
- Gümüştam, G. (2010). Eski Anadolu Türkçesinde eczacılık terimleri ve bu terimlerin tıp, botanik, zooloji, madencilik, kimya terimleriyle ilişkileri, Turkish Studies, 5(2), 1033-1087.

- Güner, G. (2011). Dîvânü Lugâti't-Türk'te geçen çepiş 'altı aylık keçi yavrusu' kelimesinin yapısı üzerine düşünceler, *Türkbilig*, 22, 35-42.
- Güvenç, B. (2011). *Kültür ve insan*. Boyut Yayınları.
- Güzel, F. (2018). Türkçenin az bilinen bir eki +lAn, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 61, 191-202.
- Güzel, F. (2018). Türkiye Türkçesi ağızlarında yapım ekleri I: yazı dilinde bulunmayan yapım ekleri, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 66(1), 73-114.
- Hatiboğlu, V. (1982). *Dilbilgisi terimleri sözlüğü*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Hengirmen, M. (2007). *Türkçe dilbilgisi*. Engin Yayınevi.
- Herodotos (2012). Herodotos (M. Ökmen, Çev.). *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*.
- İlhan, N. & Şenel, M. (2008). Divânü Lûgâti't-Türk'e göre av, avcılık ve hayvancılıkla ilgili kelimeler ve kavram alanları, *Turkish Studies*, 3(1), 259-277
- İmer, K. (1998). Türkiye'de dil planlaması: Türk dil devrimi. *Türk Dil Kurumu Yayınları*.
- İmer, K. (2011). *Dilbilim sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- İmer, K. (1976). Dilde değişme ve gelişme açısından Türk dil devrimi. *Türk Dil Kurumu Yayınları*.
- İnan, A. (1949). Barak Efsanesi, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 13(49), 149-151.
- İnan, A. (1987). *Makaleler ve incelemeler II*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İshakoğlu, S. (1998). 1900-1946 yılları arasında Darülfünun ve İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde botanik, zooloji ve jeoloji eğitimi, *Osmanlı Bilim Araştırmaları Dergisi*, 2, 319-348.
- Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk milli kültürü*. Ötüken Neşriyat.
- Kaplan, M. (1983). *Kültür ve dil*. Dergah Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, L. (2017). Anadolu ağızlarının sınıflandırılması. *Türk Dil Kurumu Yayınları*.
- Karakuş, İ. (1997). Türkçe ad bilim (onomastik)'de hayvan adları, *Erdem Dergisi*, 9(27), 1143-1152.
- Karaman, B. İ. (2009). Terim oluşturma yöntemleri, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 57(2), 45-59.

- Karataş, M. & Ulusay, H. (2020). Kavram körelmesi bağlamında hayvanlarla ilgili bir söz varlığı çalışması: Sofçular köyü örneği ağzı örneği, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 17(66), 473-500.
- Karol, S., Ayvalı, C., Güven, T. & Suludere, Z. (1982). *Zooloji*. Milli Eğitim Basımevi.
- Karol, S. (1963). *Zooloji Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karol, S., Suludere, Z. & Ayvalı, C. (1998). *Biyoloji terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kırbaç, S. (1999). *Hayâtü'l-Hayevân tercümesi: giriş, inceleme, metin, dizin-sözlük* [Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi].
- Koca, S. (2019). *Türk kültürünün temelleri*. Berikan Yayınevi.
- Korkmaz, Z. (1976). Anadolu ağızları üzerindeki araştırmaların bugünkü durumu ve karşılaştığı sorunlar, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 23 (24), 143-172.
- Korkmaz, Z. (1993). Dilimizin dünkü ve bugünkü sorunları ve çözüm yolları, *Türk Dili*, 500(2), 155-180.
- Korkmaz, Z. (2010). *Gramer terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2000). Türkiye’de ağız sözlükleri, *Türk Dili Dergisi*, 583, 7-14.
- Korkmaz, Z. (1995). *Türk dili üzerine araştırmalar II*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Miller, S. A. & Harley, J. P. (2016). *Zooloji* (A. Aktümsek, Çev.). Nobel Yayınevi.
- Nalbant, M. V. (2007). Anadolu ağızlarında beddua olarak kullanılan kızzıkurt ve kızzırkot sözcükleri ve bu sözcüklerin kökeni üzerine bazı düşünceler, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 45-52.
- Öçalan, M. (2016). Bağirtlak kelimesinin kökenbilimsel açıklamaları üzerine, *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi*.
- Ögel, B. (1971). *Türk kültürünün gelişme çağları II*. Milli Eğitim Basımevi.
- Özbay, E. (2006). Elazığ yöresi avcılık terimleri sözlüğü [Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi].
- Özdemir, E. (1973). *Terim hazırlama kılavuzu*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özen, A. S. (2001). Türkiye’de Cumhuriyetten önce ve sonra zooloji, *Journal of Science and Technology of Dumlupınar University*, 2, 1-10.
- Özkan, M. (2009). *Tarih içinde Türk Dili*. Filiz Kitabevi.
- Pilav, S. (2008). Terim sorunu ve eğitim öğretimde terimlerin yeri ve önemi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(1), 267-276.

- Şahin, H. (2006). Terimlerin genel dile yansımalarına dair bazı gözlemler, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(20), 123-129.
- Şahin, H. (2019). Türkiye Türkçesi ağızlarının söz varlığı bakımından bilim diline katkısı, 1, Oğuz Türkçesi Araştırmaları Dergisi, 208-214.
- Şirin, H. (2019). Öküz sözcüğü üzerine, Türk Dili, 816, 4-17.
- Şişli, M. N. (1979). Genel zooloji. Hacettepe Üniversitesi Fen Fakültesi Yayınları.
- Tanyolaç, J. & Tanyolaç, T. (1986). Genel zooloji. Hatiboğlu Yayınevi.
- Telli B. & T. B. Bulduk (2019). Adıyaman ili ve yöresi ağızlarından derleme sözlüğü'ne katkılar: fiil, Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi, 5(10), 98-115.
- Tietze, A. (1999). Anadolu Türkçesindeki Yunanca, İslavca, Arapça ve Farsça ödünçlemeler Sözlüğü (M. Ölmez, Haz.). Simurg Yayınları.
- Tietze, A. (2002). Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugatı. Simurg Yayınları.
- Tietze, A. (2009). Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugatı ikinci cilt (F-J). Österreichischen Akademie der Wissenschaften Wien.
- Tietze, A. (2016). Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugatı dördüncü cilt (K-L). TÜBA.
- Tietze, A. (2018). Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugatı beşinci cilt (M-N). TÜBA.
- Tietze, A. (2018). Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugatı altıncı cilt (O-R). TÜBA.
- Tietze, A. (2019). Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugatı yedinci cilt (S-Ş). TÜBA.
- Tietze, A. (2019). Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugatı sekizinci cilt (T-V). TÜBA.
- Tietze, A. (2019). Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugatı dokuzuncu cilt (Y-Z). TÜBA.
- Tolunay, M. (1960). Genel zooloji. Şirketi Mürettibiye Basımevi.
- Tryjarski, E. (2016). Türkler ve doğa (D. Ayan, Çev.). Kitabevi Yayınları.
- Tuna, O. N. (1983). Türkçenin sayıca eş heceli ikilemelerinde sıralama kuralları ve tabi bir ünsüz dizisi, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 30(31), 163-228.
- Türk Dil Kurumu (2011). Türkçe Sözlük. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2019). Türkiye'de halk ağzından Derleme Sözlüğü (4. bs., C. 1) (Birleştirilmiş Tıpkıbasım). Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Türk Dil Kurumu (2019). Türkiye’de halk ağzından Derleme Sözlüğü (4. bs., C. 2) (Birleştirilmiş Tıpkıbasım). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2019). Türkiye’de halk ağzından Derleme Sözlüğü (4. bs., C. 3) (Birleştirilmiş Tıpkıbasım). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2019). Türkiye’de halk ağzından Derleme Sözlüğü (4. bs., C. 4) (Birleştirilmiş Tıpkıbasım). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2019). Türkiye’de halk ağzından Derleme Sözlüğü (4. bs., C. 5) (Birleştirilmiş Tıpkıbasım). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2019). Türkiye’de halk ağzından Derleme Sözlüğü (4. bs., C. 6) (Birleştirilmiş Tıpkıbasım). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uçar, İ. (2013). Türkiye Türkçesinde hayvan adlarından türetilmiş bitki adları, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 2(1), 1-19.
- Uysal, H. (2013). Yabancı terimleri Türkçeleştirmede uygulanan yöntem ve ilkeler (1932-1950 arası) [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi].
- Vardar, B. (2002). Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü. Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Yalçın, S. K. (2018). Yengeç sözcüğünün etimolojisi üzerine bir değerlendirme, Tarih Okulu Dergisi (TOD), 11(35), 396-405.
- Yalvaç, S. (1977). Zooloji’ye giriş. Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Yıldız, O. (1999). Bars > pars kelimesi üzerine, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 3(2), 143-160.
- Yüce, R. (1990). Zooloji terimleri sözlüğü. Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Zülfikar, H. (2011). Terim sorunları ve terim yapma yolları. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Wilkins, J. (2020). Eski Uygur Budist metinlerine göre insan embriyosu (M. Şehitoğlu, Çev.), Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18(4), 79-92.

EKLER

EK A- Etik Kurul Onay Belgesi

T.C.	
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ	
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	
TEZ / ARAŞTIRMA / ANKET / ÇALIŞMA İZNİ / ETİK KURULU İZİNİ TALEP FORMU VE ONAY TUTANAK FORMU	
ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
T.C. NOSU	
ADI VE SOYADI	Ayşe YILMAZ
ÖĞRENCİ NO	2020012002
TEL. NO.	
E - MAİL ADRESLERİ	
ANA BİLİM DALI	Türk Dili ve Edebiyatı
HANGİ AŞAMADA OLDUĞU (DERS / TEZ)	Tez
İSTEKDE BULUNDUĞU DÖNEME AİT DÖNEMLIK KAYDININ YAPILIP-YAPILMADIĞI	20..... / 20..... - GÜZ / BAHAR DÖNEMİ KAYDINI YENİLEMEDİM / YENİLEDİM.
ARAŞTIRMA/ANKET/ÇALIŞMA TALEBİ İLE İLGİLİ BİLGİLER	
TEZİN KONUSU	Derleme Sözlüğü'ndeki hayvanlar ve onları doğrudan inceleyen zoolojiyle ilgili sözcük ve terimlerin taramasını yapmak ve taramadan elde edilen malzemeyi zoolojik esaslara göre sınıflandırmak ve sınıflandırma sonucunda ortaya konan
TEZİN AMACI	Bu tezin amacı, Derleme Sözlüğü temelinde Türkiye Türkçesi ağızlarının söz varlığında yer alan hayvanlar ve onları doğrudan inceleyen zoolojiyle ilgili sözcük ve terimleri filolojik açıdan incelemektir.
TEZİN TÜRKÇE ÖZETİ	Dört bölüm halinde ortaya konan çalışmanın temelini oluşturan üçüncü bölümde Deleme Sözlüğü çerçevesinde tespit edilen sözcük ve terimlerin zoolojik esaslar göz önüne alınarak sınıflandırılması yapılmış ve bu sınıflandırma sonucunda 15 ana bölüm ve alt dalları ortaya konmuştur. Bölüm başlıkları altında alfabetik olarak sıralanan sözcük ve terimler yapı
ARAŞTIRMA YAPILACAK OLAN SEKTÖRLER/ KURUMLARIN ADLARI	

İZİN ALINACAK OLAN KURUMA AİT BİLGİLER (KURUMUN ADI- ŞUBESİ/ MÜDÜRLÜĞÜ - İLİ - İLÇESİ)	
YAPILMAK İSTENEN ÇALIŞMANIN İZİN ALINMAK İSTENEN KURUMUN HANGİ İLÇELERİNE/ HANGİ KURUMUNA/ HANGİ BÖLÜMÜNDE/ HANGİ ALANINA/ HANGİ KONULARDA/ HANGİ GRUBA/ KİMLERE/ NE UYGULANACAĞI GİBİ AYRINTILI BİLGİLER	
UYGULANACAK OLAN ÇALIŞMAYA AİT ANKETLERİN/ ÖLÇEKLERİN BAŞLIKLARI/ HANGİ ANKETLERİN - ÖLÇEKLERİN UYGULANACAĞI	
EKLER (ANKETLER, ÖLÇEKLER, FORMLAR, ... V.B. GİBİ EVRAKLARIN İSİMLERİYLE BİRLİKTE KAÇ ADET/SAYFA OLDUKLARINA AİT BİLGİLER İLE AYRINTILI YAZILACAKTIR)	1) (.....) Sayfa Ölçeği. 2) (.....) Sayfa Anketi. 3) (.....) Sayfa Formları. 4) (.....) Sayfa
ÖĞRENCİNİN ADI - SOYADI: Ayşe YILMAZ	ÖĞRENCİNİN İMZASI: Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır TARİH: 31 / 05 / 2022
TEZ/ ARAŞTIRMA/ANKET/ÇALIŞMA TALEBİ İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME SONUCU	
1. Seçilen konu Bilim ve İş Dünyasına katkı sağlayabilecektir.	
2. Anılan konu Türk Dili ve Edebiyatı faaliyet alanı içerisine girmektedir.	

EK B- Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Etik İzin Yazısı

T.C.
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sayı : E-23867972-050.01.04-2200004121
Konu : Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği
Kurulu Kararı Alınması Hk.

03.06.2022

REKTÖRLÜK MAKAMINA

İlgi: 09.03.2021 tarih ve E-81570533-050.01.01-2100001828 sayılı Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu konulu yazınız.

İlgi tarihli yazınız kapsamında Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesindeki Lisansüstü Programlarda halen tez aşamasında kayıtlı olan **Ayşe YILMAZ, Mehmet KAYAR, Ayşe ARAS, Cem SOYUPAK, Özge TORAMAN** isimli öğrencilerimize ait tez evraklarının "Üniversitemiz Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Onayları" alınmak üzere Ek'te sunulmuş olduğunu arz ederim.

Prof. Dr. Murat KOÇ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ek :

- 1 - Ayşe Yılmaz tez etik formu.
- 2 - Ayşe Yılmaz Ana Bilim Dalı Başkanı Onay Maili.
- 3 - Mehmet Kayar tez etik formu.
- 4 - Mehmet Kayar Ana Bilim Dalı Başkanı Onay Maili.
- 5 - Ayşe Aras tez etik formu.
- 6 - Ayşe Aras Ana Bilim Dalı Başkanı Onay Maili.
- 7 - Cem Soyupak tez etik formu.
- 8 - Cem Soyupak tez danışmanı onayı.
- 9 - Cem Soyupak Ana Bilim Dalı Başkanı Onay Maili.
- 10 - Özge Toraman tez etik formu.
- 11 - Özge Toraman tez danışmanı onayı.
- 12 - Özge Toraman Ana Bilim Dalı Başkanı Onay Maili.

EK C- Etik Kurul İzin Belgesi

T.C.
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Sayı : E-81570533-044-2200004720
Konu : Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği
Kurul İzni Hk.

21.06.2022

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

- İlgi : a) 03.06.2022 tarih ve E-23867972- 050.01.04-2200004121 sayılı yazınız.
b) 06.06.2022 tarih ve E-23867972- 050.01.04-2200004128 sayılı yazınız.
c) 08.06.2022 tarih ve E-23867972- 050.01.04-2200004278 sayılı yazınız.
ç) 09.06.2022 tarih ve E-23867972- 050.01.04-2200004316 sayılı yazınız.
d) 10.06.2022 tarih ve E-23867972- 050.01.04-2200004345 sayılı yazınız.
e) 10.06.2022 tarih ve E-23867972- 050.01.04-2200004347 sayılı yazınız.
f) 13.06.2022 tarih ve E-23867972- 050.01.04-2200004384 sayılı yazınız.
g) 16.06.2022 tarih ve E-23867972- 050.01.04-2200004548 sayılı yazınız.

İlgi yazılarda söz konusu edilen Hüseyin Ender Arar, Ahmet Pamuk, Ayşe Yılmaz, Mehmet Kayar, Ayşe Aras, Cem Soyupak, Özge Toraman, Kübra Şahin, Şefika Nilay Onatça, Kübra Demirkol, Nazire Demirbilek Kuştepe, Merve Ahç, Onurcan Yılmaz, Mesut Gökkaya, Taner Çulha, Kübra Akbalı ve Kamer Aybüke Özdemir isimli öğrencilerimizin tez evrakları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunda incelenerek uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Ünal AY
Rektör